

15.-19.YÜZYIL DİVANLARINA GÖRE

DİVAN ŞİİRİNDE ZÜLF

Filiz İŞÇİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hikmet Feridun GÜVEN

Eylül, 2017

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

15.-19.YÜZYIL DİVANLARINA GÖRE
DİVAN ŞİİRİNDE ZÜLF

Hazırlayan

Filiz İŞÇİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Hikmet Feridun GÜVEN

AFYONKARAHİSAR – 2017

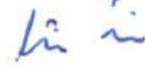
YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “15.-19.Yüzyıl Divanlarına Göre Divan Şiirinde Zülûf” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’ da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

20/10/2017

Filiz İŞÇİ

İmza

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Hikmet Feridun GÜVEN

Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Ali İrfan AYPAY

: Yrd. Doç. Dr. Ferudun Hakan ÖZKAN

İmza

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi, Filiz İŞÇİ'nin "15-19. Yüzyıl Divanlarına Göre Divan Şiirinde Zülf" başlıklı tezi, 15.09.2017 günü saat 14.00'da Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Celal DEMİR
Enstitü Müdürü

ÖZET

15.-19.YÜZYIL DİVANLARINA GÖRE DİVAN ŞİİRİNDE ZÜLÜF

Filiz İŞÇİ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Eylül, 2017

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hikmet Feridun GÜVEN

Yapılan bu çalışma, Divan şiirinin en önemli güzellik ve temaşa unsuru olan zülûf ve güzelliği üzerine kurulmuş beyitlerin taranmasıyla meydana getirilmiştir. Çalışmamızda konu başlığı “15.-19.Yüzyıl Divanlarına Göre Divan Şiirinde Zülûf” tür. Tez; Önsöz, Giriş, I. Bölüm, II. Bölüm, III. Bölüm, Sonuç ve Kaynakça kısmından oluşmaktadır. “Önsöz” kısmında tezimizin nasıl hazırlandığı anlatılmış“Giriş” kısmında Divan şiiri hakkında kısa bilgiler verilmiştir. I. Bölüm Divan şiiri ve güzellik hakkında bilgiler verirken, II. Bölüm, güzellik üzerine kurulmuş teşbih ve mecazlardan, III. Bölüm Divan şiirinde sevgilinin önemli güzellik unsurlarından biri kabul edilen zülûf kısmından oluşmuştur. Sonuç kısmında çalışmanın başından sonuna kadar edinilen bilgiler değerlendirilerek bir sonuca varılmıştır. Kaynakça kısmında ise tezde yararlanılan eserlerin künyeleri verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sevgili, Güzellik, Zülf

ABSTRACT

LOVELOCK IN DIVAN POETRY BETWEEN 15.-19. CENTURY DIVANS

Filiz İŞÇİ

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE

DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

Eylül, 2017

Advisor: Asst. Prof. Dr. Hikmet Feridun GÜVEN

This study is composed of analyzing Divan poetries between fifteenth and nineteenth century written by ten esteemed poets on the point of the most important beauty component, the hair of the beloved. Our title of the study is “Lovelock in Ottoman Divan Poetry Between Fifteenth and Nineteenth Century Divans.” This thesis consists of Abstract, Introduction, Chapter I, Chapter II, Chapter III, Conclusion and Bibliography parts. Being explained how we have written our thesis in “Abstract”, an outline about Divan poetry is given in “Introduction” part. While Chapter I informs about Divan poetry and beauty, Chapter II is focused on similes and metaphors about beauty and Chapter III consists of the lovelock which is the most attractive component of the beloved. In conclusion part, all the research findings obtained through the study have been evaluated and concluded. The bibliography includes the mastheads of the works used in the thesis.

Keywords: The Beloved, Beauty, Lovelock

ÖNSÖZ

Teorisini ve estetik temellerini İslam kültüründen alan, altı asır gibi uzun bir süre ayakta kalmayı başaran klasik Türk edebiyatı, merkezine aldığı aşk temiyile içinde yaşadığı toplumun değerlerinden beslenmiş ve yıllar içerisinde gelişerek olgunlaşmıştır. Divan şiirinin belirli bir sistematığının olması ve yüzyıllar içinde birikerek ilerlemesi bu denli uzun soluklu olmasının belki de en önemli sebebidir. Aşk, âşık ve maşuk üçlemesindeki kurgusal yapısıyla dikkatleri üzerine çeken bu edebiyat tarih boyunca türlü hayal ve benzetmeler yaratmıştır. Kullanılan teşbih ve mecazların her sanatçının elinde daha da olgunlaşarak yayıldığı ise araştırmacıların ortak kanısıdır. 13. Yüzyılın 2.yarisından 19.yüzyılın 2.yarisına kadar oluşturulmuş onlarca hayal ve tasvir farklı tarzlardaki binlerce şairin şiirinde can bulmuş ve günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Divan edebiyatının sadece gazeller ve bu gazeller etrafında oluşturulan aşk temasından ibaret olduğunu söylemek böylesine köklü bir edebiyata yapılacak en büyük haksızlıktır. Fakat onlarca estetik anlayış içinde köklerini sağlamlaştıran bu koca çınarın en zarif halinin şiirlerde ön plana çıktığı gerçeğini de dillendirmeden edemiyoruz.

Bir edebiyatı tam manasıyla anlamanın, o edebiyatın beslendiği toplumsal yapının anlaşılmasına bağlı olduğunun farkındayız. Bu nedenle de yaptığımız çalışmada taranan on divanın her bir beyitinin itinayla seçildiğini, kurulan hayal ve mecazların önce bizim tarafımızdan doğru bir şekilde algılanması için pek çok kaynaktan faydalandığımızı açık yüreklilikle belirtmek isterim. Buna rağmen çalışmamızda gözden kaçmış birtakım unsurlar olması muhtemeldir.

Yapmış olduğumuz bu çalışmanın daha sağlıklı ilerlemesi için ilk üç ayımızı sadece kaynak taramasına ayırmamızın, tezimizin alt yapısının fikri aşamada olgunlaşmasını sağladığını düşünüyoruz. Çünkü biz inanıyoruz ki konumuz hakkında ne kadar çok kaynak tararsak yaptığımız çalışma o denli kapsamlı olacak ve belki de kendi içinde orijinalliğini sağlayacaktır.

Bilindiği gibi divan şiiri aşk, âşık ve maşuk etrafında şekillenen kurgusal yapısıyla türlü hayal ve benzetmeleri bünyesinde barındıran köklü bir disiplindir. Bu yapının mihenk taşı olarak kabul edilen sevgili formunda ise ön plana güzellik

çıkılmaktadır. Öncelikle çalışmamıza yön vermek için sevgili ve güzellik etrafında oluşturulmuş hemen her hayali doğru bir şekilde anlama yoluna gittik. Çünkü sevgiliyi bir bütün olarak değerlendirmeden onun en büyük güzellik unsuru olan saçının anlaşılamayacağını biliyorduk. Yapmış olduğumuz bu uzun ve zahmetli çalışmalar sonrasında elde edinilen bilgiler ışığında elimizdeki on divanı tarama ve fişleme işine koyulduk. Sevgilinin saçıyla ilgili olan her beyitin fişlenerek farklı başlıklar altında toplanması çalışmamızın somutlaştığı ilk aşamayıdır. Yapılan gruplandırmaların çoğu daha önce yapılan çalışmalar örnek alınarak olgunlaştırılmış olup neticede tezimizin iskelet yapısı meydana çıkarılmıştır. Saçın üç ana özellik açısından ele alındığı bu çalışmamızda özellikle Dr. M. Nejat Sefercioğlu'nun "Nev'î Divanı'nın Tahlili" ile Dr. Harun Tolasa'nın "Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası", Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan'ın "Şeyhî Divanı'nı Tetkik", Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu'nun "Necati Bey Divanı'nın Tahlili", Prof. Dr. Cemal Kurnaz'ın "Hayali Bey Divanı'nın Tahlili" ve Prof. Dr. Mine Mengi'nin "Mesîhî Divanı" adlı eserlerinden faydalandık. Bunlar dışında faydalandığımız daha birçok eseri kaynakça bölümünde belirttik.

Divanlarda sevgili ve güzelliği üzerine kurulan hayal ve mecazların büyük çoğunluğu saç veya saç ile ilgili özelliklerden oluştuğu için yapılan araştırma bizim için de keyifli bir hal aldı. Daha önce de belirttiğimiz gibi klasik Türk edebiyatı gücünü gelenekten alan bir disiplindir. Geleneğin daha iyi anlaşılması kurulan hayal ve tasvirlerin de anlaşılmasını sağlayacaktır. Bununla birlikte farklı dönemlerde yaşamış şairlerin kaleminde can bulan hayal ve mecazların ne kadar anlaşıldığı sorusu, şairinin ne kadar tanınıyor olduğu sorusuna verilen cevapla eşdeğerdir. Bu nedenle seçmiş olduğumuz beyitleri gruplandırırken yapılan anlamsal çözümlerinin daha iyi anlaşılması benzerlik ve farklılıkların belirginleşmesi için şairlerimizin tarz ve üslupları hakkında hatırlatıcı kısa bilgilere de çalışmamızda yer verdik. Böylece yapılan sınıflandırmaların daha sağlıklı ve anlaşılır olmasını hedefledik. Taramış olduğumuz on divan birbirinden ayrı dönemlerde yaşamış on ayrı üstadın hayal dünyasından çıkmış eserlerdir. Farklı dönemlerden seçilmiş bu divanların aynı konuyu işleyiş şekillerindeki benzerlik ve farklılıkların kronolojik sıralama gözetilerek belirtilmesi yapılan çalışmanın asli amacını oluşturmaktadır. Böylece farklı tarzları benimseyen şairlerin farklı ya da benzer hayallerini görme fırsatı yakaladık. Yapmış olduğumuz çalışmada 15.yüzyıldan **Mesîhî**, 16. Yüzyıldan

Bâkî ve Taşlıcalı Yahya, 17. Yüzyıldan Nefî, Şeyhülislâm Yahya, Nâbî, 18. Yüzyıldan Nedîm, Şeyh Gâlip, Sünbülzâde Vehbî, 19.yüzyıldan Yenişehirli Avnî gibi farklı dönemlerde yaşayıp adını duyurmuş sanatçıların zülûf ile ilgili beyitleri yer almaktadır.

Güzelliğin zuhûr ettiği önemli noktalardan biri olarak kabul edilen zülûf hemen her dönemde itibar görmüş ve birçok hayale konu olmuştur. Farklı dönemlerde yaşayan şairlerin benzer ve farklı üsluplarda yazmasıyla oluşturulan bu divanlar tarandığında ortaya zengin bir beyit havuzu çıkmıştır. Yapılan bu çalışmada yer alan beyitler bu beyit havuzundan seçilen beyitlerdir. Seçilen beyitlerin zülûfün rengi, kokusu ve şekli itibarıyla ele alınması anlamsal farklılık veya benzerliklerin ortaya çıkmasını kolaylaştıran ana unsurdur. Beyitler arasında kurulan sınıflandırmaların daha sağlıklı olması amacıyla yapılan teşbih ve mecazları esas almakla birlikte şairlerin sanat görüşlerini de göz önünde bulundurmaya ihmal etmedik. Şairlerin tarz ve üsluplarının bilinmesi kurulan benzetmelerin daha iyi anlaşılmasını sağlamakla beraber sınıflandırmaların temelini de sağlamlaştırdı. Böylece saçın şekil, koku ve renk olmak üzere üç farklı açıdan incelenmesi sağlanmış oldu. Kimi zaman yorucu kimi zamansa keyifli olan çalışmamızda tüm dikkat ve titizliğimize rağmen gözden kaçan hata ve eksikliklerin yapıcı eleştirilerle düzeltilmesi en büyük temennimizdir.

Tez konumuzun tespitinden son aşamasına kadar desteklerini benden esirgemeyen değerli hocama en içten teşekkürlerimi sunarım.

Filiz İŞÇİ

Afyonkarahisar-2017

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLOLAR DİZİNİ.....	xii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.DİVAN ŞİİRİNDE SEVGİLİ.....	3
2.DİVAN ŞİİRİNDE GÜZELLİK	11
2.1.GÜZELLİK İLE İLGİLİ BENZETMELER	13
2.1.1. Bağ, Bostan, Bahar, Gül.....	13
2.1.2. Ay, Güneş, Pertev.....	16
2.1.3. Bezm, Çerağ, Kandil, Şem	19
2.1.4. Meydan, Gül-gun, Gül, Top.....	20
2.1.5. Deniz, Dalga, Akarsu.....	22
2.1.6. Genc, Güher, Cevher.....	24
2.1.7.Mülk, Ülke, İklim.....	26
2.1.8.Hz. Yusuf, Hz. Eyyub.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

1.DİVAN ŞİİRİNDE ZÜLÜF	31
1.1.UMÛMÎ OLARAK ZÜLÜF.. ..	46
1.2.ŞEKİL AÇISINDAN ZÜLÜF	55
1.3. RENK AÇISINDAN ZÜLÜF	59
1.4. KOKU AÇISINDAN ZÜLÜF.....	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. SEVGİLİ VE ZÜLÜF	72
1.1.SAÇIN ŞEKLİYLE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	73
1.1.1.Cim, Dal, Lam, Sin.....	74
1.1.2.Çevgân.....	76
1.1.3.Çengâl, Kullâb.....	77
1.1.4.Perîşân.....	79
1.1.5.Tûl-i Emel, Ömr-i dirâz, Ömr-i Cavîdân.....	83
1.1.6.Hamayil, Fetîl, Duhân, Çerâğ.....	85
1.1.7.Halka, Halhal, Çenber, Bend, Girdâb/ Girdap.....	88
1.1.8.Kemend, Dâm, Ağ, Kayd.....	93
1.1.9.Câdû, Sâhir, Hârût.....	98
1.1.10.Perde, Kapı, Nikâb, Estar, Burka.....	99
1.1.11.Tuğra, Dâmen.....	102
1.1.12.Zencîr, Silsile.....	104

1.1.13.Resen, Rişte, Risman, Mıstar	108
1.1.14.Mar, Asa, Ef'î, Ejder, Akrep, Tavus.....	111
1.1.15.Sünbül, Reyhan.....	116
1.1.16.Zünnâr.....	119
1.2 .SAÇIN KOKUSUYLA İLGİLİ TASAVVURLAR.....	123
1.2 .1.Misk, Müşg, Misk- Hıta, Nâfe-i Çin, Nâfe-i Tatar.....	124
1.2.2.Anber.....	128
1.2.3.Sünbül, Reyhan, Karanfil.....	130
1.2.4.Zülûf-Saba ilişkisi.....	134
1.3.SAÇIN RENGİYLE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	137
1.3.1.Gece, Akşam, Şâm, Leyl, Leylî.....	140
1.3.2.Küfr, Kâfir, Kâfiristan.....	145
1.3.3.Zünnâr, Zulümât, Duman.....	148
1.3.4.Baht-i Siyeh, Belâ, Ebr, Sâye, Sevdâ.....	152
2. SAÇIN ŞEKLİ, RENGİ VE KOKUSU ÜZERİNE MÜŞTEREKEN KURULMUŞ TEŞBİHLER.....	159
3. ZÜLÜF -ÂŞIK İLİŞKİSİ	162
4. ZÜLÜF-ŞÂNE İLİŞKİSİ.....	166
5. ZÜLFÜN DİĞER GÜZELLİK UNSURLARIYLA KULLANIMI...	169
SONUÇ.....	172
KAYNAKÇA.....	176
DİVANLARDA YER ALAN VE METİNDE KULLANILMAYAN BEYİTLERİN KONULARA GÖRE İNDEKSİ	178

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Saç İçin Kullanılan Kelimelerin Sınıflandırılması.....	45
Tablo 2, 2.1, 2.2 Saçın Şekli Üzerine Kurulan Teşbih ve Mecazlar.....	121-122
Tablo 3. Saçın Kokusu Üzerine Kurulan Teşbih ve Mecazlar.....	134
Tablo 4. Saçın Rengi Üzerine Kurulmuş Teşbih ve Mecazlar.....	158

KISALTMALAR DİZİNİ

- B : Beyit
C : Cilt
D : Divan
G : Gazel
K : Kaside
M : Müstezad
N : Nazm
s : Sayfa
vb. : ve benzeri.

GİRİŞ

Asli temellerini Türklerin Müslüman olmalarından sonra atan ve yeni Türk edebiyatının başlangıcına kadar varlığını devam ettiren eski Türk edebiyatı, yüksek zümre edebiyatı, saray edebiyatı, klasik Türk edebiyatı ve nadiren de Enderun edebiyatı gibi isimlerle anılsa da yaygın görüş Divan edebiyatı adlandırmasında toplanmıştır. Eskiden şairlerin şiirlerini divan adı verilen defterlerde toplaması bu ismin yerleşmesinde etkin rol oynamıştır. Divan edebiyatı ağırlıklı olarak Divan şiiri, genellikle saray, konak ve medrese çevrelerinde ve bu çevrelerin okumuş kesimlerinde şekil bulup geliştiği için yüksek zümre edebiyatı olarak adlandırılmıştır. Fakat bu yaygın görüşe karşın hayatı boyunca saraya ulaşamamış uzak diyarlarda yetişip İstanbul'a hiç gelmemiş ünlü divan şairleri de mevcuttur. Buradaki tespit genel görüşü ifade etmek içindir.

Estetik anlayışını ve temel kaidelerini İslam kültüründen alıp Arap ve İran şiirinden etkilenen klasik Türk edebiyatı, altı yüzyıl gibi uzun bir sürede varlığını sürdürmüş köklü ve zengin bir edebiyattır. Türklerin İslamiyet'e geçmeleriyle beraber kültürler arası münasebetin daha da sıkılaşması daha yeni doğan bu edebiyatın uzun yıllar ayakta kalmasını sağlayacaktır. Beslendiği kaynaklar arasında Kur'an, hadis, peygamber ve evliya hikâyeleri, tasavvuf, şehnameler, yerli ve milli kültürler ve dönemin ilimlerini sayabileceğimiz bu köklü edebiyat, içinde yaşadığı toplumun tüm değerlerini sanat kaideleri içinde kalarak işlemiştir. Bu nedenle de söz sanatı ve mazmun kullanımı eski Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir.

Gelenekten aldığı güçle yıllar içerisinde birikerek ilerleyen Divan şiiri, bünyesinde yetiştirdiği onlarca şairin yazmış olduğu binlerce eserle gücüne güç katmış ve günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Genel itibarıyla sevgili ve sevgilinin güzelliği üzerine yazılmış olan gazeller temelde geleneğin öngördüğü yolda ilerlerken türlü hayal ve teşbihlere de yol açmıştır. Yıllar içerisinde söylene söylene kalıplaşan bu benzetmeler Divan şiirinin oluşumunda önemli bir rol üstlenmekle beraber pek çok şaire kolaylık sağlamıştır. Öte yandan mazmunların bu denli yerleşmiş olması çoğu zaman şiirde orijinalliği yakalamak isteyen şairin en büyük sorunu olmuştur. Az sözle çok şey ifade etme kolaylığı birbirini tekrar etme tehlikesini de beraberinde sunmuştur şaire. Ömrünü sanata adanmış fakat hak ettiği

değeri yaşarken bulamamış olan Divan şiirinin hüznü ve elem şairi Fuzûlî Farsça divanının önsözünde şöyle açıklıyor bu durumu : “ Ne tuhaf haldir bu, söylenmiş bir şey evvelce söylenmiştir, diye; söylenmemiş bir söz de evvelce söylenmemiştir, diye; yazılmıyor” (Kalpaklı,1999: 10). Mazmun denizinde kendi şiir gemisini yürütmeye çalışan şairin işi kuşkusuz sanıldığından daha zor olacaktır. Şiirde estetik ve hayalde incelik arayışları Divan şairlerini kuruluşdaki sadelikten uzaklaştırmış, bu sadelik yerini gösterişli söylemlere ve soyut kavramlara bırakmıştır. Anlatılanların daha da gizlendiği ve ince hayallerle sunulduğu bu tarz, edebiyatta başta sebk-i Hindî olmak üzere farklı sanat görüşlerinin doğmasına sebep olmuştur. Bu dönemler aynı zamanda Divan şiirinin Farça ve Arapça etkisi altına girip çeşitli tamlamaların kullanıldığı dönemler olarak çıkar karşımıza. Arap ve İran edebiyatındaki yansımalar ve sebk-i Hindi tarzının şairler arasında yayılması somut kavramlardan soyut kavramlara geçişi hızlandırmıştır. Bu da beraberinde kapalı bir anlatımı getirmiştir. Buna bağlı olarak kullanılan mazmun ve mecazların sayısı artar; edebi sanatların dildeki varlığı önem kazanır. Edebî sanatın bu denli önem kazandığı bir ortamda amaçlanan sokakta hepimizin görebileceği sıradan sevgiliyi anlatmak yerine gerek fizikî gerekse ruhî özellikleriyle idealize edilmiş sevgili tipini oluşturmaktır. Çünkü çevremizde gördüğümüz herkesin bir kusuru ve eksiği vardır. Fakat sanatçı hayalindeki güzeli dış dünyadan soyutlayarak onu kusursuzlaştırma yoluna gidecek ve nihayetinde her şeyden ve herkesten üstün olan sevgili doğacaktır. Hemen her şair tarafından işlenen mutlak güzel; servi boyu, keman kaş, oktan kirpikleri ve lâlden dudaklarıyla âşıklarına can suyu sunar gibi yapacak gül yanakları üzerindeki yılan saçlarıyla âşığı çene çukuruna hapsedecek kimi zamansa dipsiz kuyulardan kurtaracaktır.

Yazmış oldukları şiirlerde yaşamış oldukları dönemin etkilerini hissettiren şairler dönemlerindeki güzellik anlayışına uygun olarak hayal ettikleri sevgili tipini çoğu defa âşık ile birlikte kullanmış, sevgili âşık için ulaşılması zor bir mevzi olarak anlatılmıştır. Sevgiliye varılan nokta gerçek aşka ulaşılan ve daima arzulanan bir hayal yahut bir kurtuluş olarak tasvir edilmiş, bu uğurda nice canlar feda edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DİVAN ŞİİRİNDE SEVGİLİ

Divan şiirinde üzerinde en çok durulan mesele kuşkusuz sevgilidir. Merkezine aldığı aşk temiyile âşık ve sevgili etrafında gelişim gösteren Divan şiiri sarmal yapısında barındırdığı teşbih ve mecazları ekseriyetle sevgili tipi etrafında yoğunlaştırmış neticede ortaya üstün vasıflara sahip, idealize edilmiş sevgili tipi çıkmıştır. Peki, sevgili kimdir, kimin nesidir? Dış dünyada vücûd bulan Leyla mıdır, yoksa ilahi varlığıyla kâinatı kuşatan Mevla mıdır? Divan şiiri baştan sona tahlil edildiğinde varılacak ortak cevap “ikisi de ” olacaktır. Çünkü yüzyıllar içerisinde gelişerek büyüyen bu edebiyatta kurulan tüm hayal ve mecazlarda dini ve lâ-dini unsurlar hep bir arada kullanılmış, ikisi arasında kalın çizgiler hiç olmamıştır. Aynı gazel içerisinde bile kimi beyitte anlatılan somut sevgiliyken bir sonraki beyitte bahsi geçen ilahi sevgili olmuştur. Nitekim bazı mutasavvıf sanatçıların maddi sevgiliyi, la-dini atmosferde yazmayı tercih eden bazı şairlerin de zaman zaman ilahi sevgiliyi işlediği görülmüştür. Bunun asıl sebebi Divan şiirinin kurgusal yapısında yer alan hayal ve benzetmelerin iç içe geçmiş sarmal yapıda gelişim göstermesidir.

Arap ve İran şiirinden başlayarak devam eden gazel ve kaside yazma geleneği ekseriyetle sevgili ve sevgilinin güzelliği etrafında şekillenmiş, türlü hayal ve teşbihlerin doğmasına vesile olmuştur. Kurulan bu hayal ve benzetmelerin içinde yaşadığı toplumun inanç ve geleneklerinden faydalanması, günümüzde unutulmuş birçok âdetin şiirler yoluyla hatırlanmasını sağlamıştır. Etrafında gördüğü hemen her şeyi sevgiliyle ilişkilendirerek sunan şair hayal dünyasını bu şekilde beslemiş neticede parmakla gösterilecek kadar kıymetli eserler çıkmıştır. Aşk, âşık ve maşûk çevresinde oluşan olayların kurgusal yapısıyla şekillenen bu anlayış İslamiyet sonrasında da korunmuş, işin içine din girince maddi aşktan manevi aşka geçiş yaşanmıştır. Mecâz ve hakikâtin iç içe görüldüğü bu noktada sevgili tipi de kimi zaman beşerî kimi zamansa ilahî bir boyut kazanır. Uzun yıllar süren bir anlayış ve gelenek içinde yoğurulan sevgili tipinin en belirgin özelliği idealize edilmeleri ve gerçekliğin üstüne çıkarak insanüstü bir tavır sergilemeleridir. Divan şiirinde dini ve

la-dini olmak üzere iki türlü ele alınan sevgili tipinin devrin mutasavvıf sanatçıları tarafından da sıkça tercih edildiği görülmektedir. Bunun sebepleri arasında tasavvufi görüşte sırrın saklanması, gizli söyleşme, müritlere Hakk yolunu göstermek için bilinenden bilinmeyene yapılan yolculuk sayılabilir. Bilindiği gibi mutasavvıflar için ezeli ve yegâne olan Allah hakiki maşuktur. Onun güzelliği yaratılan her şeyde tecelli etmekle beraber o mutlaktır, eşi ve benzeri olmayandır. Divan şiirinde aşk ve sevgili ilişkisinin temelinde kuşkusuz İslam dini ve inançları yer alır. Özellikle âşığın sevgili karşısında tam bir teslimiyet içerisinde olması bu görüşü kanıtlar niteliktedir.

Görünce gerdene peyveste turranı ‘âşık
Eliyle boynuna takmış kemendi sultânım

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 178/4)

Görünce gerdene peyveste turranı ‘âşık
Eliyle boynuna takmış kemendi sultânım

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 178/4)

Divan şiirinde hemen her zaman sevgiliyle birlikte anılan âşık ya çektiği çilelerle ya da sevgiliye duyduğu özlemlerle şiirimize girmiş türlü hayallere konu olmuştur. Aşk acısıyla inleyip duran biçare âşığın hayattaki tek beklentisi sevgiliye yakın olmak, onun yanında olup ona dokunabilmektir. Sevgilinin yüzüne ve tenine hasret olan âşığın durumu her ne kadar acınacak durumda olsa da sevgili tarafından merhamet görmesi ender rastlanan bir durumdur. Buna rağmen âşık sevgiliden lütf bekler, onun yakınlarında dolaşarak dikkatini çekmeye çalışır. Öyle ki sevgilinin saçlarının gerdana ulaştığını gören âşık, bu gerdana ulaşmak için kemendi kendi isteğiyle takar boynuna.

Divan şiirinde soyutlama eğiliminin baskınlığına rağmen gerçekliğin izlerini taşıyan sevgili tipine de rastlamak mümkündür. Sevgili güzelliğiyle her şeyin merkezi olmuş, daima sevilmiş ve yüceltilmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde bu tarzda yazılmış şiirlerde dikkat çeken unsur mübalağadır. Sevgiliye dair en küçük unsurun bile büyütülerek anlatılması idealize edilmiş sevgili tipinin oluşumuna kaynaklık eder vaziyettedir. Bu sevgili tipi genel itibarıyla uzviyetten sıyrılmış, her şeye gücü yeten, asla üzülmeyip daima üzen, âşıkları üzerinde sonsuz bir etkiye sahip olan biri olarak çıkar karşımıza. İçinde barındırdığı çeşitli remiz ve sembollerle

ilahi bir vasfa sahip olan bu soyut sevgili, genellikle sultan veya padişah olarak hayal edilmiş, hükmetme yetkisini elinde tutmuştur. Sevgilinin şah veya sultan olarak düşünüldüğü pek çok hayalde çeşitli ülkelere de yer verilmiş, devrin önemli şahsiyetleri sevgiliyle ilişkilendirilerek işlenmiştir. Karşılaştırıldığı tüm bu unsurlarda daima ezici bir üstünlüğe sahip olan sevgili, gönül ülkesinin sultanı kullarının ise tek sahibi olmuştur.

Sevgilinin sultan ya da şah olduğu hayallerde âşık da kul yahut köle olarak çıkar karşımıza. Sevgili her daim cevri ü cefa etmek isterken âşık kavuşma hayaliyle yanıp tutuşur. Yani bir anlamda kul sultanına muhalif olur.

Dilber gam-ı aşkını diler dil dem-i vaslı
Hey bu ne aceb bende ki sultâna muhâlif

Şeyh Gâlip D. (G. 162/3)

Sevgili çok defa ifade edildiği gibi acı ve ızdırap veren, aşığın canına kasteden, cevri oku atan, kinle, öfkeyle hareket eden, gaddar, taş kalpli, kıymet bilmez bir varlıktır. Bunun yanında lütuflarıyla aşığa hayat veren bir İsa, sunduğu şaraplarıyla meclise keyif veren, âşıklarının susuzluğunu gideren bir saki, güzelliğiyle cennetteki melekleri kıskandıran bir peridir sevgili. O daima genç ve güzeldir. Uzun ince boyuyla salınarak geliş serviyi kıskandıracak, güzel yanakları görününce güller utancından kızaracak, en karayılanların bile saklayamadığı hazineleri onun kara zülüfleri saklayacaktır. Divan şiirinde sevgilinin fiziki özellikleri dışında hal ve tavırları da işlenmiş türlü hayallere konu olmuştur. Âşık nazarında sevgili daima nüktedan, zarif ve latif olmalı, halden anlamalıdır. Güzelliğiyle herkesi kendine hayran bırakan sevgilinin her bakımdan noksansız olması gerekirken hareketleri de daima şirin ve hoş olmalıdır.

Olıcak yâr gibi dilber-i şîrîn-harekât
Teni pâlûde-i ter gözleri bâdâm olsa

Bâkî D. (G. 460/2)

16. yüzyıl Osmanlı sahası Türk edebiyatının tartışmasız en büyük şairi kabul edilen Bâkî hayalindeki sevgiliyi şirin tavırlı, beyaz tenli ve de badem gözlü olarak tasvir ederken, yine bu yüzyılın tanınmış şairlerinden olan Yahya Bey özlemine

duyduğu sevgilinin beşeri özelliklerini sıralamakla kalmamış, o dilberin diyarını da söyleyerek hayalini somutlaştırmıştır.

Güzel oldur ki kemâl ehli ola Rûmî ola

Rind ola hâl bile mes'ele malumı ola

Yahya Bey D. (G.436/1)

Beşeri özellikleriyle işlenen sevgilinin ekseriyetle Rum diyarından seçilmesi dönemin şartları ve sosyal yaşamıyla ilişkilidir. Bilindiği gibi İslam kültürünün etkisi altında olan İstanbul ve çevresinde, Müslüman kadınların sosyal hayatta yeterince yer almamaları, güzellik ve kadın anlayışı çerçevesinde dikkatlerin gayrimüslim kadın formunda yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu bağlamda yapılan teşbih ve mecazlarda güzellerin daha açık ve gerçekçi olarak tasvir edilmesi beklenen bir durumdur. Bununla ilişkili olarak sevgili hayali içinde kâfir, küfür, nâ-müselman, bî-din gibi kavramların kullanılması da yaygınlaşmıştır. Öte yandan Rum diyarının güzellerinin şiiirlerde yer alması sadece fiziksel özelliklerine bağlanmamalı karakter özellikleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim şairin kastettiği de budur. Rum diyarında yetişen kızların eğitilmiş ve görgülü olmaları bir diğer takdir edilesi noktayı oluşturmaktadır.

Ateşin ruhsâr ile seyr eylesen ol kâfiri

Zâhidâ hiç şüphesiz gevrerdi îmânun senün

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 212/2)

Divan şiirinde ham sofu olması, sadece ibadetle ilgilenip cenneti gerçek aşka tercih etmesi yönüyle, rind şairler tarafından sıkça eleştirilen zâhid hemen daima katı kurallar içinde yaşayan, benimsediği bu katı kuralları çevresindekilere kabul ettirmeye çalışan, aşka değil cennete talip olan, dış görünüşe önem verip özü unutan bir tiptir. O sevgiliye ulaşmanın ibadetten geçtiğini düşündüğü için aşk ateşinde yanmak istemez. Fakat katı dini görüşüyle eğlence meclisine yabancı olan bu ham sofu bile sevgilinin ateş gibi kırmızı olan yanakları karşısında gevşeyecek, taviz verecektir. Zira sevgili sadece rindler için değil zâhidler için de etkileyici olmalıdır.

Bir mug-beçenin perçeminin kaydına düştük.

Zencîr-be-gerden yed-i kâfirde esîriz

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 103/3)

Muğbeçe, Mecûsi çocuğu, meyhaneci çırağı demektir. Sevgilinin meyhaneci çırağı olması bezm ortamlarının vazgeçilmezi ve de içki sunanı olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim birçok hayalde karşımıza çıkan sâkî de çoğu zaman âşığa şarap sunan ve meclisi şenlendiren olarak tasvir edilir. Sevgilinin pek çok defa kâfir olarak anıldığı düşünülünce “muğbeçe” nin sevgili olarak anılması yerinde bir hayal olacaktır.

Sevgiliye bu kâfirlik yönünü veren hem Müslüman âşıklarına yaptığı eziyetler hem de beline kadar uzanan siyah saçlardır. Zira sevgilinin yüzü ve dudağı vahdeti temsil ederken saçları çok olması sebebiyle kesreti simgelemektedir.

Divan şiirinde en sık işlenen ve türlü hayallere konu olan sevgili kavramı hemen her zaman içinde yaşadığı devrin güzellik anlayışıyla sunulmuştur. Aşk gibi evrensel olan bir duygunun milli özellikler çevresinde şekillenen sevgili formuyla işlenmesi devre ve topluma has olma özelliğinden kaynaklanır. Bu kendine has özellikler yıllar içinde gelenek olarak algılanacak ve sonraki şairin önceki şairi takip ettiği bir birikim, kılavuz oluşacaktır.

Divan şiirinde şair daima âşıktır. Dolayısıyla onun içinde yaşadığı toplumun değerleriyle örtüşen yanı sevgiliye ve aşığa bakış açısını belirleyecek devrin ortak inançları ve kültürel unsurları şiirde hak ettiği yeri alacaktır. Şair devrinin önemli bir gözlemcisidir. Çevresinde gördüğü her şeyi sevgiliyle ilişkilendirerek sunan şair aynı zamanda gönül sultanının en sadık kölesi olacaktır. Anlatmış olduğu her olayda eziyet çeken, ağlayıp inleyen kendisi olacak fakat gönül sultanından vazgeçmeyecektir. Sevgili ve güzellik söz konusu olunca efsanevi kişiler, sultanlar, toplumun önde gelenleri, kahramanlar ve şehirler vb. hayaller içinde iç içe girer. Kurulan hayallerin bu unsurlarla zenginleştirilmesi Divan şiirindeki sevgili tipinin daha iyi anlaşılması için gereklidir. Kurulan hemen her hayalde zalim olarak tasvir edilen sevgili tipi kimi şairlerce değiştirilmeye çalışılsa da yaygın görüş sevgilinin zalim ve gaddar oluşudur. Divan şiirinde hemen her şair tarafından işlenen sevgili fiziki özelliklerinin yanı sıra hal ve tavırlarıyla da tasvir edilmiş, türlü hayallere konu olmuştur. Her şair kendi hayal dünyasındaki dilberi anlatmış neticede ortaya idealize edilmiş sevgili tipi çıkmıştır. 16. yüzyılın önemli isimlerinden biri olan Yahya Bey de âşıklara tavsiye de bulunarak, mülayim yâri sevmelerini öğütler:

Sana serkeşlik iden ma'habûbı ma'sûk eyleme
Bâri dünyada seversen bir mülayım yârı sev

Yahya Bey D. (G. 361/4)

Divan şiirinde işlenen sevgiliyi tanımak ve tanımlamak şairin içinde yaşadığı toplumun sosyal ve kültürel yapısını tanımaktan geçer. Sevgilinin en çok hayal edildiği mekânlar olarak zikredilen içki, eğlence ve sohbet meclisleri saray ve saray hayatı etrafında şekillenen otoritenin kontrolü altında olduğundan sevgili daima sultan olarak hayal edilmiştir. Ayrıca gönlün ülkeye teşbih edildiği birçok şiirde sevgili de gönül ülkesinin mutlak hâkimi olan sultan olarak anılır. Gönül tahtına kurulan dilberin köleleri kara sevdaya düşmüş âşıklarıdır. Köleler sahiplerine biat ederken ondan lütuf bekler, şikâyetlerini de yine ona sunarlar.

Bu sarâyun şimdilik sensin begi
Biz şikâyet eylerüz senden sana

Mesîhî D. (G. 9/3)

Osmanlıda genellikle saray hayatı etrafında şekillenen eğlence meclisleri özellikle bahar ve yaz aylarında tertip edilmiş, kalabalık toplantılarda şairler hünerlerini göstermiştir. Sarayda düzenlenen helva sohbetlerinde şiirine ve şairliğine güvenenlerin sultana methiyeler düzdüğü bu sohbetler akşama doğru kurulan eğlence meclisleridir. Bu meclislerin toplumdaki yeri dilde de hissedilmiş “akşama karşı ayak seyranı” tabiri hem dışarı çıkmak hem de akşama doğru kurulan içki sofralarını anlatmak için kullanılmıştır.

Sâkiyâ zülfüne karşı çün kadeh devr eyleye
Sanuram kim ahşama karşı ayak seyrânıdır

Mesîhî D. (G. 52/2)

Divan şiirinde meyhane kavramının sevgiliyle ilişkilendirilerek sunulması hem gelenekten gelen bir alışkanlık hem de Osmanlı toplumunun içinde bulunan gayr-i Müslim nüfustan kaynaklanmaktadır. Osmanlıda Müslümanların bulunduğu mahallelerde meyhanelerin olmaması, içki yasağının olması, gayr-i Müslimlere bu yasağın uygulanmaması Divan şiirindeki “kâfir sevgili” formuyla meyhane kültürünü yakınlaştırmış böylelikle çeşitli hayallerin kurulmasını sağlamıştır. Güzel ve güzelliğin bahsinin geçtiği, aşk şaraplarının âşıklara sunulduğu, en tatlı

muhabbetlerin yapıldığı meyhaneler rind şairlerin şiirlerinde vazgeçilmez mekânlar olmuştur. Bu içki ve eğlence meclislerinin âşıkların uğrak yerlerinden olması ve mecliste güzelin anlatılması şarapla anılan sevgilinin aşğın gönlünde yarattığı sarhoşlukla ilişkilendirilmesi, sevgilinin kâfir olması ve en sofuları bile dinden caydırması kurulan hayallerin altında yatan destekleyici unsurlardır. Osmanlı toplumunda Müslüman kadınların sosyal hayatta günümüzdeki kadar aktif olmaması sebebiyle anlatılan dilberlerin yabancı diyarlardan seçilmesi sevgili için sıkça kullanılan kâfir teşbihini doğurmuş, gayri-Müslümlerin uğrak eğlence merkezi olarak meyhanelerin var olması kâfir sevgilinin bu mekânla ilişkilendirilmesini kolaylaştırmıştır. Sevgiliden ve aşktan bahseden bu mekânlardan uzak durmak Yahya Bey'e göre akıl kârı değildir:

Gel ayak seyrini kıl nûş it meyi peymâneden
Âkil olanlar kaçır mı zâhidâ meyhâneden

Yahya Bey D. (G. 305/1)

Pek çok mutasavvıf şairin şiirinde de görülen meyhane, güzellerin mekânı olması, aşk ve şaraba doyması sebebiyle şiirlerde yer alır. Tasavvufta meyhane/tekke, meyhaneci/pir-i mugan, şarap/ilahi aşk yerine kullanılır.

Divan şiirinde gerek hal ve tavırlarıyla gerekse beşeri özellikleriyle ele alınan sevgili hemen her zaman isimlidir. O genellikle benzetildiği unsurla ele alınıp öyle adlandırılır. Divan şiirinde sevgili yerine kullanılan kavramlardan bazıları şunlardır: can, canan, dilber, yar, dost, hub, sanem, büt, nigâr, fettan, kâfir, bî-vefa, dil-dâr, dil-aram, dil-ruba, mehlika, mahpeyker, afitab, şah, sultan, padişah vb. sevgilinin isminin söylenmemesi yani kimliğinin gizli kalması her zaman merak uyandırır.

Öldürür isen adunı dimez dahi Yahya
Ölümlüsidür şimdi fûlan ibn-i fûlânun

Yahya Bey D. (G. 226/5)

Şairler sevgilinin adını vermemekte ağız birliği etmişçesine ortak bir tavır takınmaktadırlar. Gelenek tarafından kurgulanan yapıda şairin başka türlü davranması söz konusu değildir. Bu gelenek Divan şiirinde olduğu kadar halk şiirinde de kendini göstermektedir. Buradaki kasıt sevgilinin adının dillere düşmesini engellemektir. Sevgili her haliyle övgüyü hak eden ve daima yüceltilmesi gereken

bir varlıkken onun adının herkes tarafından ağza alınması bu yüceliğe gölge düşürecektir. Bu nedenle âşık onun adını söylemek yerine onun kendinde uyandırdığı duygulara dayanarak türlü benzetmelerde bulunur. Bu nedenle de sevgilinin bir ismi değil bin ismi olur. Ayrıca yazılan şiirlerde sevgilinin adını zikretmek kurulan hayali sınırlandırarak basitleştirir. Estetik anlayış ve güzellik arayışı sebebiyle daima en iyiyi ve en güzeli arayan Divan şiirinin ete kemiğe bürünmüş belli bir sevgiliyi anlatması idealize edilmiş olan sevgili formunu yıkmak, yok etmek demektir. Zira estetik gayeler eşliğinde methini duyduğumuz sevgilinin insanüstü bir varlık olarak hayal edilip mükemmeliyetçi bir yaklaşımla ele alınması çekilen çileleri kabul edilir yapmaktadır. Sevgiliden sonra en önemli isim olan âşığın uğruna onca acılar çektiği dilberin sıradanlaştırılması için tahammül sınırını aşarak kurulan benzetmelerin basitleşmesine sebep olur. Bu nedenle hayallerde doğan bu dilberin bir adı değil bin adı zikredilmeli ve beşeriyetin sınırlarına hapsedilmemelidir.

2. DİVAN ŞİİRİNDE GÜZELLİK

Divan şiirinin hemen her zaman en çok işlenen konusu olan güzellik sahip olduğu tüm unsurlarıyla ve âşıkları üzerinde yaratmış olduğu etkiyle pek çok hayale girmiştir. Bilindiği gibi sevgilinin en önemli yönü güzelliğidir. Başka bir deyişle âşıkları kendine meftun eden sevgilinin temaşaya doyum olmayan güzelliğidir. Sevgili sahip olduğu cemal ile kusursuz bir güzelliğe sahipken hal ve tavırlarındaki celal vaziyeti cemalinden ayrı düşünülemez.

Dir görenler dem-i gazabda seni
Bâreka'llâh zehî cemâl u celâl

Bâkî D. (G. 314/3)

Âşıkları üzerinde büyüleyici bir etkiye sahip olan güzellik daima yüceltilerek sunulmuştur. Sevgilinin bu denli güzel olması onun insanüstü bir varlık olarak düşünülüp peri, melek yahut huri gibi nurani varlıklara benzetilmesine sebep olmuştur. Sevgili öylesine güzel tasvir edilir ki yalnızca insanlar değil melekler bile hayran kalır. Sevgilinin güzelliği daima hayranlıkla izlenen bir şaheserdir. Öyle ki melekler bile gökyüzünde açtıkları pencerelerden sevgilinin güzelliğini izlerler:

Görinen encüm degül hüsnün temaşa kılmağa
Revzen açmışdur melekler dâr-ı dünyadan yana

Yahya Bey D. (G. 18/2)

Tasavvufi anlamda hüsn, mutlak güzelliğin yansımasından ibarettir. Güzellik, ilahi bir menşe 'den hatta bizzat Allah'tan gelmektedir. Sevgili güzelliğini ondan alarak yeryüzünde hayat bulmuş ve herkesi kendisine hayran bırakmıştır. Sevgilinin değeri âşık tarafından dökülen yaşlarla anlaşılır.

Ol serv-i hoş-hırâmım aceb kangı sûdadır
Seyl-i sirişk-i dîdem onu cüst ü cüdadır

Nedîm D. (G. 29/1)

Gam-ı lebinle sirişkim akar şarâb gibi
Derûnu âteş-i hecrin yakar kebâb gibi

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 250/1)

Hayatı boyunca sevgiliye duyduğu özlemle yanıp tutuşan aşğın çaresizliği ne kadar büyükse arzusu da o denli ulaşılmazdır. Sevgilinin la'l gibi kırmızı dudaklarının gamıyla kanlı gözyaşları dökken aşğın içi de ayrılık acısıyla yanan kebaba dönmüştür. Aşğın kebâb olarak tasvir edilmesi sevgilinin yakıcılığını kuvvetlendiren bir hayaldir.

Onu temaşa eden âşık daima gözyaşı dökerek sevgiliyi yüceltecek ve ona hak ettiği değeri verecektir. Bu nedenle de sevgilinin görünmesi âşık için bir lütuf sevgili için gereklilik arz etmektedir. O sahip olduğu güzellikle bilhassa yüz güzelliğiyle cihana hükmetmiş bir sultandır. Onun haşmeti ve ahengi tüm cihanı sarmıştır.

Ferzâne-i cihansın o ruhlarla sen bu gün
Şâhân-ı hüsn atun önince piyadedir Bâkî

Bâkî D. (G. 87/4)

Güzellik kimi zaman kendini temaşa eden için bir beladır. Zira onu gören bir daha iflah olmaz. Sevgili güzelliğinin fark edilmesini istediği için gül bahçesinde salına salına dolaşır. Çünkü güzellik gizlenmek için değil temaşa edilmek için var edilmiştir. Güzelliğin fark edilmesi ve kıymetlendirilmesi ise öyle herkesten beklenmez.

Hâcımun maksûdı Ka`be bana kûyundur garaz
Fikri cennet zâhidün uşşâka rûyundur garaz

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 167/1)

Divan şiirinde daima karşıt iki tip olarak işlenen rind ve zahid aşka verdikleri değer itibarıyla farklılık arz ederler. Ham sofı olan zahidin amacı ibadetlerini tam yaparak cennete ulaşmakken, aşk acısıyla yanan rindin amacı ise sevgiliye yakınlaşmaktır. Bu açıdan değerlendirilecek olursa aslında ikisinin arzu ettiği şeyler taban tabana zıttır. Bu nedenle de şiirimizde genellikle birbirine zıt iki tip olarak işlenmiştir. Aşk ehli için Ka`be de cennet de o gül yüzlü sevgilinin kendisidir. O, zahid gibi rahat peşinde koşmaz, cenneti arzulamaz. Çünkü onun gönlünü cezbeden cennetteki huriler değil gönlündeki peridir. Gönül sultanı olan sevgili neredeyse onun daimi kölesi olan âşığı da oradadır. Yol uzun sınav çetindir; ama gerçek âşık için imtihan olmak sevdayı daha da karartan en önemli unsurdur. Kara sevda aşğın başında bir bela, gönlünde ise kapanmaz yaradır. O sınıdıkça aşkı daha da

büyüyecek, sevgilinin yolunda belirecektir. Bu nedenle aşk imtihanında zahid onunla boy ölçüşemeyecek kadar hamdır.

Sâkiyâ bâdeyi sen âşık-ı cûşendeye sun
Hamdır zâhide ammâ mey-i cûşide gerek

Nedîm D. (G. 57/2)

Hayâl-i kâkülün kadrin ne bilsin zâhid-i bî-magz
Ser-i bî-devletâna sâye-i bâl-i Hümâ düşmez

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 99/2)

Eskilerin de dediği gibi altının değerini sarraf bilir. Güzelliğin değeri de letafet sahiplerince bilinir. Nadanlar ve zahidler onun kıymetini bilemez. Divan şiirinde sıkça işlenen konulardan biri olan güzellik ekseriyetle âşıkla beraber zikredilir. Güzelliğin yüceliği âşık üzerindeki etkisiyle ölçülüp hayaller bu şekilde kurulur. Âşık için güzelliği seyretmek ne denli keyifliyse anlatmak da o denli zordur. Onun yanında herkes ve her şey eksiktir. O elden geldiğince yüceltilmelidir. Bu nedenle şairler güzelliği anlattıkları şiirlerinde mübalağa, hüsn-i talil gibi söz sanatlarını çok sık kullanırlar.

2.1. GÜZELLİK İLE İLGİLİ BENZETMELER:

2.1.1. Bağ, Bostan, Bahar, Gül

Sevgilinin güzelliğini anlatırken bağ, bostan ve gül gibi kavramların zikredilmesi akıllara bahar mevsiminin güzelliğini getirmektedir. Bilindiği gibi bahar, uzun bir aradan sonra tabiatın tekrar canlandığı, tazelik ve yaşam dolu bir mevsim olarak belki de mevsimlerin en güzelidir. Zira kışın soğuk ve cansız görüntüsü son bulmuş, hayatın güzellikleri baharla tekrar can bulmuştur. Bahar mevsimi sadece tabiatın değil duyguların da canlanıp coştığı bir mevsimdir. Mevsimlerin insan psikolojisi üzerindeki etkisi yadsınamaz. Bahar etrafa yaydığı canlılık ve tazelik hissiyle daima şairler tarafından sevilmiş, ekseriyetle sevgiliyle

beraber zikredilmiştir. Bahar mevsiminde eğlence ve mesire yerlerinin faal hale gelmesi bu mevsimi kıymetlendiren bir başka unsurdur. Tabiatla beraber insanların da coştığı bu mevsim aşk mevsimi olarak kabul edilmiş birçok şair aşkı ve sevgiliyi işlediği şiirlerde bahar mevsimine bilhassa önem vermiştir.

Sevgilinin güzelliğinin bir bahçeye benzetilmesi onun tüm güzellik unsurlarının toplamı sonucudur. Sevgilinin uzun boyu serviye, güzel pembe yanakları güle, yanakları üzerinde duran benleri karanfile, mahmur bakışları nergise, simin gerdene düşen misk kokulu saçları ise sümbüle benzetilir. Tüm bu güzellik unsurları bir araya gelince muhteşem bir bahar manzarası çıkar ortaya. Bilindiği gibi tabiatın en canlı olduğu dönem bahar mevsimidir. Baharda tüm çiçekler yeşerir, sular daha bir gür akar. Tazelik ve hayat fişkırان topraklar güzelin güzelliğine renk katar.

Sevgilinin güzelliğinin bağ veya bahçeye benzetilmesi genellikle yüz münasebetiyledir. Yüz tüm güzelliklerin toplandığı bir bahçe gibi hayal edilince saçlar arasında görünen yanaklar da güle benzetilir. Yanağın güle teşbihinde en dikkat çekici unsurun renk olduğu unutulmamalıdır. Gül-yanak teşbihi sık sık kullanılan bir benzetmedir.

Bâd **gîsû**ların açdukça görünür **ruh-ı yâr**

Bâg-ı cennetde açılmış **gül-i sîr-âb** gibi

Bâkî D. (G. 507/5)

Sevgilinin yüzünün cennet bahçesi olarak hayal edilmesi ekseriyetle yücelik anlamı katması sebebiyle seçilir. Sevgili sahip olduğu güzellik unsurlarıyla daima insanüstü bir varlık olarak hayal edilmiş bu nedenle de peri, huri, cennet gibi kavramlarla beraber zikredilmiştir. Sevgilinin bu unsurlarla ele alınması onun kusursuzluğundan da kaynaklanır. Kurulan güzellik-cennet bahçesi teşbihinde her unsurun bir karşılığı vardır. Bununla beraber bahçe teşbihinde daima adı geçen bir diğer unsur da rüzgârdır. Divan şiirinde çok büyük ehemmiyet taşıyan rüzgâr çoğunlukla sevgilinin diyarında gezmesi, onun kokusunu âşıklara götürmesi ya da yukarıdaki beyitte de olduğu gibi sevgiliye en yakın olarak onun güzelliğini meydana çıkarmasıyla aşğın kadim dostudur.

Çok eski zamanlarda da günümüzde olduğu gibi ay'ın insanlar üzerinde birtakım psikolojik etkileri olduğuna inanılırdı. Bu eski inanişaya telmihte bulunan şair

aşığın delirmesi için buna ihtiyaç olmadığını çünkü sevgilinin saçlarının bu görevi üstlendiğini belirtir.

Âdemi dîvâne eyler bâgda **zülf-i nigâr**

Kalmadı **mâh-ı neve** zerre kadarca ihtiyâc

Yahya Bey D. (G. 38/3)

Sevgilinin güzelliği için yapılan teşbihlerde ortaya çıkan yüz- bağ münasebetinde aşğın veya gönlünün de bu bağdaki kuş olarak hayal edilmesi bilinen teşbihler arasındadır. Aşğın gönlünün kuş olarak tasvir edildiği pek çok beyitte sevgili eli kanlı avcı olarak zikredilir. Güzellik bağında seyre çıkan gönül kuşu kendisi için kurulan tuzaktan habersizdir. Fakat güzellik bağı sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarıyla bezenmiş yani tuzaklar çoktan kurulmuştur.

Gönüller mürgini gûyâ ki sayda **dâmlar** kurdı

Cemâli bâgına dil-ber ki **zülf-i ham-be-ham** dökdi

Şeyhüislâm Yahya D. (G. 400/3)

Divan şiirinde sıkça başvurulan bağ, bostan ve çemen teşbihlerinin sevgilinin yüz güzelliğini ifade etmek için kullanıldığını belirtmiştik. Yüz-bağ/bostan teşbihinde yüzün diğer güzellik unsurlarını(göz, kaş, yanak, saç) üzerinde taşıyor olması teşbihin ana unsuru olarak kabul edilmektedir. Sevgilinin yüz güzelliğinin anlatıldığı birçok beyitte diğer güzellik unsurlarının da bu bahçe tablosu içinde ele alındığını söyleyebiliriz. Sevgilinin kırmızı yanakları bağın gülü olarak düşünülürken uzun saçları da bağın sünbülü olarak hayal edilecektir.

Bir **bâğdır cemâli** ki gül-berk-i rûy-ı âl

Şeb-bûyu hâl **sünbül** ü leylâkı **zülf** ü hat

Nedîm D. (G.55/2)

Güzelliğin bağ, bostan, gülşen ve baharla ele alınması bilhassa canlılık ve tazelik veren yönlerinden kaynaklanır. Güzelliğin bu unsurlarla ele alınmasında yüz unsurunun birinci derecede rolü vardır. Yüz üzerindeki tüm güzellik unsurlarıyla baharda açan bir bahçedir. Bilindiği gibi bahar tabiatın canlandığı toprağın kış uykusundan uyandığı bir mevsim olarak insanlar üzerinde olumlu etkiler yaratır. Tüm canlılığı ve ihtişamıyla güzelliği anlatmak için kullanılan bahar renk ve tazelik bakımından tatmin edici olsa da nihayetinde o da her canlı gibi gelip geçicidir. Divan

şiiirinde ekseriyetle sevgilinin yüz güzelliğini anlatmak için kurulan hayallerde bahar, bağ ve bostan kavramlarıyla anılan güzellik hem tazelik hem de canlılık açısından ele alınsa da diğđer bir yanı da geçici olmasıdır. Her zaman takdir edilen ve âşıkların aklını başından alan sevgilinin güzelliğı faniliğ>e meydan okuyamaz ve zaman içinde tükenir. Döneminin önemli şahsiyetlerinden olan Ahmet Paşa bu acı gerçeğı bir beyitinde açıkça ifade etmiştir.

Sâkî zemân-ı hüsnün için bir piyâle sun

Bir vakt ola ki diyessin ol bir zemân imiş

Ahmet Paşa D. (G. 27/5)

Güzelliğın; gülşen, gülistan, lâlezâr ve çemen olarak düşünülmesi sevgilinin gül, lale vb. olarak tasvir edilmesinden kaynaklanmaktadır. Sevgili güzelliğıyle güle, âşık ise hüznü ile bülbüle benzetilir.

Divan şiirinde çok defa sevgilinin güzelliğıyle ilişkilendirilen bahar mevsimi dönemin sosyo-kültürel yapısını da yansıtmaktadır. Bahar dönemlerinde İstanbul'da çeşitli mesire yerlerinin açılması gençlerin bir arada eğlenmesini sağlamış, bu eğlenceler esnasında âşıklar da rahatça görüşebilmiştir. Bu nedenle âşıklar baharın gelmesini dört gözle beklerler. Kalbi hüznle dolan bu âşıkların baharı, sevgilinin yüzünü açmasıyla gelecektir. Aynı zamanda bahar mevsimi bol yağmur barındırmasıyla âşığın kederli hali ve akan gözyaşı ile de ilişkilendirilir. Bulanık akan sularla aşığın gözyaşı anlatılır.

2.1.2. Ay, Güneş, Pertev

Güzelliğın bu unsurlarla anılması renk, ışık ve aydınlık yönüyledir. Sevgilinin güzelliğının bilhassa yüz güzelliğinin gök cisimleriyle anılmasının altında yücelik katma maksadı yatmakla beraber ışık ve aydınlık yönleri de önem arz etmektedir. Sevgilinin yüzü gerek yuvarlak şekli gerekse saf ve temiz haliyle ekseriyetle Ay'a benzetilmektedir. Divan şiirinde nurdan oluştuğuna inanılan Ay, sevgilinin yüzünün aydınlığını ifade etmek maksadıyla pek çok hayalde yer almaktadır. Sevgilinin güzelliğının bir ışık kaynağı olarak hayal edildiğı gazellerde bahsedilen ışık herkese

ve her şeye ulaşabilen sonsuz bir kaynaktır. Güneşin tüm dünyayı aydınlattığı gibi sevgilinin yüzü de tüm kararın kalpleri aydınlatacak ve ısıtacaktır. Sevgilinin yüzü üzerine düşen uzun, kara saçları geceye benzetilince, o kara saçlar altında görünen yüzü ise Ay'a benzetilir. Ayrılık acısıyla aşğın kararın günü sevgilinin baştan aşağıya uzanan kara zülüfleriyle daha da kararacaktır:

Nehâr-ı haddüne düşmiş **saç**undan ey kamer **zulmet**
Sanasın rûz-ı hecrümdür ki tolmış **ser-be-ser zulmet**

Mesîhî D. (G. 22/1)

Divan şiirinde kutlu yıldızlardan kabul edilen ay, saadet yıldızıdır fakat felek ikiyüzlü bir kahpe olduğu için ona güven olmaz. Gece ortaya çıkması münasebetiyle daha çok zülûf altındaki yüzle bağdaştırılan ay, hilal ve kamer olarak da işlenir. Ay ile ilgili olarak bahsedilen “devr-i kamer” den kasıt ahir zamandır. Bilindiği gibi ahir zamanda fitne ve fücürün artacağına inanılır. Sevgilinin hüküm sürdüğü devir de tam da bu devirdir.

Divan şiirinde sevgilinin yüzünün ay'a benzetildiği birçok hayalde uzun saçları da geceye teşbih edilir. Bu güzellik herkes tarafından bilinen bir şöhrete sahiptir:

Meh-i hüsnün olupdur **şöhret-i şeh**r
Bütün âlemde kaddün hod alemdür

Bâkî D. (G. 147/5)

Bu tâb ile **ruhsâre-i cânâna** bakılmaz
Gözler kamaşur **mih**r-i **dıraşâna** bakılmaz

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 141/1)

Divan şiirinde daima yüceltilerek anlatılan güzelliğın güneşe benzetilmesi rengi ve parlaklığı münasebetiyledir. Bunun dışında şekli, sıcaklığı ve yüksekliği ile ele alınan güneş herkes tarafından bilinmesiyle de Divan şiirinde sıkça kullanılır. Sevgili sahip olduğu güzellikle daima üstün kabul edilmiş, sevilmiş ve sayılmıştır. O en karanlık yürekleri bile aydınlatacak kadar güzeldir. Onun ışıllı parlayan yüzüne bakmak neredeyse imkânsızdır. Tüm güzelliğiyle göz kamaştıran sevgili daima övgüye layıktır.

Mihrüne mahv-ı vücûd itmekle irişmez zevâl
Dilde bâkîdür mahabbet gerçi fânîdür gönül

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 223/2)

Başka âlem bulmuş ol **mihr-i cemâl-i yârdan**
Zerredir hem âftâb-ı âlem-ârâdır gönül

Şeyh Gâlip D. (G. 201/4)

Parlaklık, aydınlık ve ışık kaynağı olması sebebiyle nur, tab, ateş ve pertev olarak tasvir edilen güzellik genel olarak sevgilinin yüzü merkezlidir.

Sevgilinin güzelliğinin bilhassa yüz ve çevresindeki güzelliğın ay, güneş ve yıldız olarak hayal edilmesi bu unsurların sahip olduğu ışık kaynağı sebebiyledir. Sevgili yüzünün parlaklığı ve her yere yaydığı ışıkları sebebiyle çoğu şair tarafından güneş ve ay olarak tasvir edilir. Yüzün bu unsurlara benzetilmesi yüzün üzerine dökülen siyah saçların da uzunluğu ve rengi sebebiyle şeb-i yelda(en uzun gece) olarak tasvir edilmesini beraberinde getirir. Bilindiğı gibi bu unsurların aynı anda görünmesi imkânsızdır. Fakat sevgili tüm güzelliğıyle bu unsurları barındırarak bir mucize oluşturmuştur.

Mu‘ciz ki **mihr hem şeb-i yeldâ vü hem bahâr**
Cem‘ oldu tutup ol **ruh-ı berrâkı zülf ü hat**

Nedîm D. (G. 55/3)

Divan şiirinde özellikle sevgili için kullanılan benzetmelerin başında gelen güneş, rengi, parlaklığı, sıcaklığı, dünyayı aydınlatması, ışıklarının her yere ulaşmasıyla yüce kabul edilip en yüce olan sevgilinin yüzü için kullanılmıştır. Sevgilinin yüzü de tıpkı güneş gibi karanlığa doğar ve kara bahtlı âşıklarının gönlünü aydınlatır. Bu sebeple bîçare âşığın daima arzuladığı şey sevgilinin parlak ve aydınlık yüzüne ulaşmaktır.

Sevgilinin yüzünün ay’a benzetildiğı hayallerde gece ve kara unsurlarının da beraber işlendiğı görülür. Âşık o ay yüzlü sevgiliye ulaşmak için her türlü engeli aşmaya çalışsa da çoğu zaman yüzün üzerine düşen saç buna engel olur. Bu nedenle de âşık daima kara bahtlı tasvir edilir.

Görünmez oldu meh-i rûyu bu **siyeh-bahta**
Nikâb-ı zülfî gamâm-ı nigâhım olmuşdur

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 92/5)

2.1.3. Bezm, Çerağ, Kandil, Şem

Güzelliğin bu unsurlarla anılması sevgilinin yüzünün türlü güzellik unsurlarının toplandığı bir meclis olarak hayal edilmesinden kaynaklanır. Divan şiirinde sıkça işlenen bezm yani eğlence meclisleri genel olarak sevgilinin bahsinin açıldığı, âşıkların aşk şarabı içip sevgilinin güzelliğini övdükleri yerler olarak çıkar karşımıza. İçki ve eğlence meclisi olan bezmde yenilir, içilir, sohbet edilir ve musiki dinlenir. Bezmin olmazsa olmazları sâkî, mutrîb, gazel-hân, ney, def, şarap, meze, sürahi ve mumdur.

Cihânda sâkî bize **bezm-i câvidâne** gerek
Lebünle zülfün ucından **mey-i şebâne** gerek

Mesîhî D. (G. 139/1)

Sevgilinin yüzünün bezm ortamına benzetildiği hayallerde zülûf bu güzellik meclisini aydınlatan meşalenin dumanı olarak tasvir edilir. Saçın dumana teşbihi uzunluğu ve rengi sebebiyledir. Aynı zamanda yanakların mum veya meşale olarak düşünülmesi de bu hayalin bir başka boyutudur. Yanaklar rengi sebebiyle ateşe benzetilince dumanı da yanakların yanında bulunan siyah saçlara benzetilir.

Zülfün duhân-ı meş'ale-i bezm-i hüsnür

Agzun çerâg-ı lutf u melâhat şîrârıdur

Bâkî D. (G. 99/3)

Divan şiirinde yüz çoğu zaman üzerinde barındırdığı güzellik unsurlarıyla anılmıştır. Sevgilinin keman kaş, badem gözü, küçücük ağzı ve inci dişleri hep yüz üzerinde yer alır. Bu sebebledir ki yüz pek çok şair/âşık için görülmeye değerdir. Sevgilinin yüzü âşık için bir nurdur. O daima aydınlık ve ışık saçmasıyla bîçare âşıklarının yüreğinde yanan bir meş'aledir. Burada ana unsur yüzün diğer güzellik unsurlarının toplandığı bir meclis olarak düşünülmesidir. Sevgilinin yanaklarının

hemen daima meclis mumuna benzetildiği saçların da yüzü perde gibi kapattığı hayali birçok şair tarafından işlenmiştir.

Baksak ki şem‘-i bezmine benzer mi rûy-ı yâr

Etse güşâde **perde-i ıglâkî zülf ü hat**

Nedîm D. (G. 55/20)

Eski gece hayatının özellikle içki ve eğlence meclislerinin aydınlatma aracı olarak mum, çerağ ve kandil divan şiirinde de önemli yer tutar. Bu içki ve eğlence meclislerinin merkezinde bulunan sevgili cemaliyle şem olunca biçare âşık da pervane olacaktır. Bilindiği gibi şem ve çerağ, pervanelerin etrafında döndüğü ve sonunda kendilerini içine attıkları birer ateştir. Âşıklar da tıpkı bu pervaneler gibi sevgilinin etrafında döner en nihayetinde aşk ateşinde yanıp tutuşurlar.

2.1.4. Meydan, Gül-gun, Gül, Top

Güzelliğin bu unsurlara teşbihi yine yüz münasebetiyledir. Sevgilinin yüzü meydana benzetilince yüzü üzerinde kıvrım kıvrım duran saç da şekil itibariyle çevgâna benzetilir. Saçların çevgana benzetildiği hemen her beyitte aşığın kendisi de bu oyunun müptelası olur.

Ser-i zülfi ucında ‘âkıbet ser terkini urdum

Girüp meydâne Bâkî tûpumu **çevgâne** tapşurdum

Bâkî D. (G. 341/5)

Baş eğri cirit sopası anlamında kullanılan çevgân, eskiden özellikle Türkler tarafından oynanan bir oyunda kullanılan bir çeşit sopadır. Karşılıklı takımlar halinde oynanan bu oyunda at sırtında bulunan taraflar ellerindeki sopalarla topu hedefe ulaştırmaya çalışır, topu hedefe ulaştıran takım oyunun galibi sayılır.

Gel ey esîr-i **zülfi-perişân**ın olduğum

Bilmez misin rübûde-i **çevgân**ın olduğum

Nedîm D. (G. 81/1)

Saç ile çevgân arasındaki münasebet saçın uzunluğu ve ucunun kıvrım oluşu gibi şekil benzerliğine dayanmakla beraber gelenekte de aşğın canı ve gönlü top olarak düşünülürken sevgilinin saçı ise çevgân olur. Çevgân kelime anlamı olarak başı eğri cirit sopası demektir. Eski şark milletlerinde özellikle Türklerin oynamış oldukları bir çeşit oyundur. Gönül ülkesinin sultanı olan o güzel sevgiliyi tasvir eden Şeyhülislâm Yahya sevgilinin saçının yanında yer alan benini görünce çevgân hayalini bakın nasıl canlandırır:

Seyr ideli şehâ **ham-ı zülfünde** hâlünü
Çevgân-ı ârzûyle ser-geşte gûy-ı gül

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 224/3)

Sevgilinin güzelliğini ifade etmede gül-gun kelimesinin kullanılması gül renginin yüz ile olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Divan şiirinde âşık sevgilinin gül yüzü için inleyen bülbül gibidir.

Gül ‘ârizun üstinde o **zülfeyn-i semen-sâ**
San kurdı **duzag** avlamaga bülbül-i şeydâ

Mesîhî D. (G. 2/1)

Yüzün ey **gonca-leb** dürme bize cevri eyleyüp turma
Açıl gül gibi handân ol salın **serv-i hırâmân** ol

Bâkî D. (G. 11/7)

Divan şiirinde kurulan teşbih ve mecazların bu kadar çeşitli olmasının sebebi şairlerin etraflarında gördükleri hemen her şeyi sevgiliyle ilişkilendirerek sunmasından kaynaklanır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde birçok şairin özellikle tabiattan faydalandığı görülür. Sevgili güzellik bahçesinin sultanı olunca sahip olduğu her bir unsur bu bahçede karşılık bulur. Sevgilinin küçücük ağzı açılmamış olan goncaya benzetilince aşğın arzusu o goncanın bir an evvel açılması yani sevgilinin gülmesi olacaktır. Sevgili boyu itibarıyla selviye benzetilince bahçedeki tüm selvilerden üstün olacak yürüyecektir. Zira gerçekte hiçbir selvi yürüyemez.

Bir **bâğdır cemâli** ki **gül-berk-i rûy-ı âl**
Şeb-bûyu hâl **sünbül** ü leylâkı **zülf** ü hat

Nedîm D. (G. 55/2)

Azacık âla bakar örneği ruhsârında

Bir kıral **saçı** birîşümden **iki güldür zülf**

Şeyh Gâlip D. (G. 161/2)

Sevgilinin tüm güzellik unsurlarıyla birlikte ele alındığı birçok beyitte güzelliğin genel itibariyle bahçeye teşbihi görülür. Güzelliğin temaşa edildiği yer olan yüz, geniş bir meydan gibi hayal edilince üzerindeki tüm unsurlar bahçenin ayrı bir güzelliğine tekabül eder. İdealize edilmiş sevgili tipinin en iyi anlatıldığı hayaller bu hayallerdir. Zira verilen her bir unsurun mükemmeliyetçi bir tavırdaki tasvir edildiği görülür.

2.1.5. Deniz, Dalga, Akarsu

Divan şiirinde sevgilinin yüzünün bilhassa yanaklarının suya benzetilmesi, suyun hayat kaynağı olması sebebiyledir. Su, tazelik ve hayat kaynağı olarak en çorak toprakları bile yeşertir. Sevgilinin su gibi duru ve canlı olan yüzü âşıkları için can bağışlar. Yanağın suya ve denize benzetildiği hayallerde sevgilinin dişleri de inci olarak hayal edilir. Bilindiği gibi inciler denizden çıkartılır. Sevgilinin güzelliğinin denize benzetildiği birçok hayalde aşkın gönlü de bu deniz üzerinde sallanan kayık ya da sandal olarak hayal edilir. Cemalin deniz olarak hayal edilmesinde yüz üzerine düşen kıvrımlı saçlar da bu denizin girdabı olarak zikredilir. Düştüğü bu denizde türlü fırtınalara ve girdaplara yakalanan gönül kayığının alabora olması ise an meselesidir.

Düşer fülk-i dil-i ehl-i mahabbet ona kurtılmaz

Cemâli bahrinün gird-âba dönmüştür miyânında

Bâkî D. (G. 448/4)

Güzelliğinin deniz olarak düşünüldüğü birçok hayalde bahr-girdap münasebetinin de işlendiği görülür. Âşık düştüğü bu denizde türlü zorluklarla karşılaşacak, yüreğinden keder gözünden yaş eksik olmayacaktır. Gerçekte de yüreği aşk ateşiyle yanan insanların rahat bir yaşam sürmeleri beklenemez. Bu insanlar yemeden içmeden kesilir sevgili dışında hiçbir şeyle ilgilenmezler. Aşka düşen

insanlar daima sevgiliyi düşündüklerinden yüreklerinde huzur bedenlerinde ise derman kalmaz. Aşk bir deniz olarak düşünülecek olursa bu denizin her bir damlası aşğın kanlı gözlerinden dökülen yaşlar olacaktır. Sevgilinin saçının hasreti ve gamıyla durmaksızın inleyen aşğın gözünden yaş gönlünden hüznün eksik olmayacaktır.

Zülf-i pür-çînün gamından dîde kim pür âb olur

Her ne **bahre** kim düşerse katresi gird-âb olur

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 59/1)

Sevgilinin güzelliğinin ekseriyetle bahar tasviriyle ele anılması tabiatın doğuşu ve canlanmasıyla ilişkilendirilirken, bahar aylarında yağmurların fazla olması âşğın gözünden dökülen yaşlarla bir tutulur. Uzun bir kışın ardından sevgiliyi görecek olan âşğın yüreği aşk ateşiyle coşunca gözlerinden akan yaşlar baharda yağın yağmurlar, coşan seller gibi tasvir edilir. Âşğın gönlünden doğan gözünden dökülen bu yaşların her bir damlasının girdaba dönüşmesi aşka tutunan derbederlerin felaketi olur.

Halka-i zülfün gamıyla cûş edip bahr-ı sirişk

Oldu her bir katreden **girdâb** peydâ mevc mevc

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 31/5)

Divan şiirinde daima gözü yaşlı olarak tasvir edilen âşık/şair sevgiliye ve onun cemaline duyduğu özlemle anlatılagelmiştir. Sevgiliye ait her şey ona aşırı bir heyecan ve mutluluk vermekte, onun dışında ise hiçbir şey önem arz etmemektedir.. Mutasavvıf şairler tarafından sıkça işlenen vahdet ve kesret kavramları, sevgilinin birtakım özellikleri için de kullanılır. Sevgilinin saçları âşık için kesretken, gül yanağı, gonca dudağı vahdettir. Öte yandan aşk yoluna düşmüş âşık için sevgili dışındaki her şey, dünya gamı ve derdi de kesrettir. Zira âşık dünü ve bugünü değil yalnızca sevgiliyi düşünen, kendinden geçen demektir. Dünya derdiyle uğraşana, canından geçmeyene gerçek sevda nasip olmaz.

Hîç revâ mıdur gam-ı dünyâya düşmek ey gönül

Bir kenârına irilmez bahr pür-gird-âb iken

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 271/4)

Ne hoş nümâyiş olur **rûy-ı bahre** bu zevrâk
Bat-ı şarâb iledir zevki âlem-i âbın

Nedîm D. (G. 75/5)

Âşığın gönlünün kayık ya da sandal olarak tasvir edildiği hayallerde sevgilinin yüzünün ve yüzü üzerindeki saçının denize benzetilmesi sıkça karşılaşılan hayaller arasındadır. Sevgilinin saçına tutulmuş olarak hayal edilen gönüller hüznün denizinde yolculuğa çıkarılmış kayıklar gibi dalgalarla boğuşur.

Olmasın mı fülk-i dil **bahr-ı siyâh-ı hüzne** gark
Cûş-ı hatt hoy-kerde rûyunda hüveydâ mevc mevc

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 31/2)

Sevgilinin en dikkat çekici güzellik unsuru olan saç pek çok şair tarafından güzelliği anlatmak için kullanılmıştır. Aşkın tecelli ettiği yer aşığın gönlüdür. Bu nedenle gönül daima bîçare tasvir edilir. Aşk denizinde sığınacak bir yer bulamayan bu bîçare gönül sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarına tutulmakla girdaba girmiş gibi hayal edilir.

2.1.6. Genc, Güher, Cevher

Güzelliğin yüz unsuruyla beraber ele alındığı pek çok beyitte yüzün hazineye benzetildiği görülür. Yüzün üzerindeki tüm güzellik unsurları akıllara kıymetli hazineleri getirirken etrafındaki siyah saçlar da bu hazineyi koruyan karayılanlara yahut ejderhalara benzetilir. Saçın yılanı teşbihi, eskiden tıslımlı hazinelerin yılanlar tarafından korunduğuna dair olan yaygın inanıştan kaynaklanır. Bu inanışa atıfta bulunan şairimiz kıymetli hazineye sahip olan saçı zafer kazanmış bir yılan olarak hayal eder:

Muzaffer **mârdur zülf-i siyâhun**
Ki mâlikdür ruhun gencînesine

Mesîhî D. (G. 215/3)

Sevgilinin yüzü, lal dudakları ve inci dişleriyle korunması gereken bir hazinedir. Sevgilinin yüzü hazineye benzetilince aşığın gönlü de harabe hayal edilir.

Çünkü en kıymetli hazinelerin harabelerde gizlendiğine inanılır. Hazine- harabe münasebetinde sevgili-âşık ilişkisinin işlenmesi kurulan hayali somutlaştıran unsurlardır. Sevgilinin güzelliğinin ve aşkının zuhur ettiği ilk yer âşığın perişan gönlüdür. Âşık perişan olunca harabeye dönen gönlünde sevgilinin hazinesini saklar. Çok eskilerde kıymetli hazinelerin harabelerde yılanlar tarafından korunduğuna inanılması kurulan hayallerde saç unsurunun da yer almasına ve türlü teşbih ve mecazların doğmasına sebep olmuştur.

Nakd-i eşki göricek dîde-i giryânında
Halk gencîne var anlar dil-i vîrânında

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 367/1)

Divan şiirinde sevgilinin güzelliği bilhassa yüzü anlatılırken kullanılan (genc, güher, cevher) bu unsurlar sahip oldukları kıymet ve değer açısından ele alınmıştır. Sevgilinin yüzü kıymetli bir hazinedir. Bu nedenle de herkesin sahip olamayacağı bir zenginliktir. Her şeyin olduğu gibi ona sahip olmanın da bir bedeli vardır. Âşık bu bedeli döktüğü gözyaşlarıyla karşılar. Gözleri daima dolu olan âşığın virane gönlünün de hazineyle dolu olduğu anlaşılır.

Hüdhüd gibi binâ gerek onu arayanlar
Virâneye bûm olmağile genc bulunmaz

Nedîm D. (G. 467/2)

Divan şiirinde hemen her zaman aşığa verdiği cevri ü cefalar ile anılan sevgili onca eziyete rağmen yine de gönül ülkesinin biricik sultanıdır. Aşığa verdiği tesir düşünülünce onun gönlünü viran etmeye de mamur kılmaya da gücü yeten tek kişi sevgilinin kendisidir. Zira gönül ülkesinin mutlak hâkimi sevgilidir. Bu nedenle de biçare âşık sevgiliden medet ummakta ondan ihsan beklemektedir.

Yıkdınsa da cevrinle ma'mûr edegör yap yap
Ey künc-i dilin genci vîrâneligim gel gör

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 74/3)

Bâis-i bünyâd-ı hüsnün kalb-i vîrândır senin
Zülfün ejder gösteren bu genc-i pinhândır senin

Şeyh Gâlip D. (G. 183/1)

Sevgilinin güzelliğinin hazine olarak hayal edildiği pek çok beyitte aşığın gönlü de harabe kabul edilir. Bilindiği gibi en gizli hazineler harabelerde gizlenir. Âşık güzellik hazinesi için gönlünü viran eden sevgilisine seslenmekte, ondan gönlünü ma'mûr etmesini istemektedir. Sevgilinin yüz hazinesi üzerine düşen kara saçların bu hazineyi koruyan ejdere teşbihi sıkça karşılaştığımız hayaller arasındadır. Hazine-ejder-harabe üçlemesinde ilk iki kavram ekseriyetle sevgili ve güzelliğiyle ilişkilendirilirken harabe kavramının bîçare âşıkla ilişkilendirmesi aşığın gönlünde gizlediği aşk/sevgili sebebiyledir. Sevgili aşığın gönlünde zuhur eden bir kavram olarak daima gizlenip korunsun da aşığın gözünden dökülen yaşlar sinede gizlenen hazineyi ifşa edecek, herkes sevgilinin gönülde gizlendiğini öğrenecektir.

2.1.7. Mülk, Ülke, İklim

Güzelliğin mülke benzetildiği hayallerde sevgili de o mülkün mutlak sahibi yani sultanı olarak hayal edilir. Sevgilinin sultan, şah ya da padişah olarak düşünülmesi sık rastlanan bir durumdur. Bu durum Divan şiirinde sevgilinin yüceltilerek anlatılması geleneğinden kaynaklanır. Sevgili gönül ülkesinin mutlak hâkimidir. Bununla beraber sıkça karşımıza çıkan Çin, Rum ve Hindistan ülkelerinin şiirimize girişi ön plana çıkan birtakım özelliklerinin sevgilinin güzellik unsurları için kullanılmasından kaynaklanır. Rum kelimesi çoğu zaman sevgilinin yüz güzelliği için kullanılırken Çin benzetmesi de daha çok saçların kıvrımı için kullanılır. Çin'in saç için kullanılması aynı zamanda bu bölgelerin devrin önemli misk ihraç bölgeleri arasında yer almasından kaynaklanır.

Ruhına irdügince **zülf-i pür-çîn**

Sanuram kim birikür Rûm ile **Çîn**

Mesîhî D. (G. 182/1)

Agyâra kıldı hançer ile gamzesi hücûm

Küffâra çekdi tîgını san pâdişâh-ı Rûm

Bâkî D. (G. 326/1)

Sevgilinin güzelliğinin anlatıldığı beyitlerde sıkça karşılaştığımız bu şehir ve ülkeler kendilerine has özellikleriyle döneminin ünlü yerleşim merkezleridir. Her bir şehrin veya ülkenin ön plana çıkan bir yönü ve tekabül ettiği bir güzellik unsuru vardır. Örneğin; sevgilinin yüz güzelliği anlatılırken Rum diyarının anılması, döneminde beyaz tenli dilberleriyle nam salmasından kaynaklanıyorken, sevgilinin ben' inin Hindistan'la birlikte anılması bu diyarda yaşayan insanların esmer olmalarından kaynaklanır. Yine sevgilinin saçının anlatıldığı beyitlerde Çin kelimesinin tevriyeli kullanımı görülürken, Şam şehrinin de daha çok renk unsuruyla şiire girdiği görülür. Divan şiirinde tevriyeli kullanımıyla sıkça geçen Şam şehri bilhassa sevgilinin saçının anlatıldığı beyitlerde geçmektedir. Saçların siyah kabul edildiği estetik görüşte saçın rengini anlatmak için kullanılan Şam teşbihi eski bir inanışa da atıfta bulunur. Eski zamanlarda bu şehrin altında gizli hazinelerin var olduğuna inanılması sevgili unsuruyla birleşince kara zülüfler altında gizlenen yüzün hazineye teşbihi kolaylaşmıştır.

Kalır gider bu gönül **zülfi-yârdan** gelmez
Hevâ-yı **Şâmı** bilen ol diyardan gelmez

Nef'î D. (N.4/1)

Divan şiirinde daima sevgilinin uzun saçlarına asılı olarak hayal edilen âşığın hali ekseriyetle perişan ve mahzundur. O ömrü boyunca arzuladığı tek şey olan vuslata erişmek, sevgilinin yüzünü görmek için asıldığı bu saçlarda belki de muradına erişmeden can verecek, yitip gidecektir. Fakat sevgiliye duyulan özlemin yanında âşığın çektiği çilenin lafı bile olmaz. Çünkü gerçek âşiklar tüm zorluklara rağmen sevdalarından caymayan sevgilinin saçından kopmayanlardır. Bu nedenle sevgiliyle tek bağ olan bu uzun saçlar âşığın tul-i emelidir.

Mülk-i Çîni itseler temlik makbulüm degül
Bana ancak **çîn-i zülf-i** müşg-bûyundur garaz

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 167/2)

Çokdan giderdi **Çîne** yahud Zengibâra dek
Zabt etmeseydi hâtır-ı müştâkı **zülfi** ü hat

Nedîm D. (G. 55/7)

Divan şiirinde sıkça geçen Rum kelimesiyle orada yaşayan güzellerin beyazlığı sevgiliyle ilişkilendirilerek anlatılmakta, özellikle yüz güzelliği üzerinde durulmaktadır. Şayet Rum padişahından bahsediliyorsa burada bahsedilen husus sevgilinin beni ya da gözüdür. Ayrıca bahsedilen güzel Hristiyan olunca âşık gönlünü kilisedeki mumun fitiline benzetir. Mumu eriten ateş aşığı bitiren ise aşktır. Ayrıca Hristiyanlar tanrıdan bir şey dileyince kilisede mum yakarlar. Şair kurduğu hayalde bu inanca da değinir.

Dil fetîl aldı Fener'de o meh-i Rûm'u görüp
Yanmaga sahn-ı kilîsâda dahi mûm oldum

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 182/4)

Dâne dâne hâl-i ruhsârın gıdâ-yı rûh iken
Çîn-i zülfünde nihân etme mürgün çînesin

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 206/2)

Sevgilinin saçlarının kıvrımı altında gizlenen ben'leri dane olarak hayal edilince aşığın gönlü de bu daneleri yemeğe çalışan kuş olarak tasvir edilir. En büyük arzusu sevgilinin yüzünü görmek olan âşık saçların bu ruh gıdasını örtmesini istemez.

Peyâm-ı hatt-ı dilber **kâkül-i pürçînden** gelsin
Hemîm-i **sünbül-i Rûmı** bana tâ **Çînden** gelsin

Şeyh Gâlip D. (G. 261/1)

Devrin önemli merkezlerinden olan Mısır ve Keşmir ile birlikte Doğu Roma imparatorluğunun bulunduğu Rum olarak tabir edilen coğrafya yüz güzelliği dolayısıyla şiirlerimize girmiştir. Sevgilinin yüzünün Rum'a benzetilmesindeki ana unsur beyazlıktır.

2.1.8. Hz. Yusuf, Hz. Eyyub

6 asır gibi uzun bir sürede varlığını devam ettirmeyi başaran Divan edebiyatı, doğduğu ilk günden itibaren çeşitli kaynaklardan beslenmiş, hayallerini hep bu kaynaklarla zenginleştirmeyi bilmiştir. Türklerin İslamiyet'e geçişiyle beraber dini

bir atmosferde gelişim gösteren sosyal hayat hayatın birçok yönünde olduğu gibi sanatta da kendini hissettirmiştir. Böylece toplum tarafından benimsenen örf ve adetler dini motiflerle süslenmiş, peygamber ve evliya hayatlarından kesitler sunan kıssalar şiirde hak ettiği yeri almıştır.

Divan şiirinde güzellik deyince sık sık adını duyduğumuz Hz. Yusuf çoğu zaman telmihte bulunularak geçer şiirlerde. Yapılan teşbihlerde Hz. Yusuf'un çocukluğu, kardeşleri ile aralarında geçenler, kuyuya atılması, pazarda satılması, Mısır azizi ve Züleyha ile ilgili olaylar, zindana düşmesi vb. hadiselere işaret edilir. Sevgili güzelliği ile Yusuf peygamber olunca, ona hasret olan âşık da Eyyub derdini çekmek zorunda kalır.

Bana müyesser eyleyen Eyyûb derdini
Kılmış nasîb sana cemâl ile ömr-i Nûh

Mesîhî D. (G. 627/4)

Hz. Eyyûb derdine müptela olan âşığın karşısında ömrü ile Hz. Nuh'a, güzelliği ile Hz. Yusuf'a benzeyen sevgili vardır.

Divan şiirinde güzellik timsali olarak geçen Yusuf peygamber güzelliğinden başka kardeşleri tarafından kuyuya atılması, kardeşlerinin Yusuf'un kana boyanmış gömleğini babalarına yani Yakûp'a getirmeleri, bu hadise üzerine babasının ağlamaktan gözlerinin kör oluşu gibi olaylarla anılmaktadır. İşlenen beyitlerde ekseriyetle Yusuf sevgili için kullanılırken, Yusuf'a duyduğu özlemle ağlayıp inleyen âşık da Yakûp olarak anılır. Bu kıssa ile beraber anılan bir diğer unsur da Hz. Yakup'un evi olarak anılan beytü'l-hazen ya da külbe-i ahzân'dır.

Yûsuf gibi 'izzetde sen Ya'kûb-veş mihnetde ben
Dil sâkin-i Beytü'l-hazen tenhâlara saldun beni

Bâkî D. (G. 531/4)

Sînede teng olma ey dil kim seni der-bend eden
Matla'-ı kâm eyleyendir Yûsufun zindânını

Nedîm D. (G. 160/8)

Sevgilinin güzelliğinin anlatıldığı birçok beyitte adı geçen Yusuf hem güzelliğiyle hem de başına gelenlerle şiirlerde işlenir. Yusuf kadar güzel olan

sevgilinin sevdası aşğın sinesini dağlamakta, gönlün köşesine ok gibi saplanan hayali çıkarmak zorlaşmaktadır. Hal böyle olunca da Yusuf'un güzelliği sevgiliye, içine atıldığı zindanı ise çaresiz aşğa mal edilmektedir.

Hayâlin gûşe-i dilden çıkarmak hayli müşkildir

Derûn-ı sînede gûyâ ki der-zindândır Yûsuf

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 146/3)

İKİNCİ BÖLÜM

1. DİVAN ŞİİRİNDE ZÜLÜF

Divan şiirinde gelenek, şiirin şeklini olduğu kadar muhtevasını da sınırlandıran, belirli kurallar dâhilinde gelişmesini sağlayan ve tüm şairler tarafından kabul gören bir kurallar manzûmesidir. Her şair edebî gelenek ve göreneğin kendine gösterdiği sınırlar dâhilinde duygularını anlatmak ve yerlerine başkalarının konulamayacağı mazmûnları kullanmak mecburiyetindedir. Bununla beraber daha önce kullanılmamış bir mazmunu (bikr-i mazmun) kendi hayal dünyasında eriten, şiirde orijinalliği yakalayan kendinden sonrakilere öncü olan usta sanatçılar da vardır. Bu aşamada dikkat edilmesi gereken husus Divan şiirinin belirli bir sistematığının olması ve yüzyıllar içinde birikerek ilerlemesidir. Edebiyatın diğer dallarında olduğu gibi klasik Türk edebiyatında da gelenek, sonraki şairin önceki şairi örnek alması ve birçok tecrübeyi denemeden elde etmesini temel alır. İlk günden son güne kadar yaratıcısının kaleminde can bulmuş birçok eserde, geleneğin ve inançların izine rastlanılsa da bunun en iyi görüldüğü alan kuşkusuz şiir olmuştur. Estetik ve geleneğin süzgeçten geçirilerek harmanlandığı ve en ince hale geldiği alan olan şiir, şairler tarafından daima önemsenmiş ve hüner gösterme işi olarak kabul edilmiştir. Şairler çevrelerinde gördükleri hemen her şeyi şiire sokmuş, böylece toplumun değerlerinden beslenen bu estetik anlayış gittikçe yayılmıştır.

Teorisini ve estetik temellerini İslam kültüründen alan ve İran edebiyatından etkilenen Divan edebiyatı 13.yüzyılın 2.yarisından 19.yüzyılın 2.yarisına kadar 6 asır boyunca süren bir edebi dönemdir. Böylesine uzun bir süreçte varlığını devam ettiren bu edebiyat kaynağını Arap şiirine dayandırır. Başlangıçtaki sade tarz bu etkinin izlerini silikleştirse de zaman içinde şairlerin daha ince hayaller kurma arzuları Arap ve Acem etkisini artıracak ortaya birbirinden girift tamlamalar çıkacaktır. Özellikle soyut anlatımıyla idrak sınırlarını zorlayan sebk-i Hindi akımının hissedildiği dönemler terkiplerin sıkça kullanıldığı ve kapalı anlatımın şiirde egemen olduğu süreçleri getirmiştir. Sebk-i Hindi tarzını benimseyen şairlerin şiirlerinde bahsi geçen sevgilinin her zamankinden daha soyut olması hayallerin uç noktalara dayanmasına

sebebe olacak ve günümüzdeki Divan şiiri algısının oluşmasına zemin hazırlayacaktır. Bilindiği gibi bir edebiyatın gerçek manada anlaşılması, bu edebiyatın oluşmasını sağlayan eserlerin ve bu eserlere can veren sanatçıların fikir ve hayal dünyasının iyi analiz edilmesiyle mümkündür. Bu nedenle bir şairi ve şiiri değerlendirirken dönemin şartlarının ve estetik anlayışının da iyi kavranması gerekir. Aksi halde yapılan hiçbir değerlendirme doğruyu yansıtmayacak, asılsız suçlanmalar olarak değerlendirilecektir. Eser, devir ve sanatçı üçlemesinin doğru kurulduğu denklemlerde çıkan sonuçlar her zaman doğrudur.

Divan şiirinin altı asırlık ömründe ortaya koyduğu hayal ve duygulara toplu olarak bakıldığında temelde aşk konusunun işlendiği görülür. Merkezde olan aşk temi çevresinde hayat bulan sevgili, güzellik ve estetik algısıyla bir bütün oluşturarak çeşitli hayallere konu olur. Sevgili, âşık ve rakip tipleriyle değerlendirildiğinde ise ezici bir üstünlüğe sahip olarak dikkat çeker. Divan şiiri aşk, âşık ve maşuk etrafında hareket eden kurgusal bir döngüdür. Bu döngünün oluşması az önce değindiğimiz bu üç ana unsur etrafında bazen sevgi bazense kıskançlık boyutunda işlenecek, çeşitli hal ve şekillerde okuyuculara sunulacaktır. Sevgilinin daima sevildiği, rakibin lanetlendiği, aşğın ise cevr ü cefa çektiği bu anlayışta birbirini tamamlayan bu unsurların zaman zaman yakın zaman zaman ise taban tabana zıt olduğu hayaller kurulmuştur. Sevgili aşğın gönül tahtına kurulan mutlak sultan olarak belki de en sağlam tip olarak çıkar karşımıza. Sevgiliden ihsan görmek için daima sabreden tahammül sınırlarını zorlayarak tam bir teslimiyet içinde eriyen tip olarak görülen aşğın benzinin sarı, gözünün yaşlı gönlünün ise gamlı olması adı gibi nettir şiirimizde. Bunun yanı sıra eziyetleri ve âşıklarına ettiği onca kötülükle zalim olarak gördüğümüz sevgilinin sıra rakibe gelince yumuşak yüzünü göstermesi hatta ona meyletmesi yalnızca aşğın değil okuyucunun da zoruna gitmiştir. Fakat aşk ve ihtiras döngüsünün çarklarını döndüren işte bu adaletsizliktir. Adaleti de adaletsizliği de yaratan sultan olan sevgilidir.

Divan şiirinde en çok kullanılan mefhumlardan biri güzelliştir. Çoğu zaman bahsedilen güzellik ilahi kaynaktan yani Tanrı'dan gelmektedir. Sevgili Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak onun nurunun bir yansımasıdır. Bu konu özellikle mutasavvıf sanatçılar tarafından derinlemesine ele alınıp çeşitli mazmun ve motiflerle uzun yıllar işlenmiştir.

Güzellik kimine göre nimet kimine göre ise baş edilmesi zor bir beladır. Fakat tüm âşıklar bu belaya taliptir. Zira aşğın beladan kaçmak istemesi zor rastlanılan bir hayaldir. Güzellik kendini temaşa edende olağanüstü haller yaratır. Yıkıcı, dağıtıcı ve perişan edici vasıfları olan güzellik, karşısındaki varlığa görünür görünmez etkisini gösterir. Güzellerin takdirini de yalnızca letafet sahibi âşıklar verir. Kaba yaradılışlı ham sofular güzellikten anlamaz. Hayret verici ve büyüleyici vasıflarıyla âşıklarının aklını başından alan güzellik de en nihayetinde geçicidir. Ahmet Paşa bir şiirinde bunu şöyle dile getirir:

Sâkî zemân-ı hüsnün için bir piyâle sun
Bir vakt ola ki diyesin ol bir zemân imiş

Ahmet Paşa D. (G. 27/5)

Divan edebiyatı estetik anlayışında güzellik merkezi olan sevgilinin, kaşı, gözü ve saçı daima siyah tasvir edilir. Sevgilinin en belirgin güzellik unsurlarının ekseriyetle siyah tasvir edilmesi bela kelimesiyle tenasüplü kullanımı akıllara getirir. Sevgili ve bela deyince bilhassa akıllara gelen unsur uzun siyah saçlardır. Rengi sebebiyle türlü tasvir ve teşbihlere konu olan saçın bela olarak anılması kuşkusuz âşıklarının gördüğü eziyetlerle bağlantılıdır. Bilindiği gibi aşğın saçtan yana başı beladadır ve o daima kara bahtlıdır.

Hevâ-yı kâküli bir yana bir yana **zülfi**
Başumda **derd ü belânun** nihâyeti yokdur

Bâkî D. (G. 169/3)

Sevgilinin siyah saçlarının ifade edilmesinde kullanılan bir başka kelime de beyitlerde sıkça karşımıza çıkan sevda kelimesidir. Bu kelime ile hem siyahlık hem de sevgi kastedilir. Ayrıca siyah olan küfr'dür yani nurdan nasip almamıştır. Sevgilinin saçını açması günahdır, böyle yaparak küfre girer, kâfir olur. Kâfirlerin merhameti yoktur. Onlar daima Müslümanların canına kasteder. Divan şiirinde sevgilinin saçının ve diğer güzellik unsurlarının ekseriyetle siyah tasvir edilmesi ve yüz ile birlikte anılması iman- küfr tezaadının anlaşılması açısından önemlidir. Bilindiği gibi küfr imana musallat olmuş bir beladır ve imanın amacı bu küfr 'den kurtulmaktır. Divan şiirinde kâfir olarak anılan sevgilinin tüm güzellik unsurlarının siyah tasvir edilmesi bilinçli bir seçim olmakla beraber yaygın bir kullanımdır. Kaşı,

gözü ve saçı kara olan dilberin aşkından bitkin düşen âşığın başındaki bu kara beladan kurtulması yahut kara sevdadan cayması o kadar da kolay değildir. Çünkü bu derde düşen canından olmadan iflah olmaz. Kâfir elinde can vermek âşığın kaderi gibidir. Çünkü her âşık aşk şehidi olup sevgilide tekrar can bulmak ister. Bu âşığın kara bahtının kendisine oynadığı tehlikeli bir oyundur. Kaderine razı olan âşık sevda uğruna olmadık işlere kalkışır, küfre girer, dinden çıkar. Sevgilini kaşınım, gözünün, ben'inin ve de saçının kara olması tesadüfi değil bilinçli bir tercihtir.

Hâl kâfir **zülfi kâfir** çeşm kâfir el-âmân
Ser-be-ser iklim-i hüsnün Kafiristân oldu hep

Nedîm D. (G. 9/3)

Divan şiirinde ekseriyetle siyah saçlı olarak tasvir edilen dilber sadece saç itibariyle değil diğer güzellik unsurlarıyla da (ben, göz, kaş) siyah olarak tasvir edilir. Bu güzellik unsurlarının kara olarak zikredilmesi kelimenin sadece renk olarak değil anlam olarak da kötülüğü ve belayı çağrıştırmasıyla ilgilidir. Daima fitne ve bela peşinde koşan sevgili âşıklarının başında kara bir beladır. Zira âşık kara sevdaya düşmüş bir bîçaredir.

Göz, gamze, kirpik, kaş, hat tasavvufta kesrettir; bunlar âşığın manevî varlığına düşmandır, yani gönlü öldürmeye çalışır. Fenâfillâha erişmek için maddi varlığın öldürülmesi, gönülle kalınması gerekir. Kesret ancak böyle yenilir. Canın çıkması âşığın gönlü ile baş başa kalması demektir. Tasavvufta aşk gönülde tecelli ettiğine göre can çıkarsa yani âşık dünya ile ilişkisini kesip maddi varlığını öldürürse gerçek aşk gönülde yer bulur. Bu da mutasavvıf şairlerin istedikleri ve daima söyledikleri bir durumdur.

Eskiler vücudun içinde kalp, kalbin içinde can ve canın içinde gönül olduğunu düşünürlerdi. Şairlerin açık istiare yoluyla sevgiliye “canan“ demesi de can kelimesiyle ilişki kurmak için söylenir.

Divan şiirinde âşığın canının ızdıraptan kıvrım kıvrım olması ve zayıflayıp incecik kalması can-rişte tahayyülünün oluşmasını sağlar. Can ipliği, mumun fitiline benzetilir. Mumun canı fitilidir. Fitil olmazsa mum yanmaz. Mum sabaha kavuşmak âşık da sevgiliye kavuşmak için can ipliğini yakar.

Dil fetîl aldı Fener'de o meh-i Rûm'u görüp
Yanmaga sahn-ı kilîsâda dahi mûm oldum

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 182/4)

Bu bağlamda değerlendirildiğinde aşğın hayal ettiği, arzuladığı gün, sevgilinin aydınlık yüzü iken, günü gizleyen aşğın canını yakan gece de sevgilinin uzun siyah saçlarıdır. Divan şiirinde sevgilinin saçları genellikle siyah olarak tasvir edilir. Siyah rengi ifade etmek için şairler birçok unsurdan faydalanmışlardır. Bunlardan biri de saç-gece teşbihidir.

Ömrü boyunca sevgiliye ulaşmak onun dikkatini çekip lütfundan faydalanmak için didinip duran aşğın bu uğurda yapamayacağı şey yoktur. O her şeyini bu uğurda harcamaya razı iken kara bahtı kör talihi peşini bırakmayacak sevgiliyle arasına yine bir engel girecektir. İşin kötü tarafı aşğın sevgilinin gün yüzünü görmesine engel olan onu adeta bir örtü gibi kapatıp gizleyen yine sevgilinin kara saçlarıdır. Şimdi biçare aşğın tek umudu o ay yüzlü güzelin yüzü üzerine düşen bu kara saçları kaldırması âşğın kara gününe bir güneş gibi doğmasıdır. Âşğın talihinin dönmesi kara bahtının açılması o ay yüzün açılıp görünmesine bağlıdır.

Şebgûn saçını eyleme ey meh nikâb-ı subh

Togsun bu kara günlüye ol âfitâb-ı subh

Mesîhî D. (G. 29/1)

Bilindiği gibi akşam vakitleri el ayağın kesildiği تنها zamanlardır. Bu vakitler her türlü kötülüğün kol gezdiği zamanlardır. Sevgilinin uzun siyah saçlarında asılı duran âşıklar da bu karanlık yolda her türlü kötülüğe maruz kalacak ve türlü eziyetler çekecektir.

Divan şiirinde gönül, hemen her zaman âşık ile birlikte ele alınan bir unsurdur. Âşğın gönlü bir ülke olunca o ülkenin sultanı da kuşkusuz sevgili olacaktır. Gönül kutsaldır çünkü aşkın zuhur ettiği ilk yer âşğın gönlüdür. Gönül tahtına oturmuş olarak tasvir edilen sevgili kâh zalim bir hükümdar kâh sihirler yapan cadı olarak anılır.

Gedâ-yı bî-ser ü pâyı semend-i nâza çignetme

İnende hüsne magrûr olma sultânım bu dünyâdur

Bâkî D. (G. 52/4)

Şu âlemde dikensiz gül olmayacağı gibi cefâsız yar da olmaz. Sevgiliden gelen cevr, cefa, eziyet âşıklara ağır gelmez. Çünkü bu, sevgilinin âşıklarla ilgilendiğinin ispatıdır. Güzellerden gelecek kötülük tegafüldür yani âşığı görmezlikten, bilmezlikten gelmek, umursamamaktır. Âşık için sevgilinin bu hareketi eziyetinden, cefasından daha dayanılmaz daha öldürücüdür. Çünkü âşıklar eziyete, siteme, naz u işveye dayanırken ilgisizliğe dayanamazlar. Divan şiirinin acı ve ızdırap şairi olarak bilinen Fuzûlî bir şiirinde sevgilinin vefasızlığının ve cefa karlığının onun en önemli özellikleri olduğunu ve asıl cefanın sevgiliye vefasız olma demek olduğunu açıkça ifade eder.

Ey bî-vefâ ki âdet olupdur cefâ sana

Billâh cefâdur olma demek bî-vefâ sana

Fuzûlî D. (G. 19/1)

Sevgili yerine Divan şiirinde şah, padişah ve sultan vb. denir. Şah insanların en yücesi en zenginidir. Gedâ ise en düşkün en fakir ve en güçsüz olanıdır. Şu durumda türlü fitne peşinden koşan sevgili gönül ülkesinin şahı iken aşk zincirine vurulmuş kimsesiz âşık ise gedâ olur. Aşığın köleliğe bu denli hevesli olmasının sebebi sahibinin sevgili olmasıdır. Âşık için en büyük lütuf sevgiliye yakın olmak ona bağlı olup, onun yanında durmaktır. Bunun için deliliğe de köleliğe de razıdır. Bu nedenle aşığın emeline ulaşmak için yapamayacağı şey yoktur. Sevda yolunda her şeyini feda etmeye hazır olan âşık gözünü çoktan karartmış, sevgilinin zincire benzeyen saçlarını boynuna bilerek, isteyerek takmıştır.

Göz karardup **zülfi zencî**rine boyun vireli

Boynı baglu kul idüpdür ol şeh-i hûbân beni

Yahya Bey D. (G. 512/5)

Gam manevi ızdıraptır ve gönülde olur. Bunu gizlemek zordur hatta çoğu zaman imkânsızdır. Çünkü âşık gizli kalamaz; sarı yüz, kanlı gözyaşı, yaka yırtığı ve feryatlarla kendini mutlaka belli eder. Ağlayıp inlemeleriyle yeri göğü inleyen aşığın namını herkes duyar da bir sevgili duymaz. Onun bu derbeder haline eller yanar da bir o zalim dilber aldırılmaz. Çünkü cefa sevgiliden vefa âşıktan gelir.

Âh, yel ve nefestir ve daima ateşlidir. Âşıklar ızdırapla yanan gönüllerinden ateşli ahlaklar çekerler. Bu ahlaklar öylesine içten gelir ki yükselerek gökleri bile yakar.

Âh'ın yazılışında “elif” harfi alevi; “he” harfi kıvılcımı, “elifin meddi”de dumanı temsil eder.

Âşık için bu dünyadaki en büyük nimet geceler boyu özlemine duyduğu sevgiliyi engelsiz görebilmektir. Esasen sevgilinin güzellik bahsini dinlemek veya ondan bahsetmek bile âşıkları için ayrı bir zevk ve eğlence kaynağıdır. Zira baştan aşağıya aşka bulanmış olana sevgili bahsi şeker şerbet gelir. Ancak sevgilinin güzelliğini noksansız anlatabilmek her kişinin kârı değildir. O yeryüzündeki her güzelliği içinde barındıran fakat hiçbir güzellikte tam olarak görülmeyen bambaşka bir letafete sahip nazlı bir selvidir. O aynı anda binlerce gönle hâkim olan fakat gönlünün kapılarını kimseye açmayan eli kanlı bir katildir. Gönlü taştan olan bu fettanın kendisini bulduğu ve gösterdiği yer ise âşığın gözü ve gönlüdür. Güzelliğin değer kazanması bu iki unsura bağlıdır. Güzelliği ölçen göz, seven ise gönüldür. Âşık ne derece ağlar, inler gözlerinden yaş akıtırsa güzelliğin o derece sonsuz ve tahammülsüz olduğu anlaşılır. Aşk derdini yalnızca âşıklar bilir. Döneminin en büyük şairi olarak kabul edilen Bâkî aşk yoluna düşen bîçare âşığın halinden ancak kendi gibi aşka düşenin anlayacağını söyleyerek bilinen bir gerçeği de dillendirmiştir.

Derd-i aşkı gayrdan sorman ne bilsün çekmeyen

Anı yine âşık-ı nâlâne söylen söylesün

Bâkî D. (G. 14/3)

Güzelliğin derecesi yakıcılığına bağlı olmakla birlikte kendisini vafedenlere yani âşıklarının sayısına bağlıdır. Sevgilinin başı üzerindeki perişan saçı keman kaşı ile birleşince binlerce aşk askerini peşinden sürükleyen zalim bir komutan gibi tasvir edilir. Her bir telinde binlerce şeydası olan o selvi boylu, âşıklarının gözyaşlarıyla sulanan bahçelerde gümüş sinisini gere gere dolaşır. Sevgilinin saçının zincirine tutunan âşıklar öylesine fazladır ki zincir daralmıştır.

Böyle kalursa **silsile-i zülf-i müşk-bîz**

Dîvâneler zihâmına **zencîr** teng olur

Nâbî D. (G. 94/2)

Âşığının gönlüne türlü cevri ü cefalar eden sevgili mefhumu daima güzellik unsurlarıyla çeşitli teşbih ve mecazlara konu olur. Sevgili acı ve ızdırıp verici bir

varlıktır. Gönül ülkesinin tek hâkimi zalim bir sultandır. Sultanların merhameti olmaz. Onlar kullarının üzerinde her türlü hakka sahiptirler. Bu nedenle âşıklar göz kırpmadan canlarını sultanlarına feda ederler. Zira canı veren Allah alan ise o nurun yeryüzündeki temsilcisi sayılan biricik sultandır. Aşk yolunda nice canlar uçmuş, nice başlar gitmiştir. Âşık olan için bu uğurda can vermek bir şereftir. Aşkında samimi olan için canana ulaşmak candan geçmekle mümkündür.

Âşığın türlü eziyetler ederken doğuştan sahip olduğu (kaş, göz, saç) güzellik silahlarını kullanmaktan çekinmeyen bu acımasız sevgili âşıklarını perişan etmeyinceye kadar durmaz. Gamze oklarını âşığın gönlüne saplarken ahu feryatları duymakta; fakat duymazdan gelmektedir. Bütün bu cevr ü cefalar sebepsizdir veya sebebi bilinmez. Üstelik zulmettiği kimseler zavallı, günahsız kimselerdir.

Divan şiirinde aşk başlangıçtaki hoşluğundan sonlardaki ölümcüllüğüne kadar her aşamada değişimleri gözler önüne serilerek işlenmiştir. Şair aşk safhalarındaki bu inanılmaz değişimleri âşığın bedenindeki değişimlerle karikatürize etmiştir. Aşk yolunda deli divane olan âşığın benzi sarı, gözü yaşlı, kan çanağı, sinesi ise gönül kuşuna dar gelen bir kafes olarak tasvir edilir. Her daim sevgiliyi gözleyen bu gözler aşk uğruna gözyaşı incileri dökmekte, kâh sevgilinin yolunu kâh sevgiliden haber getiren postacı sabah rüzgârının yolunu gözlemektedir. Sabâ-zülf ilişkisini farklı bir boyutuyla işleyen 17.yüzyılın sivri dilli şairi Nefî' yazmış olduğu bir şiirde dilleri perişan eden zülûfün suçsuz olduğunu onu tahrîk edenin ise bâd-ı sabâ olduğunu söyleyerek bütün suçu sevgiliden haber getirmekle ünlenen, postacı olarak kabul gören bâd-ı sabâ 'ya yükler.

Zülfine kalsa perişân eylemezdi dilleri

Anı da tahrîk eden bâd-ı sabâdır n'eylesin

Nefî D. (G. 90/4)

Divan şiirinde işlenen aşk temi başta cinsellik izlenimi uyandırıyor da aslında karşılıksız bir bağlılık ve vefa örneğidir. Maddi ve manevi aşk söz konusu olduğunda ağırlık manevi aşka yönelir. Çünkü maddi aşk Leyla'ya manevi aşk ise Mevla'ya kavuşmadır. Aşkın maddi ya da manevi olması âşıklık geleneğini değiştirmez. Her halükarda âşıklar aşklarının halk tarafından bilinmesini isterler. Âşıkların acılar içinde kıvranıp melankolik haller içine düştükleri, bu yüzden işten

güçten kesildikleri hatta terk-i diyar eyledikleri birçok şiirde işlenir. Âşığın sevgili dışına hiçbir şeyle ilgilenmemesi aşkı yücelten ve aşğın teslimiyetini gösteren bir davranıştır. Etrafında olanlara karşı sessiz kalan aşğın ağzından dökülen her bir sözün sahibi sevgilidir. Sevgilinin bahsinin geçmediği mekânlarda gezmeyen âşık gece gündüz onunla olmaktan bıkmaz. Bükük boynu ve çelimsiz bedeniyle onca acıya katlanıyor olması ise aşkın ruhun gıdası olduğu gerçeğini destekler niteliktedir. Zira böylesine gariban bir görüntünün ardında sonsuz bir sabır ve teslimiyetin olması hem şaşırtıcı hem de takdire şayandır.

Aşk, âşık ile maşûk arasında daha çok âşığı ilgilendiren bir duygudur. Divan şiirinde aşk sevende haddinden fazla sevilen de ise yok denecek kadar azdır. Âşık için aşk sonsuzdur. Sevgilinin olduğu her yerde aşk vardır. Aşk kimi zaman gamze oklarının ucunda bir zehir kimi zaman da maşukun lebinde bir ab-ı hayattır. O öyle zalim şeydir ki hem zehir hem de panzehirdir. Aşğın gönlünde tecelli eden bu duygu onu ölüme götürür. Âşık bu ölüm yolunda celladına âşık olmuş bir gariptir. Aşk çölünde sevdiğini arayan bir Mecnun, ağlaya ağlaya gözünden olan bir Yakup'tur âşık. Bu durumdan şikâyet ise yersizdir. Çünkü o güzelin uğrunda ölecek binlerce baş, yanıp yakılacak binlerce gönül tahtı vardır. Üstelik vefa sevenden cefa ise sevilendendir. Aşk hakkında şairin kalemi asla tükenmez çünkü aşkın kendisi başlı başına sonsuzluktur. Ucu bucağı olmayan bu aşk denizinde gönül kayığını suya salan hiç kimse bir daha karaya dönemez. Ya alabora olup sonsuzlukta son bulur ya da mah-peykere yar olur.

Divan şiirinde şair daima âşıktır. Bu yüzden âşığı anlattığı her şiirde aslında kendisini anlatır. Âşğın gıdası üzüntü ve kederdir. Sevgiliden daima lütuf bekler. Fakat sevgiliyle asla bir araya gelemmez. Onunla beraberliği daima hayalidir. Sevgiliyi ayakta tutan da bu hayaldir. 17. yüzyılın önemli şairlerinden Nâbî âşğın sevgiliye ve onun saçlarına karşı kurduğu hayali aşağıdaki beyitle anlatır.

Hayâl-i zülf idermiş 'âşık-ı mehcûr gördün mi
Mahabbetde bu denlü **fikr-i dûr-â-dûr** gördün mi

Nâbî D. (G. 872/1)

Sevgili âşıklarımı peşinden sürükleyen bir fettandır ama onlara ne bir tatlı söz söyler ne de güler yüz gösterir. Onun arzusu saçlarında asılı duran binlerce âşığı

ayaklar altına almak onların canına kastetmektir. Âşık daima samimiyeti ve muhabbeti noktasında sınava tabi tutulur. Bir yandan bu zorlu imtihanları vermek için uğraşırken öte yandan ağıyâr yani rakip ile uğraşmak zorundadır. Aşığın uğraştığı tek kişi kötü kalpli rakip değildir. O sevgiliden ve rakipten başka kötü giden talihle, kahpe felekle uğraşıp durur. Bu nedenle de aşığın sıfatları da şöyledir: düta (iki büküm), biçare, şeydâ, bende, garip, üftade, miskin, derviş vb.

Sevgili mefhumuna bütün Divan şiirinde ya doğrudan ya da dolaylı bir şekilde rastlarız. Merkezinde aşk temini işleyen böylesine köklü bir edebiyatta sevgili (maşuk) temi de en az aşk kadar önemli görülmüş ve binlerce hayale konu olmuştur. Hüküm ve iradeyi elinde bulunduran sevgili, âşık için daima bir sultan (hükümdar, şah) efendi veya sahip sıfatında, kendisi de onun karşısında bir kul, köle veya geda konumundadır. Divan şairinin hayalinde canlandırdığı sevgili kimi zaman aşk savaşında gamze oklarını aşığın gönlüne saplayan zalim bir komutan kimi zamansa zülfünün teliyle binlerce âşığı avlayan avcıdır. Divan şiiri geleneğinde sevgili daima konum olarak âşıktan üstündür, o bir sultan, bir padişah gibi salına salına yürürken, onun ayakları altında olan ise âşıktır. Uğruna canını feda eden âşığın karşı muhabbet besleyen, aşkı için gözyaşı döken, hasretinden sararıp solan bir sevgili tipi Divan şiirinde mevcut değildir. O hasret çeken değil hasret duyulandır, o ağlayan değil ağlatandır ve o seven değil; dün, bugün, yarın ve her zaman âşıkları tarafından sevilen gönül tahtının sultanı biricik sevgilidir. Onun ağzından çıkan her söz kelâmların en güzeli onun evi cennet, kendisi hûridir. Değil onunla beraber olmak onun yakınında olmak bile âşık için sonsuz bir lütuftur. Divan şiirinde sevgiliye karşı sonsuz muhabbet ve sevgiliden gelen cevri ü cefaya da tam bir teslimiyet gösteren âşığın nazarında içinde bulunduğu elem verici durum şükredilmesi gereken bir hâl alır. Zira sevgilinin zülûf zincirinde gözü yaşlı olan âşık durumdan şikâyetçi değil aksine halinden memnun bir hal sergilemektedir. Döneminin renkli şahsiyetlerinden olan Nedîm sevgilinin zülfünün zincirine bağlanan aşığın halini gözündeki yaşıyla izah eder.

Bi-hamdillah ki satl-ı dil-keşinden nem kalır hâlî

O zülfün bend-i zencîrindeyim çeşmimde yaşım var

Nedîm D. (G. 23/2)

Maşuk, divan şiirinin baş kişisidir. Onun özellikleri içinde acı ve ıstırap verici olması başta gelir. Cevr oku atar, cana kasteder, zulüm ve eziyette sınırları zorlar. Âşığa yar olmaz. Söz verir ama sözünde durmaz. Ağlayıp inlemek ona tesir etmez çünkü aşığın yüreği ne kadar yumuşaksa maşuğun yüreği de o kadar serttir. Merhameti yoktur, aşığın ağlaması ona zevk verir. Zulmettiği kişiler zavallı, günahsız kişilerdir. Bütün bu haller sevgilinin vazgeçilmez sıfatları olduğundan ayıplanmaz, hor görülmez. Sevgilinin eziyetten vazgeçmesi, âşıktan yüz çevirmesi gibi telakkî edilir. Gerçek âşık sevgiliden şikâyetçi olmaz. Divan şiirimizin önemli şairlerinden olan Hayâlî Bey aşağıdaki beyitte sevgilinin kendisine muhabbet besleyene kinle karşılık verdiğini ve âşıkları öldürmenin sevgilinin sanatı olduğunu belirtir.

Dilber oldur ki mahabbet edene kîni ola
Âşık öldürmek anun san'at u âyîni ola

Hayâlî Bey D. (G.19/1)

Divan şiiri estetiğinde önemli bir yer işgal eden sevgili tipi zaman içinde gelişmiş ve pek çok şairin şiirinde yer almıştır. Estetik anlayış çerçevesinde değerlendirildiğinde sevgili gerek güzellik unsurları gerekse hal ve davranışlarıyla âşıklarına cevri ü cefa ederek onları aşk yolunda adeta sınamış fakat yine de âşığa değil rakibe meyil etmiştir. İşte bu yüzdendir ki Klasik edebiyatımızda cefa deyince akla bin bir fitne fesadıyla ortalığı yakan perişan zülüflü sevgili vefa deyince ise benzi sararmış gözleri yaşlı âşık gelmektedir. Âşık hayatı boyunca sevgilin dikkatini çekmek, ilgisine mazhar olmak için didinip dururken hem nefsi hem gönlü hem de rakibiyle savaşıyor durur. Sevda yolunda canından vazgeçen âşığın gönlünün sultanını ararkenki durumu garip bir kölenin halinden farksızdır. Köle olmak, alınıp satılmak hatta aşağılanmak âşık için adeta bir sevda nişanıdır. İnleyen bir dil, sararmış bir yüz ve ağlayan gözler sevdaya düşen her kişinin en belirgin özelliğidir. Bunca dert ve acıyla boğuşan âşığın huzurlu bir hayat sürmesi elbette düşünülemez. Sevgilinin saçları âşıkların can ve gönül yuvasıdır. Gönül daima o yuvaya girmek, ona asılmak ve dolanmak ister. Çünkü gönlün arzusu sevgiliye ulaşmaktır. Âşıklarının bu meylinin farkında olan sevgili ise saçlarını gönül kuşlarını avlayan bir tuzak yapar. II. Bayezid döneminin önemli şairlerinden olup lirik edayla yazdığı şiirleriyle tanınan Mesîhî aşığın sevgili karşısındaki durumunu anlattığı bir beyitinde sevgiliyi usta bir avcı

olarak tasvir ederken onun en mühim güzellik unsuru olan saçı ve benini de av araçları olarak hayal eder. Öyle ki kurmuş olduğu hayalde gönül kuşunun sevgili tarafından avlanmasını arzu eden âşğın/şairin bu tuzak sahnesi için dâm(sevgilinin saçı) ve dâne(sevgilinin ben'i) unsurlarını da beraber ele alması av sahnesinin canlanmasını kolaylaştırmıştır.

Saçunla hâlünü göster ki gönlümü alsın
Şikâr itmege mürgi çü **dâm** u dâne gerek

Mesîhî D. (G. 139/2)

Saçların ucu kıvrıktır. Bazen örgülü fakat çoğu zaman dağınık haldedir. Onun perçem olan kısmı hariç, kısa haline hiç rastlanmaz. Divan edebiyatında sevgilinin saçları daima uzundur. Bu uzun saçlara dolanan âşıklar sevgilinin perişan saçları gibi bir o yana bir bu yana savrulup durur. Aşk yolunda sevgilinin âşığa karşı kullandığı en büyük silah beline kadar uzanan leylî saçlarıdır. Bu uzun saçlar bazen değerli bir hazineyi bekleyen yılanı bazen âşğın ah u zarının açığa çıktığı uzun siyah bir dumana bazen sevda hastalarının yanan yüreklerindeki karanlık geceye bazen de ölüme koşa koşa giden âşğın boynuna dolanmış bende benzer.

Âh ide ide nîzen içün derd ü gamunda
Dûd-ı siyhüm perçem olupdur ‘alemünde

Mesîhî D. (G.218.1)

Her kılı zencîr-i gam her târı bir mâr-ı elem
Böyledür ol zülf-i pür-ham dikkat itdüm mû-be-mû

Şeyhülislâm Yahya D.(G.302.2)

Zülf-i yara nâz ider zencir-i leylâ bendümüz
‘Akl-i kül hayrânıdur hâl-i dil-i şeydâmuzun

Yenişehirli Avnî D.(G.215.3)

Divan şiirinde sevgili gönül sultanı olunca kölelik te âşığa düşer. Köle efendisinin yolunda uğradığı her türlü derde, sıkıntıya katlansa da çoğu zaman sultanının ilgisine mazhar olamadan bu dünyadan göçüp gider.Onun dışında kalan her şey boş ve anlamsızdır. Canından ve de gönlünden vazgeçmeyene âşık denmez. Canından vazgeçene köle aklından vazgeçene Mecnun denir. Âşık sevgiliye karşı beslediği aşktan ötürü kendini dağa taşa ve de çöllere vuran bir Mecnun’dur. Âşğın

sevgili karşısında aklını yitirmesi o kadar doğal karşılanır ki bu durumun aksi yadırganır hale gelmiştir.

Zencîr-i zülf-i dil-bere dîvâne olmayan

Baglamaludur ey gönül uslu degüldür ol

Bâkî D. (G. 295/4)

Gelin görün ki uğruna bunca derde müptela olan Mecnun'un dermanı sevgilinin saçından yapılmış zincirdir. Bu öyle bir derttir ki dermanı derdinde gizlidir. Gizli olanı yani sırrı ifşâ etmek ise âşıklığın şanında yoktur. Hayatı boyunca sevgili uğruna çileler çeken çaresiz âşığın en büyük arzusu vuslat gününe erişmektir. Yazı yazılmıştır bir kere. Sevgili güzelliğiyle, gamzesiyle, edası ve işvesiyle âşiklarının aklını başından alacak âşık ise daima sevecektir. Sevgilinin ayaklarına kadar uzanan uzun, kara saçları âşığın gönlüne düşmüş bir kara sevdadır ki bunun dermanı derdinde gizlidir. Âşık o sevdaya düştüğünden beri akli fikri sevgilide ve sevgilinin zülûflerindedir. Bu derde düşen kişi ömür boyu gün yüzü göremeyeceğinden herkes tarafından kara bahtlı olarak görülür. Çünkü dermansız bir derde düşmüştür. Sevgilinin siyah saçları ile ayva tüyelerini aklından çıkaramayan âşık kara sevdaya düşmüş bir bîçare olarak işlenir şiirlerde. Onun bu durumu öylesine benimsenmiştir ki pek çok sanatçı bu durumu bir alın yazısı olarak kabul etmektedir. Eskilerin de dediği gibi suya yazı yazılmaz, yazılan yazı bozulmaz. Âşık alnına yazılan bu kara yazıdan kurtulamayacak ve kara sevdaya düşecektir.

Gitmedi hattunla **zülfün** fikri başumdan meğer

Ben kara yazuluya olmuş **kuru sevdâ** nasîb

Mesîhî D. (G. 17/2)

Yukarıda da anlatmaya çalıştığımız gibi Divan şiiri genel anlamda sevgili ve sevgilinin güzellik unsurları etrafında vücut bulan bir anlayış olmakla birlikte pek çok farklı estetik unsurunu da içinde barındıran güçlü bir disiplindir. Yapmış olduğumuz bu çalışma en önemli güzellik unsurlarından biri olan saç unsuru etrafında şekillenmiş, farklı dönemlerde yaşamış olan on şairin divanları taranarak oluşturulmuştur. Yapılan divan taramalarında tespit edilen farklılık ve benzerliklerin daha iyi kavranması için beyit örneklerine yer verilmiştir. Bu beyit örneklerindeki estetik anlayış ve tahayyül akışını sağlamak adına ele aldığımız şairler ve şiirleri

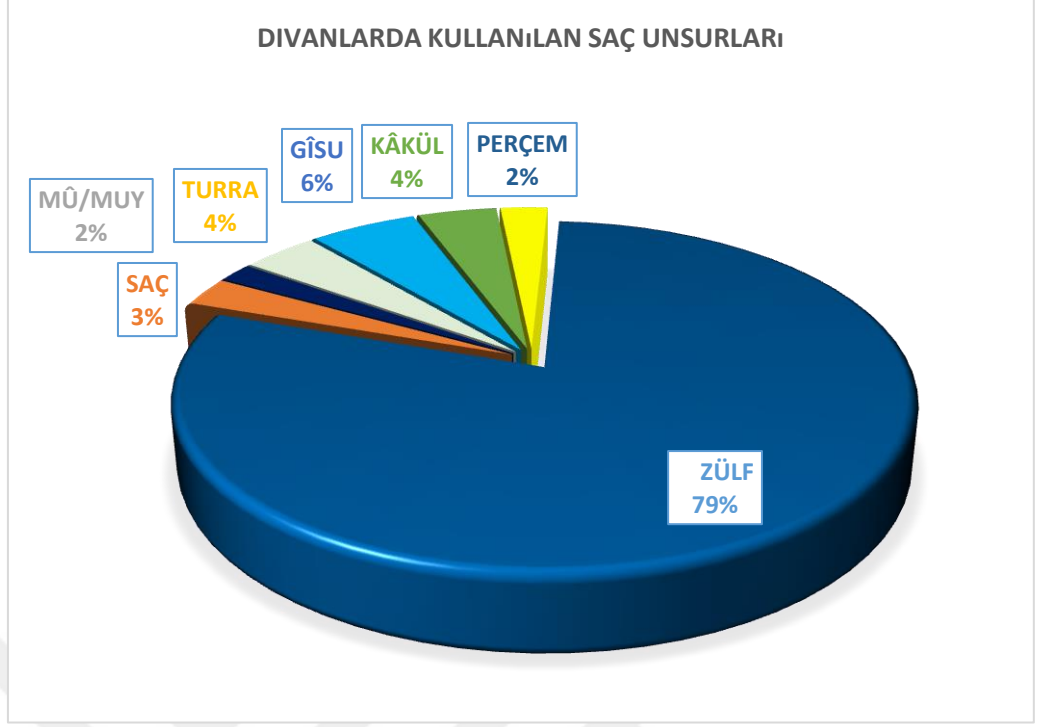
kronolojik sıralama esas alınarak oluşturulmuş örnek beyitlerin yer aldığı açıklama bölümlerinde şairlerin tarz ve üslûpları hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Böylece şiirlerin anlaşılması kolaylaşmış kurulan hayaller somutlaşmıştır.

Tezimizi hazırlarken rastladığımız birçok çalışmada saç unsurunun şekil, koku ve renk olmak üzere üç şekilde ele alındığını gördük. Biz de konumuzun daha iyi anlaşılması için aynı yolu izlemeyi uygun bulduk. Fakat saç üç ana unsur bakımından ele almadan evvel Divan şiirinde saç için kullanılan kelimelerin bütün olarak görülmesinin daha uydun olacağını düşündük. Bu nedenle de çalışmamızın başına bu tabloyu koyduk.

Tablo 1.İncelen Divanlarda Saç İçin Kullanılan Kelimelerin Sınıflandırılması/ Kullanım Oranları

ŞAİR	ZÜLF	SAÇ	MÜ/ MUY	TURRA	GÎSU	KÂKÛL	PERÇEM
MESÎHÎ Kullanma sayısı	118	2	8	0	2	5	2
MESÎHÎ Kullanma yüzdesi	86%	1%	6%	0%	1%	4%	1%
BÂKÎ Kullanma sayısı	192	17	1	27	8	17	1
BÂKÎ Kullanma yüzdesi	73%	6%	0%	10%	3%	6%	0%
T.YAHYA Kullanma sayısı	19	3	1	0	0	1	0
T.YAHYA Kullanma yüzdesi	79%	13%	4%	0%	0%	4%	0%
NEF'Î Kullanma sayısı	84	0	1	1	0	2	0
NEF'Î Kullanma yüzdesi	95%	0%	1%	1%	0%	2%	0%
Ş.YAHYA Kullanma sayısı	128	3	1	4	11	0	1
Ş.YAHYA Kullanma yüzdesi	86%	2%	1%	3%	7%	0%	1%
NÂBÎ Kullanma sayısı	81	2	0	6	22	9	1
NÂBÎ Kullanma yüzdesi	67%	2%	0%	5%	18%	7%	1%
NEDÎM Kullanma sayısı	75	0		5	2	8	2
NEDÎM Kullanma yüzdesi	82%	0%	0%	5%	2%	9%	2%
S.VEHBÎ Kullanma sayısı	94	5	8	1	16	5	17
S.VEHBÎ Kullanma yüzdesi	64%	3%	5%	1%	11%	3%	12%
Ş.GÂLİP Kullanma sayısı	118	1	0	4	7	3	6
Ş.GÂLİP Kullanma yüzdesi	85%	1%	0%	3%	5%	2%	4%
Y.AVNÎ Kullanma sayısı	61	0	2	0	0	0	0
Y.AVNÎ Kullanma yüzdesi	97%	0%	3%	0%	0%	0%	0%

Şekil 1. İncelen Divanlarda kullanılan saç unsurları oranları

Divan şiirinin on şairinin divanlarının saç unsuru açısından ele alındığı bu tabloda birçok sanatçının saç ile ilgili beyitlerde *zülûf* kelimesini tercih etmekle beraber diğer kelimelere de yer verdiklerini görüyoruz. Oluşturulan bu tabloda kronolojik sırayla ele alınan şairlerin sevgilinin saçıyla alakalı beyitlerdeki kelime tercihlerinin bütün olarak ele alınması yapılan çalışmanın daha iyi anlaşılması ve somutlaştırılması bakımından önem arz etmektedir.

1.1. UMÛMÎ OLARAK ZÛLÛF:

İncelediğimiz on divanda pek çok hayal ve tasvire konu olan saç; zülûf, turra, kâkûl, perçem, gîsû vb. isimlerle anılıyor olsa da biz tez konumuzun zülûf olmasından dolayı daha çok bu kavram üzerinde durduk. Farsça bir kelime olan zülûf bele kadar uzanan siyah saç anlamındadır. Divan edebiyatı estetiğinde saç siyahtır. Kara zülûf, zülûf-i siyâh-kâr, sevdâ-yi zülûf-i yâr, zülûf-i Leylâ vb. ifadeler sevgilinin siyah olan saçlarını anlatmak için kullanılan ifadelerdir. Özel olarak ele alındığında

sevgilinin boynuna dolanmasıyla gisu, omuzlara dökülen saçın enseden toplanmasıyla turra, bele kadar uzanmasıyla zülûf, sevgilinin alnına dökülmesiyle perçem, kıvrıklığıyla müselsel veya kâkül adlarını alan saç klasik Türk edebiyatımızın pek çok şairi tarafından kullanılmıştır.

Divan edebiyatında saç, güzelliği tamamlayan en önemli unsurlardan biri olarak kabul edilir. Saçın şekli, kokusu ve rengi hakkındaki teşbihler bir hayli fazladır. Şairler çevrelerinde gördükleri hemen her şeyi sevgili ile irtibatlandırmış, böylece ortaya çeşitli hayaller çıkmıştır.

Âşık sevgilinin saçlarına bağlanma arzusuyla aklını yitirip Mecnun olunca sevgilinin siyah örgülü saçları da delileri teskin eden zincire benzetilecektir. Aşğın garip gönlü kuş olunca bu kara saçlar tuzak olarak hayal edilirken, kul olduğu hayallerde uzun saçlar bend yahut kemend olarak tasvir edilecektir. Sevgilinin çene çukurunda esir olan bîçare aşğın tek kurtuluş yolu resen gibi uzun saçlara el uzatmaktır.

Leyli-i zülfi-nigâr için olaldan haste
Beni kim görmeğe geldi ise Mecnûn oldu

Mesîhî D.(G.255.2)

Zülfi zencîrine âşüfte gönül bende geçer
Kendüsin lâyıık-ı hıdmet sanur ol dîvâne

Bâkî D.(G.439.2)

Olmuş üftâde-i çâh-ı zekânîñ bî-çâre
Uzadıı zülfüne destin resen ister ‘aşık

Sünbülzâde Vehbî D.(G.157.3)

Saçın birçok hayale konu olması en çok da şekli itibariyle türlü hayal ve benzetmelere girmesi âşık üzerindeki derin tesiri sebebiyledir. Bele kadar uzanan saçların şekil itibariyle bend, zincir veya kullab olarak anıldığı pek çok hayalde aşğın bu aletlerle yakalanması, esir edilmesi işlenir. Saçın âşıklar için bağlayıcı ve yakalayıcı anlamlar ifade etmesi gönlün kuş veya mahkûm olarak hayal edilmesiyle işlenip sunulur. Sevgilinin zülfünün sevdasına düşen perişan gönül bu saçlar arasında yolunu kaybetmiş bir yolcu, gurbete düşmüş bir avaredir. Onun pusulası uçlarına tutunduğu kara zülflerdir. Zira yüze ulaşmak için bu uzun ve kara saçları aşmak

gerekir. Yani vahdet kesrette gizlenmiştir. Kesrete düşmeden vahdete ermek ise imkânsızdır.

Divan şiirinde hemen her zaman güzellik timsali olarak ele alınan sevgili baştan ayağa kusursuz bir güzelliğe ve endama sahiptir. O tüm güzellikleri kendinde toplayan fakat kimsede bulunmayandır. Sevgiliyi bu denli dayanılmaz kılan sadece güzelliği değil güzellik unsurları arasındaki muhteşem uyumdur. Birçok sanatçının şiirinde yer verdiği bu dilber güzellik unsurları arasındaki ahenkle âşıklarının aklını başından alırken saçlarına tutunan âşıkların çokluğu akıllara mahşer kalabalığını getirir.

Kaddün ey âfet **kıyâmet**dür saçun dil mahşeri

Kim hatun âşıklarunun nâme-i amâlidür

Mesîhî D. (G. 67/2)

Bilindiği gibi mahşer, kıyamet günü bütün insanların hesap vermek için toplanacağı yerdir. Burada insanların hayatları boyunca yaptığı bütün işlerin hesabı sorulacak, amel defterleri görülecektir. Bu öyle bir kalabalık ve hengâmedir ki herkes kendi derdinde ve telaşında olacaktır. Sevgilinin saçlarına tutulan âşıkların hali de tıpkı mahşer yerinde hesabının görülmesini bekleyen insanlar gibidir. Sevgilinin saçlarının her bir telinde binlerce âşığın asılı durması akıllara mahşer kalabalığını getirir. Saç çokluğu ve karışıklığı sebebiyle mahşere benzetilirken sevgilinin boyu da kıyamet olarak zikredilir. Ayrıca sevgilinin saçının mahşer olarak anılmasıdaki bir diğer unsur da saçlar arasında asılı duran gönüllerin çokluğudur. Sevgilinin saçının her bir telinde onlarca âşığın gönlünün asılı olması akıllara mahşer kalabalığını getirmektedir.

Saçın kara oluşuyla ilgili teşbih ve mecazlar oldukça fazladır. Şairler sevgilinin saçlarının karalığını ya dolaylı yoldan ya da açıkça siyah yahut kara olarak zikretmişlerdir. Saçın duman olarak tasvir edilmesinde hem karalığı hem de uzunluğu rol oynarken, bulut olarak tasvir edilmesinde yüzü örtmesi ve yüzün ay veya güneş olarak düşünülmesi etkilidir. Yine saçın geceye teşbihinin en önemli sebebi rengiyken geceleri tüm kötülüklerin kol gezmesi de teşbihin oluşmasında bir başka unsurdur. Bilindiği gibi eskiden gece yola çıkılmaz, seyahat edilmezdi. Bu nedenle de evsizler kalacak yer bulmakta zorluk çekerlerdi. O dönemlerde mescitler

bu evsiz garibanlara kapılarını açar, onları gecenin kötülüğünden korumaya çalışırdı. En karanlık gecelerde yola düşen garibanların meskeni işte bu mescitlerken, sevda uğruna yollara düşen aşığın meskeni de sevgilinin kara zülüfleri olur. Gece karanlığında yolunu bulmaya çalışan aşığın hali perişandır. Karanlık yollarda yolunu şaşırmaya meyilli olan şaşkın âşığın dostu kara zülüfler arasında mum gibi ışık saçan yanaklardır.

Zülfi şebinde yolunu yanılma ey gönül

Ruhsâr-ı dost çünkü elinde dutar şem'

Mesîhî D.(G.116.2)

Ser-i zülf-i siyehkârûñ şeb-i târ

'Îzârûñ pertevi meh-tâba benzer

Bâkî D.(G.116.4)

Saçın genellikle siyah olarak tasvir edildiğini belirtmiştik. Fakat geçmişte de kadınlar saçlarını önemsemiş ve farklı yöntemlerle renklendirme yoluna gitmişlerdir. Saça kına yakmak çok eski bir gelenektir ki günümüzde de pek çok kadın tarafından uygulanır. Ayrıca kınanın saçı beslediğine ve güzelleştirdiğine inanılır. Bu nedenle birçok kadın güzellik uğruna bu tip bakımlar yapar. 15. Yüzyılın tanınmış simalarından olan Mesîhî de saça kına yakma olayını anlattığı bir beyitinde sevgiliyi âşıkların kanlarıyla saçını besleyen bir dilber olarak tasvir ederken hem onun güzelliğine ne denli düşkün olduğunu hem de ne kadar acımasız olduğu belirtmiştir.

Her dem nigâr **perçemine hûn-ı âşıkı**

Hinnâ diyü yakınur imiş tuyduk âlini

Mesîhî D. (G. 252/2)

Saçın çenber veya halkaya teşbihi pek çok sanatçı tarafından canbazların çembere asılmaları, kapılara halka asılması ve ayağa halhal takılması tasavvurları içinde verilmiştir. Bu teşbih ve mecazların oluşturulmasında ana unsur saçın şeklidir. Sevgilinin zülfü tıpkı ucunda asılı duran âşıkların gönlü gibi derbeder ve perişandır. Saçın yüz üzerinde bir çenber gibi durduğu hayallerde âşık o çembere atlayan bir canbaz olarak hayal edilir.

Turrañdan indi gamzeñe cân-bâz-ı dil yine
Çenberden atdı kendüsini hançer üstine

Bâkî D.(G.428.3)

Çenber-i zülfüne üftâde olan ‘uşşâkıñ
Nagme-i mutribi de beste-i zencîr ister

Sünbülzâde Vehbî D.(G.81.6)

Saçın halka olduğu hayallerde meyhane önünde asılı duran halkalara atıfta bulunulacak o güzel dilberin kâfirliği tescillenecektir. Daha önce de belirttiğimiz gibi saçın bu unsurlarla anılmasındaki temel unsur şeklidir.

Lebün üzre sanasın ca’ d-ı zülfün
Asılmış ber-der-i meyhâne çenber

Mesîhî D.(G.80.3)

Bele kadar uzanan örgülü saçlar zincir olunca âşıklar delirmek için sıraya girecektir. Sevgili ve güzelliğinin anlatıldığı her hayalde var olanı yüceltmek maksadıyla âşık zikredilir. Zira sevgiliyi bu denli cazibeli kılan aşığın ağlayıp inlemeleridir.

Bilindiği gibi bir edebiyatı tam manasıyla anlamak o edebiyatın vücut bulduğu toplumu anlamakla mümkündür. Eskiden göz rahatsızlığı çekenlerin ışıktan korunmak için gözlerini bir nesne ile örtmeleri aşağıdaki beyit örneğinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Halka-i zülfi hayâli gözümüzden gitmez
Gûyiyâ çeşm-i alil üzre **siyeh çenberdür**

Bâkî D. (G. 108/4)

Sevgilinin saçlarının şekil itibariyle halka olarak tasvir edilmesi de yine çok eski bir geleneğe dayanmaktadır. İçkinin yasak edildiği dönemlerde meyhaneler gayr-ı Müslimler için hizmet vermeye devam ederlerdi. Bu meyhanelerin dışarıdan bakılınca fark edilmeleri için kapılarına halka asılırdı. Böylece kapısına halka asılan meyhanenin açık olduğu yani hizmet verdiği anlaşılmış olurdu. Divan şiirinde de sevgilinin yüzü üzerinden sarkan saçları meyhane kapısına asılmış çenber olarak tasvir edilir.

Zülf-i pür-çînün eger kâfir degülse dostum
Pes neden meyhâne gibi **halka** asar Ka'beye

Mesîhî D. (G. 233/5)

Sevgilinin yüzü âşığın kiblesidir, Ka'be'sidir. Divan edebiyatında sevgilinin saçının küfre benzetilmesi renk yönünden olmakta, iman ile tezat yapılmaktadır. İman aydınlığın, küfr ise karanlığın ifadesidir. Kâfir olan nurdan nasip almamıştır ve din düşmanıdır. Kâfirin zoru Müslümanlara yani âşığındır. Kapısında asılı duran halkayla müşterilerini bekleyen meyhane rindlerin aşk şarabını içtikleri yerdir. Şarap ile meyhane birbirini tamamlayan iki unsurdur. Âşık meyhaneye aşk şarabını içmek kendinden geçmek için gider. Zira sarhoş olanın dili de gönlü gibi açık olacaktır. Şarabın tadına varan âşıkların dilleri sevgili için çözülecek, en güzel methiyeler sevgiliye dizilecektir. Bilindiği gibi âşık sevgilinin şarap gibi kırmızı ve mest edici dudaklarına taliptir. Çünkü âşık, aşk sarhoşu olmak, kendinden geçmek ister.

Klasik Türk edebiyatında sevgilinin saçının ele alınan bir diğer önemli yönü ise kokusudur. Sevgilinin saçı daima anber, misk ve nâfe kelimeleriyle birlikte anılır. Saçın güzel kokması çoğu zaman onun tabii haliyken bazen kokunun dışarıdan sürüldüğünü ifade eden beyitlere de rastlanmaktadır. Fakat genel kanı saçın tabii halinin misk ve anber kokmasıdır. Hatta şairler koku unsurunu ifade ederken ekseriyetle bir kıyaslamaya giderler. Burada maksad saçın üstünlüğünü öne çıkarmaktır. Her şey ona benzemek, onun gibi görünmek isterken o biricik hali ve kendine has güzelliğiyle kâinatta tektir.

Müşğ ü anber ezilürken göricek **kâkülünü**

Yine anlar başun üstinde senün yir ideler

Bâkî D. (G. 177/2)

Divan şiirinde saçın cadı, hilekâr ve sâhir olarak düşünülmesi âşığın gönlünü türlü hile ve sihirlerle alması dolayısıyladır. Bilindiği gibi sevgili saçının her bir telinde binlerce âşığı barındıran, türlü fitneler peşinden koşan bir dilberdir. Kötülük, zulüm ve sihir onun işidir. Bu nedenle sevgili için sâhir, sehâr, füsûnger gibi eşanamlı kelimelerin kullanımına sıkça rastlanır. Sevgili sihir işinde öylesine ustalaşmıştır ki çoğu zaman âşıklarını fark ettirmeden büyüleyip kendine bağlar. “Cadı suda batmaz, ateşte yanmaz” sözü yüz üzerindeki saç için kullanılır. Bununla

birlikte sevgilinin yüzünün de suya benzetilmesi bu teşbihte ortaya çıkan bir başka unsurdur. Su(âb) Divan şiirinde birçok kez ele alınmakla beraber onun en önemli özelliği can verici olmasıdır. Sevgilinin yüzü de âşıklarına can verir. Yüz saflığı, temizliği ve parlaklığı sebebiyle pek çok şair tarafından su olarak hayal edilmiş, cadıların suda batmayacağı inancıyla birleştirilip sunulmuştur.

Ruhun üstinde **zülfün** tursa tan mı
Meseldür bu ki batmaz suya **câdû**

Mesîhî D. (G. 199/4)

Bilindiği gibi aşk uğruna nice canlar yitirilmiş nice âşıklar aklından geçmiştir. Sevgili uğruna dökülen kanlar sınırsız, giden başlar sayısızdır. Uğruna bunca canlar verilen sevgili ise daima vefasız ve gaddar olarak hayal edilirken 17.yüzyılın tanınmış sanatçılarından olan Şeyhülislam Yahya sevgilinin saçının rengini aşk şehidi için tutulan mateme bağlayarak sevgilinin aslında o kadar da vefasız olmadığını kanıtlar gibidir:

Şehîd-i aşkun için **kara başlıdır zülfün**
Turur müdâm anunçün **libâs-ı mâtemde**

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 36874)

18.yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Sünbülzâde Vehbî, sevgilinin saçının renginin siyah olduğunu doğrudan söylemek yerine onu Hüma kuşunun kanadının sayesi olarak hayal edip, ne denli kıymetli bir şey olduğunun zâhid gibi ham sofular tarafından anlaşılamayacağını söyleyerek ince bir eleştiri yapmıştır:

Hayâl-i kâkülün kadrin ne bilsin zâhid-i bî-magz
Ser-i bî-devletâna **sâye-i bâl-i Hümâ** düşmez

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 99/2)

Bilindiği gibi Hümâ, gölgesi mutluluk ve ikbal getiren bir kuştur. Sevgilinin saçı veya onun gölgesi de böyle bir ikbal bağışlamaktadır.

Kaba sofu manasına gelen zahit, Allah'ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte, şüpheli şeylerden de kaçınan kişidir. Bunlar dini konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğundan bakabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve imanı dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler verip topluma düzen verdiklerini sanan kişiler olarak ele alınır. Daracık dünya görüşü içine sıkışıp kalmışlardır.

Dar kalıplı bilgilere bağılıdırlar, hayatın acemisidirler. Bu bakımdan çok zaman gülünç duruma düşerler. İmandan hiçbir zaman hakikate ulaşamamışlardır ve samimiyetleri yoktur. Şairler daima zahidin karşısında aşığı görürler. Zahidde olanlar âşıkta yoktur. Bu bakımdan geçimsizdirler. Zahid aşkı inkâr ettiği için bu duruma düşmüştür. Tek emelleri cennete kavuşmaktır. Güzellikleri göremezler. (Pala, 2010:488)

Estetik temellerini Arap ve İran şiirinden alan klasik Türk edebiyatı, genel itibariyle âşık-maşuk ve rakip arasında geçen aşk olgusu etrafında olgunlaşmış kurgusal bir yapı arz eder. Yüzyıllar içinde çeşitli türlerde ürünleriyle varlığını sürdüren bu köklü edebiyat şiir türünde yakaladığı incelik ve estetik sayesinde adından söz ettirmiştir. Çünkü şiir insan duygularının en zarif ürünü olarak kabul edilir. Şiire sahip olduğu etki kudretini veren ise şeklinden ziyade içeriğidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi o dönemlerde de tıpkı günümüzde olduğu gibi sanatçılar çevrelerindeki olaylardan etkilenmiş ve eserlerini gelenek ve göreneklerle zenginleştirme yoluna gitmişlerdir. Hayatları boyunca çevrelerinde şahit oldukları hemen her şeyi sevgili ve sevgilinin güzellik unsurlarıyla ilişkilendiren bu şairler böylesine zengin bir edebiyatın gerçek mimarlarıdır. Temele insanoğlunun varoluş ve belki de yok oluş sebebi olan aşkı koyan şairler olabildiğince titiz davranarak yazmış oldukları şiirlerde kimi zaman duyguyu kimi zamansa hüneri öne sürmüş çeşitli teşbih ve mecazlara kaynaklık etmişlerdir. Aşk gibi güçlü bir olgu çevresinde oluşan sevgili formu hemen her zaman üstün bir varlık olarak düşünülmüş ve bu doğrultuda binlerce gazel oluşturulmuştur. Sevgilinin mükemmel olarak kabul edildiği bir görüşte ona ait her şey de mükemmel olmak zorundadır. Bilindiği gibi sevgilinin güzelliğinin ifşa olduğu en mühim yönü onun uzun, kıvrık saçlarıdır. Sevgili hemen her zaman uzun kara saçlarına bağlanan çaresiz âşıklarla tahayyül edilmiş, böylece kara saçlar kara belalar olarak sunulmuştur bizlere. Saçın renginin kara olması kötü olmasıyla ilişkilendirilirken karışık ve dolanık olması da garip aşğın durumuyla sunulmuştur. Saçın bu yönüyle ilgili olarak beyitlerde kullanılan tabirler şunlardır: perişan, bî-karar, ser-gerdan, dağınık, girih, pür-hâm, şikeste, şiken, çin, pây-mâl, âvâre vb.

16.Yüzyıl Divan edebiyatının önemli şahsiyetlerinden Bâkî, yazmış olduğu bir beyitinde sevgilinin önemli güzellik unsurlarından biri olarak kabul gören saç; renk, şekil ve koku olmak üzere üç ana özelliği açısından ele almıştır:

Ehl-i diller **şiken-i zülfüne şebbû** didiler
'Âlemi kıldı mu'attar nice **şeb** bu didiler

Bâkî D. (G. 184/1)

Divan şiirinde saç, sevgilinin âşığa en çok tesir eden unsuru olmakla birlikte diğer güzellik unsurlarıyla da bir uyum halinde beyitlerde yer alır. Sevgilinin saçı âşıkların can ve gönlünün bir sığınağı gibidir. Bu bağ öyle güçlüdür ki hiçbir kuvvet buna engel olamaz. Bilindiği gibi aşk ateşine düşmüş olan âşık için en mühim şey sevgiliye yakın olmaktır. Vuslat ise herkes için bir tûl-i emeldir. Vuslata ermek ancak kesretten geçer; sevgilinin gül yüzüne ermek isteyen âşığın kara bir tuzak olan saçları aşması gerekmektedir. Ancak bu çetin yolu aşmak hiç mi hiç kolay değildir. Sevgilinin kara saçlarına tutunan âşık kara belaya uğramış bir gariptir. Fakat ne kadar zor ve zahmetli olsa da kara saçlar sevgili ile âşık arasındaki tek bağıdır. Aşığın bîçare gönlünü sevgiliye bağlayan en kuvvetli bağ bu uzun, siyah saçlardır.

Şeyhülislam olmasına rağmen hayatın zevk ve eğlencelerini, insanların duygusal eğilimlerini olduğu gibi anlatan bu nedenle de tutucu çevreler tarafından sıkça eleştirilen Şeyhülislâm Yahya sevgilinin saçlarını can ile cânân arasındaki bir rabita olarak tasvir ettiği beyitinde âşıkların saçtan ayrılmasının mümkün olmayacağını da vurgulamıştır. Çünkü yukarıda da izah ettiğimiz gibi âşığın bîçare gönlünü sevgiliye bağlayan en kuvvetli bağ bu uzun, kara saçlardır. Bu nedenle kesilmesi beklenemez.

Zülf-i siyehinden kesilür mi dil-i şeydâ

Bir **râbit**adur cân ile cânân arasında

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 308/2)

Çalışmamızı hazırlarken sevgili ve güzellik unsurlarıyla ilgili daha önce yapılmış sistematik divan tahlillerinden ve muhtelif eserlerden büyük ölçüde yararlanmaya gayret ettik. İncelediğimiz tüm çalışmalarda sevgilinin en önemli güzellik unsuru olan zülûfün, şekil, renk ve koku olmak üzere üç ana özellik çevresinde kurgulandığını görüp biz de çalışmamızı bu şekilde oluşturduk.

1.2. ŞEKİL AÇISINDAN ZÜLÜF

Beyitlerde saçın en çok ele alınan tarafı şeklidir. Saç birçok sanatçı tarafından uzun, yüzün iki tarafından sarkan, kıvrım kıvrım ve dağınık haliyle işlenmektedir. Bu nedenle de çîn-i zülf, zülf-i pür-çîn, perîşân, târümâr, pîç, mergûle-i zülf, bî-karar, ser-gerdan, dağınık, Şikeste, pür-Şiken, dolaşık, girîh, pür-tâb vb. sözlerle ifade edilir. Sevgilinin saçıyla ilgili derlediğimiz birçok beyitte karşımıza çıkan “çîn” kelimesi hem saçın kıvrımını anlatıŐıyla hem de Çin’in bir zamanlar önemli misk ihraç merkezlerinden olması yönüyle Şairler tarafından sıkça kullanılan bir benzetmedir.

Çîn içre yok saçuñ gibi bir müşk-i ter velî
Müşgîn saçunda bulmag olur sad hezâr çîn

Bâkî D.(G.379.3)

Çîn harâcı **zülfinün** bir târına olmaz bahâ
Müşterî olur dil-i Şeydâ anı **sünbül** sanur

ŐeyhüliŐâm Yahya D. (G. 67/3)

Edebiyat tarihi boyunca binlerce hayale konu olan saç, türlü Şekillerde ele alınıp işlenmiştir. Bu yönüyle saç, sevgilinin güzelliğini tamamlayan en önemli unsurlardan biri olarak kabul edilir. Sevgilinin saçlarının Şekil itibariyle zincire teşbihi ve âşıklarının da bu zincirlere bağlı köle veya deli olarak teşbih edilmesi en bilindik hayallerden biridir.

Elmâs-ı âh u nâlesi mecnûn hastenün
Zencîrün eyledi yüregini delik delik

Mesîhî D. (G. 134/3)

Saçın zincire teşbihi Şekli dolayısıyladır. Divan Şiirinde saç halka halka ve kıvrım kıvrım görünüşüyle birbirine geçirilmiŐ silsile olarak düşünölmüştür. Saçların zincire teşbihinde zincir- Mecnun münasebeti kurulmakta biçare âşık da Mecnun’a benzetilmektedir. Çok eski zamanlarda delilerin kendilerine zarar vermemeleri için zincire bağlanması bu hayalin dođuŐ sebebi kabul edilebilir. Sevgili uğruna aklını yitiren âşık da tıpkı bir deli gibi uslanması için zincire vurulmuŐtur.

Bir dil mi var ki zülfiñe dîvâne kılmayup
Dârü'ş-şifâ-yı 'aşkda zencîre urmadı

Bâkî D.(G.521/1)

Zülfüne bağlandı dil zencîre hâcet kalmadı
Kaldı ol uslanmadan tedbîre hâcet kalmadı

Şeyhülislâm Yahya D.(398/1)

Saç-îp benzerliğinde çene-zindan teşbihi sıkça kullanılan bir hayaldir. Bilindiği gibi zindandan kaçmak için ip gerekir. Sevgilinin uzun saçları âşığı düştüğü bu zindandan kurtaran ip olarak tasvir edilir. Bazen ise tam tersi bir durum çıkar ortaya. Âşığı bu zindana hapseden sevgilinin saçları olur. Ama her hâlükârda saç, âşığın arzuladığı ve eline almak istediği bir güzellik unsurudur. Çünkü saça sahip olmak sevgiliye yakın olmak sonsuz mutluluğa erişmektir

Olmuş üftâde-i çâh-ı zekanın bî-çâre
Uzadıp **zülfüne** destin **resen** ister 'âşık

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 157/3)

Yine saçların yılanı teşbihi uzunluğu, öldürücülüğü ve siyahlığı dolayısıyladır. Sevgilinin yüzü ve yüzündeki güzellik unsurları (lâl/dudak, inci/diş, yakut/ağız, pîruze/hat) tılsımlı bir hazine olarak düşünülünce yüz etrafında sarkan siyah saçlar bu hazineyi bekleyen yılanlara benzetilir.

Muzaffer **mârdur zülf-i siyâhun**
Ki mâlikdür ruhun gencînesine

Mesîhî D. (G. 215/3)

Sevgilinin yüzünü kıymetli bir hazine olarak düşünen Mesîhî bu hazineye sahip olma şerefine nail olmuş saçları zafer kazanmış yılanlar olarak hayal eder. Zira sevgilinin yakınında olmak âşık için zaferdir.

Ruh-ı zîbâsı bir genc-i güşâde
Kemend-i zülfi mâr-ı ser-şikeste

Bâkî D. (G. 473/3)

Saçın bu unsurlara teşbihi şekli sebebiyledir. Yılan ile ef'î, mâr, su'bân aynı anlama gelir. Saçın yılan olarak hayal edildiği durumlarda saçın altında gizlenen yüz de ekseriyetle hazine olarak düşünülür.

Ef'î-i kâkûl-i ham-der-ham u pîç-â-pîçin
Nice fark eyleyelim zehrini tiryakinden

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 199/3)

Âşıkların sevgilinin uzun siyah saçlarına tutunup sevgiliyle beraber olmaları, sevgili ne yöne giderse onların da zincire bağlı köleler gibi o yana savrulmaları bilinen ve sık sık işlenen bir hayaldir. Hal böyle olunca başı üstünde perişan bir şekilde savrulan saçın haliyle o saçlara bir umut sarılan aşğın kaderi de aynı olur.

Dönersin bir yana ey zülf sende
Benüm 'ömrüm gibi muhkem degülsin

Mesîhî D. (G. 190/6)

Hayatı boyunca kurulu bir düzeni olmayan, içki ve eğlenceye olan düşkünlüğünden dolayı derbeder bir ömür süren Mesîhî'nin bu beyiti hem kadere hem de sevgiliye ince bir sitem gibidir.

Saçın yüzün iki yanında aşağıya doğru sarkması onun mengûş olarak düşünülmesini sağlar. Bilindiği gibi mengûş, küpe demektir. Sevgili kulağına saçlarından küpe takalı âşıklarının feryadını duymaz olmuştur.

Mengûş-ı zülf asıllalı salına sogına
Efgân u nâle girmez olupdur kulagina

Mesîhî D. (G. 221/1)

Divan şiirinde sevgilinin saçları hemen her zaman dağınık ve perişan hayal edilir. Onun toplu haline nadiren rastlanır. Sevgilinin saçlarının dağınık hayal edilmesi pek çok unsuru beraberinde getiren bir durumdur. Saç açık olunca misk kokusu havayla daha çabuk temas edeceğinden saba yeli onun kokusunu aşğın diyarına tez elden götürebilecektir. Ayrıca saçların şeklen perişan olması âşıklarının da hal olarak perişan olması demektir. Sevgilinin saçlarına tutulan onlarca âşık onun her halinden etkilenecektir.

Zülf-i ‘anber-bûyunun sevdâlarıdır dûstum
‘Âşıkun hâlin perîşân eyleyen **sünbül** gibi

Bâkî D.(G. 492/2)

Divan şiirinde sevgilinin saçı daima perişandır, dağınıktır. O kafası üzerindeki dağınık saçlarıyla kimi zaman usta bir avcı kimi zamansa eli kanlı bir katil olur. Onun saçının perişanlığı âşıklarının haliyle birdir. Sevgilinin saçının perişanlığında perişan olan âşık bîçare ve acınacak haldedir

Çeşm-i bîmârı gibi haste-dilem
Ser-i zülfi gibi perîşânem

Bâkî D.(G. 330/2)

Yapmacılıktan kaçındığı, nükteli ve derin hayalli şiirleriyle Baki ve Nedim arasında köprü olan Şeyhülislam Yahya ise sevgilin saçlarını dağıtmasını bir dans sahnesiyle gözler önüne serer.

Zülfin tağıdup girince raksa
Tâvûs-ı güşâde-bâle döndü

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 387/5)

Bilindiği üzere tavus kuşu geniş kanatları, parlak tüyleri ve tüyleri üzerindeki göz göz desenleriyle gayet ihtişamlı bir kuştur. Sevgilinin güzelliği mevzu bahis olunca bu görkemli kuş bile gölgede kalacaktır.

Divan edebiyatında sevgilinin saçına tutunarak bir ömrü heba eden âşık tipi sıkça işlenmiştir. Girilen bu karanlık yolda aşığın tek ümidi bir gün sevgilinin sinesine yahut gül yüzüne erişmek olsa da, o kâfirin saçlarına tutunan âşık bunun ne denli zor ve meşakkatli bir iş olduğunun farkındadır. Sevgili hemen her zaman kâfir olarak anılır. Çünkü kâfirin maksadı Müslümanların canını almak, onlara eziyet etmektir. Tüm bu zorluklar içerisinde hiçbir imtihana tutulmadan gümüş sine üzerindeki yerini alan sünbül saç ise âşık için ayrı bir kıskançlık sebebidir.

Divan edebiyatının son büyük şairi kabul edilen Şeyh Galip sevgilinin büküm büküm olan saçını gümüş sineye konmuş bir sünbül olarak şöyle tasvir eder:

Tâ gerden-i sefidine inimiş ol kâfirin
Sünbül gibi bu zülf-i siyeh târî neyleyeyim

Şeyh Gâlip D. (G. 224/2)

Bunlar dışında saçın ele ve ayağa teşbihi de yine şeklinden dolayıdır. Öyle ki şair tarafından elini mushafa vurmuş şekilde hayal edilen zülûf, gönüller aldığı inkâr ederek yeminler eder:

Gönüller aldugın inkâr ider meger zülfün
Elini mushafa urmuş yemin ider zülfün

Bâkî D. (G. 250/1)

El-mushaf ilişkisinde saç ve yüz arasındaki münasebetin de hatırlanmasında fayda vardır. Bilindiği gibi yüz hemen daima mushaf olarak düşünülerek hem yüceltilir hem de saygınlık ifadesi taşır.

1.3. RENK AÇISINDAN ZÜLÜF

Gerek Arap ve İran şiirinde gerekse klasik Türk edebiyatında sevgilinin saçları genellikle siyah olarak tasvir edilir. Siyah rengi ifade etmek için şairler birçok unsurdan yararlanmış ve pek çok teşbih ortaya çıkarmışlardır. Saçın rengi üzerine kurulan teşbihler genel itibariyle şöyledir: akşam, gece, Kadir Gecesi, Leyla, leylî, Şam, şeb şebrenge, gölge, sâye, zulmet, sevda, duhan, sayebân vb. Şam şehri ile akşam anlamına gelen “şam” kelimesinin tevriyeli kullanımı sıkça rastlanılan bir durumdur. Bu hayal iki unsur açısından önem arz etmektedir. Bunlardan ilki şudur ki; sevgilinin saçları Şam olunca kara saçlar içinde parlayan yüzü de Rum veya Mısır olur. Bunun yanı sıra Şam şehri eski bir inanışa da konu olmuştur. Çok eskiden cennetin Şam şehrinin altında olduğuna inanılırdı. Bu açıdan düşünüldüğünde sevgilinin kara saçları altındaki yüzünün cennete karşılık geldiğini söylemek mümkün görünüyor.

Beyitlerde saçın şeklinden sonra ele alınan diğer bir önemli özelliği rengidir. Saçın akşama ve geceye teşbihi bilindiği gibi rengi yönüyledir. Saç, gündüzü yani yanağı iki tarafından bağlayan gece gibidir. Saç yanak unsurunun oluşturduğu gece-

kandil hayaline ilâveten saçın uzunluğunu izah etmek için de şeb-i yelda teşbihi kullanılır. Saçın kara olarak tasvir edilmesinde aşğın bahtının da kara olarak zikredilmesi hayali ön plana çıkar.

Gitmedi hattunla **zülfün** fikri başumdan meger
Ben kara yazuluya olmuş **kuru sevdâ** nasîp

Mesîhî D. (G. 17/2)

Sevgilinin saçının rengini anlatan birçok beyitte karşımıza çıkan sevda kelimesi genellikle tevriyeli kullanılır. İnsan vücudunda bulunan dört önemli sıvıdan biri olduğuna inanılan sevda, akli hastalıklara etki etmesiyle önem arz eder. Kelime anlamı olarak kara, çok siyah manalarına gelmesinden ötürü daha çok sevgilinin saçlarıyla ilişkilendirilir. Divan şiirinde sevgilinin saçlarının rengiyle aşğın halini anlatmak için kullanılan bu kelime günümüzde de kara sevda deyiimiyle kullanılmaktadır. Her hâlükârda sevda aşğın aklını başından alan bir unsur olarak kabul edilmelidir.

II. Bayezid dönemi şairlerinden olup, Necatî sonrasıyla Bâkî öncesi Divan şiirinin gözde şairlerinden olan Mesîhî aşağıdaki beyitte sevgilin dudağı ve saçını aynı hayalde işlerken bunu karanlıkta gizlenen ab-1 hayat hayaliyle canlandırmayı tercih eder. Bilindiğı gibi âb-1 hayat ölümsüzlük suyudur ve ekseriyetle sevgilinin ağzı ve dudağıyla özdeşleşmiştir. Bu nedenle de çok kıymetlidir ve herkes tarafından arzu edilmektedir. Hızır ve İlyas kıssasından da hatırlanacağı üzere âb-1 hayatı bulan Hızır'ın karada İlyas'ın ise denizde zorda kalan kullara yardım ettiğine inanılır.

Zülfün içre la'lüne öykündüğüçün Hızırdan
Karanuda gizlenüp kurtılmaz âb-1 hayât

Mesîhî D. (G. 21/2)

Divan şiirinde sevgilinin dudaklarının âb-1 hayat ile zikredilmesi diriltici ve can verici yönü sebebiyledir. Bilindiğı gibi Hızır, âb-1 hayatı bulması ve ebedi hayata kavuşmasıyla birçok şair tarafından işlenmiştir. Âb-1 hayat herkes tarafından bilinmeyen, Zulumat denilen bir yerde saklıdır. Usta şair âb-1 hayatın karanlıklar içinde kalmasını sevgilinin lal dudaklarına öykünmesine bağlayarak mecaz-ı mürsel sanatına da örnek vermiştir. Sevgilinin dudakları da gece gibi kara olan saçları altında gizlenmiş vaziyettedir.

Divan şiirinde âşık daima eziyet çeken, türlü imtihanlardan geçen olarak hayal edilirken öne çıkan en büyük unsur sabır ve sadakat olur. Sevgilinin ilgisine mazhar olmak uğruna onca sıkıntıya katlanan âşık için yaşamak, sevgilinin zülfüne tutulmakken, ölmek ise yok sayılmak, sevgilinin ilgisinden mahrum kalmaktır. Girmiş olduğu bu uzun ve karanlık yolda önünü dahi göremeyen âşığın hali siyah uzun saçlara tutulan âşık tasviriyle biraz olsun somutlaşır. Sevgilinin tek bir bakışına mazhar olmak için gamze oklarının önüne geçen, gün yüzüne ulaşabilmek için saçının çemberinde asılı duran âşık canıyla giriştiği bu tehlikeli oyunda çoğu zaman mağlup olur. Buna rağmen o kara saçlarda can verirken can bulmak isteyen sayısız âşık vardır. Sevdası uğruna can veren âşıklar bir değil bin olmuşken, âşıklarının halini görmezden gelen vefasız sevgili yeni kurbanlar peşine düşmüştür bile. Bu uğurda can vermek bir tasarruf değil bir kaderdir. Sevgilinin merkezde olduğu bir sevdada âşığın söz sahibi olması görülmüş şey değildir. Âşık sevgili elinde iradesiz bir halde oradan oraya savrulurken ne başında akıl ne bedeninde güç kalmıştır. O bundan sonra bir piyon, bir oyuncaktan farksızdır. Âşığın bu denli kendinden geçmesi akıllara ünlü aşk hikâyesi Leyla ile Mecnun'u getirir. Bu ünlü hikâyede olduğu gibi sevgili uğruna her şeyinden geçen âşık kendini diyardan diyara vurmuş sonunda ise yokluğa ulaşmış, hiçlikte var olmuştur. Âşığın Mecnun'a benzetildiği hemen her beyitte sevgilinin saçları da onu bağlayan zincirlere benzetilir. Bilindiği gibi çok eski zamanlarda delileri tedavi etmek için zincir kullanılır ve bu zincirlerin onları teskin ettiğine inanılırdı. Yapılan teşbihlerde bu yönün de payı vardır kuşkusuz. Bununla birlikte birçok sanatçının sevgilinin saçının rengini izah ederken yine gece ile ilgili olan "leyli" kelimesini Mecnun'la birlikte kullanarak hem tevriye hem de tenasüp sanatına örnek verdiklerini görüyoruz.

Divan edebiyatının hikemi şiir denince akla gelen ilk ismi olan ünlü şair Nabi yazdığı aşağıdaki beyitte deli-zincir münasebetini bakın nasıl tasvir eder:

Felâton olsa da mümkün mi Mecnûn olmamak âdem
O şûhun **sîmden zencîrini** gördükçe yanında

Nâbî D. (G. 795/2)

Milattan önce 430'da doğan Felâton, Sokrat'ın öğrencisi olarak bilinir. Eski filozofların en büyüğü kabul edilen Felâton, Atina'da Akademiya'yı tesis etmiş ve

uzun süre ta'lim ve te'lif ile ilgilenmiştir. Dünyaca ünlü bu filozof edebiyatımızda da akıl ve zekâ timsali olarak beyitlerdeki yerini almıştır.

Sevgilinin saçının zincir olarak tasvir edildiği hayallerde aşkın deli ya da Mecnun olarak tasvir edilmesi sık işlenen teşbihler arasındadır. Aşk yolunda her şeyinden vazgeçen âşık için sevgilinin zincir gibi uzun olan saçlarına müptela olmamak mümkün değildir. Bu öyle şiddetli bir arzudur ki âşık Felâtun bile olsa bu arzuya karşı koyamaz. Çünkü aşkın başladığı yerde akıl susar gönül coşar.

17.yüzyılda alışılmışın dışına çıkarak didaktik tarzı benimseyen Nabi kendisinden sonra gelen şairleri de etkileyen usta bir şairdir. Şair aşağıdaki beyitte sevgilinin üç güzellik unsurunu ortak bir payda olan siyah renkte toplayarak ince bir anlayış oluşturmuştur.

Ümmîddür günâh olsa ruhsâr-ı rahmete
Hâl-i siyâh **zûlf-i siyâh** ebrû-yı siyâh

Nâbî D. (G. 773/5)

18.yüzyıl Divan şiiriyle adeta bütünleşmiş, Lale Devrinin sembollerinden olmuş ünlü şair Nedim aşağıdaki beyitte sevgilinin birçok güzellik unsurunu ele almış ve her birinin hâkim rengi olan siyahtan el aman etmiştir.

Hâl kâfir **zûlf kâfir** çeşm kâfir el-âmân
Ser-be-ser iklim-i hüsnün Kafiristân oldu hep

Nedîm D. (G. 9/3)

Divan şiirinde sevgilinin güzelliğinin anlatıldığı birçok şiirde karşımıza çıkan Kâfiristan kelimesi Hristiyan ülkeleri için kullanıldığı gibi, Hindistan'ın kuzeyindeki bir bölge için de kullanılır. Şiirlerde karşımıza çıkmasının en önemli sebebi kara renk ile ilişkili olmasındandır. Çoğu zaman sevgilinin merhametsizliğini vurgulamak için de kullanılan bu kelime anlamı itibariyle de Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayan demektir. İman ile zıt anlamda kullanıldığında Müslüman olan aşığa türlü eziyetler edip, onun canına kastetmesinin sebebi daha iyi anlaşılır.

Divan şiirinde âşık ve maşuktan sonra gelen zâhid, gerçek aşk peşinde koşmadan sadece buyrukları yerine getiren cennetin sahibine değil cennete sahip olmak isteyen ham, kaba sofu yönüyle işlenir. Rindler tarafından samimi olmamakla

suçlanan zâhid şüpheli şeylerden kaçınıp görünüşte inançlı, özünde boş olmakla bilinir. Bu nedenle de daima âşığın karşısındadır

18.yüzyılda Divan şiirinin etkisini yitirdiğini ilk defa dile getiren şair olan Sünbülzade Vehbi aşağıdaki beyitte yalnızca sevgilinin saçının karalığından bahsetmemiş, aynı zamanda rakibin cahilliğini de dillendirmiştir.

Zâhid bilir mi **kadrini zülf-i siyahının**
Yokdur sivâda '**ilmi** o cehl-i mürekkebin

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 164/2)

Aşkî inkâr etmeleri sebebiyle gerçek aşkı asla bulamayan bu nedenle de güzellikleri göremeyen zâhid, kurtuluşu ham sofulukta bulmuş, bununla da övünmüştür. Fakat çoğu zaman savunduğu bu düşüncelerden ötürü alay konusu olmuş, itibarsızlaşmıştır.

19.yüzyıl Divan şiiri içinde alçakgönüllü oluşu ve iddiasız şiirler yazması nedeniyle hak ettiği yere gelemeyen Yenişehirli Avni sevgilinin zülf-i siyahını âşiklarının ahına benzetmesiyle çıkar karşımıza.

Degül **zülf-i siyeh** boynunda ol şûh-ı dil-âzârun
Birikmiş âhlardır kim giribânında kalmışdur

Yenişehirli Avnî D. (G. 88/5)

1.4. KOKU AÇISINDAN ZÜLÜF

Divan şiirinin güzellik deyince akla ilk gelen unsuru olan saç tarih boyunca türlü hayal ve tasvirlere konu olmuş, daima zevkle işlenmiştir. Bilindiği gibi divan şiiri geleneğinde sevgilinin saçları daima dağınık zikredilir.

Bâd tahrîk ideli zülfün perîşândur gönül
Ol perîşânı ele al pâdişâhum eyle cem`

Şeyhülislâm Yahya D.(G.169/2)

Unutulmaması gereken nokta dağınık saçta kokunun daha çabuk yayılacağı gerçeğidir. Sevgilinin dağınık saçları saba rüzgârıyla daha da perişan olurken etrafa

yaydığı hoş kokular bambaşka diyarlara ulaşacak ve o diyarlarda yepyeni aşklar filizlenecektir. Âşıklarının aklını başından alan bu hoş koku çoğu zaman misk ve anberle mukayese edilir; fakat daima ezici üstünlük sevgilinin saçlarındadır. Sevgilinin saçının kokusunu duyanlar “gerçek misk budur” diyerek bu hakkı sahibine verirler:

Mu’attar **zül**f ü hâkin seyr idenler ey gözi âhû
Dimişlerdür hakîkat **misk** odur âlemde **anber** bu

Bâkî D. (G. 402/2)

Doğal hali kokusuz olan anber (âbir), esasında dişi balinaların bağırsaklarında oluşan sindirim artığıdır. Okyanusların bazı bölgelerinde toplanıp, işleminden geçtikten sonra koku vermeye başlayan bu madde, bazı hastalıkların tedavisinde kullanılmakla birlikte genellikle parfümeride kullanılan ve şiirlerde de ekseriyetle saç ile birlikte anılan bir unsurdur. Çeşitli işlemlerde ısıtılarak ve kimyevi maddelerle karıştırılarak üretilen bu madde daha çok misk-i anber veya misk ü amber ifadeleriyle kullanılır.

Saçın renginden sonra en önemli özelliği olan koku çoğu zaman hayallerde güzel çiçeklerle tasvir edilir. Saç şekil yönünden kıvrım kıvrım oluşu, renginin siyahlığı ve kokusu dolayısıyla sümbüle teşbih edilir. Yine saçın reyhan ile benzerliği renk, koku ve şekil yönündendir. Önde gelen yönü ise kokusudur. Sevgilinin saçı öyle güzel kokar ki gül ve lale utancından kızarır. Beyitlerde sevgilinin saçına sonradan koku sürüldüğü pek görülmez. Saçın misk ve anber kokması onun tabii hali olarak kabul edilir. Fakat az da olsa misk ve amberin ezilmek suretiyle saçta sürüldüğüne dair bilgilere bazı beyitlerde rastlanılır:

Müşğ ü anber ezilürken göricek **kâkülünü**
Yine anlar başun üstinde senün yir ideler

Bâkî D. (G. 177/2)

Sevgilinin saçının kokusu baharın müjdecisidir. Bilindiği gibi bahar gelince tabiat canlanır türlü çiçekler açar. Sevgili ise gül bahçesinin biricik sultanıdır. Kuşkusuz tüm çiçekler bu sultanın huzurunda boynunu eğer. Sevgilinin diyarından ayrı düşen âşığa haber getiren postacı ise sabadır. Saba rüzgârı zülüfleri arasında raks

ettiği o güzelin kokusunu başka başka diyarlara götürerek âşıkların aklını başından alır.

Yüri ey bâd elün kendüne çek **zülfinden**

Nice bir hâtır-ı ‘uşşâk **perîşân** olsun

Bâkî D. (G. 354.2)

Divan şiirinde sevgilinin kıymeti sadece güzel olmasından değil aynı zamanda eşsiz olmasından gelir. Tabiattaki her şey güzellik konusunda sevgiliye öykünmüş fakat hiçbiri sevgili kadar eşsiz ve kusursuz olamamıştır. Bu nedenle de dış dünyadaki güzellikler sevgilinin güzelliğini anlatmada sadece vasıta olabilirken onun yerini tutamaz. Bu hayranlık derecesindeki beğeni Baki ‘nin aşağıdaki beyitinde açıkça görülmektedir.

Tutalum mihri görem tal’at-i dil-ber yirine

Kime dil bağlayam ol **zülfi mu’anber** yirine

Bâkî D. (G. 422/1)

Divan şiirinde genellikle uzun olarak hayal edilen sevgilinin saçları şekil itibariyle zencîr, bend veya kullâb olarak anılırken rüzgârla beraber anıldığı hayallerde koku unsurunun ön plana çıktığı görülür. Hemen her daim dağınık hayal edilen zülüflerin havayla teması misk kokusunun havaya karışmasını hızlandıracak böylece sevgili geçtiği her yere kokusunu bırakmış olacaktır.

Zülfi siyehden yayılan koku öyle güzel öyle yoğundur ki görenleri şaşkına uğratar, âşıklarınsa aklını başından alır. Her bir kıvrımı ayrı bir güzel kokan bu saçlar Nefî ‘nin kaleminde mübalağa sanatıyla can bulmuş ve netice de şöyle bir beyit ortaya çıkmıştır.

Bin **nâfe** mi var her **ham-ı zülfi siyehinde**

Bu bûy-ı dil-âvîz nedir hâk-i rehinde

Nefî D. (G. 109/1)

Estetik temellerini Arap ve İran edebiyatından alıp altı yüzyıl gibi uzun bir ömre sahip olan klasik Türk edebiyatının bu denli güçlü olmasının sebebi köklü bir geleneğe sahip olmasıdır. İçinde barındırdığı onlarca teşbih ve mecazla zengin bir hayal dünyasını önümüze seren Divan edebiyatı daima toplumdan beslenmiş, belli

inanç ve geleneklere şiirinde yer vermiştir. Böylesine zengin olmasının asıl sebebi toplumun ortak değerlerinden faydalanmayı yol edinmiş olmasından kaynaklanır. Bu nedenle de bu edebiyatın anlaşılması, Osmanlının toplum hayatının anlaşılmasıyla paralellik arz eder.

Osmanlı devlet yönetiminde memur atamaları padişahın alınan berât belgeleriyle yapılırdı. Miskin aşığın gönül sultanı sevgili olduğundan aşığına sunacağı her türlü davranış berat hükmündedir. Sevgilinin beyaz gerdanı sultanların elinden çıkan berat belgesi gibi tasvir edilirken beyaz gerdana düşen siyah saçları berat belgesindeki imza olarak düşünülmüş ve hayal tamamlanmıştır.

Beyâz-ı gerdene düşün ko **zülf-i ‘anber-âlûdun**

Berât-ı ârzû-yı âşık-ı miskine **imzâ** çek

Nâbî D. (G. 404/4)

Divan şiirinde sevgilinin saçlarının hemen her zaman güzel koktuğunu ve bu koku unsurunun daima diğer koku kaynaklarıyla kıyaslandığını daha önce belirtmiştik. Bilindiği gibi âşıklar üzerinde derin etkilere sahip olan koku türlü hayal ve tasvirlerde işlenerek şiirlere girmiştir. Bu hayal ve tasvirlerin mümkün olduğunca doğal ve sahici sayılması için şair daima samimi bir âşık olarak hitap etmiş, okuyucuyu inandırmaya çalışmıştır.

Sevgilinin saçına tutulmadan önce anberi attârların sattığını sanan aşığın şaşkınlığı usta şair Nedim’in hayalinde canlanıp kelimelere dökülmüştür.

Sanır idim ki **anberi** attârlar satar

Cânım şemîm-i **zülf-i** siyeh-fâmın almadan

Nedîm D. (G. 104/3)

Bilindiği gibi can, insanın en değerli varlığıdır. Vakti gelince gerçek sahibine verilen can genellikle sevgili uğruna feda edilen bir unsur olarak kabul edilir. Gerçek âşıklar için cana kavuşmak candan geçmekle olur. Divan şiirinde daima âşıkla ilişkilendirilerek sunulan can, sevgili tarafından türlü eziyetlere uğramış, türlü zorluklara göğüs germiş fakat yine de muvaffak olamamıştır. Aşk yolunda türlü imtihanlardan geçen aşığın, canından geçmeden canana ulaşabilmesi ise görülmüş şey değildir. Bu nedendir ki sevgiliye “cânân” denmesi can kelimesi ile ilişki kurmak içindir.

Sevgilinin misk kokan saçını ağyardan kıskanan Sünbülzâde Vehbî bir yandan sevgiliyi tembihlerken öte yandan rakibe sataşır.

O müşgîn zülfü koklatma kırılısın burnu agyârın

Fesâd olduğunu bilmez misin câna dimâğında

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 232/2)

Aşk, âşık ve maşuk ekseninde hareket eden kurgusal yapısıyla rakibi her daim kötü olarak tasvir eden şair için rakip ağyardan başkası değildir. Sevgiliye daima yalan yanlış haberler götüren rakip âşık için fesaddir, kötüdür ve zalimdir. Fakat âşık için ne denli değersizse sevgili nazarında bir o kadar değerli arz edilir. Aşığı üzen de zaten budur. Aşığın nazarında rakip, sevgiliyle sıkı münasebet halinde olan bir karaçalı gibidir. Sevgili ve âşık arasına giren bu zalim hemen her zaman sevgilinin dikkatini çekerek aşığın görülmesini engeller. Sevgiliyle kurduğu muhabbete kahrolan gariban âşık, rakibini kıskanır. Sevgiliyi bu konuda uyarıp ona tembihlerde bulunsa da nafile bir çaba içindedir. Zira sevgilinin gönlü daima rakibe meyleder. Bu durumun farkında olan rakip ise sevgilinin çevresinden bir an olsun ayrılmayarak âşıkla adeta dalga geçer. Bu nedenle de âşık ile rakip arasında ezeli bir mücadele vardır. Ağyâr kelimesi çoğul bir kelimedir. Yani sevgili uğruna girişilen bu zorlu mücadele de âşık sadece bir kişiyle değil onlarcasıyla savaşıacaktır. Zira ağyar engelini aşmadan sevgilinin yakınına yaklaşmak mümkün değildir.

Sevgili ve sevgilinin güzelliği üzerine yapılan teşbih ve mecazlarda zülûf gerek şekli ve rengi gerekse kokusu açısından birçok sanatçı tarafından işlenen en belirgin estetik unsurudur.

Divan şiirinde sevgilinin güzelliğini tamamlayıcı unsurlardan biri olarak kabul edilen saç hem şekli hem de rengi ve kokusu itibariyle pek çok şair tarafından işlenmiştir. Saç olmazsa güzellik olmaz. Sevgilinin saç, âşıkların can ve gönlünün karargâhı, yuvası bazen de tuzağıdır. Can ve de gönül daima oraya takılmak, ona asılmak ve dolanmak ister. Çeşitli teşbih ve mecazlarla türlü hayallere konu olan saç daima can yakıcı fitnedir, karadır, perişandır. Saçların uçları kıvrıktır. Bazen örgülü fakat genellikle dağınıktır. Onun perçem olan kısmı hariç kısa şekline rastlanmaz. Zaten makbul olan uzun saçtır. Sevgilinin saçları yerlerde sürünecek kadar uzundur. Sevgilinin elinde o sadece sıradan bir saç değil âşıklarının gönlünü perişan eden

onları istenilen biçime sokan bir alet gibidir. Sevgili onu dağıtınca âşıklar da dağılır yerle yeksan olur. İsterse onları zincire bağlar, çengelle kendisine çeker veya asar.

Beyitlerde perişanlığı ile âşıkların aklını başından alan saç farklı isimler ile ele alınmakta teşbih ve mecazlara konu olmaktadır. Klasik Türk şiirimizde daha çok zülûf, gîsû, mû, muy isimleriyle de anılan saç kokusu, rengi ve şekli itibariyle çeşitli benzetmelerde kullanılmış birçok hayale konu olmuştur. Farsça şiirlerde zülûf olarak geçen kelimenin sözlük anlamı kulak ardına kadar gelen ve kulağın arkasında bulunan kıvrımlı saçtır. Diğer bir anlamı ‘gece yarısı’ olan zülûf saçın tek parçasına verilen isim olarak da kullanılmaktadır. Özel olarak ele alındığında sevgilinin boynuna dolanmasıyla gisu, omuzlara dökülen saçın enseden toplanmasıyla turra, yüzün iki yanından sarkmasıyla zülûf, sevgilinin alnına dökülmesiyle perçem, kıvrıcıklığıyla müselsel veya kâkül adlarını alan saç klasik Türk edebiyatımızın pek çok şairi tarafından kullanılmıştır. Zülûf kelimesini Mesîhî (118), Bâkî (192) , Taşlıcalı Yahya (19), Nef’î (84), Şeyhülislâm Yahya (128), Nabi (81), Nedîm (75), Sünbülzâde Vehbî (94), Şeyh Galip (118), Yenişehirli Avnî (61) kez kullanmıştır. Diğer unsurlar göz önüne alındığında saç ile ilgili en çok zülûf kelimesinin kullanıldığı görülür. Bununla beraber sevgilinin saçını için kullanılan perçem, kâkül, gîsû, mû/muy ve saç kavramların Mesîhî tarafından (19), Bâkî tarafından (71), Taşlıcalı Yahya tarafından (5), Nef’î tarafından (4),Şeyhülislâm Yahya tarafından (20), Nabi tarafından (52), Nedîm tarafından (17) Sünbülzâde Vehbî tarafından (52), Şeyh Galip tarafından (21), Yenişehirli Avnî tarafından ise (2) kullanıldığı görülür. Gerek klasik Türk edebiyatımızda gerekse Arap ve Fars edebiyatında saç ile ilgili hayallerin birçoğunun saçın şekli üzerine kurulduğunu görmekteyiz. Saç öyle fettan bir şeydir ki sevgilinin başında perişan dururken her bir telinde binlerce aşığı perişan eder. Kimi zaman çevgân olup aşığın gönlünü top yapar kimi zaman tuzak olur gönül kuşunu avlar. Yedi başlı ejder de olsa karayılan da, sevgilinin yüzüne dudağına yani vahdete en yakın olan saçtır. Vahdete ulaşmayı arzulayan aşığın can ipi de sevgilinin saçıdır. Zülûfün ucunda döne döne can verse de bile bile gider darağacına.

Saçın şekil unsurundan sonra dikkat çekici ikinci yönü rengidir. Edebiyatımızda sevgilinin saçını genelde siyah rengiyle kullanılır. Saç fettandır, can alıcı bir aşuftedir bu nedenle de renginin siyah olması pek tabidir. Öte yandan yukarıda da kısaca bahsettiğimiz gibi aşığın amacı vahdete ulaşmaktır. Nur sevgilinin

yüzündedir yani vahdettir. Bu nurun üzerindeki gölge ise her bir teliyle kesreti temsil eden siyah zülüftür. Aşığın amacı karanlıklarda kaybolmak değil aydınlığa ulaşmaktır. Bu doğrultuda bakılacak olursa sevgilinin yüzü güneşe veya aya benzetilirken saçının da kara bir bulut yahut karayılan gibi hayal edildiği görülür. Saç renk bakımından gece olan(leyl, leyla, şeb, akşam), saye, ebr, sehâb, gurab, Hindu, Karaman, Frengistan, Kâfiristan, sevda, göz bebeği, bela, kâfir, küfr vb. kelimelerle bazen bunlarla beraber bazense açık istiare yoluyla şiirlerde kullanılmıştır. Saçın kâfir veya küfr kelimeleriyle birlikte kullanımında asıl unsur rengiyken bir diğeri de sevgilinin imanla zıt düşen bir kâfir oluşudur. Sevgili daima Müslümanlara yani âşıklarına eziyet eder. O türlü fitnelerle âşıklarının canına kasteden bir fettandır. Bu zalimlik yolunda en büyük yardımcısı ise uzun siyah saçlarıdır.

Gönüller aldığın inkâr ider meger zülfün
Elini Mushaf'a urmuş yemin ider zülfün

Bâkî D. (G. 250/1)

Divan şiirinde daima zalimliği ve âşıklarına yaptığı işkenceleriyle ön plana çıkan sevgili motifi yine değişmemiş, aynı şekilde zikredilmiştir..

Saç ile ilgili hayallerde çoğunlukla siyah saçın kullanıldığı görülmekle beraber 18. yüzyıla gelindiğinde siyan saçın yanı sıra sarı saçın kullanıldığı görülür. Yenilikçi bir şair olan Nedim alışılmışın dışında bir yaklaşımla sevgilinin saçı ile güneş arasında benzerlik kurarak siyah saçlı dilber anlayışına sarı saçlı dilberi de eklemiştir.

Hurşîd pençesin mi takınmış cebinine
Ol **zülfi** zerdden dökülen terler midir?

Nedîm D. (G. 35/3)

Saçın şekilden sonra en önemli unsuru kokusudur. Aşığın ömrü sevgilinin misk ü anber kokan saçlarına duyulan özlemle geçer. Çünkü âşık çoğu zaman sevgilinin zülflerine ulaşmadan aşk yolunda canından olur. Saçın bu denli seviliyor oluşu kokusuna kokusu ise şekline bağlıdır. Divan şiirinde hemen her zaman perişan ve dağınık hayal edilen bu saçlar kokularını havayla karıştırıp âşıklarına sunarlar. Zira açılmış saçta koku daha çabuk dağılır. Koku- hava münasebetinde aşığın postacısı olarak saba rüzgârı çıkar karşımıza. Sevgilinin diyarından gelen hoş

kokuları aşığa ulaştıran saba rüzgârıdır. Sevgilinin dağınık saçlarını daha da dağıtan odur. Saçların dağılması, örgülerin açılması, büklümlerin çözülmesi demektir. Saçın kıvrım ve büklümlerinin anlatılırken “çîn” kelimesinin kullanılması iki manayı da ihtiva etmesinden kaynaklanır. İlk anlamı kıvrım, büklüm olan bu kelime bir diğer anlamda Çin ülkesi için kullanılır. Çünkü misk Çin’den ihraç edilir.

Geçmişten günümüze hemen hemen bütün şiirlerde saç kokulu hayal edilmiştir. Saçın kokusu misk ü anberdir. O kokusuyla âşıkları kendine bağlayan bir büyücü bâd ı sabayı kendine bende eden bir sultandır. Bad-ı sabâ ile çemene ulaşan saçın kokusu herkesi kendine hayran bırakır. Saçın kokusunu anlatmak için doğrudan beyitlerde yer alan kelimeler şunlardır: buy, nükhet, şemim, nâfe, menekşe, gül, sümbül, karanfil, misk, müşg, amber, micmer, attar, Çin, Hıta, Hoten, Tibet, Tatar vb. Sevgilinin saçının hoş kokusu anlatılırken bu benzetmeler kullanılır.

Misk, Hıta (Doğu Türkistan) ülkesinde yaşayan bir çeşit ceylanın (yaban keçisi) göbeğindeki urdur. Buna nâfe de denir. Erkek ceylanlarda bulunan bu ur, hayvanı rahatsız edermiş. Hayvan, sürtünmek yoluyla bu uru düşürebilirmiş. Misk avcıları sahralara kazık çakar ve ceylanların bu kazığa sürtünerek misk urunu düşürmelerini sağlayıp öz haldeki bu siyah madde düştükten sonra etrafa kokusu yayılır ve yerini belli edermiş. Hammadde olarak kullanılan bu urdan, şişeler dolusu koku elde etmek mümkünmüş.(Pala, 2010:324)

Beyitlerde sevgilinin saçı için Çin kelimesinin kullanılması koku ile sıkı ilişkisinden gelmektedir. Misk dünya pazarına bu bölgelerden ihraç edilmektedir. Bu nedenle de sevgilinin ayvatüylere, yüzü üzerindeki saç anlatılırken daima Çin kullanılır. Çin kelimesi sık sık Hıta, Hutun, Rum, Hind gibi ülkelerle kullanılarak tenasüp yapılmaktadır. Saçın renginden dolayı Hind ve Hintliye teşbih edildiği bilinen bir hayaldir. Bununla beraber Rum kelimesinin kullanılması da sevgilinin yüzü için yapılan bir benzetmedir. Burada esas nokta beyazlıktır. Rum diyarında yaşayanların beyaz ve güzel olduklarına inanıldığından sevgilinin yüzü hemen her zaman Rum diyarına benzetilir. Sevgilinin yüzü üzerindeki saçlar Rum’da gezintiye çıkan iki Hintliye benzetilir:

Ruhların üstinde **zülfeyn-i siyâhun** gûyiyâ

İki Hindûdur kılurlar Rûmda seyrân-ı hüsn

Mesîhî D. (G. 170/2)

Bu kullanımdaki bir diğere unsur ise Çin kelimesinin ikinci anlamının “kıvrım, büküm” olmasıdır. Bilindiğı gibi Divan şiirinde sevgilinin saçları hemen her zaman kıvrım ve bükümlerle hayal edilir. Bu kıvrım ve bükümlerin rüzgâr sebebiyle açılıp dağılması demek misk kokusunun etrafa yayılması demektir. Saçın dağınıkken daha çok koku yayması ve kokunun hava yoluyla aşığın diyarına kadar ulaşması karşımıza saba ve nesim gibi rüzgârları çıkarmaktadır.

Sabâ, kuzey-doğudan esen hafif bir rüzgârdır. En çok sevgilinin izi veya ayağı tozunu, zülfü kokusunu getirmesi, yani haberci oluşu ile söz konusu edilmektedir. Bazen de uzaklardan, sevgilinin diyarından gelmiş bir tüccar şeklinde tasavvur olunur. Âşık can nakdini vererek, ondan sevgilinin ayağı tozunu sermayesini almak isterse de, o vermez. Nesim ise sabâ gibi hafif bir rüzgârdır. Bağda gül kokusu ile birlikte ele alınır. Seher vakti “enfâs-ı nesîm”in cihanı misk kokusu ile doldurduğu söylenir. Övülenin lütuf nesiminin, kışın bile esse deve dikeninde kırmızı gonca bitirmeye muktedir olduğu ifade edilir. (Kurnaz, 2012:313,314)

Biz de bu çalışmamızda 15. y.y.’dan Mesîhî, 16. y.y.’dan dan Bâkî, Taşlıcalı Yahya,17.y.y.’dan Nef’î, Şeyhülislâm Yahya, Nâbî, 18.y.y.’dan Nedîm, Sünbülzâde Vehbî, Şeyh Galip, 19.y.y.’dan da Yenişehirli Avnî olmak üzere toplam on divanda zülûf unsurunu çeşitli yönlerden inceledik. Eldeki verileri sağlıklı sunabilmek için daha önce yapılmış tahlil çalışmalarından da faydalanmayı ihmal etmedik.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. SEVGİLİ VE ZÜLÜF

Şark kültürünün etkisinde büyüyen bir edebiyat olan klasik Türk edebiyatı, içinde barındırdığı onlarca teşbih/mecazla ve kurgusal yapısıyla günümüze dek ulaşmış köklü bir disiplindir. Genel itibariyle aşk, âşık ve maşuk etrafında oluşan zorlu ilişkileri konu alan bu edebiyat toplumun kültürel yapısından etkilenmiş, kültürel yapıyı oluşturan tüm unsurları çeşitli hayallerle bizlere sunmuştur. Bu unsurlar içinde aşk hikâyeleri, kahramanları, efsaneler, önemli şahsiyetler, mucizeler, adetler, gelenekler vb. yer almaktadır. Beslendiği kaynaklar bakımından bu denli zengin olan bir edebiyatı layıkıyla anlamak yukarıda saydığımız unsurlara hâkim olmaktan geçmektedir.

Divan edebiyatı İslam kültüründen beslenen ve varlığını yüzyıllar boyu sürdürebilmiş bir edebiyat olarak aşk, âşık ve maşuk etrafında hareket eden kurgusal bir yapı arz eder. Bu yapının çözümlenebilmesi divan şiirinin tarihi seyirinin anlaşılmasına bağlıdır.

Divan şiirinde sevgili ile ilgili beyitlerin çoğunda onun güzellik unsurlarıyla beraber işlenen vasıflarını görmekteyiz. Buna göre sevgili genel itibariyle zalim ve eli kanlı olarak hayal edilirken bu hususta en büyük yardımcısı güzellik olur. Sahip olduğu güzellik sayesinde âşıklarının akıllarını başından alan sevgili daima kötülük peşinden koşar. O daima âşığın canına kasteden bir cellattır. Ağlayan, inleyen âşığını duymaz, kalbi taştandır. İlgi ve alaka yönünden rakibe meyillidir. Buradaki maksat ise âşığa daha çok acı çektirmek ve onu canından bezdirmektir. Bunca cevr ü cefa karşısında tam bir teslimiyet gösteren âşık ise sevgiliden gelen her şeye koşulsuz bir teslimiyet içindedir. Hatta âşık için sevgilinin eziyetinin azalması sevgilinin ondan yüz çevirmesi, onu unutmaması veya ona olan alakasının azalması demek olduğundan bu durumundan şikâyetçi olmayıp, aşk uğruna ölüme bile gider.

İncelemiş olduğumuz tüm divanlarda sevgili ve onun güzelliğinin yüceltilerek sunulduğunu görmekteyiz. Sevgili ve güzellik üzerine yapılmış teşbih ve mecazların

çoğu saç ve saçla ilgili unsurlar üzerinedir. Bilindiği gibi saç, güzelliğin en önemli güzellik unsurlarından biri ve tamamlayıcısıdır. Onun âşıklar üzerindeki tesiri en yakıcı ve öldürücü haliyle tüm divanlarda işlenmiştir. Bu nedenle de saçın görünüşü itibariyle verilen perişan, ser-gerden, bî-karar ve avare gibi isimler, aşığın sevgilinin saçının aşkı uğruna düştüğü halleri de tasvir etmesi bakımından önem arz eder. Beyitlerde saçın topuklara kadar düşüşü, omuzlara inişi, sevgilinin boynuna dolanışı şekil bakımından işlenirken, rengi ve kokusu da türlü hayallere konu olur. O bazen tılsımlı bir hazineyi bekleyen karayılan olarak çıkar karşımıza bazense sinede gizlenen hoş kokulu bir sümbül olur. Ne şekilde hayal edilirse edilsin değişmeyen tek unsur aşığın ömrünün bu güzel saçlara kavuşma arzusuyla tükenmesidir. Sevgili saçlarına esir ettiği âşıkları asla bırakmayacaktır. Zaten aşığın da bu mahpusluktan kurtulma gibi bir niyeti yoktur. O halinden memnundur.

Divan edebiyatının kuruluşundan son dönemine değin gerek lirik gerekse tasavvufi edayla yazan birçok sanatçı saç farklı şekilleriyle tahayyül etmişlerdir. Edebiyatımızda kullanılan saç şekillerine verilen adlar şunlardır: gîsû; omuza dökülen saç, uzun saç, turre; alna dökülen, alında halkalanan saç, tepede bırakılan saç, zülf; yüzün iki yanından şakaklara uzayan ve kulaklar önünde halkalanan saç, muy; saç, saçın teli; kıl.

1.1. SAÇIN ŞEKLİYLE İLGİLİ TASAVVURLAR

Sevgilinin şiirde en çok kullanılan güzellik unsurlarından biri olan saç (zülf, gîsû, mû, muy) çeşitli tahayyül ve tasavvurlara konu olmuştur. Beyitlerde saçın en çok ele alınan tarafı şeklidir. Saçla ilgili tabirler: perişân, bî-karar, ser-gerdan, dağınık, girih, pür-tâb, pür-hâm, şikeste, pür-şiken, şûrîde, dolaşık, dü-tâ, çin, çenber, pür-âşub, ham, serkeş, paymal, avare, zencir, kemend, silsile, resen, ukde, ip, risman, bend vb. Saçın düz ya da toplu haline hemen hiç rastlanılmaz. O daima âşıklarının gönlü gibi perişan peşinden koşanların gönlü gibi avaredir. Saçın şekil itibariyle dağınık hayal edilmesi hem âşıkları üzerindeki etki hem de havayla kolay temas edip kokusunu etrafa yayması itibariyle ele alınır. Dağınık saçın havayla teması daha kolay olacağından kokusunun âşıkların diyarına ulaşması da daha da kolaylaşacaktır.

Divan şiirinde sevgilinin saç tellerine bağılı olarak hayal edilen âşıklar sevgilinin salınarak yürütmesiyle bir o yana bir bu yana savrulur durur. Çoğu zaman ayaklara kadar ulaşan bu uzun saçlarda yerle yeksan olan aşığın tek arzusu sevgilinin gül cemaline ulaşabilmektir. Fakat girmiş olduğu bu yol türlü zorluklarla dolu karanlık bir yoldur. Ama âşık yine de aşkından vazgeçmeyecek aşkı için mücadeleye girecektir.

Saç şekil yönünden boylu boyunca uzun veya büklüm büklüm, kıvrık olup çin-i zülf, zülf-i pür-çîn, pîç, mergule-i zülf vb. sözlerle ifade edilir. “çin-i zülf” ile birlikte Rum ve başka ülkeler (Hind, Keşmir, Hutun) de tenasüp sanatı içinde zikredilir.

Yanaklar üstündeki zülûf kıvrım kıvrımdır. Aynı zamanda “kader, sıkıntı, ızdırap” manasına da gelen “pîç ü tâb” ile bu husus belirtilir. Âşıkların gönlüne hüznün salan daima bu kıvrımlı saçlardır. Zira âşık o gül yüzlü dilberi görme arzusuyla yanıp tutuşurken buna engel olan saç bir perde gibi o gün yüzü kapatacak gönüllere keder salacaktır. Sevgilinin saçının genellikle perde ya da nikab olarak hayal edilmesi yüz üzerindeki duruşu yani şekli itibariyledir. Şiirlerde saçın en çok kullanılan unsuru olan şekil özellikle âşıklar üzerindeki tesiriyle ele alınmış âşık için daima engel teşkil etmiştir.

Saçın ekseriyetle perişan ve dağınık hayal edilmesi Divan şiirinde karşılaşılan en yaygın hayallerdendir. Saçın bu denli dağınık olması âşığın halinde de aynı etkiyi yaratarak onu perişan eder. Zira sevgilinin âşık üzerinde en büyük etkiye sahip olan güzellik unsurlarından biri uzun ve kıvrımlı saçlarıdır. Sevgilinin düğüm düğüm hayal edilen uzun saçları aşığın gönlüne atılmış gibidir. Sevgili bu düğümlerde tutsak olacak ve kurtulamayacaktır.

1.1.1. Cim, Dal, Lam, Sin

Sevgilide güzelliğin tamamlayıcısı olarak kabul edilen saçın bu harflere teşbihi şekil münasebetiyledir. Saç sevgilinin güzelliğini tamamlayan en önemli unsurlardan biridir. Saçın yüzün etrafında şekillenmesi cemal kelimesinin ilk harfi

olan “cim” münasebetiyledir. Divan şiiri geleneğinde sevgili ile ilgili güzellik unsurlarının çoğu şekil yönünden bir harfe benzetilir. Saç eğriliği sebebiyle dal ve lam olarak düşünülürken boy elif, kaş nun, dudak ise küçücük olması sebebiyle mim harfine benzetilir.15.yüzyıl şairlerinden Mesîhî sevgilinin ağzını mim’e benzetirken kıvrımlı saçlarını dâl harfine benzetir.

Yârun görüp yüzini ‘aceb mi meded disem
Çün mîmdür dehânı **iki zülfi iki dâl**

Mesîhî D. (G. 142/3)

16.yüzyıl Osmanlı sahasının en büyük şairi kabul edilen Baki yazmış olduğu bir gazelde o ay yüzlü sevgilinin ağzını Mesîhî gibi mim kabul ederken saçı üzerindeki tarağını ise sîn’e benzeterek farklı bir hayal sunar:

Mîmdür gûya dehânun safha-i mâh üzredür
Sîne benzer **şâne-i zülfün** ki sâl üstindedür

Bâkî D. (G. 124/6)

Yukarıda da belirttiğimiz gibi saç sevgilinin güzelliğini tamamlayan en önemli unsurdur. Cemal kelimesinin ilk harfi olan “cim” gibidir. Divan şiirinde Mesih adıyla anılan Hz. İsa’nın ekseriyetle işlenen yönü ölülere diriltme yani hayat verme mucizesidir. Ölü bir kuşu nefesiyle dirilttiği bilinir. 16.yüzyılda yaşamış mesnevi şairlerinin en ünlüsü olan Taşlıcalı Yahya yazmış olduğu bu beyitte hem bu mucizeyi hatırlatır hem de saçın önemini anlatır:

Gûyâ dehânı mîm-i Mesîhâdur ol mehün
Cîm-i cemâli zülfidür ebrûsı râ-yı rûh

Yahya Bey D. (G. 44/3)

Saçın yanaklardan aşağıya doğru kıvrılan şekli birçok sanatçı gibi Şeyhülislam Yahya tarafından işlenmiş ve lâm harfine benzetilmiştir:

Ol iki zülf-i siyeh-ı `anberîn
Lâle-i ruhsâra olur **iki lâm**

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 241/3)

Güzelliğin mushafa teşbihi değişik münasebetlere dayanmakla beraber bilhassa sevgilinin yüzü ve yanağı için mushaf benzetmesinin kurulduğu görülür.

Sevgilinin güzellik kitabında tüm güzellik unsurlarının bir harfe tekabül ettiği görülür:

Kaddine derdi elif **zülfüne lm u feme mm**

Mushaf-ı hüsnünün esrârını bilse Rz

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 239/2)

1.1.2. evgn

Sa ile evgn arasındaki münasebet saçın uzunluğu ve ucunun kıvrım oluğu gibi Şekil benzerliğine dayanmaktadır. Bununla beraber Divan Şiirinde ekseriyetle bir hayalin oluğu mu diğer yan unsurların katılımıyla tamamlanacağından sevgilinin saçının evgn olarak tasvir edildiği pek çok beyitte aşığın canı ve gnl de top olarak anılmaktadır.

Ser-i zülfi ucında ‘kbet ser terkini urdum

Girüp meydâne Bâkî tûpumu **evgne** tapşurdum

Bâkî D. (G. 341/5)

evgan kelime anlamı olarak başı eğri cirit sopas demektir. Eski Şark milletlerinde özellikle Türlerin oynamış oldukları bir çeşit oyundur. Gönül ülkesinin sultanı olan o güzel sevgiliyi tasvir eden Şeyhülislâm Yahya sevgilinin saçının kıvrımını çevgana benzetir.

Seyr ideli Őeh **ham-ı zülfünde** hlni

evgn-ı ârzûyile ser-geşte gy-ı gül

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 224/3)

Sevgilinin saçının çevgâna benzetildiği hemen her beyitte aşığın başı yahut gönlü de topa benzetilir. Sevgili top oynamak isteyince etrafı onun evganı tarafından elinmek isteyen aŐıkların canı ve gönlüyle dolar. Sevgilinin iki yanağı etrafında kıvrılmış duran o güzel saçın topu kimi zaman yanaktaki bir ben kimi zamansa o gül yanağın kendisi olur.

Nola âşüfte-dil Yahyâ girerse hâlden hâle
O mâhun **zülfi çevgân** hâl-i ‘anber-bûyî gûy oldu

Şeyhülislâm Yahya(G. 447/5)

Gönülün çevgana olan hevesi çocuğun eğlenceye düşkünlüğü gibidir. Nitekim ikisini de kandırmak kolaydır.

Sevgilinin perişan saçına gönlünü kaptıran âşık kurtuluşu olmayan bir yola girmiş gibidir. Çünkü sevgilinin saçının hali ileriki zamanlarda aşığının hali olacaktır. Garip âşık artık bir esirdir ve çevgana kapılmıştır.18.yüzyılda eğlence meclislerinin aranılan ismi olan Nedîm bu durumu sevgiliye seslendiği bir beyitte açıkça ifade eder:

Gel ey esîr-i **zulf**-i perîşânın olduğum
Bilmez misin rübûde-i **çevgân**ın olduğum

Nedîm D. (G. 81/1)

Yukarıda izah etmeye çalıştığımız bu oyun Avrupa’da “polo”adıyla bilinen ve günümüzde de oynanan bir oyun olmakla beraber edebiyatta daha çok gûy (top) ile birlikte kullanılır. 18.yüzyılda yaşamış olan Sünbülzade Vehbi ,Nedim tarzında yazmakla birlikte onun kadar başarılı olamamış bir şairdir. Aşağıdaki beyit örneği bu görüşü destekler niteliktedir:

Bir şehsüvâr-ı işvenin oldum rübûdesi
Çevgân-ı zülfü çekdi beni kûyuna yine

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 217.3)

1.1.3. Çengâl, kullâb

Sevgilinin saçının çengâl, kullâb ve firtak olarak adlandırılması saçın şekil yönünden kıvrım kıvrım oluşuyla ilgilidir. Eskiden çok ağır suç işleyenler çengele asılarak idam edilirdi. Sevgilinin göz celladı, aşığın canını tatlı tatlı almak için zülfünü güzellik meydanına çengel eder.

Agzunun varın dile ikrâr itdürmeklige
Zülf-i pür-çînün gözün cellâdınun çengâlidür

Mesîhî D. (G. 67/3)

Saçın suçlu âşıkları cezalandırmak için çengel olarak tasvir edildiği beyitlerde diğer bir tehlike unsuru da sivri uçlarıyla âşıkların gönlünü hedef alan kirpiklerdir. Bu unsurlarla ele alındığında cellada benzetilen gözün üzerine düşen saçlar da duruşuyla çengeli anımsatır.

Saçın bu unsurlarla anılması şekli münasebetiyle olmakta âşık ise çoğu zaman bu çengel yahut kullâb ucunda asılı durmaktadır. Burada âşığın çaresiz ve esir olarak düşünülmesi hayali kuvvetlendiren bir başka yan unsur olarak kabul edilir.

Sürdükçe nizelerle yanundan müjen dili
Kullâblarla turra-i ‘anber-feşân çeker

Bâkî D. (G. 154/5)

Yukarıda saydığımız kelimelerin hepsi ortak bir anlayış çevresinde oluşmuş benzetmelerdir. Bütün bu hayallerde âşık ekseriyetle suç işleyen hırsız, tutuklanmış yahut cezalandırılması gereken bir mahkûmdur. Bu nedenle de sevgili tarafından yakalanıp hapsedilmesi gerekir. Saçın âşık üzerindeki tesiri göz önüne alındığında âşığın gönlünün sevgilinin uzun saçlarına tutulmaması pek de mümkün değildir. Zaten âşığın en büyük arzusu da sevgiliye yakın olmak ona tutulmaktır. Böylece en büyük arzusu kısmen de olsa gerçekleşecek, o gül yüze yaklaşacaktır.

Dil giriftâr olmamak kâbil mi **bend-i zülfüne**
Anı **dâma** çekmeğe her **halka** bir **kullâb** olur

Nef’î D. (G. 34/4)

Bilindiği gibi saç yüze en yakın olan güzellik unsurudur. Esasen âşıklar tarafından bu kadar önemsenmesinin bir sebebi de bu yakınlığından ötürüdür. Sevgilinin yüzüne talip olan her âşık önce saçın kullabına asılmalı daha sonra muradına ermelidir. Sevgilinin saçının kıvrımına kandil gibi asılmak isteyen gönül sevgiliye duyduğu yakınlık sayesinde aydınlığını ve nurunu artıracak ve kaşın mihrabını aydınlatacaktır.

Baglayup kandilveş gönlüm saçun **kullâbına**
Câmi’-i hüsnünde revnakdur kaşun mihrabına

Şeyhüislâm Yahya D. (G. 375/1)

Sevgilinin saçının kullâb olarak hayal edildiği birçok hayalde çene çukuruna çekilen biçare âşıkların durumu anlatılır. Bilindiği gibi çengel, ucu kıvrık demirdir. Divan şiirinde saçın şekil itibariyle en çok benzetildiği unsurlar arasında yer alan çengel ve kullâb pek çok şair tarafından işlenmiştir. Kurulan hayallerde diğer bir güzellik unsuru olan çene çukuru zindan olarak tasvir edilince âşıklar kullâb vasıtasıyla bu kuyulara hapsedilir.

Kûyuna nice çekilmez âşık-ı bî-çâreler
Zülf-i anber-bârunun her târı bir **kullâb** iken

Şeyhüislâm Yahya D. (G. 271/3)

1.1.4. Perîşân

Divan şiirinde âşığın gönlünde yarattığı tesir sebebiyle ekseriyetle perişan tasvir edilen saç pek çok sanatçı tarafından türlü hayallere konu olmuştur. Saçın dağınık ve perişan tasvir edildiği birçok beyitte âşığın durumu da perişandır. Zira kişi sevdiğiyle birdir. Âşık da sevgiliye ve sevgilinin perişan saçına kavuşmak için ne gerekiyorsa yapacak bu yolda ilerleyecektir. Divan şiirinde saçın perişanlığı saba rüzgârının marifetiyken tesiri ise âşıkları üzerinde görülür. Rindane-âşıkane edalı şiirleriyle 15.yüzyılın tanınmış simalarından olan Mesîhî sevgilinin saçlarının perişanlığı ile âşıkların halleri arasındaki sıkı münasebeti perişan-şekil terkiibiyle sunmuştur.

Tâ sabâ **sünbülünü** kıldı **perîşân-şekil**
Oldı her bir nefesi mürdelere cân-şekil

Mesîhî D. (G. 150/1)

Fikr-i **zülfün** ile uçdı bu dil ü cân uyhusı
Gelmese olmaz ‘aceb hâl-i **perîşân** uyhusı

Mesîhî D. (G. 265/1)

Divan şiirinde daima acı ve ızdırap sahibi olarak hayal edilen âşîğın en büyük dert kaynağı sevgiliye duyduğu karşılıksız aşktır. Bu ilgisizlik karşısında daha da tükenen âşîğın hali acınacak haldedir.. Aşk acısıyla yanıp tutuşan sevgilinin gecesi gündüzüne karışmış hali perişan olmuş, yaşlı gözü uykuya hasret kalmıştır. Aşk derdiyle kendinden geçen âşık boynu bükük gözü yaşlı ve her dem kederlidir.

Kaddüm bükilüp derdün ile döndi kemâne
Kullâb-ı ser-i zülf-i perîşânun elinden

Bâkî D. (G. 359/2)

Mey-i la'lün yine sâkî beni hayrân kıldı
Aldı **zülfün** gibi aklumu **perîşân** kıldı

Yahya Bey D. (G. 511/1)

Saçın perişanlığının âşîğın hal ve durumuyla ilişkilendirilerek sunulması birçok şiirde işlenen bir hayalken, saçın diğer güzellik unsurlarıyla kıyaslanması da sunulan bir başka hayaldir. Bilindiği gibi sevgili sahip olduğu tüm güzellik unsurlarını âşîğın canını yakmak için kullanır. Bu nedenle de bu unsurlar çoğu zaman silah olarak tasvir edilir. Her hareketi olay her yaptığı eziyet olan bu fettan sevgiliye karşı âşîğın herhangi bir kalkanı yoktur. O her şeyini bu güzellik uğruna feda ederken yine de temkinli davranacak aşüfte saç yerine afet gamzeye meyil edecektir.

Mâ'iliz gamzesine her ne kadar âfet ise
Hele âşüfte değil **zülf-i perîşân**ından

Nef'î D. (G. 91/2)

Divan şiirinde genellikle sevgilinin perişan saçlarına meyleden gönül genellikle ona asılı olarak hayal edilir. Sevgilinin saçının perişan hayal edilmesi âşîğın sevgili karşısındaki hal ve durumunu da en iyi izah eden benzetmedir. Uzun siyah ve dolanık saçlar karşısında perişan bir halde duran âşık hem canını hem de aklını yitirmiş bir kuldur. Delilerin uslanması için zincire bağlanması gerektiği gibi bu deli gönlün de sevgilinin zincir gibi uzayan siyah saçlarına bağlanması gerekir. Aşîğın tek emeli sevgiliye ulaşmakken bu emeli ona sunacak onu sevgiliye yakınlaştıracak tek şey bu zincirlerdir.

Dil itse n'ola **zülf-i perîşâna** teşebbüs
Zencîre ider itse de dîvâna teşebbüs

Nâbî D. (G. 34/1)

Takrîr edemem **zülf-i perîşânını** yârin
Dil murgunu ol **serv-i ser-efrâza** düşürdüm

Nedîm D. (G. 86/2)

Sahip olduğu insanüstü güzellik sebebiyle ekseriyetle peri ve huri olarak hayal edilen sevgili, âşıkları tarafından daima sevilmiş ve övülmüştür. Sevgilinin saçının anıldığı hayallerde rastlayabildiğimiz şâne/tarak saç tellerine yakın olması ve kopan telleri bigâneye/yabancıya vermesiyle dönemin şairi tarafından şöyle işlenmiştir.

Niçün mahrem edersin mû-be-mû **zülf-i perîşâne**
Verir bigâneye **ser-rişte** şâyed ey perî şâne

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 221/1)

15.yüzyılda Mesîhî'nin zihninde tahayyül edip kalemiyle can verdiği beyitin benzerine 18.yüzyılda yaşamış olan Şeyh Galip'in divanında rastlamak duyguların yüzyıllar içerisindeki akışına ayna tutmak gibidir.

Fikr-i **zülfün** ile uçdı bu dil ü cân uyhısı
Gelmese olmaz 'aceb hâl-i **perîşân** uyhısı

Mesîhî D. (G. 265/1)

Kaplamış **zülfü** husûf ârız olup ârızını
Kimdir eyâ bu **şeb-i** gamda **perîşân** uyumaz

Şeyh Gâlip D. (G. 116/6)

Saçın dağınıkken kokusunun daha yoğun hissedilmesi ve kokunun hava yoluyla etrafa yayılması ortaya nesim veya saba gibi rüzgârları çıkarmaktadır. Nesimin her sabah elinde tuttuğu sevgilinin misk kokan saçıdır. Bu nedenle saba veya nesim âşık için çok önemlidir. Çünkü bu rüzgârlar sevgilinin diyarından getirdikleri misk ve anber kokularını garip âşığa ulaştıran postacı gibidir.

Tâ sabâ **sünbül**ünü kıldı **perîşân-şekil**
Oldı her bir nefesi mürdelere cân-şekil

Mesîhî D. (G. 150/1)

Hoş geldün ey nesîm-i sabâ merhabâ diyü
Bâd-ı bahâra turra-i cânâne sarmaşur

Bâkî D. (G. 47/2)

Sevgilinin saçının perişan hayal edilmesi âşıklarının sevgili karşısındaki hal ve durumunu da ifade ettiği için ayrı bir önem arz eder. Buradaki temel unsur âşıkların sevgilinin zülflerine asılı olması hayalidir. Sevgilinin saçı daima dağınık ve perişandır. Onun saçlarının toplu haline hemen hemen hiç rastlanmaz. Zaten dağınık olan bu saçları daha da dağıtan bir diğer önemli unsur sevgilinin diyarından âşıkların diyarına doğru esen bâd-ı subh ya da nesîm-i sabâdır. Bu rüzgârlar divan şiirinde sıkça geçen postacı rüzgârlardır. Sevgilinin saçlarında dolaşan bu şanslı rüzgârlar onun misk ve anber kokusunu en uzak diyarlara kadar ulaştırır. Bu nedenle âşıklar için bu rüzgâr çok kıymetlidir. Çoğu âşık sevgilinin yolunu gözler gibi bu rüzgârın yolunu gözler.

Esdikçe bâd-ı subh **perîşansın** ey gönül
Benzer esîr-i **turra-i cânansın** ey gönül

Nedîm D. (G. 78/1)

Mahabbet ile **perîşân** olunca târ-ı hayâl
Nesîm-i **zülfunü** anın hevaymış bildik

Şeyh Gâlip D. (G. 191/4)

Âşıklar tarafından özlemle beklenen bu rüzgârlar bazı şairler tarafından sevgiliyi kışkırtmakla suçlansa da öneminden bir şey kaybetmemiştir. Sevgilinin saçları arasında özgürce dolaşan saba her daim takdire şayandır.

17.yüzyılın sivri dilli şairi Nefî saba-sevgili münasebetinde farklı bir bakış açısı oluşturduğu bu beyitinde sabayı zülfü tahrik etmekle suçlamıştır. Ona göre zülfün âşıkları perişan etmesinin tek sebebi saba'nın tahriklerine kanmasıdır.

Zülfüne kalsa **perîşân** eylemezdi dilleri
Anı da tahrîk eden bâd-ı sabâdır n'eyesin

Nef'î D. (G. 90/4)

Üslubu içerisinde yer yer tasavvufi edaya rastlanırsa da genelde şiiirlerini lâdinî bir atmosfer içerisinde yazan 17.yüzyılın bir diğfer önemli şairi Şeyhülişlâm Yahya çağdaşı Nef'î 'yi beğenir ve ondan etkilenererek yazdığı şiiirler de vardır. Aşağıdaki beyit yukarıdaki görüşü destekler niteliktedir:

Bâd tahrîk ideli **zülfin perîşândur** gönül
Ol perîşânı ele al pâdişâhum eyle cem`

Şeyhülişlâm Yahya D. (G. 169/2)

Şiiirlerinde maddi aşkı işleyerek Divan şiiirinin alışılmış tarzının dışına çıkıp ete kemiğfe bürünen sevgilileriyle eğlence meclislerinin aranan simalarından olan Nedîm yine farkını ortaya koymuş, gelenekte sevgilinin diyarından gelen sabaya sevgiliyi tarif ederek bir yeniliğfe daha imza atmıştır:

Hamdır dü zülfi zülfe-veş onunla bil hemân
Ey bâd-ı subh işte nişan söylerim sana

Nedîm D. (G. 3/6)

1.1.5. Tûl-i Emel, Ömr-i Dırâz, Ömr-i Câvidân

Divan şiiirinse sevgilinin saçının “ömr-i dırâz” ve “ömr-i câvidân” oluşu uzunluğfu sebebiyledir. Şairler hayal ettikleri sevgilinin uzun saçlarını daha iyi anlatabilmek için bu benzetmelerden yararlanırlar. Sevgili tüm güzelliğfe unsurlarıyla bir bütün olarak değferlendirildiğfinde hüsn diyarının sultanı kabul edilir. Çünkü o daima üstündür ve bu üstünlüğü eksiksiz olan güzelliğfinden kaynaklanır. Güzef olan her şey onda toplanmıştır. Fakat o kimsede tam manasıyla tecelli etmeyen eşsiz bir dilberdir. Sevgilinin saçının işlendiğfi birçok beyitte dudağının da işlendiğfi görülür. Dudak daima kırmızılığfu sebebiyle la'l olarak anılırken ağza verdiğfi tatla şeker saçandır.

Leb-i la'lün gibi bir tûtî-i şekker feşânım yok
Ser-i zülf-i siyâhun gibi **'ömr-i câvidânım** yok

Mesîhî D. (G. 123/1)

Divan şiirinde ebedi hayat denilince akıllara hemen İskender ve Hızır gelir. Bilindiği gibi İskender Hızır ile birlikte âb-ı hayatı bulmak için zulumat ülkesine gider. Yolunu kaybeden İskender âb-ı hayatı bulamazken Hızır emeline ulaşır. Birçok şair tarafından defalarca telmihte bulunularak anlatılan Hızır-İlyas hikayesi genellikle ölümsüzlük temiyiyle işlenir. Sevgilinin saçının uzun olması sebebiyle tûl-i emel, ömr-i dırâz, ömr-i câvidân olarak anıldığı birçok beyitte de bu hadiseye telmihte bulunulur.

Hat-ı sebz üzre **zülfine** nazar kıl
Ki Hızrun göresin **'ömr-i dırâzın**

Mesîhî D. (G. 171/2)

Elün ol **zülfe** degmek ey Bâkî
Hâsılı **'ömr-i câvidâne** değer

Bâkî D. (G. 113/7)

Her ne kadar âşığın amacı ömr-i cavidana ulaşmak olsa da çoğu zaman bu gerçekleşmez. Neticede ömür fanidir. Aşk yolunda türlü eziyetlere katlanan gariban âşık çoğu zaman emeline ulaşamadan can verir.

Virmedün hattun gelelden **zülfüne** hergiz vücud
Olmaz imiş âlem-i fânide **'ömr-i câvidan**

Yahya Bey D. (G. 2/16)

Rişte-i tûl-i emeldür târ-ı zülf-i dilrübâ
Koyma ey Yahyâ kulaguna anı sûzen gibi

Yahya Bey D. (G. 438/7)

Sevgilinin çene çukurunun birçok âşığa zindan olduğunu daha önceki beyitlerde görmüştük. Sevgili çoğu zaman bir günahı olmadığı halde âşıklarını bu zindana atar onların inlemelerinden zevk alarak seyran eder. Zindana düşmüş garip âşığın tek umudu ömr-i dırâz olan sevgilinin saçlarına uzanıp bu kuyudan kurtulmaktır. Oysa saçın sahibi de kuyunun sahibi de birdir.

Âşığın bu hayattaki en büyük emeli sevgiliye yakın olmaktır. Ömrü boyunca o güzel dilberin dudağını ve yanağını arzulayan gariban âşık için bunlar çoğu zaman hayalin ötesine geçemeyecek kadar uzak görünür. Sevgilinin eteğini öpmeğe bile vakıf olamayan âşık için saçına ulaşmak bir tul-i emeldir

Kurtılır çâh-ı zenahdâna düşen dil kayddan
Mübtelâ-yı **zülfine** pâ-bend olur **tûl-i emel**

Şeyhüislâm Yahya D. (G. 227/2)

Bûs-ı dâmânına yârün yog iken dest-resüm
Âftâbun sarılır boynına tûl-ı emelüm

Nâbî D. (G. 509/4)

Sevgilinin uzun saçları âşık için daima bir tul-i emeldir. Çünkü bu sabır isteyen çok çetin ve uzun bir yoldur. Bu yolda âşık türlü imtihanlara tutulacak, yorulacak belki de canından olacaktır. Buna rağmen sevgilinin saçları tul-i emelle kıyaslanacak olursa birincilik tabi ki sevgilinin olacaktır.

Seyr et nefice **rişte-i tûl-i emel** dahi
Kûteh degil mi ol **ser-i zülfe** kıyâs ile

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 235/2)

Kayd-ı zülfünden halâs itmez beni menşûr-i hatt
Müntehi olmaz kıyamet kopsa bu **tûl-i emel**

Yenişehirli Avnî D. (G. 248/3)

1.1.6. Hamayil, Fefîl, Duhan, Çerağ

Kelime anlamı muska, kılıç bağı olan hamayil halk dilinde “hamaylı” olarak da bilinip gümüş veya meşin bir mahfaza içine konularak boyunda taşınırdı. Hamayillerin içine tılsımlı olduğuna inanılan çeşitli ayetler yazılırdı. Divan şiirinde de sevgilinin saçı boyna doğru uzandığı için hamayil olarak düşünülmüştür.

Bağladı boynuna **zûlfünü hamâ'il** yerine
Bu bahâneyle acep def-i gezend etdi sabâ

Nefî D. (G. 2/3)

Saçın dumana teşbihinde siyah renk, uzunluk ve halka halka oluş büyük rol oynar. Sevgili güzellik meclisinin meş'alesi olunca siyah saçları da bu meş'aleden yükselen dumana benzetilir. Burada sevgilinin yüzüne dökülen zülûfler ile ağzından çıkan kıvılcımlar arasında da benzerlik kurulur.

Bahûr-ı micmer-i hüsn ü bahâdur hâl-i ruhsârûñ
Anun ol halka halka **turra-i müşgîn duhânı**dur

Bâkî D. (G. 54/5)

Zûlfün duhân-ı meş'ale-i bezm-i hüsndür
Agzun çerâg-ı lutf u melâhat şîrârıdır

Bâkî D. (G. 99/3)

Sevgilinin gece gibi karanlık olan saçları âşıklar için türlü belalarla dolu uzun bir yoldur. Bu meşakkatli yolculukta önünü dahi göremeyen çaresiz âşığa mum tutan yine sevgilinin dost yanağıdır.

Zûlf-i şebinde yolunu yanılma ey gönül
Ruhsâr-ı dost çünkü elinde dutar **şem'**

Mesîhî D. (G. 116/2)

Saçın tesbih, hamayil, fetil ve çerağa teşbihi şekli itibariyledir. Saç uzunluğu itibariyle bu isimlerle anılırken bir diğer benzer yönü ise omuzlardan aşağıya doğru salınması yahut boyna dolanmasıdır. Sevgilinin saçı lambanın fitili gibidir. Etrafı aydınlatan da lambada yanan da fetildir. Sevgilinin yanakları lamba olunca lambanın fitili de yanakların yanından sarkan saçlar olur. Âşıklar meclisinin lambası sevgilinin fetile benzeyen saçları sayesinde aydınlanır. Zira sevgilinin yüzü zaten nurun kendisidir.

Ham-ı zûlfü ki çerâg-ı sühana ola **fetîl**
Çeşm-i ejderden olur revgan-ı bâdâm bana

Şeyh Gâlip D. (G. 4/4)

Müşğîn sevâd-ı ikd-ı süreyyâ-yı nazmının
Her **turrâsında** bin **güher-i şeb-çerâğı** var

Şeyh Gâlip D. (G. 60/14)

Sevgilinin saçının yüzün etrafında duruşu sebebiyle fetal ya da çerağ olarak hayal edilmesi mum- bezm münasebetini de beraberinde getirir. Devrin en önemli eğlence merkezleri olan bu meclislerde mum meclisi aydınlatması ve aşğın canına benzetilmesiyle daima önemli kabul edilmiştir. Öte yandan sevgilinin saçının da şekil itibarıyla muma yahut lambanın fitiline benzetilmesi öneminden kaynaklanmaktadır.

Divan şiirinde ekseriyetle ağlayıp, inleyen olarak hayal edilen âşık aşk ateşiyle yanıp kebâb olmakta sinesindeki yangının dumanları ah şeklinde semaya ulaşmaktadır. Aşğın ağzından çıkan ah dumanlarının sevgilinin boynundaki siyah zülûf olarak düşünülmesi renk ve şekil unsurlarıyla ilgilidir. Bununla beraber yanak üzerindeki tüyün(kılın) aşğın can ipliği olarak düşünülmesi yine şekil itibarıyledir. Aşk derdine düşen aşğın canı her gün biraz daha erimekte iğne ipliğe dönmektedir. Bilindiği gibi can sevgilinin tek maddi varlığı olarak daima yok sayılmakta ya da sevgili uğruna feda edilmektedir. Canın tek isteği sevgilinin yanağına yani yüzüne ulaşmaktır. Saç nasıl sevgilinin boynuna dolanıyorsa, tüy(kıl) nasıl yanağa ulaşıyorsa aşğın canı da sevgiliye öylece yakın olmak ister.

Dûd ü feryâdum mıdur boynunda ya **zûlf-i siyah**

Hatt mıdur rûyunda ‘aks-i rişte-i cânım mıdur

Yenişehirli Avnî D. (G. 130/2)

Sevgilinin saçının dumana teşbihi uzunluğu ve rengi dolayısıyladır. Hemen her zaman uzun hayal edilen saçlar bazen âşğın ağzından çıkan bir ah bazense ilahi aşkın yani Tanrı'nın görüldüğü bir ateş olarak hayal edilir. Hz. Musa'nın Tanrı'nın varlığını ateş şeklinde görmesi olayına yapılan telmih birçok şiirde işlenir.

Âteş gibi tütseydi eger nûr-ı tecelli

Ey **zûlf-i siyeh dûd-ı siyâhı** sen olurdun

Yenişehirli Avnî D. (G. 214/3)

1.1.7. Halka, Halhal, Çenber, Bend, Girdap

Sevgilinin saçı kıvrım kıvrım oluşuyla, düğüm ve bükümleriyle ekseriyetle bu adlarla anılırken türlü hayallerde geçer. Zülfün çenber veya bend olarak hayal edilmesi aşığın gönlü üzerine yapılan çeşitli benzetmelerle birlikte görünür. Çenber asmak deyimi dolayısıyla saç, şekil yönünden yüzün üstündeki kıvrım olarak düşünülmüş ve çenbere benzetilmiştir. Burada bu kelimelerin esirlik, bağlılık anlamlarını da düşünmek gerekir.

Sevgilinin sultan olarak düşünüldüğü birçok hayalde âşık da kul ve köle olmaktan öteye geçemez. Aşığın bu denli çaresiz olmasının sebebi sevgilisi olan sultanına karşı gelememesi ve sevgilinin saçının bendiyle bağlı olmasıdır. Zülûfün bende teşbih edildiği gazellerde âşık daima bîçare kul olur. Bu kulluk durumu âşık için öylesine değerlidir ki içinde bulunduğu hal onun için bir unvan olmuştur.

Bend-i zülfünle şehâ biz boynı baglu çâkerüz

Kullarun içinde bu ‘unvân ile ser-defterüz

Mesîhî D. (G. 99/1)

Âşık-çâker (kul, köle) münasebeti birçok sanatçı tarafından defalarca işlenmiş bir hayaldir. Şairin aşığı kul ya da köle olarak hayal etmesi sevgiliye yapılan bir övgü bir yüceltmedir. Çünkü aşığın çaresiz ve de iradesiz bir köle olduğu düşünülünce sevgilinin ihsan sahibi bir sultan olması kaçınılmaz olur. Bilindiği gibi köleler sultanlarından daima bir şeyler bekler, bu köleliğin geleneğidir. Buna karşılık kerem sahibi sultanların kullarını sevindirmesi onlara lütufta bulunması sultanlığın şanıdır. Gönül mülkünün sultanı tabi ki sevgilinin kendisidir. Sevgili binlerce kula sahip bir sultandır. Bunca kullar arasında her âşık sultanının dikkatini çekmek onun keremine nail olmak ister. Bu nedenle de her kul kendi içinde rekabet halindedir. Her âşık kendi sevgisinin samimi olduğunu kanıtlayarak listede ilk sırada yer almak ister. Döneminin ünlü şairi Bâkî ve sevgili arasındaki hayali diyalog olağan bir halde samimiyetle sunulur.

Zülfüne bend eyle ben mecnûnı didüm dil-bere

Didi kayd itdüm seni dîvâne geçdün deftere

Bâkî D. (G. 481/1)

Sevgilinin zülfünün bendine asılan gönülün neler çektiğini anlamak için onun gibi bu bende kul olmak gerekir. Zira âşığın derdinden yalnız âşık anlar. Sevgilinin başına düşen kâkül âşığın gönlüne düşen kara sevdadır. Beyitlerde sevgilinin saçına tutulan âşıkların kara sevdalı olarak anılması iki ince mana taşımaktadır. Kara ve aşırı sevgi sebebiyle meydana gele hastalık anlamlarını taşıyan bu kelime ekseriyetle sevgilinin saçının rengi ve âşığın hali için kullanılan bir kavramdır.

Sevgili tarafından türlü işkencelere maruz bırakılan âşık, ne mihnet çektiğini büyük bir sitemle anlatırken kendi gönlünün de bu sevdaya düşmesini isteyerek tecrit sanatının nadide örneklerinden birini vermiş olur.

Bend-i zülfünden ne mihnet çekdüğün bilsen gönül

Başuna kâkül gibi düşse bu **sevdâ** kâşkî

Bâkî D. (G. 496/3)

Verilen beyit örneklerinde sevda ve leylî kelimelerinin kullanılması saçın renginin siyah olmasından dolayıdır. Bilindiği gibi sevgilinin saçları ekseriyetle siyah tasvir edilir, bu aynı zamanda âşığın başında bir beladır. Bununla beraber saçın rengini anlatmak için kullanılan leylî/leylâ kelimesiyle ünlü aşk hikâyesinin kadın kahramanı da anılmış olur. Telmih yoluyla değinilen hikâyede âşık aklını yitirmiş Mecnun olarak tasvir edildiğinden zincir/saç münasebeti de sıkça zikredilir.

Hamdü li'llâh ki beni bağladı Mecnûn yirine

Leylî-i züfine kıldı dil-i dîvânemi bend

Yahya Bey D. (G. 54/3)

Zülfüne bend etmesin yâ n'eylesin Mecnûn gibi

Zabta kâdir olmayan âşık-ı dil-âvâresin

Nefî D. (G. 87/4)

Sevgilinin saçının bend ya da kemend olarak tasvir edildiği hayallerde sıkça karşımıza çıkan Mecnun, aklını yitirmiş olması ve delilerin tedavi amaçlı bağlanarak tutulması unsurlarıyla çıkar karşımıza.

Yahyâ beni mi buldı hemân **kâfir-i zülfi**

Bend eyleyecek bunca müselmân arasında

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 308/5)

Dil-i ‘uşşâkı bend etmekde **târ-ı zülfü çenberdir**
O **zencîrin** görüp pâ-bestesin sanma muhayyerdır

Sünbülzâde Vehbî D. (N. 41/60)

Divan şiirinde saçın anlatıldığı beyitlerin çoğunda sevgilinin kâfir olarak anılması küfür ve kâfir kelimelerinin siyah renk, örtme ve gizleme manalarından kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi kâfir Allah’ı inkâr eden, hakkı görmeyen ve iyilik bilmeyendir. Zalimliği ve fitne peşinde koşmasıyla daima sevgili için kullanılan bu kelime şiirde de bu yönleriyle işlenmiştir. Sevgilinin saçının bendine tutunan âşıkların kurtulması bendin çözülmesine bağlıdır. O kâfirin elinden türlü eziyetler çeken aşığın(Müslümanın) kendi isteğiyle bendini çözüp saçtan kurtulması beklenen bir durum değildir. Zira âşık her ne kadar acı ve eziyet çekse de yine de sevgiliye yakın olmak onun saçının bendinde asılı kalmak ister.

Uşşâkı cümle **kâfir** elinden halâs eder
Çözseydi **bend-i zülfünü** bir müslümân amân

Şeyh Gâlip D. (G. 266/2)

Sen idün Kaysı çeken silsile-i sevdâya
Halka-i zülf-i siyehkâre-i Leylâ sen idün

Yenişehirli Avnî D. (G. 228/8)

Divan şiirinde sevgilinin saçları ekseriyetle uzun tasvir edilir. Her bir saç telinde binlerce aşığı olan bu perişan saçlı sevgili aşığını da perişan etmekten geri durmaz. Bilindiği gibi sevgilinin saçlarını ifşa etmesi günahdır fakat sevgili küfre girmekten çekinmeyen bir kâfir olarak saçının bendinde hapsettiği âşıklarını göstermekten zevk alır. Sevgilinin kâfir olarak anılması saçının rengi ve ifşa edilmesi sebebiyledir.

Müslümanlara göre kâfirler İslam dininin gereklerini kabul etmedikleri için ışık ve nurdan mahrum kalmış içleri kararmış kimselerdir. Saç için kastedilen renk niteliği mecazi olarak kabul görürken saçın şekil itibariyle de çokluk içinde bulunması özellikle mutasavvıf şairler tarafından kesret olarak algılanıp küfr, kafir gibi isimlerle anılmıştır. Ayrıca küfr-iman tezaadı birçok sanatçı tarafından işlenirken saçın küfr olması durumunda yüz de iman ya da Ka’be olarak tasvir edilir. Sevgilinin yüzü Ka’be olunca kıvrır kıvrır saçları da Ka’be ’ye asılan halka gibi görünür.

Zülf-i pür-çînün eger **kâfir** degülse dostum
Pes neden meyhâne gibi **halka** asar Ka'beye

Mesîhî D. (G. 233/5)

Yüzün Ay'a benzetilmesi Ay'ın kendine has özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi Ay bir ışık kaynağıdır. Işığı ise nurdur, geceleri görünür ve uzaktan seyredilir. Bütün bu özellikler sevgilideki özelliklerdir. Sevgilinin yüzü de aydınlık olması sebebiyle çoğu zaman Ay'a benzetilir. Kara saçlar arasında görünen bu güzel yüz geceleyin çıkan dolunay gibidir. Sevgilinin yüzü parlaklığı ve ışık saçması münasebetiyle dolunaya benzetilince yanakları üzerinde halka halka olan saçları da şekil itibariyle halelere benzetilir.

Görenler ruhlarında **halka halka zülfüni** dirler
Meh-i bedr ile san kim cem' olupdur **hâleler** yir yir

Bâkî D. (G. 190/3)

Sevgilinin saçlarının her bir halkası kullâb (çengel, kanca) olunca âşığın gönlünün bu kullâb tarafından çekilmesi kaçınılmazdır. Sevgilinin saçları bu işte öyle usta öyle güçlüdür ki bırakın gönlü kevn ü mekân (kâinat) olsa bu güç karşısında duramaz.

Dil değil kevn ü mekân olsa yerinden koparır
Halka-i turra-i zülfün gibi **kullâb** olıcak

Nefî D. (G. 62/3)

Âşığın canbaza benzetilmesi çoğu zaman sevgilinin saçlarında dolanıp canıyla oynaması münasebetiyledir. Sevgili saçlarına dolanan âşıkların canına kastederken bu uğurda çembere asılan canbaz gibi sevgilinin saçıyla oynayan yine gariban âşıktır.

Şâd oldı dil Mesîhî irüp **ca'd-ı zülfüne**
K'olur ferah çü **çenberine** ire cânbâz

Mesîhî D. (G. 95/5)

Âşığın hayatı boyunca arzuladığı tek şey sevgilinin dikkatini çekip onun yakınlığında olmaktır. Bu uğurda canını seve seve vereceğine ise şüphe yoktur.

Turrandan indi gamzene cân-bâz-ı dil yine
Çenberden atdı kendüsini **hançer** üstine

Bâkî D. (G. 428/3)

Sevgilinin saçına dolanan her bir âşığın usta bir canbaz olduğunu belirtmiştik. Âşık için sevgilinin saçına tutulmak sevgilinin yüzüne bir adım daha yaklaşımdır. Türlü zorluklara göğüs gererek saçın çenberinde asılı duran bu canbaz sevgilinin gamzesine ulaşmak için kan dökücü çenbere atlamaktan tabi ki çekinmeyecektir. Birçok şair tarafından üzerinde çokça durulan ve ehemmiyet verilen gamze, sevgiliye has bir hareket olup manalı yan bakıştır. Gamze yalnızca bir bakış değil göz, kaş ve kirpiğin birleşimiyle oluşan bir katil ve kan dökücüdür. Sevgilinin gamzesiyle birlikte anılan hançer, ok gibi kesici aletler kirpiğin şekli itibariyle yapılan teşbihlerdir.

Perîşân oldu gitdi nağmeler gördükçe **gîsûsun**
Meger mutrib da ol **zencîre** der-**çenber** midir bilmem

Nedîm D. (G. 87/2)

Sevgilinin saçının şekil itibariyle çenbere benzetildiği her beyitte âşık canbaz olacak diye kesin bir kanı yoktur. Bazen çenbere tutulan âşıklar, akıllara eğlence meclislerinde çalgı eşliğinde yapılan besteleri getirir. Âşık-mutrib münasebetinde sevgilinin uzun örgülü saçları da beste zinciri olur

Çenber-i zülfüne üftâde olan ‘uşşâkın
Nagme-i mutribi de **beste-i zencîr** ister

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 81/6)

Sevgilinin kıvrım ve büklümlerle dolu olan saçına gönlünü kaptıran âşığın, gönlünden gam gözünden yaş eksik olmaz. Aşk acısıyla ağlayan âşık, denize düşen katre misali girdaba dolanmış vaziyettedir. Bilindiği gibi girdab suların dönerek çukurlaştığı tehlikeli bir yerdir. Sevgilinin saçına tutulan âşık da girdaba takılmış gibi tehlikelidir.

Allâh onara düşmeye **gird-âb-ı belâya**
Aşkunda gönül zevrakı ‘ummâne salındı

Bâkî D. (G. 510/6)

Beni **gird-âb**a salup yâra bu **şeb** tenhâca
Gittiler zevrak-ı sahbâ ile akl u huşum

Nedîm D. (G. 84/3)

Zülf-i pür-çînün gamından dîde kim pür âb olur
Her ne **bahre** kim düşerse katresi gird-âb olur

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 59/1)

Hayâl-i halka-i zülfünle eşküm düşse deryaya
Zamân-ı haşre dek **gird-âb ber-gird-âb** olur peydâ

Nâbî D. (G. 8/2)

Âşık tarafından sevgiliye duyulan muhabbet öylesine yoğundur ki sevgilinin saçının hayali bile âşığın gözyaşı dökmesine sebep olur. Bu hayalle dökülen yaşlar kıyamete kadar dönecek bir girdap oluşturur.

1.1.8. Kemend, Dam, Ağ, Kayd

Sevgilinin saçının yerine kemend, kayd, dam ve ağ kelimelerinin kullanılması saçın şekil benzerliğinden kaynaklanmakla beraber saydığımız tüm unsurlar birtakım varlıkları yakalamak için kullanılan av araçlarıdır. Saçın şekil itibariyle bu unsurlarla anılması akıllara bir av ya da tuzak manzarası getirmekte, bu tuzağa kapılan da bîçare âşığın gönlü olmaktadır. Gönlün kuş olarak hayal edilmesi savunmasız ve avcı karşısındaki çaresiz hali sebebiyledir. Saçın tuzak olarak tasvir edildiği hayallerde gönül kuşunu avlamak isteyen zalim sevgilinin en yakın yardımcısı yüzü üzerindeki ben'i olacaktır.

Saçunla hâlünü göster ki gönlümü alasin
Şikâr itmege mürgi çü **dâm** u dâne gerek

Mesîhî D. (G. 139/2)

Gel ey dil **halka-i müşgîn-i zülf-i pür-şikenden** geç
Düşersin **dâm-ı tezvîre** reh-i mekr ü fitenden geç

Bâkî D. (30/1)

Sevgilinin saçının âşığın gönül kuşunu avlamak için hazırlanmış bir tuzak olarak düşünüldüğü durumlarda sevgilinin yüzü üzerindeki ben'i de dane olarak tasvir edilir. Böylece şairin hayal ettiği tuzak sahnesi canlanmış olur.

Olmasan ger cihânda bir dâne

Zülfün olmazdı cân mürğına **dâm**

Bâkî D. (G. 329/5)

Âşık olduk **dâm-ı zülf-i yâre** düşdü gönlümüz

Akla uyduk bir garîb âvâre düşdü gönlümüz

Nefî D. (G. 46/1)

Aşığın bülbül oluşu çoğunlukla sevgilinin güzelliğinin gül bahçesine benzetilmesiyle ilgilidir. Bülbül bahçenin vazgeçilmez unsurudur. Bunun dışında âşığın bülbül olarak tasvir edilmesi bülbülün feryat ve figanıyla inlemesi sebebiyledir. O feryad ve figanıyla sevgiliyi övmek ve aşkı dillendirmek için doğmuştur. Bülbül nasıl kafes içinde ise âşık da aşk ve gam kafesine düşmüş bir bîçaredir.

Tutuldı bülbül-i dil **dâm-ı zülf-i pür-hamda**

Dirîg kaldı o bî-çâre gussa vü gamda

Şeyhüislâm Yahya D. (G. 368/1)

Eskiden insanların hayatında önemli bir yer işkâl eden av hadisesi, divan şiirimizde de işlenmiş özellikle sevgili ve âşık arasındaki aşk hali için kullanılmıştır. Ekseriyetle sevgilinin zülfünün anlatıldığı beyitlerde işlenen av meselesinde avlanan daime âşığın gönlü ya da canıdır.

Gör **zülf-i rakamda** görinen nokta-i hâlin

‘İrfân ile bak **dâm** kimün dâne kimündür

Nâbî D. (G. 194/2)

Saçın tuzak olarak tasavvur edildiği beyitlerde genellikle av olarak düşünülen âşığın gönlü ya da canı olur. Fakat bazen bu av sahnesinde avlananlar değişmekte, güzelliğin iki ana unsuru olan saç ve ben birliktelikleri sebebiyle birbirinden ayrı düşünilemeyen dâm ve dâne olarak hayal edilmektedir.

Hemîşe ayrılamaz **zûlfü** gird-i hâminden
Meger şikâr imiş ol **dâm** dahı dânesine

Nedîm D. (G. 123/6)

Zûlfünü ehl-i vefâ saydına **dâm** eyleyeli
Beni ol **dâma** giriftâr bilibdir bilirem

Şeyh Gâlip D. (T. 9/3)

Dâm-ı zûlfün galiba bir dil şikâr itmiş yine
Bilsen ey cellâd-ı hûnî kimdür efgân eyleyen

Yenişehirli Avnî D. (G. 325/2)

Saçın tuzağa benzetilişinin esas sebebi şekli itibariyledir. Saç şekil itibariyle tuzağa benzetilince âşığın gönlü de bu tuzağa düşen kuşa benzetilir. Bu tuzakta gönül kuşunu cezbeden daneler ise ben'lerdir. Sevgilinin yüzünde yer alan bu benler âşığın tuzağa çeken danelere benzer. Sevgilinin yüzündeki ben'lere kanan gönül kuşunun saçlardan oluşmuş tuzağa düşmesi elbette beklenen bir durumdur.

Dâmdur zûlf-i siyâhun dânedür hâl-i ruhun
Kangı âdemdür ki **sayd-ı zûlf** ü hâlün olmaya

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 303/3)

Saçın bend ya da kemend olarak tasvir edilmesi de bağlama-hapsetme özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Sevgilinin saçının âşıkların can ve gönlünün asıldığı yer olarak tasvir edilmesi aşına olduğumuz hayaller arasındadır.

Saldı **zûlfün** dil ü cân boynına ey dost **kemend**
Geçdi işbu iki dîvâneye bir kıl ile **bend**

Mesîhî D. (G. 33/1)

Gönlün kuşa teşbihi sevgilinin saç-dam münasebetiyle kurulan bir hayaldir. Sevgilinin saçının ucundaki her bir kıvrım aşığı tuzağa çeken kullab olarak tasvir edilir

Dil giriftâr olmamak kâbil mi **bend-i zûlfüne**
Anı **dâma** çekmeğe her halka bir **kullâb** olur

Nefî D. (G. 34/4)

Hemen her zaman sevgilinin zülûflerinde asılı duran aşığın en büyük emeli o ay yüzlü sevgiliye ulaşmak, nazikçe kulağından öpmektir. Bu arzuyla yanıp tutuşan aşığın zülûfün kemendinde durması yakalamak istediği bu fırsattan kaynaklanır. Yani bu biçare âşık aslında zülûf kemendinin değil arzu ettiği fırsatın esiri olmuştur.

Nezâket ile benâgûşın öpmege yârün

Kemend-i zülfde diller esîr-i fırsat imiş

Nâbî D. (G. 354/5)

Saçın yerine kullanılan kelimelerin hemen hepsinin anlamı halka ya da sivri olarak ifade edilir. Bu bakımdan saçın özellikle uç kısımlarıyla olan benzerliği dikkat çekicidir. Sevgilinin saçının bu unsurlarla anıldığı beyitlerde bir diğer güzellik unsuru olan çene ve çukurunun da anıldığı görülür. Genellikle sevgilinin çene çukuruna düşen, esir olan çaresiz âşıklar sevgiliden yardım istemekte, girdikleri bu kuyudan kurtulmak için resen gibi uzun zülûfleri istemektedir. Bu ne yaman çelişkidir ki âşığı kuyuya düşüren de kuyuya düşen âşığın yardım istediği de hep aynı kişidir.

Düşünce çâh-ı ümîde zekan zekan diyerek

Kemend-i zülfe sarıldım **resen resen** diyerek

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 163/1)

Sevgilinin en mühim güzellik unsuru olarak karşımıza çıkan siyah saçlar çoğu zaman diğer güzellik unsurlarıyla uyum içinde sunulur. Saçlar yüz üzerine düşmüş halleriyle sevgilinin en önemli güzellik hallerini gizleyen perde gibi düşünüldüğünden, gizlenen her bir güzellik unsuru aşığın kalbinde oluşan bir yara gibi belirecektir. Sevgilinin yüzündeki ben'in hangi sinede ne yaralar açtığını o siyah zülûfün kaydına düşen divaneler bilir.

Zülfi siyâh kaydına düşmek cünûn imiş

Hâl-i ruhu derûnlara dâğ-ı derûn imiş

Şeyh Gâlip D. (G. 134/1)

Kayd-ı zülfi-i yar ile ber-dâr olan ma'zûrlar

Gûyiyâ bir **dârd**an bir dâra eyler entikâl

Yenişehirli Avnî D. (G. 256/2)

Bilindiği gibi Divan şiiri geleneğinde zahid-rind çatışması her daim vardır. Rindane gazelleriyle ün salmış olan ünlü şair Nedim ikiyüzlü zahidi yolundan çeviren kemenden memnun gibidir.

Takup **kemend** boynuna döndürdü Ka'beden
Çekdi çevirdi zâhid-i zerrâkı **zül**f ü hat

Nedîm D. (G. 55/7)

Kemendin ucunda sallanan âşıklar kadar şanslı olmayanları da var. Sevgilinin çene çukurunda esir olan biçare âşğın acınası hali Sünbülzâde Vehbi'nin hayalinde can buluyor.

Hayfâ **kemend-i kâkülüne** ermedi elim
Üftâde etdi âh o çâh-ı zekan beni

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 240/3)

Saç-dam münasebetinde âşğın gönlünün kuşa benzetildiğini belirtmiştik. Şimdiki beyitimizde ise Anka kuşundan bahsedilerek mübalağa sanatı yapılmıştır. Efsaneye göre Anka Kaf dağında yaşadığı varsayılan, yüzü insana benzer, asla yere konmayıp daima yükseklerde uçan ve kendisinde her kuştan bir alamet bulunduran, adı var kendi yok bir kuştur.

Çeleng-i perr-i hümâ sana iftihâr mıdır
Kemend-i zülfüne ankâ dahi şikâr mıdır

Şeyh Gâlip D. (G. 76/1)

Divan şiirinde âşğın gönlünün kuşa benzetilmesi sevgilinin eli kanlı bir avcı olarak hayal edilmesi sebebiyledir. Sevgili av işinde öylesine ustalaşmıştır ki hiçbir gönül onun tuzağından kurtulamaz. Sevgili avlanırken perişan saçlarını dam yüzündeki benleri ise dane olarak kullanır böylece gönül kuşunu kolayca avlar. Sevgilinin kanlı bir katil olduğu düşünülünce kurmuş olduğu tuzağın dolu olması beklenir.

Dâm-ı zülfün galiba bir dil şikâr itmiş yine
Bilsen ey cellâd-ı hûnî kimdür efgân eyleyen

Yenişehirli Avnî D. (G. 325/2)

1.1.9. Câdû, Sâhir, Hârût

Divan şiirinde üzerinde en fazla durulan konulardan biri olan güzellik ekseriyetle saç unsuru ön planda tutularak anlatılmıştır. Sevgilinin en dikkat çekici özelliği olarak türlü şekillerde işlenen zülûf, daha çok âşık üzerinde yarattığı etkisi ile ele alınmış, oluşturulan teşbih ve mecazlarda saçın yüceltilmesi âşığın alçaltılmasıyla eş değer olmuştur. Yani âşık ne denli acı çekerse sevgilinin şanı da o denli yüce olacaktır. Çünkü sevgiliyi ulaşılmaz yahut değerli yapan âşığın sevgili uğruna döktüğü yaşlardan kaynaklanır. Eğer âşık ağlayıp inler, perişan olursa sevgili sevildiğini hissedecek ve daha da güzelleşecektir. Çünkü sevgili her şeyden önce sevmek ve âşıkları tarafından övülmek ister. Sahip olduğu güzellikle kendine hayran olan o güzeller sultanı tüm âşıkların kendisine kul köle olması için türlü işve ve cilveler yapar.

Divan şiirinde sevgilinin cadı veya sâhir oluşu, her bir kılına bağlanan âşıklarla ilgilidir. Sevgili öyle bir cadıdır ki yaptığı efsunlarla âşıklarının aklını başından alarak onları saçlarına mahkûm eder. O büyülerini fark ettirmeden yapar. Öyle ki kendinden geçen âşıklar büyülenmişçesine sevgiliye bağlanırlar. Bu nedenle âşıklar için sevgilinin saçına ulaşmak canbaz için çenbere asılmak gibidir. Canbaz canı ile oynayan demektir. Ekseriyetle âşık için kullanılan bir benzetmedir

Şâd oldı dil Mesîhî irüp **ca'd-ı zülfüne**

K'olur ferah çü **çenberine** ire cânbâz

Mesîhî D. (G. 95/5)

Ruhun üstinde **zülfün** tursa tan mı

Meseldür bu ki batmaz suya **câdû**

Mesîhî D. (G. 199/4)

Sevgilinin cadı veya sâhir olarak teşbih edilmesi ekseriyetle saçla ilişkilendirilerek sunulur. Eski bir inanışa göre cadılar suda batmaz, ateşte yanmazlar. Sevgili için sık kullanılan benzetmelerden biri olan cadı daha çok büyü ve sihir yönleriyle ele alınır. Sevgilinin yanağı su olarak hayal edilince yanağı üzerinde duran saç da suya batmayan cadı olarak hayal edilmiştir.

Görüp **zül**fün ‘izârun üzre bildüm
Mukarrer batmaz imiş suya **câdû**

Bâkî D. (G. 398/2)

Bilmem ne sihre başladı **câdû-yı zülfi** kim
Boynını yâr ‘add ider oldı şemâmeler

Nâbî D. (G. 136/1)

Divan şiirinde büyü ve sihir deyince akla gelen Hârût, arkadaşı Mârût ile birlikte Kur’ân’da adları geçen meşhur meleklerdir. Rivayete göre insanların günahkâr hallerine bakarak Allah’a isyan eden bu melekler onlar gibi yaşamak için dünyaya gönderildiklerinde içki içmiş, puta tapmış ve adam öldürmüşlerdir. Âşık oldukları kadına söyledikleri İsm-i Azam duası ile göğe tırmanan bu kötü kadın Allah tarafından bir yıldızla dönüştürülürken meleklerde Bâbil’de ateş dolu bir kuyuya baş aşağı asılarak cezalandırıldılar. Kendilerine müracaat edenlere türlü efsunlar öğretip bunun günah olduğunu söyleyen melekler Divan şiirinde de sevgili için kullanılan benzetmelerin başında yer alır.

Sihr ü efsun ile dolmuşdur derûnun ey kalem
Zülfi Hârûtun demek mümkün ki nâl olmuş sana

Nedîm D. (G. 2/3)

1.1.10. Perde, Kapı, Nikâb, Estar, Burka

Saçın perde, kapı, nikab, estar ve burka olarak isimlendirilmesi genel olarak saçın yüzü örtmesi üzerine kurulan hayallerdir. Yapılan bu teşbihler saçın yüz üzerindeki duruşuna dayanır. Âşık sevgilinin yüzünü görmek için yanıp tutuşurken sevgilinin kara zülüfleri onu bir perde gibi örter. Oysa aşğın hayali ve en büyük arzusu sevgilinin gün yüzünü arada hiçbir engel olmadan görmektir. Az önce de belirttiğimiz gibi bu bir hayaldir. Bu hayalle ömrünü heba eden âşık çoğu zaman sevgilinin kara zülüfleri gibi kara olan bahtının gazabına uğrar ve emeline ulaşmadan can verir. Çünkü sevgilinin gün yüzüne ulaşabilmek her kula nasip olmayan bir nimettir, lütuftur.

Çîn-i zülfün cennetün bâğına açmışdur **kapu**
Sihri lafzun goncanun agzına urmuşdur kilid

Mesîhî D. (G. 38/2)

Gerçi ‘arûs-ı hüsnüne **zülfün nikâb** olur
Korkum budur ki arada dâ’im hicâb olur

Mesîhî D. (G. 43/1)

Yukarıda beyitte saçın nikaba benzetilmesi yüzün geline benzetilmesi hayaline dayandırılmaktadır. Bilindiği gibi eskiden gelinlerin yüzünün görünmemesi için Özel örtüler kullanılırdı. Bugün hala çeşitli yörelerimizde uygulanan bu geleneğin nazardan korunmak maksadıyla yapıldığı düşünülmektedir.

Cânâ görünse taraf-ı ‘izârün **nikâbdan**
Halk âfitâb togdı sanurlar sehâbdan

Bâkî D. (G. 365/1)

Yüz sevgilinin güzelliğinin meydana çıktığı en önemli yerdir. Çünkü yüz bütün güzellik unsurlarının toplandığı tek mekân olarak cennete açılan bir kapıdır.

Dökülse rûyına **estâr-ı Ka`be** zann iderüz
Tevâzu`yile o **zülf-i dü-tâya** yüz sürerüz

Şeyhüislâm Yahya D. (G. 136/4)

Sevgilinin saçının Ka’be örtüsüne benzetilmesi yüzün Ka’be ‘ye benzetilmesine dayanır. Bilindiği gibi Ka’be ’nin örtüsü siyahtır. Sevgilinin saçının yüzü örtmesi ve renginin siyah olması onun kimi zaman Ka’be örtüsüne kimi zamansa siyah bir şala benzetilmesine sebep olur.

Kaldırdı yüzinden ol perî **zülfî nikâbın**
Baht-ı siyeh-i ‘âşık-ı bî-çâre açıldı

Şeyhüislâm Yahya D. (G. 386/4)

Sevgilinin saçının ekseriyetle siyah kabul edildiği Divan şiirinde bu saçların sevdasına düşmüş olan bîçare âşığın bahtı da kara hayal edilir. Sevdasına düştüğü bu güzel tarafından önemsenmeyen adeta yok sayılan âşık ağlayıp inlemekte fakat yine de sevgilinin ilgisini çekememektedir. Sevgiliye kavuşma arzusuyla tutuşan âşığın

bahtı, o fettan sevgilinin yüzü üzerine düşen saçı kaldırmasıyla açılacak, âşık için gün doğacaktır.

Ömrü boyunca sevgiliye yakın olup onun gün yüzünü görmeye çalışan âşık için yüz üzerine düşen saç, sevgiliyle arasındaki en büyük engeldir. Aşk arzusuyla perişan olan aşğın sevgilinin yüzünü örtüsüz görmesi sadece onu değil tüm âlemi harâb edecek bir olaydır:

Zülf-i siyâhı salsa ‘izâr üzre bî-**nikâb**

Eylerdi ‘âlemi dil-i ‘âşık gibi harâb

Nâbî D. (G. 21/1)

Nigehin vakt ola **zülf** ü hat arasında Nedîm

Bürünüp **şâl-ı siyâha** yata semmûr üzre

Nedîm D. (G. 116/6)

Divan şiirinde en belirgin renklerden biri siyahtır. Sevgilinin başından aşağıya doğru uzanan saçları siyahtır, aşğın yanan gönlüyle ağzından semaya yükselen ahı ise yine siyahtır. Yüreği sevgiliye duyduğu aşkla dolup taşan garip aşğın ağzından çıkan ahlarla sevgilinin anber saçının beraber kullanılması renk ve şekil itibariyledir. Sevgilinin yüzünün üstünde duran saçı her şeyi gizleyen kara bir perde gibidir.

Görünmez oldu meh-i rûyu bu siyeh-bahta

Nikâb-ı zülfi gamâm-ı nigâhım olmuşdur

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 92/5)

Sevgilinin güzelliğinin bu denli muhteşem olması her unsurun ayrı ayrı güzel olmasından ziyade güzellik unsurlarının bir bütünlük içinde, uyum içinde görünmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum güzelliğin âşık üzerindeki tesirini artırır.18.yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Sünbülzade Vehbi'nin sevgilinin yüzü ve saçı arasındaki uyumu sunduğu beyit dikkat çekicidir.

Tagıtmış **mûy-ı zülfün** rûy-ı zîbâya yakışdırmış

Siyeh semmûrunu gül-penbe dîbâya yakışdırmış

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 123/1)

Şekli bakımından mihrâb, sevgilinin kaşlarına benzediği için birçok hayalde kullanılır. Kaşlar şekil itibariyle mihraba benzetilince kaşların kenarından geçen saçların da mihrâbın perdesine benzetilmesi kaçınılmaz olur. Bilindiği gibi mihrâb, camide imamın namaz kılarken cemaatin önünde durduğu yerdir. Sevgili karşısında duran âşıklar, mihrabda namaza duran cemaat gibi tam bir tevekkül ve teslimiyet halindedir.

Çekmiş ebrûların etrâfına nakkâş-ı kazâ
Gûyiyâ **perde-i mihrâb-ı tevekküldür zülf**

Şeyh Gâlip D. (G. 161/7)

1.1.11. Tuğra, Damen

Divan şiirinde gönül ülkesinin sultanı olan sevgili her daim sevilen ve hürmet edilendir. Sevgilinin sultan,şah ya da padişah olduğu birçok beyitte amaç sevgiliyi yüceltmektir. Sevgili güzellik mülkünün sultanı olunca yanağı üzerine dökülen saç da misali görülmemiş tuğra olarak hayal edilir. Tuğra padişahların değerli evraklara attıkları özel imzalarıdır. Saç da şekli itibariyle kıvrım kıvrım olduğundan beyaz yanak üzerine çekilmiş tuğra gibi tasvir edilir.

Beyâz-ı safha-i ruhsârün üzre **zülf-i pür-çînün**
Misâlin görmemişdür kimse bir **tugrâ-yı garrâdur**

Bâkî D. (G. 52/3)

Bilindiği gibi padişahın imzasının bulunduğu her belge paha biçilmezdir. Bu kâğıtları değerli kılan üzerinde taşıdıkları imzalardır. Sevgilinin saçının tuğra olarak düşünüldüğü hayallerde de yanağın değeri üzerindeki saçla ölçülür.

Gönül bilmem niçün bî-**zülf** olan ruhsâra bakmazsın
Bu fermângehde **tugrâdan** tehî menşûra sunmazsın

Nâbî D. (G. 625/3)

Divan şiirinde sıkça geçen şâne(tarak) özellikle gelin, koku ve ayna ile kullanılır. Sevgilinin saçları hayal edildiğinde mutlaka şâne zikredilir. Şâne çoğu zaman sevgiliden yana olarak aşığa türlü eziyetler eder. Sevgilinin saçında tutunmaya çalışan âşıklar şâne tarafında dağıtılıp sevgilinin çene çukuruna

düşürülmeye çalışılır. Bu nedenle sevgilinin saçlarında yer edinen bu âşıkların çok uyanık olması ve saçın eteğine sıkı sıkı tutunması gerekir.

Düşürür dilleri çâh-ı zekâna tutmaz ise
Dâmen-i zülf-i dil-âvîzini muhkem şâne

Nefî D. (G. 116/3)

Çak tutmayacak **dâmen-i zülfün** dil-i mehcûr
Bulmadı zafer devlet-i pâ-bûsuna cânâ

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 2/4)

Divan şiirinde bütün güzellik unsurları ele alınarak anlatılan sevgili ekseriyetle saç münasebetiyle türlü hayallere girmiştir. Bu güzellik unsurlarının yüceltilerek sunulduğu birçok hayalde padişah ya da sultan olarak tasvir edilen sevgili, saçı itibariyle kulları tarafından öpülmek yahut tutulmak istenen eteğe teşbih edilmiştir. Bilindiği gibi eski zamanlarda padişahın huzuruna çıkan kullar bir saygı göstergesi olarak padişahın eteğini öper, onun lütfuna nail olmaya çalışırlardı. Gönül mülkünün biricik sultanı sevgili olunca onun yüzü üzerindeki saç da şekil itibariyle padişah eteğine benzetilir. Âşıkları tarafından öpülmek istenen bu etekte asıl maksad kerem sahibi sultana yaklaşmak ve onun ihsanından faydalanmaktır.

Daima sevgilinin hayaliyle yaşayan aşığın bu dünyadaki en büyük emeli sevgiliye yakın olmaktır. Bu arzuya geceler boyu uykusuz kalan aşığın hali de uykusu da perişan olmuştur. Onu o ay yüzlü sevgilinin kara saçlarına bağlayan bitmez tükenmez arzusu ve aşkıdır. Bu nedenle bir reyhan püskülü gibi o kara zülüflere sarılmaya mahkûmdur

Hayâl etdikçe rûyun tâ seher ol **dâmen-i zülfe**
Sarıldı **rîşe-i reyhan** gibi hâb-ı perişânım

Nedîm D. (G. 85/3)

Edeble **dâmen-i zülfün** öper gelip bir bir
O fitneler ki şeh-i hüsne intisâba gelir

Şeyh Gâlip D. (G. 50/6)

Divan şiirinde güzellik, daima sevgili mefhumu ile birlikte ele alınmış türlü hayal ve benzetmelerle anlatılmıştır. Güzelliğin ekseriyetle yüz güzelliği olarak ele alınması yüz ve yüz çevresindeki unsurların da bu hayallerde yer almasını sağlar.

1.1.12. Zencîr, Silsile

Divan şiirinde saçın zencir ve silsile unsurlarıyla beraber anılması onun uzunluğu ve örgülü şekli dolayısıyla dır. Bu temel özelliklerin benzer olmasından dolayı saç-zencir benzetmesi birçok sanatçı tarafından kullanılmış bir hayaldir. Zencire benzetilen saç örgülü veya halka halka olan şekliyle güzellik denizinde gönül kayıklarnı tutsak eder. Saç ile zencir arasındaki bir diğer münasebet de eskiden delilerin zencire bağlanması ve iyileşinceye kadar bu şekilde muhafaza edilmesidir. 15.yüzyılın önemli şahsiyetlerinden olan Mesîhî bu hayali farklı bir şekilde sunarak akıllı aşıklarn sevgilinin zincir gibi kıvrım kıvrım olan saçlarını gördükleri için kendilerini deliliğe vurduklarını şöyle anlatır:

Grdgince **zülf-i p--pni zencîr**-veş

Kendüyi urur dellge ul'l-elbâb- 'ışk

Mesîhî D. (G. 122/3)

Saçın zencîr olarak tasvir edildiği hemen her beyitte birlikte anılan Mecnun, bilindiği gibi ünlü aşk hikâyesinin kahramanlarından biridir. Leyla'ya duyduğu aşk yüzünden aklından geçen Mecnun, kendini çöllere vurmıştır. Sevgilinin uğruna aklını yitiren aşık da bu yönüyle Mecnun olarak düşünülmüş ah ve inlemeleri zincirin bile yüreğini delik deşik etmiştir.

Elmâs-ı h u nâlesi mecnun hastenün

Zencîrün eyledi yüreğini delik delik

Mesîhî D. (G. 134/3)

Yukarıdaki ilk beyitte sevgilinin zincir gibi uzun saçlarını görünce kendilerini adeta deliliğe vuran aşıklarn, bir yüzyıl sonra dönemin en usta şairi kabul edilen Baki tarafından nasıl bir değişime uğradıklarna birlikte şahit oluyoruz:

Zencîr-i zülf-i dil-bere dîvâne olmayan
Bağlamaludur ey gönül uslu degüldür ol

Bâkî D. (G. 295/4)

16.yüzyıl Osmanlı sahası Türk edebiyatının en büyük şairi olarak görülen Bâkî sevgilinin saçının zencîrine bağlanmayanları uslu(akıllı) olmamakla suçlarken asıl onların bağlanması gerektiğini söylüyor. Çünkü şaire göre o dilberin saçlarına vurulmamak akıl kârı değildir. Fakat bu karar şairimizi pek tatmin etmiyor ki bir başka gazelde fikrini değiştiriyor:

Düşmesin **silsile-i zülf-i perîşân**una dil
'Aklını başına cem' eylesün ol dîvâne

Bâkî D. (G. 410/4)

En sonunda verilen tüm öğütlerin faydasız olduğunu anlayan şairimiz sevgilinin saçının zincirine divane olmayan bir gönülün bile olmadığını anlatır.

Bir dil mi var ki **zülfi**ne dîvâne kılmayup
Dârü'ş-şifâ-yı 'aşkda **zencîre** urmadı

Bâkî D. (G. 521/4)

Sevgilinin şah ya da sultan olarak hayal edildiği beyitlerde âşıkları da kul ya da köle olacaktır. O güzeller şahının zincir gibi uzun olan saçına boynunu veren âşığın hali Yahya Bey tarafından şöyle anlatılır.

Göz karardup **zülfi zencîrine** boyun vireli
Boynı baglu kul idüpdür ol şeh-i hûbân beni

Yahya Bey D. (G. 512/5)

Çocukluğu ve gençliğinde almış olduğu sağlam medrese eğitimi ile şairliğe oldukça erken yaşlarda başlayan, gür ve kendinden emin üslubuyla dikkatleri üzerine çeken 17.yüzyıl şairi Nefî bir gazeline sevgilinin saçındaki âşıklarının divane değil esir olduklarını bakın nasıl tahayyül ediyor:

Âşüfte esîrân-ı **ham-ı zülf-i** dütâyız
Dîvâne değil silsile-cünbân-ı belâyız

Nefî D. (G. 55/1)

Dönemin sivri dilli şairleri arasında haklı bir unvana sahip olan Nefî yazmış olduğu beyitte yaptığı kelime oyunuyla kendine seslenip sözü sevgilinin saçı gibi uzatmamasını istiyor :

Sen de Nefî dilini kurtar eğer kâdir isen
Sözü yâ **silsile-i zülfü** gibi etme dırâz

Nefî D. (G. 57/7)

Saçın şekil yönüyle zencire benzetildiği hemen her şiirde âşık deli olarak hayal edilir. Bu anlayış bir yandan ünlü halk hikâyesi Leyla ile Mecnun aşkına dayanırken bir yandan da eski dönemlerde delilerin tedavi şekliyle de sıkı bir münasebet içindedir. Bu nedenle de birçok sanatçı bu hayalleri benzer ya da farklı şekillerde kullanmaktan çekinmemiştir. Şiirlerini ladini bir atmosferde yazdığı için tutucu çevreler tarafından ağır eleştirilere maruz kalan 17.yüzyılın Nefî 'den sonraki en büyük şairi Şeyhülislâm Yahya yukarıda anlatmaya çalıştığımız yöneme de atıfta bulunarak hayalini kuruyor.

Zülfüne bağlandı dil **zencîre** hâcet kalmadı
Kaldı ol uslanmadan tedbîre hâcet kalmadı

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 398/1)

Zülf-i pîç-â-pîçi diller bend ider **zencîr**dür
Uslı varur kim o **zencîr**ün olur dîvânesi

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 438/3)

Zülf-i ma'nâdan bu gûne eyleme hall-i girih
Görmesün dîvâne-i **zencîr**-hâlardan biri

Nâbî D. (G. 836/9)

Bi-hamdillah ki satl-ı dil-keşinden nem kalır hâlî
O **zülfün bend-i zencîr**indeyim çeşimimde yaşım var

Nedîm D. (G. 23/2)

Şiirde özden çok şekle verdiği önemle tanınan, açık fakat kuru bir üslup yakalayan, günlük hayatta kullanılan atasözleri ve deyimleri çeşitli kelime oyunları ile şiirlerine sokan 18.yüzyılın önemli isimlerinden Sümbülzâde Vehbî,

örgülü saçlarını gerdanında göstererek âşıklarını divane eden sevgiliye vebalın boynuna olsun diyerek yine bir kelime oyunuyla hayalini kurar:

Boynuna olsun vebâli **kâkülün zencîrini**

Gerdeninde gösterip dîvâne etdin sen beni

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 253/2)

Saçın görünmesi bilindiği gibi günahdır. Şair sevgiliyi uyarır gibi görünse de aslında vebalın boynuna olsun diyerek saçın boynunda dursun örtünün altında gizlenmesin demek istemiştir.

Zülf anılsa uzadır bahs-i cünûn **silsilesin**

Niçe dîvâne-i ma'nî niçe şeydâ-yı Sühan

Sünbülzâde Vehbî D. (K. 51/50)

Zülf-i Leylîde ki **zencîr** belâsı Kays'ın

Özge ser-rişte-i davâ-yı cünûn oldu bana

Şeyh Gâlip D. (G. 7/4)

Bilindiği gibi Divan şiirinde âşığın tek eğlencesi sevgiliyle olmak onun zülüflerinde yer almaktır. Bu nedenle de sevgilinin saçının zincir olarak tasvir edildiği birçok hayalde âşıkları da bu zincirlere tutunan yahut tutunmak isteyen divane olarak hayal edilir. Çünkü sevgilinin yüzüne en yakın olan onun kara saçlarıdır. Âşıkların sevgilinin saçlarına tutunup salınma sebebi güzellik denizi olan yanağa ve de dudağa ulaşmak içindir. Bu lütuf âşık için bulunmaz bir nimettir. 16.yüzyılın en önemli isimlerinden biri olan Bâkî bakın bu eğlence ve aşk durumunu nasıl serer önümüze:

Saçun zencîrine bend it dil-i âvâre eglensün

Mukayyed kıl biraz ol zülf-i müşğîn-târe eglensün

Bâkî D. (G.353/1)

Geleneğe bağlı kalmakla birlikte Divan şiirinin 19.yüzyılda yeni bir görünüm kazanması için eskinin çağın gerekleri doğrultusunda değiştirilmesi gerektiğine inanan; bu nedenle de yeni bir söyleyiş arayışında olan Yenişehirli Avni asırlar öncesinde yaşamış olan Bâkî ile aynı fikirdedir:

Kayd-ı zülfündür dil-i ferzânenün eglencesi
Lâ-cerem **zencir**dür divânenün eglencesi

Yenişehirli Avnî D. (G. 447/1)

1.1.13. Resen, Rişte, Rismân, Mıstâr

Sevgilinin saçının her bir teli ince ve uzun olması sebebiyle rişte ve bend unsurlarıyla anılır. Buradaki temel unsur şekil benzerliğidir. Sevgilinin yüzü üzerine düşen saçları şekil farklılıkları sebebiyle zülûf ve kâkûl olarak adlandırılır. Fakat her halükarda saçlar genel olarak birbirine dolanmış olarak hayal edilir:

Rişte-i mûy-ı dil-bere tolaşan

Beste-i bend-i zülf ü kâkûl olur

Bâkî D. (G. 156/4)

Divan şiirinde sevgilinin zülfü, can ve gönülün toplandığı, hatta çok olmaları dolayısıyla ipe dizilmiş gibi görüldüğü yerdir.

Divan şiiri geleneğinde âşık daima aşağıda kabul edilir. Hatta öyle aşağı kabul edilir ki çoğu zaman sevgilinin ayakları altında toprak gibidir. Sevgilinin yerlere kadar uzanan güzel saçlarına kavuşmak ayaklar altında ezilen toprağa da nasip olmalıdır elbet. Zira güneş bile ip gibi görünen ışıklarını yeryüzünden esirgemez. 15.yüzyılın lirik tarzda yazmış olduğu şiirleriyle tanınan şairi Mesîhî bakın nasıl bir hayal sunuyor okurlarına:

Ben hâke degse **zülf-i 'izarun** aceb mi kim

Görmez misin ki yire döker **rîsmân-ı mihr**

Mesîhî D. (G. 79/6)

Sevgilinin saçının uzunluğu sebebiyle ipe benzetilmesi farklı hayalleri de beraberinde getirir.16.yüzyıl Osmanlı sahasının en büyük şairi kabul edilen Baki sevgilinin saçının ip olarak tasvir edildiği bir hayalde bu ipe rakip arasındaki bağı kesmek istediğini aşağıdaki beyitte açıkça dile getirir.

Zülf-i nigâre şâneveş olursa dest-res
Mikrâz gibi **rişte-i peyvend-i gayrı** kes

Bâkî D. (G. 209/1)

Aşığın canı sevgilinin saçında dolaşır. Bu bir canbazlıktır ve çok tehlikelidir. Canbaz bilhassa iş başında ağlayıp inlememelidir; çünkü rüzgâr veya yağmur ona ölüm tehlikesi yaratır. 17. yüzyılın gözde şairlerinden Şeyhülislam Yahya yazdığı bir beyitte sevgilinin zülfünde onun gamzesiyle oynayan gönülü bakın nasıl canbaz yapar:

Zülfünde gönül gamzen ile eglenür ey mâh
Cân-bâz gibi tîg ile oynar **resen** üzre

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 309/3)

Sevgilinin saçının şekil itibariyle rişteye teşbih edildiği bir beyitte aşkın gönlü de nüsha olarak hayal edilir. Şair dağılan saçların bir gün toplanacağını yani sevgili ile aşkın mutlaka kavuşacağını söylerken nüsha- şiraze münasebetinden faydalanır. Bilindiği gibi şirâze, ciltçilikte kitap sayfalarını kenarlarından birbirine bağlayan ve onları düzgün tutmaya yarayan ince şerittir. Aşkın gönlü nüsha olarak hayal edilince sevgilinin saçı da onu bir arada tutan şirâze olur:

Bulur elbette bir gün **rişte-i zülfünle** cem'iyet
Gönül bir nüsha-i kem-yâbdur **şîrâzesüz** kalmaz

Nâbî D. (G. 258/2)

Bilindiği gibi sevgilinin çene çukuru bir gönül zindanı veya kuyusudur. Bu durumda saç, oraya düşen gönülleri toplayan ipe benzetilir. Sevgilinin çenesinin kuyu veya zindan olarak hayal edildiği hemen her beyitte saça dair birtakım özellikler ön plana çıkar. Bu hayaller bend, resen, risman ve kuyu ile doğrudan ilişkilidir. Böyle bir teşbih veya istiarenin kuruluşuna sebep olan münasebetlerin başında muhakkak ki kuyu ile çene çukuru arasındaki şekil benzerliği ve eskiye dayanan adetler vardır. Eskiden suçluların tutuldukları yerin kuyu gibi toprağın derinliklerinde veya altında bulunuşu çene- kuyu ilişkisinin en önemli unsurudur. Sevgili de suç işleyen âşıklarını çene çukurunda tutarak onları cezalandırır. Çene çukurunda esir olan bîçare aşkın hali Sünbülzâde Vehbi'nin hayalinde can bulur:

Olmuş üftâde-i çâh-ı zekanın bî-çâre
Uzadıp **zûlfüne** destin **resen** ister ‘âşık

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 157/3)

Divan şiirinde türlü isimlerle anılan sevgilinin canan olarak anılması can ile olan sıkı münasebeti sonucudur. Bilindiği gibi can, aşğın elindeki tek şeydir. Maddi olarak sahip olduğu tek şeyi yani canını sevgili yolunda adayan âşık için candan geçmeden canana ulaşmak mümkün değildir. Âşık tarafından sevgiliye duyulan bu arzu ve istek bir an önce kesilmesi gereken bir iptir.

Zülf-i cânâne sarılma ey cân

Rişte-i hâhişi kes besdir bes

Şeyh Gâlip D. (G. 132/2)

Daha önce verdiğimiz beyit örneklerinde sevgilinin saç şekil itibariye rişteye benzetilirken divan şiirinin son büyük şairi olarak kabul edilen Şeyh Galip aşk ateşiyle yanıp kavrulan aşğın ahını rişteye benzetir:

Olsa **dilbeste-i gîsû-yı muanber kâgıd**

Rişte-i âh çeker sîneye mıstar kâgıd

Şeyh Gâlip D. (G. 39/1)

Mıstar, yazının düzgün yazılması için kâğıt üzerine iplerle çekilen çizgiler veya bunu yapmaya yarayan alettir.

Zülfün darağacına teşbihi uzunluğu ve aşğın gönlünün ona asılı şekilde tasavvuruna bağlıdır. Bu onun tuzak olarak hayalini de hatırlatır. Saç- dar münasebetinde akıllara hemen Mansur gelir.

Fitne-kâr-ı aşkda yâ Rab şeh-i endîşesi

Leşker-i zülf üzre Mansûr olmasın bir kimsenin

Şeyh Gâlip D. (G. 181/4)

19.yüzyılda Divan şiirinin yeni bir görünüm kazanması için eskinin çağın gerekleri doğrultusunda değiştirilmesi gerektiğine inanan Yenişehirli Avni Mansur’un asılmasını da hatırlatarak beyitini oluşturur.

Dil-i divâneyi gördükçe **ser-i zülfünde**
Mevkîf-ı dârda Mansûr gelir hâtıruma

Yenişehirli Avnî D. (G. 372/2)

Sevgilinin saçının şekil itibariyle ipe teşbih edilmesi İlahi aşkı için canını veren Mansur'u getirir akıllara. Âşık da tıpkı Hallacı Mansur gibi aşkını dile getirdiği için cezalandırılır ve darağacına asılarak can verir.

Şeb zinde-**dâr-ı zülf-i şebistân** kim senin
Encüm-şümâr-ı hal-i perîşân kim senin

Şeyh Gâlip D. (G. 192/1)

1.1.14. Mar, Asa, Ef'î, Ejder, Akrep, Tavus

Bilindiği üzere edebiyatta sevgilinin saçı genellikle uzun ve kara olarak hayal edilir. Şekil itibariyle uzun hayal edilen saç çoğu zaman ya yılan ya da asaya benzetilir. Sevgilinin saçının yılan olarak kabul görmesi yüz hazinesinin bu yılan benzer kara zülfler altında yatması münasebetine de dayanır. Sevgilinin en dikkat çekici özelliği olan uzun saçları aynı zamanda en tehlikeli olandır. Gönül sevgilinin saçlarına dolaşmak onunla oynamak yanağına ulaşmak ister. Fakat bu göz göre göre ölüme meydan okumak gibidir. Zaten aşığın da amacı budur. Sevdası uğruna canından olan âşık hiçlik yolunda başarıya ulaşacak ve vuslat gerçekleşecektir.

Genc-i vaslını sakınur gibi her gice şehâ
Ki yatur **mâr-sıfat** başun ucında kemerün

Mesîhî D. (G. 128/3)

Eski zamanlarda pek kıymetli hazinelerin bekçiliğinin yılanlar tarafından yapıldığına inanılırdı. Hal böyle olunca sevgilin yüzü genc; zülfü de uzunluğu, siyahlığı ve kıvrım kıvrım oluşu sebebiyle yılan (ejder, akrep, ef'î) şeklinde ifade edilmektedir.

Sevgilinin yanağına, dudağına kısacası yüzüne dokunabilen zülûf âşık için en değerli hazinelere ulaşım zafer kazanmış kara bir yılanıdır. Bakın Mesîhî'nin hayali nasıl canlanıyor kaleminde:

Muzaffer **mârdur zülf-i siyâhun**
Ki mâlikdür ruhun gencînesine

Mesîhî D. (G. 215/3)

16.yüzyılın en büyük şairi kabul edilen Bâkî zülûf-mâr münasebetini gelenek çerçevesinden çıkmadan sunarak yaygın inanışa katkıda bulunmuştur. Bilindiği üzere çok eskiden insanlar değerli hazinelerin sihirli yılanlar tarafından korunduğuna inanmış, bu inanış etrafında çeşitli efsaneler yaratılmıştır. Günümüzde dahi çoğu anlatmada bu inanıştan faydalanılır. Sadece döneminin değil tüm Divan edebiyatının en mühim şahsiyetlerinden biri olarak kabul edilen Bâkî de yazmış olduğu şiirde bu inanışı devam ettirmiştir.

Ruh-ı zîbâsı bir genc-i güşâde
Kemend-i zülfi mâr-ı ser-şikeste

Bâkî D. (G. 473/3)

Sevgilinin yüzünün gizli bir hazine olarak hayal edilmesi hem yüzün çok değerli olmasından hem de yüzün üzerinde kıvrılmış duran saçların yılan benzetilmesinden kaynaklanır. Halka halka haliyle çok başlı yılanlara benzetilen (ejderha) saç yüz hazinesine talip olan aşığın canına kasteder.

Genc-i visâl tâlibini **ejdehâ-sıfat**
Ol halka halka **zülf-i ham-ender-ham** öldürür

Bâkî D. (G. 133/2)

Sevgilinin başı üzerindeki saçının her bir telinin bir ejderha olarak tasvir edildiği bu hayalde saçın çok olması ejderha sayısını artırmıştır.

Dile her mûyu bir **ejder** görünür ol **zülfün**
Nice bin ejderi bir yerde tahayyül ne belâ

Nefî D. (G. 5/4)

Mübalağaya olan düşkünlüğü ve sivri diliyle 17. Yüzyılın dikkatleri üzerine çeken şairi Nefî güzel bir leff ü neşr sanatıyla bütünleştirdiği hayalini şöyle sunar:

Fikr-i zülfün dilde tâb-ı sûz-ı aşkın sînede
Nârdır külhanda gûyâ **mârdır** gencînede

Nefî D. (G. 101/1)

Sevgiliye ulaşma arzusuyla yanıp tutuşan âşık için vuslat sanıldığı kadar kolay değildir. Zira o gün yüzlü sevgiliyi koruyan zülûf ve hat tehlikeli birer yılân gibi kurbanını beklemektedir.18.yüzyılın şen şairi Nedim âşıklarının hatırını yok sayan bu vefasız sevgiliyi şöyle tasvir eder:

Hayretde koydu hâtır-ı uşşâkı **zülûf** ü hat
Gösterdi kâr-ı **ef'i**-i tiryâkı **zülûf** ü hat

Nedîm D. (G. 55/1)

Divan şiiri anlayışında sevgili daima cefakâr hayal edilirken âşık ise her türlü cefaya katlanan, sabır gösteren vefakâr olarak kabul edilir. Çünkü gerçek âşık sabredendir. Âşık sevgisinde samimiyse yani vuslat istiyorsa sevgilinin zülûfû belasından kaçmamalıdır. 18.yüzyılda Nedîm tarzında yazmaya çalıştığı şiirleriyle tanınan Sünbülzade Vehbî zülûf-mâr münasebetini gelenek çerçevesinde sunar:

Sevdâ-zede dil **zülûfün** ile buldu tesellî
Mâr-ı siyeh olsa ne ‘aceb mâye-i tiryâk

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 168/3)

Divan şiirinde çoğu zaman sevgiliden gördüğü cevri ü cefaya karşı gösterdiği sonsuz sabır ile işlenen âşık, aşkın işlendiği her yerde anılır. Sevgiliye yakın olma arzusu ve göstermiş olduğu tam teslimiyetle hemen her zaman inleyen, feryad ü figan eden olarak hayal edilen âşık, sevgilinin saçlarının yılanı teşbih edildiği bu beyitte korkudan bağırarak hayal edilir:

Feryâd ederiz **zülûf-i siyehkârı** görünce
Elbet koparır gulguleler **mârı** görünce

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 223/1)

Saçlarıyla âşıklarının aklını başından alan, onları türlü dertlere salan sevgili baştan ayağa fitne ve fesadla bezenmiştir. Onun olduğu yerde acı, gam ve gözyaşı eksik olmaz. Her bir kılında binlerce inleyeni olan sevgili tam bir fettandır. İçtenlikle dile getirdiği gazelleriyle 17.yüzyılın saygın şairlerinden kabul edilen Şeyhülislam Yahya sevgiliyi anlattığı bu beyitinde adeta sanatını konuşturmuştur:

Her kılı **zencîr-i gam** her târı bir **mâr-ı elem**

Böyledür ol **zülf-i pür-ham** dikkat itdüm **mû-be-mû**

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 302/2)

Saçın ejderha ve akrebe benzetilmesi şekil itibariyledir. Ejderha kelime anlamı olarak büyük yılan demektir. Bir inanişâ göre yüz yıl yaşayan yılanlar ejderha olurmuş. Ejderhaya dönüşen yılanlar ağızlarından çıkardıkları ateşle diğer mahlûkları yaktıkları için melekler tarafın Kaf dağının ardına hapsedilmiş. Burada yaşamını sürdüren ejderhaların daha sonra başı çoğalır ve ayakları çıkarmış. Bu kelimenin asıl adı Dahakâ olup eski Hind dilinde “ayıp “ anlamında kullanılırdı.

Saç-mâr ilişkisini anlatırken bunun yalnızca şekil benzerliğinden olmadığını ayrıca eski inanişta hazinelerin başlarında bekleyen bekçilerin yılan olduğunu belirtmiştik. Bu inaniş ejderha için de geçerlidir. Burada yüzün hazine oluşuna dikkat etmek gerekir. Tılsımlı hazineleri ejderhaların beklediğine inanılır.

Nîgehân eyledüm genc-i gama bir heft-ser **ejder**

Hayâl-i zülfini çün bu dil-i vîrâne tapşurdum

Bâkî D. (G. 341/3)

Sevgilinin yüzünün hazine olarak hayal edilmesi saç-yılan münasebetiyle yakından ilişkiyken diğer bir unsur da aşığın gönlünün viran olarak hayal edilmesidir. Virane, harabe, yıkılmaya yüz tutmuş demektir. Eskiden hazinelerin buralarda gizlenmesi buraların dikkat çekmeyerek güvenli olmasından kaynaklanıyordu. Aşk acısıyla yanıp kavrulan âşığın gönlü de harabeler gibi en gizli hazineyi yani sevgiliyi saklar.

Bâis-i bünyâd-ı hüsnün kalb-i vîrândır senin

Zülfün ejder gösteren bu genc-i pinhândır senin

Şeyh Gâlip D. (G. 183/1)

Sevgilinin saçları genelde ejderhaya benzetilir. Bunun sebebi sevgilinin kıvrım kıvrım olan saçlarının ejderhayı andırmasıdır. Saçlar bolluğu nedeniyle bin başlı ejderhaya benzetilir.

Dile her **mû**yu bir **ejder** görünür ol **zülfün**
Nice bin **ejderi** bir yerde tahayyül ne **belâ**

Nefî D. (G. 5/4)

Musa peygamber Allah ile konuşması yani kelime vasfı, Allah'ın ona ilk defa bir nur şeklinde görünmesi ve istediği zaman ejderha haline gelen asası vb. gibi mucizeleriyle birçok şair tarafından işlenmiştir. Sevgilinin saçları ejderhaya benzetilince bu mucizeye değinmeden geçmek olmazdı.

Eger bir **mû** görünse **şekl-i pîç-â-pîç-i zülfünden**
Olur **endâm-ı ejderhâ-yı Musa** halka-ber-halka

Yenişehirli Avnî D. (G. 398/2)

Yüzün güneşe benzetilmesi aydınlık oluşuyla alakalıyken saçların akrebe teşbihi akrebin gökyüzünde bir burc olmasına ve akrebin şekline dayanmaktadır. Bilindiği gibi akrep zehirli bir hayvandır yani tehlikelidir. Fakat bu zehrin altında bile ışıl ışıl parlayan bir yanak vardır.

Burc-ı 'akrebde güneş gibi 'ayândır **zülf ü ruh**
Zehrînk ammâ yine pertev-feşândır **zülf ü ruh**

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 39/1)

Sevgilinin güzelliğinin cennete, bağa, bahçeye teşbih edildiği hayallerde saç da bu güzellik içinde gezen, dolaşan, dans eden yani kendini gösteren bir tavus olur.

Turrallar boynın burup hüsnin temâşâlanmada
Zülfi tâvûsı İrem bâğında cevân itmede

Bâkî D. (G. 414/2)

Bilindiği gibi tavus çok gösterişli bir kuştur. Edebiyatta kanatlarının açılması, rengârenk oluşu, gezip tozması ve salınışı ile sevgiliyle tavus arasında sıkı bir münasebet vardır.

Zülfün tagıdup girince raksa
Tâvûs-ı güşâde-bâle döndü

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 387/5)

1.1.15. Sünbül, Reyhan

Saçın çokluğu, baştan ayağa doğru uzanması, kıvrım kıvrım oluşu, kokusu ve âşıklarının hali gibi her daim dağınık ve perişan oluşu onun sünbül ve reyhana benzetilmesinde en önemli unsurlardır.

Güzellik deyince akla ilk gelen unsurlardan biri olan saç gerek şekli gerekse etrafa yaydığı hoş kokusu sebebiyle hemen her zaman sünbül veya reyhanla anlatılmıştır. Saçın yüz üzerinde dağınık durması, sevgilinin su gibi taze sinesinde yatması tazelik ve canlılık yayan görüntüsü sünbül ilgili benzer yönleridir. Sevgilinin diğer güzellik unsuru olan yanak ve yüzün ab ya da çemen olarak düşünülmesi çiçek-çemen münasebetini kuvvetlendiren unsurlar olarak karşımıza çıkar. Aşığın kavuşmak uzanmak yahut koklamak istediği saçlar kendini dağıtınca her bir telinde asılı duran âşıklarının hali de perişan olacaktır:

Ol dili cem' itmeğe **sünbüllerini** dağıdur
Zülfünün her bir kılı yüz bin dil ü can bağıdur

Mesîhî D. (G. 94/1)

Solmamaga **sünbül-i zülfün** sifâl -i sînede
Su seper reyhâncı gibi dîde-i giryân ana

Mesîhî D. (G. 5/4)

Her bir telinde binlerce aşığı barındıran saç, şekli itibariyle özellikle sünbüle benzetilmiştir. Sevgilinin sinesinde dağınık bir şekilde yatan saç sünbül olunca, bu sünbülün solmaması için su verenler de ağlayan âşıkları olur. Netice de sünbül bir süs bitkisidir ve tazeliğini suya borçludur. Bu açıdan bakılınca sevgilinin bu denli nazlı ve de kıymetli olması da âşıklarının döktüğü yaşlardan kaynaklanmaktadır.

Sevgilinin saçı üzerine yapılan teşbihlerde sıkça kullanılan sünbül, çoğu zaman diğer çiçeklerle de anılır. Sevgilinin yanağı rengi dolayısıyla güle benzetilirken yanak üzerine düşen saç da dağınık şekliyle sünbüle benzer.

Yaraşur **zülf** ü ruhun vafına defter yazsam
Kâğıdı berg-i gül ola hat-ı defter **sünbül**

Bâkî D. (K. 24/41)

Ârızunda ol **iki zülf-i girih-gîr**ün senün
Suya konmuş iki garrâ tâze **sünbül**dür bana

Bâkî D. (G. 12/2)

Saç-sünbül teşbihinde bir başka güzellik unsuru da yanaklardır. Sevgilinin yüzü güzellik bahçesi olarak hayal edilince kıvrım kıvrım olan saç sünbül, o sünbüllerin altında taptaze ve berrak duran yanaklar ise suya benzetilir. Sevgilinin yanağının suya benzetilmesi suyun saf, duru ve temiz olmasından kaynaklanır. Yanakların kenarından dökülen saçlar suya konmuş iki taze sünbül gibi hayal edilir.

Hat gelse ruh-ı yâre yeter **kâkül** ü **zülfü**
Gül gitse n'ola **sünbül** ü **reyhân** elimizde

Nef'î D. (G. 110/6)

Olmazdı böyle hâli perîşân u kaddi ham
Sevdâ-yı zülfün olmasa başında **sünbülün**

Nef'î D. (N.3/2)

Bununla birlikte sünbülün dağınık ve perişan olma sebebinin sevgilinin saçına duyduğu aşktan kaynaklanması durumu da saç-sünbül münasebetinde kurulan bir başka hayaldir. Burada ana unsur şekil itibariyle dağınık ve perişan olan sünbülün tıpkı sevgilinin diğer âşıkları gibi aşk yüzünden perişan olmasıdır.

Gösterür **sünbül-i ter zülf-i perîşânı** ucın
Goncenün kimse dahı görmedi dâmânı ucın

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 255/1)

Zülfi yanında kim dü cihân kıymeti degül
Ey bâgbân inende ögüp satma **sünbülü**

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 418/2)

Sevgilinin yüzünün güzellik bahçesi olarak tasvir edildiği hayallerde gül, karanfil, reyhan, bâgbân gibi kelimelerin tenasüp sanatı çerçevesinde kullanıldığını biliyoruz. Sevgiliye ait her şeyin paha biçilmez olduğu bir anlayışta sevgilinin saçları iki cihandan daha kıymetli görünüyor.

Niye bî-cân olur pâ-yı nigâh-ı ragbetüm bilmem
Tehî güller girihden **zülf-i sünbülde** şiken yokdur

Nâbî D. (G. 141/3)

Divan şiirinde çektiği acılarla daima gözü yaşlı olarak hayal edilen âşık, gam dolu sinesiyle her gün biraz daha tükenirken sesini sevgiliye duyurmaya çalışmakta, o zalim sevgilinin perişan saçları yüzünden gece gündüz inlemektedir. Sinesinde aşk olanın gecesi de gündüzü de bir olur. Gam gecesinde bir başına kalan sevgilinin uykusunu perişan eden de yine o perişan zülüflerdir.

Şâm-1 gamda hasret-i **zül**fün değil mi âşıkın
Hâbını çün **turra-yı sünbül perîşân** eyleyen

Nedîm D. (G. 105/4)

Ol **perçemin** nazîrini hâtırda mı gönül
Görmüş idin geçen sene **sünbül** zamanları

Nedîm D. (G. 155/3)

Eskiden İstanbul'da özellikle bekâr erkeklerin ve bayanların bahar zamanlarında gezip eğlendikleri mesire yerleri varmış. Türlü eğlencelerle konuklarına hoş zamanlar geçirten bu yerler en koyu sohbetlerin yapıldığı en tutkulu aşkların da doğduğu yerlermiş. Eğlence meclislerinin aranan ismi olan ünlü şair Nedim de böyle bir mesire alanında geçen sene bahar aylarında (sünbül zamanları) gördüğü dilberi hatırlamaya çalışmaktadır.

Tagılmaz mı başından 'aklı insâf eyle 'uşşâkın
Görünce **saçlı sünbül** gibi her **kâkül-perîşânı**

Sünbülzâde Vehbî D. (K. 21/11)

Naz u tegâfûlün nedir ey **zül**fü **sünbül**üm
Sensin bu bâg-1 gamda perîşân eden beni

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 240/2)

Beyitten de anlaşılacağı üzere saç, sevgilinin, aşığa en çok tesir eden, onu perişan eden güzellik unsurudur. Saçların görünüş itibariyle dağınık, perişan olması aşığın yine saç yüzünden düşmüş olduğu durumu anlatması bakımından ilişkilidir.

Sîne vü gerden semenzâr-1 bahâr-1 hüsn ise
Sünbül ü gülden 'ibaret gülsitândır **zül**f ü ruh

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 39/3)

Saçın sünbül olarak tasvir edildiği birçok beyitte yanağın taze, saf ve duru olması sebebiyle su olarak hayal edildiğini daha önceki örneklerimizde belirtmiştik. Daha önce verilen örneklerde suyun tazeliği sağlama özelliği ön plandayken şimdiki örneğimizde şairimiz buna ek olarak renk unsurunu da katmış ve yanak-gül teşbihini eklemiştir.

Tâ gerden-i sefidine inimiş ol kâfirin
Sünbül gibi bu **zülf-i siyeh** târı neyleyim

Şeyh Gâlip D. (G. 224/2)

Sünbül-i zülfü dökülmüş nergis-i câdûsına
Ejder-i sihriyle **zincir** eylemiş âhûsuna

Şeyh Gâlip D. (G. 289/1)

Divan şiirinde âşıklara yaptığı cevr ü cefa yüzünden daima cefâkâr olarak tasvir edilen sevgili sahip olduğu tüm güzellik unsurlarını kötülük için kullanır. Takındığı bu zalim duruşuyla kaş, gözü ve de saçları onun için bir silahtır.

1.1.16. Zünnâr

Divan şiirinde sevgilinin uzun saçları için kullanılan benzetmelerin başında gelen zünnâr papazların beline bağladığı uçları püsküllü örme kuşaktır. Bunu kullananlar uçlarını aşağıya doğru sarkıtlar ve ucuna haç asarlar. Hristiyanlık alameti olan bu kuşak ekseriyetle sevgilinin büt, sanem, kâfir ve muğbeçe olarak tasvir edildiği beyitlerde geçer. Bununla beraber zünnâr-ı mahabbet, zünnâr-ı aşk gibi ifadelerde de sıkça kullanılır.

Baglamışlardır “Enel-hak” küfrünün **zünnârını**
Berhemenler kim mukîm-i mâ’bed-i **gîsûsudur**

Şeyh Gâlip D. (G. 52/2)

Ruhlarından gösterip **zülfün o kâfir mug-beçe**
Rişte-i zünnâr eder leb-beste-i îmâna ‘arz

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 133/6)

Klasik Türk edebiyatında ilahi aşkın ve fenâfillah yolunun temsilcisi kabul edilen Hallâc-ı Mansûr “Enel-Hak” sözü ve küfre düştüğü gerekçesiyle feci şekilde öldürülüp aşk şehidi olmasıyla şiirlerde işlenir. Söylediği ünlü söz ve darağacı unsurlarıyla daha çok sevgili yolunda canından geçip onun zülûflerinde asılı duran aşğın durumunu anlatmak için kullanılan bu ifadeler bugün bile etkisini sürdürür.

Zünnâr-bendî-i gam-ı zülfiyle ol mihrün

Çok zâhid itdi mezheb ü imâna elveda

Yenişehirli Avnî D. (G. 196/3)

Medâr-i küfr ise zünnâr **bend-i zülfi** yar olmak

Muhammed dini hakkı'çün cihânda bir Müselmân yok

Yenişehirli Avnî D. (G. 203/3)

Sevgilinin saçının şekil itibariyle zünnâra benzetildiği beyitlerde sevgili daima ya kâfir ya da dinsiz olarak hayal edilir. Saçın zünnâr olduğu durumlarda aşğın durumu da sevgiliyle aynı olacak yani âşık da küfre girmek isteyecek buna talip olacaktır. Bu arzu öylesine şiddetlidir ki daima ham sofû olarak bilinen zahid bile imanından vazgeçecektir. Sevgiliye tabi' olmak isteyen aşğın kâfir olmaktan başka bir şansı yoktur. Çünkü kişi sevdiğiyle beraberdir.

Tablo 2. Saçın Şekli Üzerine Kurulan Teşbih ve Mecazlar

TEŞBİH MECAZ	MESÎHÎ	BÂKÎ	T.YAHYA	NEF'Î	Ş.YAHYA	NÂBÎ	NEDİM	S.VEHBÎ	Ş.GALÎP	Y.AVNÎ
Perişan	3	15	1	6	5	4	5	6	6	-
Rakam	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Resen	-	-	-	-	1	1	-	4	-	-
Rişte	2	1	-	-	1	2	-	-1	2	1
Risman	1	-	-	1	-	1	-	-	-	-
Zencir	5	12	2	2	6	5	3	8	8	6
Zünnâr	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5
Mar	4	1	-	2	1	-	-	5	-	-
Ef'i	-	-	-	-	-	-	1	1	1	-
Çeleng	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Çevgan	-	1	-	-	2	-	2	1	-	-
Çengel	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Kullab	-	1	-	3	3	-	-	-	-	-
Tul-i Emel	-	-	-	-	2	2	-	1	-	-
Ömr-i Cavidan	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Hama'il	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Fetil	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Duhan	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Cim	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Dal	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lâm	-	1	-	-	1	-	-	2	-	-
Sin	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-

Dar	-	-	-	-	-	-	1	-	-	4
Kemend	1	5	--	-	-	2	3	2	2	-
Dam	1	5	-	4	6	1	-	1	1	6
Ağ	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Kayd	-	-	-	1	-	-	-	2	-	1
Halka	1	5	-	2	1	1	-	3	-	1
Çenber	2	1	-	-	-	-	1	4	-	-
Bend	1	11	1	5	1	-	2	3	2	1
Ukde	1	-	-	1	-	1	1	--	1	-
Girdab	-	-	-	-	4	4	-	-	-	-
Sünbül	4	10	-	3	12	1	1	11	2	-
Tuğra	-	3	-	-	-	1	-	-	-	-
Micmer	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Ejderha	-	1	-	1	-	-	-	-	3	1
Tavus	-	2	-	-	1	-	-	-	-	-
Akrep	-	-	-	-	-	-	-	1	2	-
Perde	-	-	-	-	-	3	-	1	1	1
Kapı	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nikab	1	-	-	-	2	-	-	2	-	-
Estar	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Burka	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Dâmen	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-

1.2. SAÇIN KOKUSUYLA İLGİLİ TASAVVURLAR

Divan şiiri geleneğinde sevgilinin saçları her daim güzel kokar. Sevgilinin saçlarının kokusunun anlatıldığı beyitlerde sümbül, reyhan, misk ve anber unsurlarından faydalanılır. Koku unsuruyla özdeşleşmiş bu kavramların saç için kullanılması ortaya mukayeseli bir anlatım çıkaracak fakat bu mukayese de üstünlük saça verilecektir.

Âşığın ömrü sevgilinin saçlarından yayılan bu hoş kokulara duyulan arzu içinde geçer. Fakat bu ulaşılması güç bir emeldir. Çünkü âşık gibi rakip de sevgilinin saçının peşindedir. Üstelik sevgili her konuda olduğu gibi bu konuda da aşığına zulmedecek, asla ihsan da bulunmayacaktır.

Ne gizlersin saçun bûyını bizden
Şehâ umduğumuz bu mıydı sizden

Mesîhî D. (G. 172/1)

Saçın misk ve anber kokulu olması sık rastlanan bir durumken saçın böyle kokması onun tabii hali gibi kabul edilmiş, koku unsurunun saça sonradan sürüldüğüne dair düşüncelere pek yer verilmemiştir. Fakat az da olsa kokunun saça sonradan sürüldüğüne dair birkaç örnek vardır.

Müşğ ü ‘anber ezilürken göricek **kâkülüni**

Yine anlar başuñ üstinde senüñ yir ideler

Bâkî D. (G. 177/2)

Saçın koku yönünden ele alındığı beyitlerde koku ile olan sıkı münasebetinden dolayı hava ve rüzgâr unsurlarının da sıkça işlendiği bilinen bir durumdur. Kokunun âşıklar üzerindeki tesiri onun önemini artırırken onun âşıkların diyarına kadar ulaşması hava yani rüzgâr aracılığıyla olmaktadır. Bu nedenle de hava ve rüzgâr unsurlarının saç ile münasebeti ayrı bir önem kazanmaktadır.

Tâ sabâ **sümbülüni** kıldı perîşân-şekil

Oldı her bir nefesi mürdelere cân-şekil

Mesîhî D. (G. 150/1)

Didüm **müşgîn** saçın midur mu'attar iden âfâkı
Perîşân eyleyüp **kâküllerini** didi kim budur

Bâkî D. (G. 170/4)

Saçın ekseriyetle dağınık ve perişan olması saba rüzgârının bu saçlar arasında dolaşmasını sağlayacak misk ve anber kokuları etrafa saçılacaktır. Zincir gibi uzayıp giden bu örgülü saçlar açılınca etrafa hoş kokular yayılacak sevgilinin saçının kıvrımını anlatmak için kullanılan “çin” kelimesiyle miskin ana vatani kabul edilen Çin ülkesi hatırlanacaktır.

1.2.1. Misk, Müşg, Misk- Hıta, Nâfe-i Çin, Nâfe-i Tatar

Misk, müşg; misk ahusunun göbeğinde oluşan içi kan dolu bir çeşit urdur. Hammadde olarak kullanılan bu ur çeşitli işlemlerden geçtikten sonra koku olarak kullanılır. Sahip olduğu siyah renk ve etrafa yaydığı hoş kokular sebebiyle ekseriyetle sevgilinin saçının anlatıldığı beyitlerde geçen miskin ana vatani Çin kabul edildiğinden çok defa beraber kullanılır. Divan şiirinde sevgilinin zülfü, kaşı, beni ve hattı renk ve koku yönünden misk ve anber ile ilgili hususlarla zikredilir. Ayrıca kıvrım, büklüm manasına gelen çin ve çini kelimeleriyle birlikte tevriyeli kullanımlar dikkat çeker. Hutende de daima misk münasebetiyle Çin ile tenasüplü kullanılır.

Öykündügiçün **zülüne** cânâ yed-i kudret
Miskün yüzine kara sürer Çîn ü Hutende

Mesîhî D. (G. 244/3)

Sevgilinin saçının kokusunun anlatıldığı beyitlerde sıkça karşılaşılan bir durum olan koku unsurlarıyla(misk, nâfe) saçın mukayese halinde sunulması saçın üstünlüğünü belirginleştirmek için kurulan bir hayaldir. Saçın daima üstün tutulduğu bu tarz beyitlerde misk ve anber saça benzemeye çalışmalarıyla ele alınır fakat muvaffak olamazlar. Yukarıda bahsettiğimiz çin kelimesinin tevriyeli kullanımının bir benzeri de misk kelimesiyle yapılmakta “miskin” şeklindeki tevriyeli kullanım dikkat çekmektedir.

Didüm **müşgîn** saçun midur mu'attar iden âfâkı
Perîşân eyleyüp **kâküllerini** didi kim budur

Bâkî D. (G. 170/4)

Divan şiiri geleneğinde sevgilinin saçları daima hoş kokulu hayal edilir. Saçın kokulu oluşu daha önce de bahsettiğimiz gibi şekli görünüşü ile ilişkilidir. Saçın dağınık ve perişan olması hava ve rüzgâr ile münasebetini kolaylaştıracak, havaya karışan bu hoş kokular etrafa daha hızlı yayılacaktır. Etrafa yayılan hoş kokuların âşıkları üzerindeki tesiri ise baş döndürücü ve perişan edicidir.

Müşg ü 'anber ezilirken göricek **kâkülünü**
Yine anlar başun üstinde senün yir ideler

Bâkî D. (G. 177/2)

Sevgilinin saçının daima misk kokulu hayal edildiği birçok beyitte bu hal saçın tabii hali olarak hayal edilmiş, kokunun sonradan sürüldüğüne dair hayaller pek kullanılmamıştır. Fakat az da olsa bu durumun aksi görülür. 16. Yüzyılın tartışmasız en büyük şairi kabul edilen Bâkî kurmuş olduğu hayalde misk ve anber'in ezilirken sevgilinin kâkülünü görüp başın üstünde yer etmelerini işler bir gazelinde.

Mu'attar **zûlf ü hâlün** seyr idenler ey gözi âhû
Dimişlerdür hakikat **misk** odur 'âlemde 'anber bu

Bâkî D. (G. 402/2)

Zülfün iki bükülüp **kâkül-i miskînün** ile
Dil-i âvâremi ol gamze-i câdüya çeker

Yahya Bey D. (G. 111/4)

Saçın yüz ve alın üzerine sarkan kısmı olarak nitelendirilen kâkül ve perçem daima âşıkların asılmak ve salınmak istediği bir yer olarak tasavvur edilir. Can ve gönülleri esir eden bu misk kokulu kâküller sevgilinin diğer bir güzellik unsuru olan göze yakınlıkları sebebiyle de işlenir. Divan şiirinde göz, sevgilinin güzellik unsurları arasında büyücülükte bir numaradır. O süzgün bakışlarıyla kâkülünde asılı duran âşıklarının aklını başından alan bir cadıdır. Gamzenin yani süzgün yan bakışın

sıkça saç unsuruyla işlenmesi âşığın saçlar ucunda asılı olması hayaline dayanır. Bilindiği gibi zülûflerde asılı duran gönlün arzusu sevgilinin yüzüne erişmektir.

Bin **nâfe** mi var her **ham-ı zülf-i siyehinde**

Bu bûy-ı dil-âvîz nedir hâk-i rehinde

Nefî D. (G. 109/1)

Nesîm-i nev-bahârî de haberdâr gibi **zülfinden**

Mu`attar kıldı âfâkı sehergeh **müşg-bûy** oldu

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 447/2)

Saçın misk kokulu halinin anlatıldığı birçok beyitte karşılaştığımız nesim ve saba rüzgârları sevgilinin yurdunda esen, onun saçları arasında dolanan, aşığa sevgilinin haberini ve kokusunu getiren postacı rüzgârlardır. Koku unsuruyla sıkı bir münasebet halinde olan bu rüzgârlar âşıklar tarafından yolu gözlenen habercilerdir.

Kârbân-ı Çîne hâcet yok yayıldı `âleme

Bûy-ı **zülf-i müşgbâr-ı anber**-efşânun senün

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 198/3)

Şikest itdi revâcın nâfe-i âhû-yı Tâtâr'un

O bûy-ı dil-güşâ kim **zülf-i 'anber-bârdan** geldi

Nâbî D. (G. 882/2)

Müşg-sây itdi dimâg-ı cânı **gîsûlar** yine

Nâfe-rîz oldu bu sevdâlarla âhûlar yine

Nâbî D. (G. 776/1)

Nâfe, misk ahusunun göbeğinde kan toplayan bir çeşit urdur ki miskin ana maddesi olarak bilinir. Divan şiirinde çok defa sevgilinin saçlarının kokusunun anlatıldığı beyitlerde geçen bu kelime sevda unsuruyla da ele alınmaktadır. İnanışa göre ahu sevgiliyi kışkandığı için içine kan oturmuş ve göbeğindeki bu kandan da misk meydana gelmiştir. Beyitlerde sevda kelimesinin kullanılması bu nedenledir. Sevda kelimesinin tevriyeli kullanımıyla hem saçın rengi hem de âşıkların sevgiliye karşı hissettikleri şiddetli duygu anlatılır.

Sabâ ki dest ura ol **zülfe müşk-i nâb** kokar

Açarsa ukde-i pîrâhenin gül-âb kokar

Nedîm D. (G. 16/1)

Saba ve nesim rüzgârlarının sevgilinin saçının kokusunu yayması bu rüzgârların sevgilinin diyarında esen rüzgârlar olarak algılanmasına ve sevgilinin saçına âşık olmasına bağlıdır. Saçın rüzgâr ile sıkı münasebeti onun daima dağınık ve perişan halinden de kolayca anlaşılır. Zira sevgilinin saçını böylesine perişan eden saba rüzgârıdır.

Sanır idim ki **anberi** attârlar satar
Cânım şemîm-i **zülf-i siyeh**-fâmın almadan

Nedîm D. (G. 104/3)

Hezârân kârvân-ı Çîn ile müşg-i Hoten gelse
Dimâgımdan çıkarmam ben o **zülf-i 'anberîn** bûyu

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 246/5)

Saçın kokusunun hemen her zaman mukayeseli bir anlatımla sunulması üstünlüğün altını çizmek gayesiyle yapılan bilinçli bir davranıştır. Divan şiirinde insanüstü bir güzellik şaheseri olarak gösterilen sevgili her bakımdan çevresindeki her şeyden üstün tutulur.

O **müşgîn zülfü** koklatma kırılısın burnu agyârın
Fesâd oldugunu bilmez misin cânâ dimâgında

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 231/2)

Mektebde ağzı **misk** kokar **tıfl-ı turre** kim
Zülfünden ilm-i sihr için âheng-i çîn eder

Şeyh Gâlip D. (G. 62/6)

Sevgilinin saçının ekseriyetle cadı yahut sâhir ile birlikte anılması, âşıklarının adeta büyülenmişçesine zülüflerin ucuna asılı durması hayalinden kaynaklanır. Türlü hile ve büyülerle âşıklarının aklını başından alan sevgili, bu işte öylesine ustalaşmıştır ki çoğu zaman âşıklarının ruhu bile duymadan yapar sihrini. Onun büyü işlerindeki en büyük yardımcısı kuşkusuz kara zülüfleridir. Her bir kılında binlerce gönül bulunan bu saçlar âşıklar için en büyük tehlikedir.

Çîn çînitse o büt **ejder-i zülf-i siyehin**
Nâf-ı âhûya dolar havf ile kan nolsun bu

Şeyh Gâlip D. (G. 269/7)

O Yusuf-çihreden Ya'kûb-dil bir şemme **bûy** ister

Şemîm-i zülf ile hoşnûd olur pirâhen olmazsa

Yenişehirli Avnî D. (G. 363/2)

Divan şiirinde güzellik timsali olmasıyla daima sevgiliyle birlikte anılan Hz. Yusuf birçok şair tarafından türlü hayal ve teşbihlerde işlenmiştir. Güzelliği ve başından geçen üzücü hadiseleriyle şiirimizde yer edinen bu isim ekseriyetle babasıyla birlikte anılmış, çektiği çileler yönünden âşıkla ilişkilendirilmiştir. Sevgilinin saçına duyduğu özlemle gözü yaşlı Yakup olarak hayal edilen âşık bir kerecik koklamak için o güzel dilberin saçının kokusunu ister.

1.2.2. Anber

Divan şiirinde sıkça duyduğumuz anber kelimesi ekseriyetle kokusu bakımından sevgilinin saçı için kullanılır. Hind denizinde yaşayan bir çeşit ada balığından elde edilen yumuşak, yapışkan ve kara renkte, güzel kokulu bir maddedir. Anber bir ur olup balık tarafından dışa atılır. Bunun için su üzerinde parça parça yüzer vaziyette veya sahile vurmuş olarak bulunur. Divan şairleri anberden, kokusu ve rengi münasebetiyle bahsederler(Pala, 2010:23)

Cânumı her lahza ol la'l-i müferrih şâd ider

Gönlümü her dâ'im ol **gîsû-yı 'anber-bû** açar

Mesîhî D. (G. 70/2)

Tagıdup her yana **zülfin 'anber-efşân** itmede

Âh kim bî-dillerin hâtır-perîşân itmede

Bâkî D. (G. 414/1)

Çok defa âşık üzerindeki tesiriyle anlatılmaya çalışılan güzellik mefhumu içinde barındırdığı birçok unsurla ele alınıp işlenmiştir. Fakat saçın anlatıldığı hayallerde diğer unsurların uyum içinde sunulması aşğın halinin daha iyi izah edilmesini sağlar. Âşık sevgiliye duyduğu muhabbet ve özlemle ona ait her şeye

derin duygular besleyen ve daima sevgiliden lütuf bekleyen bir kul olarak işlenir. Bu nedenle onun kokusunu almak bile aşığı perişan etmeye yetecektir.

Bin **nâfe** mi var her **ham-ı zülf-i siyehinde**

Bu bûy-ı dil-âvîz nedir hâk-i rehinde

Nefî D. (G. 109/1)

Kûyuna nice çekilmez âşık-ı bî-çâreler

Zülf-i anber-bârunun her târı bir kullâb iken

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 271/3)

Saçın kokusunun şekliyle ilişkilendirilerek anlatıldığı beyitlerde her bir kıvrımın ayrı bir önem arz ettiği görülür. Kıvrım kıvrım haliyle binlerce nâfe barındıran bu zülüfler sadece aşığa değil sevgilinin yoluna bile sinmiş her yer onun gibi kokmuştur. Âşıkların en büyük hayali olan saçlar aynı zamanda büyük bir tehlikedir de. Zira kullaba bezeyen şekliyle bîçare âşıkları zindana çeken yine bu büküm büküm saçlardır.

Olurdum dâmgâh-ı fitneden âzâde-ser ammâ

O şuhun **zülf-i 'anber**-sâynun sevdâsı var serde

Nâbî D. (G. 787/2)

Kurulan hayallerde sevgilinin saçıyla başı belada olan âşık ne yaparsa yapsın başındaki bu fitne ve belalardan kurtulamaz. Zira belanın da fitnenin de kaynağı sevgilinin kendisidir. Bu nedenle âşık gönlünü bağladığı bu anber kokulu zülüften de canını feda ettiği o zalim sevgiliden de ayrılmak istemeyecek, kaderine razı gelecektir.

Sevgilinin saçının hoş kokması türlü hayal ve benzetmelerde kullanılırken her şair bu etkiyi artırmak için farklı yollar dener. Döneminin aranan isimlerinden olan Nedîm, aşağıdaki beyitte sevgilinin saçını bilmeden önce anberi attârların sattığını sandığını söyleyerek sözde şaşkınlığını dile getiririr.

Sanır idim ki **anberi** attârlar satar

Cânım şemîm-i **zülf-i siyeh**-fâmın almadan

Nedîm D. (G. 104/3)

Nedim'in bir şiirinde sevgilinin saçına feda edilen nâfe-i Tatar, yine aynı yüzyılın bir başka şairi olan Sünbülzade Vehbi'nin hayalinde terbiye görmesi için Çin'e götürülüyor.

Hemân hitâb edüp ey âftâb-ı nâz dedim
Ki ey fedâ o **siyeh zülfe nâfe-i Tâtâr**

Nedîm D. (K. 7-14)

Bulsa Çîn'e götürür şemme-i **zülfi siyehin**
Terbiyet etmek için **nâfe-i Tâtâr**'ı sabâ

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 7/4)

Alan tiryâk-ı valsın bûyunu **zülfi mu 'anberden**
Çekinmez zahm-ı tîg-i gamzeden ef'î vü hançerden

Şeyh Gâlip D. (G. 258/1)

Zülfi müşk-âgîn-i tarrârun ki çîn-der-çîn olur
Her şikenc-i '**anberini** bir sevâd-ı Çin olur

Yenişehirli Avnî D. (G. 51/1)

Sevgilinin saçının şekli görünüşüyle etrafa yaydığı koku arasında sıkı bir münasebet olduğunu konumuzun başında da belirtmiştik. Saç daima kıvrım ve bükümleriyle etrafa hoş kokular yayan güzellik unsuru olarak birçok şair tarafından işlenmiştir. Bu bağlamda şiirlerde sıkça geçen “çin” kelimesinin tevriyeli kullanımı yaygın bir kullanımdır.

1.2.3. Sünbül, Reyhan, Karanfil

Saçın bu unsurlarla anılması onun kıvrım kıvrım olmasından kaynaklanmakla beraber tek benzerlik unsuru şekil değildir. Saçın sünbül ve reyhan ile anılması aynı zamanda etrafa yaydığı hoş kokular sebebiyledir. Çoğu zaman sünbül benzetmesiyle anlatılan saç, sünbül vakti, sünbül hevâ gibi kavramlarla da bahar mevsimine değinilerek zikredilir. Bilindiği gibi bahar mevsimlerin en güzelidir. Tabiatla beraber gönüllerin de canlandığı bu mevsimde mesire yerleri açılacak, insanlar doyasıya gezecek, âşıklar buluşacaktır. Bu nedenle sünbül vakitleri şairin en çok sevdiği

vakitlerdir. Zira bu vakitlerde sevgili de seyranda olduğundan âşıkları tarafından rahatça temaşa edilebilecektir.

Tâ sabâ sünbülünü kıldı perîşân-şekil
Oldı her bir nefesi mürdelere cân-şekil

Mesîhî D. (G. 150/1)

Divan şiirinde hemen her zaman koku unsuruyla birlikte anılan hava unsuru, akıllara çok bilinen saba ve nesim rüzgârlarını getirmektedir. Sevgilinin diyarında esen bu rüzgârlar ölümlere can veren Mesih gibi, nefesiyle âşıklara can vermektedir. Zira bu nefeste sevgilinin sünbül saçının kokusu vardır. Bu da âşık için en büyük mükâfattır.

Solmamaga **sünbül-i zülfün** sifâl-i sînede
Su seper reyhâncı gibi dîde-i giryân ana

Mesîhî D. (G. 5/4)

Saçın sünbül olarak tasvir edildiği bir başka beyitte âşığın gözü de sevgilinin sinesinde duran bu sünbülü sulayan reyhâncı olarak hayal edilir. sünbül en nihayetinde bir bitkidir ve suya ihtiyacı vardır. Sevgili de âşıklarının gözyaşlarından beslenir. Onların ağlayıp inlemesi sevgiliyi sevindiren ve yücelten bir durumdur. Bu açıdan bakıldığında aslında çiçeğin suya muhtaç olduğu gibi sevgili de âşıklarına muhtaçtır. Zira onun gıdası kanlı gözlerden akan bu yaşlardır.

Çözdi çemende **turraların sünbül-i tarî**
Gûyâ tagıtdı **mûyını müşgîn külâleler**

Bâkî D. (G. 103/3)

Divan şiirinde sevgilinin etrafa hoş kokular yayan saçı ekseriyetle sünbül olarak düşünülmüştür. Sevgilinin saçının sünbül olarak tasvir edildiği bir beyitte şair/âşık can ipini bir deste sünbüle bağlama arzusundadır.

Müşgîn saçunda ey yüzi gül cân-ı nâ-tevân
Ol riştedür ki bağlana bir deste **sünbüle**

Bâkî D. (G. 447/3)

Zülf-i siyehin mi hat-ı **anber-**şiken üzre
Yâ sâye-i **sünbül** mü döşenmiş çemen üzre

Nefî D. (G. 11/1)

Sevgilinin güzelliğinin bilhassa yüz güzelliğinin çemen olarak tasvir edilmesi diğer güzellik unsurlarının da bu çemendeki çiçekler gibi tasvir edilmesinden kaynaklanır. Yüz tüm mühim güzellik unsurlarının aynı alanda toplandığı kutsal bir yer olarak daima yüceltilmiş ve kusursuz kabul edilmiştir. Hal böyle olunca onun üzerinde yer alan hat ve zülûf anber kokularıyla düşünölmüştür. Sevgilinin yüzünde yer alan mü, muy, hat ve zülûf unsurlarının daima hoş kokması ve çiçek olarak anılması güzellik bahçesi hayalinden kaynaklanmaktadır.

Şemîm-i çîn-i **zülfinden** o yârün hisse-dâr olmuş

Sabânun lutfını her cânibe neşr itmede **sünbül**

Şeyhüislâm Yahya D. (G. 213/4)

Sevgilinin saçının kokusu ile rüzgâr arasındaki sıkı münasebetten daha önce bahsetmiştik. Divan şiirinde saç, güzellik unsurları arasında rengi, kokusu ve şekliyle daima yüceltilmiştir. Türlü hayal ve teşbihlere konu olan bu güzellik unsurunun yüceltilerek sunulması mukayeseli bir anlatım tarzının tercih edilmesini gerekli kılmıştır. Sevgilinin saçının koku ve şekil itibariyle sünbüle benzetilmesi de benzer bir anlatım tarzı yaratmış, kurulan hayalde sünbül saba rüzgârının getirdiği kokunun hissedarı olmuştur.

Yaydı bûy-ı **sünbülü** gülzâra bâd-ı nev-bahâr

Nev-arûs-ı vakt **zülfun anber**-efşân eyledi

Şeyhüislâm Yahya D. (K. 21/6)

Sevgilinin saçının sünbül ile anılması çoğu zaman şekil ve koku itibariyledir. Bununla birlikte sünbül teşbihinin tabiatın en bereketli olduğu dönem olan ilkbaharı da hatırlattığını söyleyebiliriz. Bahar mevsiminde bahçeler yeşerir ve çiçekler açar. Etrafa yayılan hoş kokular eşliğinde düzenlenen eğlenceler genç âşıkların doyusıya eğlenmelerini sağlar.

Ey **turra** bâğ-ı hüsnde **sünbül** müsün nesin

Ey hâl-ı fitne yohsa karanfül müsün nesin

Nedîm D. (G. 74/1)

Güzellik bahçesinde âşıklarının aklını başından alan zülûf sünbüle teşbih edilirken yüz üzerindeki ben de bahçenin karanfili olarak hayal edilir. Böylece ortaya muazzam bir bahçe tasviri çıkar.

Ol **perçemin** nazîrini hâtırda mı gönül
Görmüş idin geçen sene **sünbül** zamanları

Nedîm D.(G. 155/3)

Güzelliğin bağ ve bahçe olarak hayal edilmesinin diğer tamamlayıcı güzellik unsurları sebebiyle olduğunu ifade etmiştik. Divan şiirini şen yaradılışlı coşkun şairi Nedim de bu sünbül zamanlarını özlemle yâd eden şairlerimizden.

Nedir bu **zülûf**-i ‘**anber**-bû o şûhun gül yanagında
Gül ü **sünbül** meger bir yerde bitmiş hüsnü bâğında

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 231/1)

Gîsûları sünbül gibi ruhlar açılmış gül gibi
‘Âşıkları bülbül gibi âteş bıraksın lâneye

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 229/8)

İncelediğimiz birçok beyitte sevgilinin güzelliğinin bağ, bahçe ve bahar ile anılması saçın sünbüle, yanağın güle, boyun serviye benzetilmesi münasebetiyledir. Güzellik bahçesinin her şeyi tamken bülbülünün olmaması tabi ki de beklenemez. Güzelliğiyle bahçenin sultanı olan sevgiliyi temaşa eden âşıklar, bu bahçenin inleyen bülbülleridir. Sevgili salınarak yürüdüğü bu bahçede bülbüllerin inlemesiyle keyiflenecek cümle kâinat neşelenecektir.

Tablo.3. Saçın Kokusu Üzerine Kurulan Teşbih ve Mecazlar

TEŞBİH, MECAZLAR	MESİHİ	BÂKÎ	T.TAHYA	NEF'Î	Ş.YAHYA	NÂ-BÎ	NEDİM	S.VEHBÎ	Ş.GALÎP	Y.AVNÎ
Misk	2	41	2	1	14	6	2	5	2	1
Anber	1	17	-	2	8	5	2	5	3	1
Buhur-ı Meryem	-								1	-
Karanfî	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Nafe	-	4	-	1	-	2	1	2	2	-
Reyhan	2	2	-	1	1	-	1	1	-	--
Sünbül	3	25	-	3	5	1	6	9	4	-
Gül	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-
Benefşe	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-

1.2.4. Zülf-Saba ilişkisi

Âşıklar üzerindeki derin tesiri sebebiyle pek çok hayale konu olan saç birçok şair tarafından uzun yıllar anlatılagelmiştir. Saçın bu denli kıymetli ve biricik olması hayret verici ve büyüleyici etkisinden kaynaklanmaktadır. Gerek şekli gerekse kokusu ve rengi itibarıyla türlü hayal ve benzetmelere giren saç, aşığın gönlünü esir eden bir tuzak yahut bir zincirdir. İncelediğimiz hemen her beyitte saçın şekliyle kokusu arasındaki münasebet, kurulan hayallerin ekseriyetle bu iki unsur açısından

ele alındığını gösterir vaziyettedir. Saçın örgülü hayal edildiği beyitlerde sevgilinin bu örgüleri çözmesi aşğın saçın misk ve anber kokusuyla sarhoş olmasını sağlayacaktır.

Divan şiirinde ekseriyetle dağınık ve perişan olarak hayal edilen saçların hava ile temas kurması kolaylaşacak, misk ve anber kokuları sevgilinin diyarından en uzak diyarlara ulaşacaktır. Hava ve rüzgâr unsurlarının koku yayma özelliğine sahip olmaları onların hemen daima saç ile birlikte anılmasını sağlamıştır. Özellikle saba ve nesim rüzgârlarının şiirlerde sıkça kullanılması bu rüzgârların sevgilinin diyarından esen hafif rüzgârlar olması sebebiyledir.

Divan şiirinde saçın şeklinin kokusuyla ilişkilendirilerek sunulduğunu daha önce belirtmiştik. Saba rüzgârı sevgilinin saçı ile içli dışlıdır, onu çözer, dağıtır. Saçların bu denli perişan olmasının sebebi telleri arasında dolaşan rüzgârdır. Rüzgâr saçları perişan ederken üzerine sinen kokuyu âşıkların diyarına getirip onlara can verecektir. Zira sevgilinin diyarından gelen sabanın her bir nefesi can veren kokuyla doludur.

Rüzgârın ekseriyetle sevgilinin saçıyla anılması koku münasebetiyle olduğu kadar sevgilinin saçına korkusuzca yaklaşması hatta onunla oynaması münasebetiyledir. Sevgilinin yüzünün cennet bahçesi olarak hayal edilmesi akıllara rüzgârı getirecektir. Zira rüzgârın esmediği gülün olmadığı bir bahçe düşünülemez. Saçın ekseriyetle yüzü örten bir unsur olarak tasvir edildiği hayallerde rüzgârın saça dokunması bu örtünün aralanıp, altındaki güllerin görünmesini sağlayacaktır. Sevgilinin yüzünün hasretiyle bî-tab olan aşğın yüzünü güldüren, saçları havalandırıp gül yanakları gösteren rüzgâr olmuştur.

Bâd **gîsû**ların açdukça görünür rûh-ı yâr
Bâg-ı cennetde açılmış gül-i sîr-âb gibi

Bâkî D. (G. 507/5)

Ey sabâ zülf-i dil-âvîzini tahrîk itdün
Bu kadar fitne vü âşûba sen oldun bâdî

Bâkî D. (G. 520/3)

Zülfüne kalsa perîşân eylemezdi dilleri
Anı da tahrîk eden bâd-ı sabâdır n'eylesin

Nef'î D. (G. 90/4)

Çoğu zaman âşığın yardımcısı olarak düşünölen saba ve nesim bazen de sevgiliyi kıskırtması yönüyle işlenir. Daha önceki beyitte sevgilinin saçlarını aralayıp gül yanağı gösteren rüzgâr, şimdiki beyitimizde ise sevgiliyi tahrik ederek bunca fitnenin çıkma sebebi olarak görölür.

Birbirine düşdü hep zülfünde olan diller
Az fitne kıyâs etme tahrîk-i sabâdır bu

Nef'î D. (G. 100/4)

Sevgilide yarattığı tahrikin sebebi olarak görölen saba yine rahat durmayacak, bu kez de sevgilinin zülfünde asılı duran âşıkları birbirine düşürecektir. Zira saba sevgilinin zülfünde dolaşa dolaşa fitne işinde ustalaşmıştır.

Divan şiirinde ekseriyetle sevgilinin en yakınında olup onun saçlarıyla oynayan rüzgâr sevgiliye gönlünü kaptıran bir kara sevdalıdır. O da diğler âşıklar gibi sevgiliye ulaşmak onunla oynaşmak ister. İşte bu sebeptendir ki sevgilinin saçının kokusunun bir zerresine ulaşmak için nice diyarları dolaşmaktadır

Zülfünün bir şemmesin umar nesîm-i nev-bahâr
Geş ider **Çîn** ü **Hıtâyı** turmaz ol sevdâyile

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 327/2)

Her gül ki bûy-ı **zülfün** alur bâd-ı subhdan
Eyler zuhûr râyihasından gül-âbınun

Nâbî D. (G. 461/6)

Sevgilinin saçının duruş itibariyle yüze yakın olması onun yüz ve üzerindeki diğler güzellik unsurlarıyla anılmasını sağlar. Saç kokusunu rüzgâr aracılığıyla gül yanağı ulaştıracak, yanaklar üzerindeki gül suyu bu kokuyla kokacaktır.

18. yüzyılın zevk ve eğlence şairi olarak bilinen Nedîm, kurmuş olduğı orijinal hayallerle daima adından söz ettirmiştir. Divan şiirinde sevgilinin diyarında gezmesiyle anılan rüzgâra, sanki sevgilinin saçından bihabermiş gibi muamelede bulunan şair, saçın hamlığından bahsederek rüzgâra yol gösterir.

Hamdır dü zülfi zülfe-veş onunla bil hemân
Ey bâd-ı subh işte nişan söylerim sana

Nedîm D. (G. 3/6)

Eylesem her **şeb** tahayyül nükhet-i **gisûsunu**
Feyz alır **bûy**-ı dimâgımdan sabâ **kâkül** gibi

Şeyh Gâlip D. (G. 319/2)

Ömrü boyunca sevgiliye kavuşma hayalini kuran aşğın, hisleri öylesine güçlü ve gerçektir ki saba rüzgârı bu hayal karşısında sevgilinin kâkülü karşısındaymış gibi feyz alır.

Bâd-ı sabâ da zülfün için haste-hâldür
Gördün mi rüzgarda sen sag esenleri

Yenişehirli Avnî D. (G. 451/4)

Dünyaya sevilme ve âşıklarına eziyet etmek için gönderilmiş gibi anlatılan sevgili, sadece âşıkları tarafından değil bâd-ı saba tarafından da deri bir aşkla sevilmektedir. Zira sevgiliyi görüp de âşık olmayan kimse yoktur.

1.3. SAÇIN RENĞİYLE İLGİLİ TASAVVURLAR

Divan şiirinde şekli, kokusu ve rengi münasebetiyle birçok şair tarafından işlenen saç genellikle âşıkları üzerindeki tesiriyle ele alınmış, çeşitli teşbih ve mecazlara konu olmuştur. İncelenen şiirlerde güzelliğın hayret verici ve şoka uğraticı yönünün saçla somutlaştırılması kurulan hayallerde güzelliğın zuhur ettiğı yerin aşğın gönlü olması sebebiyledir. Gerçekten de aşk daima aşğın gönlünde yer eden bir olgu olarak işlenmiş merkezdeki sevgili ve güzellik kavramları daima övülen olarak kalmıştır. Bu açıdan bakıldığında güzelliğı temaşa eden aşğın gözü seven ise yine bîçare aşğın gönlü olacaktır.

Divan şiiri estetiğinde güzellik merkezi olan sevgilinin kaşı, gözü ve saçı daima siyah tasvir edilir. Saçın kara oluşuyla ilgili teşbihler bir hayli fazladır. Bunların dışında doğrudan doğruya “siyah, kara” ifadelerinin de kullanıldığı görülür. Kara ve karanlık üzerine kurulan teşbihler şöyledir: akşam, gece, leylî, Leyla,

Şam/şam, şeb, şebrenç, sâye, duman, sevda. Bunlardan sevda hemen her zaman tevriyeli kullanımıyla dikkat çeker. Sevdâ kelimesi hem kara anlamıyla hem de sevgi anlamıyla birçok şair tarafından tercih edilir.

Ey Mesîhî **zûlfî sevdâsına** tolaşduguma
Bâddan aldum haber sünbül perîşândur bana

Mesîhî D. (G. 6/7)

Saçun sevdâsı şeydâ ideli ben zâr u mahzûnı
Unutdı halk-ı ‘âlem kıssa-i **Leylâ** vü Mecnûnı

Bâkî D. (G. 538/1)

Saçın şebdîz ve şebrev olarak tasvir edilmesinin sebebi uzunluğu ve siyahlığı dolayısıyladır. Gece renkli anlamına gelen şebdîz, aynı zamanda Hüsrev’in atının adıdır.

Saçın renginden dolayı Hind ve Hintliye teşbih edilmesi de sık rastlanan hayaller arasındadır. II. Bayezid döneminin ünlü şairi Mesîhî kurmuş olduğu hayalde, sevgilinin yanakları üzerindeki saçları Rum’da gezintiye çıkan iki Hintliye benzetir:

Ruhların üstinde **zûlfeyn-i siyâhun** gûyiyâ
İki Hindûdur kılurlar Rûmda seyrân-ı hüsn

Mesîhî D. (G. 170/2)

Kurulan hayalde yüz beyazlığı sebebiyle Rum’a saç da karalığı sebebiyle Hintliye benzetilmiştir.

Divan şiirinde sevgilinin yüzünün ay ve güneş gibi gök cisimleriyle anılması yuvarlaklığı, ışık saçması ve herkes tarafından kabul edilen üstünlüğü dolayısıyladır. Çok genç yaşta ustası Zâtî tarafından keşfedilen daha sonra da 16.yüzyılın en büyük şairi olarak kabul edilen Bâkî kurmuş olduğu hayalde saçların/turra kara olma sebebini güneşe/sevgiliye tapmalarına bağlayarak hüsn-i talil sanatına da güzel bir örnek vermiş olur.

Yüzleri böyle **kararmazdı** eger ey mâh-rû
Âfitâba tapmayaydı **turra-i hindû**ların

Bâkî D. (G. 253/3)

Beyitlerde sıkça karşılaştığımız şam kelimesi hem Şam şehrini hem de rengi sebebiyle sevgilinin saçlarını ifade etmek için kullanılır. Saçlar karalığı dolayısıyla Şam olunca, yüz aydınlığı sebebiyle Rum veya Mısır olarak zikredilir. Saç ve yüz aydınlık ve karanlık tezadıyla birlikte ele alınır. Gönül sevgilinin Ka'be 'ye benzeyen yüzüne gitmek istediği halde çoğu zaman Şam'da yani siyah saçlarda tutuklu kalır. Tasavvufta yüz vahdeti yani birliği temsil ederken saçlar da kesreti temsil eder. Yani vahdet, kesretin altında gizlidir.

17.yüzyılın önemli şairlerinden kabul edilen Şeyhülislam Yahya kurmuş olduğu hayalde sevgilinin saçlarını rengi itibariyle Ka'be örtüsüne benzetirken âşıkların yüze ve saça karşı takındığı saygıyı da tevazu ile gösterir.

Dökülse rûyına **estâr-ı Ka`be** zann iderüz

Tevâzu`yile o **zülf-i dü-tâya** yüz sürerüz

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 136/4)

Saçın renginin anlatıldığı beyitlerde baht, baht-ı siyeh ve bela gibi kavramların kullanılması yine renk münasebetiyledir. Saç rengi itibariyle ve âşık açısından ele alınış şekliyle bela olarak düşünülür. Başım belada, baş belası gibi ifadeler bela-baş münasebetinden doğmuştur. Aşığın saç ve kâkülden yana daima başı beladadır. Çünkü sevgilinin saçı yüzünden başına olmadık işler açılır.

Her dem güzelüm gamzen ider câna cefâyı

Zülfün getirür başuma her lahza **belâyı**

Mesîhî D. (G. 286/1)

Hevâ-yı **kâküli** bir yana bir yana zülfi

Başumda **derd ü belânun** nihâyeti yokdur

Bâkî D. (G. 169/3)

Sevgilinin bahsinin geçtiği birçok beyitte rastlanılan küfr, kâfir ve kâfiristan benzetmeleri de saçın rengi münasebetiyledir. Bahsedilen beyitlerde genelde tasavvufî anlam vardır. Saçın küfr olarak tasavvuru ile kâfir, bî-din, zünnâr, büt ve sanem kelimelerinin tenasüplü kullanımı dikkat çekerken yüzle beraber anılan nur, iman, müslümân kelimeleriyle de tezat söz konusudur.

Zülfün ayağını uzadur Mushaf üstine
Hükm itse **küfrine** n'ola hattun kitâb ile

Mesîhî D. (G. 241/3)

1.3.1. Gece, Akşam, Şam, Leyl, Leylî

Saçların bu unsurlarla anılmasının sebebi siyah rengi dolayısıyladır. Divan şiirinde sevgilinin saçları ekseriyetle siyah hayal edilir. Saçın gece veya akşamla birlikte anılması yüzün nur veya gün olarak hayal edilmesiyle de ilişkilidir. Gece gibi kara olan zülüflerin altında gün yüzüyle aşığı çıldırtan sevgili vardır. Sevgilinin kara zülüflerinin anlatıldığı beyitlerde yüzünün de ak olarak anlatılması ak-kara tezadını doğurur.

Ruh u **zülf-i nigâr** eğlencem idi
Dahi seçmez iken akdan **karayı**

Mesîhî D. (G. 273/3)

Saçın kara oluşuyla ilgili teşbihler bir hayli fazladır. Gerek Arap ve İran şiirinde gerekse divan şiirimizde kabul edilen görüş saçların siyah olmasıdır. Bu yaygın görüşe rağmen istisnai durumlar da söz konusudur. Dönemin şartları ve şairin zevkine göre zaman zaman sevgilinin saçının renginde değişiklik yapıldığı görülür. 15.yüzyılın önemli şairlerinden olan Mesîhî yazmış olduğu bir beyitinde sevgilinin saçlarını kınalı olarak hayal eder.

Her dem nigâr **perçemine** hûn-ı âşıkı
Hinnâ diyü yakınur imiş tuyduk âlini

Mesîhî D. (G. 252/2)

Bilindiği gibi saça kına yakmak eski bir gelenektir. Saçı beslediğine ve güzelleştirdiğine inanılan kına geçmişte olduğu gibi günümüzde de kadınların güzelleşmek için kullandıkları bir maddedir. Şairin kurmuş olduğu hayalde sevgili, perçemine aşığın kanını kına diye yakar.

Leyli-i zülf-i nigâr için olaldan haste
Beni kim görmeğe geldi ise Mecnûn oldu

Mesîhî D. (G. 255/2)

Dâneler ihzâr ider bir gicelik mihmânına

Zülfi şebinde yolunu yanılma ey gönül

Mesîhî D. (G. 234/9)

Saçın geceye teşbihinin en önemli nedeni siyahlığıdır. Sevgilinin saçlarına tutunan âşık uzun ve meşakkatli bir yola girmiştir. Üstelik gece her yer karanlık olduğu için âşık daha savunmasızdır. Çünkü karanlık bütün kötülükleri gizler. Gecelerde âşıklar için hazırlanmış türlü tuzaklar saklıdır.

Gerçi dil turran elinden yakasın kurtaramaz

Ruhuna meyl idene **zülf-i siyâh** el karamaz

Bâkî D. (G. 203/1)

Sevgilinin saçının karalığının anlatıldığı beyitlerde ekseriyetle yüzün aydınlığının anlatıldığını daha önce belirtmiştik. Ömrü boyunca arzuladığı o gün yüze ulaşmak için kara zülüflere tutunan âşık, girdiği bu karanlıktan yakasını kurtaramamakta gün yüze ulaşmamaktadır.

Çü **zülfi** halkalarından görine ruhsârı

Şeb-i siyâhda gûyâ olur ‘âyân ülker

Bâkî D. (G. 150/3)

Nice yıldur deşt-i gamdur cân-ı mahzûnun yiri

Ey **saçı Leylâ** virildi bana Mecnûnun yiri

Bâkî D. (G. 548/1)

Sevgilinin saçının geceye teşbih edildiği bir başka beyitte yüz, o karanlık gecede görünen yıldızla benzetilir. Türkçede Ülker olarak bilinen Pervin yıldızı, boğa burcunun hörgücündeki yedi yıldızın adıdır. Pervin küçüklüğü ve yuvarlaklığı nedeniyle çoğu zaman bene benzetilir.

Göz **karardup zülfi** zencîrine boyun vireli

Boynı baglu kul idüpdür ol şeh-i hûbân beni

Yahya Bey D. (G. 512/5)

Divan şiirinde ekseriyetle sevgilinin saçlarına tutulmuş olarak tasvir edilen âşık, Yahya Bey’in hayalinde gözü kara olarak hayal edilir. Zira türlü hile ve

belalarla dolu olan bu saçlara bağlanmak herkesin cesaret edeceği bir iş değildir. Bu nedenle âşık çoğu şiirde ya gözü kara bir canbaz ya da aklını yitirmiş bir Mecnun olarak zikredilir.

İncelen birçok beyitte Şam şehri ile akşam anlamına gelen “şam” kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. Saçlar karalığı sebebiyle Şam/şam olunca, yüz aydınlığı temsil eden Rum veya Mısır olur.

Leblerün Mısır-ı melâhat **kara zülfün Şâmdur**
Rûmdur yüzün gözün Aydın kaşundur Germiyân

Yahya Bey D. (K. 2/17)

Kalır gider bu gönül **zülf-i yârdan** gelmez
Hevâ-yı **Şâmı** bilen ol diyârdan gelmez

Nefî D. (N. 4/1)

Bir edebi eseri anlamanın en iyi yolu o eserin oluşturulduğu devri ve toplumu bilmekten geçer. Edebi eser, içinde yaşadığı toplumun genel kaidelerinden kopamayacağı gibi bugün kullanılmayan yahut unutulmuş olan birtakım gelenek ve göreneklere de yer verir. Geçmişten günümüze taşınmış olan bu geleneksel algının devam etmesi biraz da oluşturulan eserler sayesinde. Sevgilinin saçının her daim kara hayal edildiği edebiyatımızda, bu karalığın sebebi aşk şehidi için giyilen matem giysisine bağlanır. Bilindiği gibi siyah bugün de geçmişte olduğu gibi matem rengi olarak kabul edilmiştir.

Şehîd-i aşkun için **kara başlıdur zülfün**
Turur müdâm anuñün **libâs-ı mâtemde**

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 368/4)

Divan şiirinde saçın renk münasebetiyle teşbih edildiği baht âşık açısından ele alınmıştır. Baht kelimesi genellikle “baht-ı siyah” şeklinde kullanılırken âşığın sevgiliden yana gülmeyen bahtı, sevgilinin yüzünü perde gibi örten saçlarını açmasıyla açılacak, biçare âşığın bahtı dönecektir.

Kaldırdı yüzünden ol perî **zülfi nikâbın**
Baht-ı siyeh-i ‘âşık-ı bî-çâre açıldı

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 386/4)

Âşıklar üzerinde daima mahvedici etkiye sahip olan saç, buna rağmen bütün âşıkların temaşa etmek istediği güzellik unsurudur. Saçın örtü altında gizlenmesi âşıklar için istenilen bir durum değildir. Onlar sevgilinin bele kadar uzanan siyah saçlarını ve saçların altında hazine gibi duran yüzünü engelsiz görme arzusuyla yaşarlar.

Zülf-i siyâhı salsa ‘izâr üzre bî-**nikâb**

Eylerdi ‘âlemi dil-i ‘âşık gibi harâb

Nâbî D. (G. 21/1)

Sevgilinin yüzünün güneşe teşbihi, ışık saçması, aydınlığı, herkes tarafından yüce sayılması ve yuvarlak şekli sebebiyledir. Sevgili güneş gibi parlak yüzüyle herkese ulaşan ve her yeri aydınlatan olarak zikredilir. Sevgilinin saçının rengi ve uzunluğu sebebiyle şeb-i yelda olarak anılması diğer bir teşbih unsuru olarak çıkar karşımıza. Bilindiği gibi şeb-i yelda yılın en uzun gecesidir. Tüm bu unsurların tek bir kişide toplanması Nedim’in de dediği gibi bir mucizedir.

Mu‘ciz ki mihr hem **şeb-i yeldâ** vü hem bahâr

Cem‘ oldu tutup ol ruh-ı berrâkı **zülf** ü hat

Nedîm D. (G. 55/3)

Gece vakitleri gündüz telaşının bittiği ve el ayağın çekildiği vakitler olduğundan âşıkların en sevdiği zamanlardır. Gündüz hayalinde sevgiliyi canlandıran onun aşkıyla sarhoş olan âşık akşam vakitlerinde daha da kederleneceğinden şairler tarafından bu vakitler gam gecesi olarak zikredilir. Sevgilinin saçlarının karalığı aşığın uykusunu da kendisini de perişan edecektir. Zira zülfün özlemi en çok gece vakitleri hissedilir.

Şâm-ı gamda hasret-i **zülfün** değil mi âşıkın

Hâbını çün turra-yı sünbül perîşân eyleyen

Nedîm D. (G. 105/4)

Sevgiliye duyulan aşk öylesine yoğundur ki âşığın sevgili dışında herhangi bir şeyle alakadar olması mümkün değildir. Güzelliğin tüm unsurlarını dikkatle temaşa eden âşık sabahtan akşama kadar sevgilinin hayalini yâd eder. Zira âşığın bu dünyada gözü olmadığı için sevmekten başka işi yoktur.

Geh ‘izârın fikr edip geh **zûlfünü** yâd eyleyip
Her ne hâl ise yine bugün de **ahşam** eyledim

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 179/2)

Divan şiirimizin belki de en mühim meselesi olan aşk ekseriyetle âşık üzerinde yarattığı değişimlerle anlatılır. Sevgili uğruna canından geçen âşık çoğu zaman aklını da bu uğurda yitiren bir divanedir. Ondan normal şeyler yapması beklenmez. Aşk öylesine güçlü bir duygudur ki âlimden zalim, zalimden âlim çıkarır. Döneminin ünlü şairlerinden kabul edilen Sünbülzade Vehbi de yazmış olduğu bu beyitinde aşkın âşıklar üzerindeki değiştirici etkisini şeyh efendiye içki içirerek göstermekte ve bu hareketinden dolayı şeyhi suçlamaktadır.

Mey-i gül-gûn içermiş bir **siyeh perçemli** dilberle
Ne dersin şeyh efendiye utanmaz aksakalından

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 201/6)

Kaplamış **zûlfü** husûf ârız olup ârızını
Kimdir eyâ bu **şeb-i** gamda perişân uyumaz

Şeyh Gâlip D. (G. 116/6)

Sevgilinin yüzü üzerine dökülen saçların sevdasına tutulmuş olan aşğın gözüne uyku girmesi canının rahat etmesi beklenemez. Zira o ayrılık acısıyla yanmakta leyli saçlarda aklını yitiren Kays gibi perişan olmaktadır.

Cem’a varmışdı yolu tefrike-i fûrkatdan
Zûlf-i Leylâ deyü her gece perişân idi Kays

Şeyh Gâlip D. (G. 131/3)

Sevgilinin saçlarının siyah olarak tasvir edilmesi birçok hayali de beraberinde getirmiştir. Kimi zaman gece olarak tasvir edilmiş kimi zamansa Şam/şam adıyla anılıp tevriye yapılmıştır. Her şair kendi hayal dünyasında yarattığı birtakım tasavvurları kaleme dökerek farklılık yaratmaya, duygularını en hisli şekilde sunmaya çalışır. 19.yüzyılda yaşamış olan Yenişehirli Avni de sevgilinin boynunda usulca yatan siyah saçları âşıkların ahları olarak düşünmüştür.

Degül **zûlf-i siyeh** boynunda ol şûh-ı dil- âzârın
Birikmiş âhlardı kim giribânında kalmışdur

Yenişehirli Avnî D. (G. 88/5)

1.3.2. Küfr, Kâfir, Kâfiristan

Divan şiirinde sevgilinin saçının küfür, kâfir ve kâfiristan oluşu renginden dolaydır. Bahsedilen kavramlar üzerine kurulan hayal ve benzetmelerdeki münasebet mecâzidir. Saçın bu unsurlarla anılması daha çok tasavvufi anlam taşımasındandır. Saç şekil itibariyle çokluğu temsil etmesinden dolayı kesretle anılırken saçın altındaki yüz tekliği temsil ettiğinden vahdet olarak anılır. Yani kesretin altında gizlenen yüz aslında vahdettir. Ömrü boyunca vahdete ermeye çalışan âşık kimi zaman takılıp kaldığı kesretten kurtulamaz ve vahdete eremez. Bu nedenle şairlerce murat edilen aşığın bu kesret girdabından kurtulup vahdete ulaşmasıdır. Fakat aşk imtihanlarla dolu meşakkatli bir yol olduğundan muradına eren çok az âşık vardır.

Saçın renginden ve çokluğundan ötürü küfr veya kâfir olarak anılması onun bî-din, kâfiristan, muğbeçe, büt, zünnâr ve sanem gibi kavramlarla tenasüplü kullanımını sağlar. Saçın bu unsurlarla anılması yüz için kullanılan nûr, iman, Ka'be, müslümân ve İslam gibi kavramlarla da tezatlı kullanımını gösterir. Bu yönüyle saç ve yüz küfr-iman tezadıyla birlikte sunulmaktadır.

Zülfün ayağını uzadur Mushaf üstine
Hükm itse **küfrine** n'ola hattun kitâb ile

Mesîhî D. (G. 241/3)

Saçın küfr ya da kâfir olarak anılmasının bir sebebi de sevgilinin Mushaf'a benzetilen yüzüne ayağını uzatarak saygısızlık yapmasıdır. Saç küfre girmiş bir şaşkındır. Bilindiği gibi kâfirler Müslümanları sevmez. Kâfirlerle Müslümanlar arasındaki çekişme geçmişten günümüze kalan bir miras gibidir. Şairimizin verdiği beyitte de kâfir olan saç Müslümanlarla uğraşmakta, kitaba ayak uzatarak saygısızlık yapmaktadır.

Kanı ol 'âlem ki lâ'lün derdüme dermân idi
Yüzün ile **zülfün** bana **dîn îmân** idi

Mesîhî D. (G. 254/1)

Sevgilinin saçının güzelliğinin anlatıldığı birçok beyitte saç ile birlikte ele alınan bir diğer güzellik unsuru da yüzdür. Bilindiği gibi yüz saça yakın olması ve tasavvufta vahdeti temsil etmesi yönüyle birçok hayalde kullanılan bir unsurdur. Âşık için sevgilinin saç ve yüzü paha biçilemez değerdedir. Âşık sevgilinin la'1 gibi kırmızı dudağını derdine derman yaparken, yüzü ve yüzü üzerindeki saçını da dini ve imanı olarak görür.

Saçın kâfir olması ekseriyetle renk unsurunu belirtmek için kullanılan bir benzetme olarak çıkar karşımıza. Bununla beraber saçın âşıklarının gönlünü alan bir aşüfte olarak yok yere elini mushaf üzerine koyup yemin etmesi onun riyakâr olduğunu gösteren bir hayaldir. Sevgilinin saçları yalancı bir kâfir olarak Müslümanlar için kutsal olan kitaba el sürmüş, yemin etmiştir.

Gönüller aldugın inkâr ider meger zülfün
Elini mushafa urmuş yemîn ider zülfün

Bâkî D.(G.250/1)

Müslümanlara göre kâfirler Allah'ın nurundan istifade etmedikleri için karanlıkta kalmış, heba olmuşlardır. Yalan söylemek ve riyakâr olmak kâfirlerin Müslümanlara zarar vermek için yaptıkları davranışlardır. Bu nedenle kâfirin sözüne güven olmaz.

Gelüp **kâfir** saçun ruhsârun üzre
Yüzün nûrın görüp îmâne geldi

Bâkî D. (G. 498/3)

Divan şiirinde daima ağlayıp inlemesiyle tanınan âşığın, içine düştüğü durumun lâyıkiyle anlaşılabilmesi onun gibi acı çekmekten geçer. Zira âşığın derdinden âşık anlar. Sevgilinin saçının mübtelası olan âşığın neler çektiğini sevgilinin saçına esir olanlar dışında kimse bilemez.

Melâlüm mübtelâ-yı **zülf**-i cânân olmayan bilmez
Benüm hâlüm esîr-i **kâfiristân** olmayan bilmez

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 154/1)

Yahyâ beni mi buldı hemân **kâfir-i zülfi**
Bend eyleyecek bunca müselmân arasında

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 308/5)

Divan şiirinde saç, gerek şekli gerekse rengi ve kokusuyla daima anlatılagelmiştir. Saçın âşıkları esir eden bir bend olarak tasvir edilmesi birçok şair tarafından kullanılan bir hayaldir. Bu hayalin saçın renk unsuruyla da ele alınması çok katmanlı bir hayal olarak sunulur. Bilindiği gibi saç, biçare âşıkların bağlandıkları bend olarak hayal edilmiştir. Saçın kâfir olarak zikredildiği durumlarda bu biçare âşıklar da Müslüman olarak zikredilecektir. Zira kâfirlerle Müslümanlar arasındaki çekişme günümüzde bile sürmektedir. Kâfir olan sevgili saçına esir ettiği Müslümanlara (âşıklarına) türlü eziyetler edecektir.

Buldugun âvâreyi dil-beste itme **zülfüne**

Her müselmânı esîr-i **kâfiristan** eyleme

Nâbî D. (G. 774/6)

Sevgilinin saçlarının âşıkların esir edildiği bir yer olarak hayal edilmesi en sık karşılaşılan hayaller arasındadır. Saçların küfr ya da kâfir olarak zikredildiği durumlarda küfr-iman tezadının da yapıldığı görülür. Saçlar nurdan nasip almamış ve karanlıkta kalmışlar olarak daima Müslümanlara eziyet eder. Saçların amacı imanı zayıflatıp, Müslümanı yolundan çevirmektir.

Hâl kâfir **zülf kâfir** çeşm kâfir el-âmân

Ser-be-ser iklîm-i hüsnün Kafiristân oldu hep

Nedîm D. (G. 9/3)

Çeşm ü ebrûya kafâdârsın ey **zülf-i siyâh**

Sen de kâfirsın o kâfirlere imdâdın için

Nedîm D. (G. 92/3)

Divan şiirinde bahsedilen sevgilinin yalnızca saç değil gözü, kaş ve ben'i de siyah olarak tasvir edilir. Siyah renk fattanlığı ve belayı çağrıştırdığı için daima bu güzellik unsurlarıyla birlikte anılır. Sevgili baştan aşağıya karalar içinde kalmış bir kâfir olarak âşıklarının aklını başından alacak, onları kara saçlara esir edecektir.

Bir **mug-beçenin perçeminin** kaydına düşdük

Zencîr-be-gerden yed-i **kâfirde** esîriz

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 103/3)

Uşşâkı cümle **kâfir** elinden halâs eder
Çözseydi bend-i **zülfünü** bir müslümân amân

Şeyh Gâlip D. (G. 266/2)

Âşıkların sevgilinin kara saçlarında esir olarak durması hemen her daim kâfir eline düşmüş Müslüman olarak zikredilmiş, böylece kâfirin yani saçların yaptığı zulümler gösterilmeye çalışılmıştır. Küfr ve kâfir ile birlikte anılan muğbeçe, meyhaneci çırağı veya Mecusi Çocuğu anlamlarıyla İslamiyet'ten uzak kavramlar olarak sevgili için kurulan teşbihlerdir. Âşık her ne kadar sevgilinin kara zülüflerinde esir olduğunu söyleyip yardım istese de aslında esir olduğu bu yer onun kendi vatani gibidir. Zira aşkın tek emeli sevgiliye ve yüzüne yakın olmaktır. Saçlar da konum itibariyle yüze en yakın unsurdur. Bu nedenle âşık aslında olması gereken yerdedir.

Bend bend olmadayım rişte-i tûl-i emele
Kâfiristân-ı ser-i **zülf** müdür yâ vatanım

Şeyh Gâlip D. (G. 217/2)

Ey Muhammed ümmeti söylen dil-i divânenün
Küfr-i zülf-i yârdan râh-ı necâtın kim bilir

Yenişehirli Avnî D. (G. 87/3)

Divan şiirinde ekseriyetle sevgilinin saçlarına esir olmuş olarak hayal edilen divane gönüllerin bu esareten kurtulup, feraha ermesi zordur. Zira girilen bu karanlık yolda önünü dahi göremeyen âşıkların kurtuluş yolunu bulması kim bilir ne kadar zor olacaktır.

1.3.3. Zünnâr, Zulümat, Duman

Divan şiirinde saçın zünnâr olarak ele alınması şekil benzerliğiyle birlikte renk unsurundan da kaynaklanır. Zünnâr, keşişlerin bellerine bağladıkları kemer veya kuşak olup siyah renktedir. Bu nedenle saçın zünnâra teşbihinde hem şekil hem de renk unsuru etkin rol oynar. Divan şiirinde zünnâr ekseriyetle bir küfr alameti olarak sevgilinin saçıyla birlikte anılır.

Bende-i fermân olup **gîsû**-yı **kâfir**-kîşüne
Hidmete bil bağlayupdur ey sanem **zünnârlar**

Bâkî D. (G. 85/2)

Ruhlarında gösterip **zülfün** o **kâfir mug-beçe**
Rişte-i zünnâr eder leb-beste-i îmâna ‘arz

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 133/6)

Sevgilinin saçının zünnâra teşbihinde dikkat çeken ana unsur zünnârın bir küfür alameti olarak zikredilmesidir. Sevgili güzelliğiyle bir sanem bir put olarak zikredilmiş, onun aşkıyla yanan onun önünde eğilen herkes küfre girmiş olarak tasvir edilmiştir. Gerçekte de puta tapanlar dinden uzaklaşır ve kâfir olur. Sevgilinin sanem, saçların ise zünnâr sayıldığı bir hayalde aşığın kâfir olmaktan başka çaresi yoktur.

Baglamışlardır “Enel-hak” **küfrünün zünnârını**
Berhemenler kim mukîm-i mâ’bed-i **gîsûsudur**

Şeyh Gâlip D. (G. 52/2)

Gehi **zünnâr-i zülfün** gâh ruhsârun ‘ıyân olsun
Müselmân kâfir-i güm-râh kâfir Müslimân olsun

Yenişehirli Avnî D. (G. 306/1)

Saçın böylesine büyüleyici olmasının sebebi altında gizlenen yüz hazinesidir. Saç öylesine aldatıcı ve büyüleyicidir ki tüm dengeleri alt üst eder. O âşıklarının aklını alan, onları yollarından şaşırtan zünnâr olarak kâfiri Müslüman, Müslümanı kâfir yapacak kadar etkilidir.

Zünnâr-ı bendî-i gam-ı zülfiyle ol mihrün
Çok zâhid itdi mezheb ü imâna elveda

Yenişehirli Avnî D. (G. 196/3)

Sevgilinin aşkıyla döne döne kendinden geçen çaresiz âşığın en büyük arzusu sevgilinin yüzüne ulaşmaktır. Yüz tüm âşıkların kiblesi, Ka’be’sidir. Tüm âşıklar bu Ka’be ’ye yüz sürmek arzusuyla yanıp yakılırlar. Aşığın arzu ettiği bu Ka’be ’nin rişte-i zünnârın altında gizlenmesi ise ne acıdır. Sevgilinin yanağındaki saçlarını

düşünen âşığın durumu Ka'be 'ye ulaşmak için zünnâra tutunan biçare gibidir. Zira nur da Ka'be de zünnârın altında gizlenmiştir

Hayâl-i **zülf-i** rûyunla girerse deyre bir 'âşık
Olur bir Ka'be her **rişte-i zünnârdan** peydâ

Yenişehirli Avnî D. (G. 13/3)

Divan şiirinin en önemli mefhumlarından biri olan sevgili daima güzelliğiyle ön planda tutulmuş ve işlenmiştir. Sevgilinin güzelliğiyle adeta bütünleşmiş olan saçları ise gerek şekli gerekse rengi sebebiyle türlü hayal ve benzetmelere konu olmuştur. Saç ekseriyetle âşık üzerindeki tesiriyle birlikte işlenmiş, saç ve âşık arasındaki sıkı münasebet farklı şekillerde sunulmuştur. Sevgiliye duyduğu derin sevgi sebebiyle bağı yanan biçare âşığın ağzından çıkan ah dumanları sevgilinin perçemine benzetilmiş dûd-perçem benzetmesi yapılmıştır. Sevgilinin saçının kara dumana benzetilmesindeki ana unsurlar şekli ve rengidir.

Âh ide ide nîzen için **derd ü gamunda**
Dûd-ı siyehüm perçem olupdur 'alemünde

Mesîhî D. (G. 218/1)

Nehâr-ı haddüne düşmüş **saçundan** ey kamer **zulmet**
Sanasın rûz-ı hecrümdür ki tolmış ser-be-ser zulmet

Mesîhî D. (G. 22/1)

Hemen her zaman sevgilinin yüz güzelliğiyle birlikte anılan saç, rengi bakımından genellikle siyah tasvir edilir. Bazen doğrudan doğruya siyah ya da kara ifadeleri kullanılsa da çoğu zaman siyahlık dolaylı yollardan anlatılır. Sevgilinin yüzünün parlaklığı ve yuvarlaklığı sebebiyle kamer olarak anıldığı hayallerde saç da bu kamer üzerine düşen karanlık olarak tasvir edilir. Âşık için en kara gün sevgiliden ayrı düştüğü gündür.

Benüm **dûd-ı kebûd-ı nâr-ı âhum** başdan aşmışdur
Senün **zülf-i siyâhun** ayagunla bas ber-â-berdür

Bâkî D. (G. 50/2)

Zülfün duhân-ı meş'ale-i bezm-i hüsnüdür
Agzun çerâg-ı lutf u melâhat şirârıdır

Divan şiirinde birçok şair tarafından işlenen güzellik ekseriyetle yüz güzelliği olarak anlatılmaktadır. Buradaki ana unsur yüzün birçok güzelliğin toplandığı tek yer olarak zikredilmesiyle güzellik-bezm arasındaki sıkı münasebettir. Bilindiği gibi bezm, eğlence meclisi olarak aşk ve sevgiliyle ilgili birçok unsurun toplandığı bir yerdir. Âşıkların uğrak yerleri olan bu yerler daima sevgilinin bahsiyle şenlenmiş ve en güzel şiirler buralarda doğmuştur.

‘Âlem-i âhardadır ‘uşşâk bilmez rûz u **şeb**
Zulmet ü nûr-ı cihân-ı hüsn ü ândır **zülf** ü ruh

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 39/2)

Âteş gibi tütseydi eger nûr-ı tecellî
Ey **zülf-i siyeh dûd-ı siyâhı** sen olurdu

Yenişehirli Avnî D. (G. 39/2)

Sevgilinin güzelliği hemen her şair tarafından defalarca işlenmiştir. Güzelliğin sevgiliye has bir şey olması onu temaşa edenin gönlünde oluşan aşk sebebiyledir. Geleneğe göre sevgili maşuk yani sevilen, sevgiliyi gören onun güzelliğini temaşa eden de âşıktır. Aşk önce gözde sonra ise gönülde belirir. Bilindiği gibi güzellik, sevgiliye Allah tarafından verilmiştir. Yani ilahi kaynaklıdır. Özellikle tasavvufi şiirlerde sevgili, Allah’ın bu dünyadaki sureti gibi düşünülüp sunulmuştur. Şairimizin yukarıda değindiği olay tam da budur. Aynı zamanda Hz. Musa’nın Tur Dağında Allah’ın nurunu bir ateş şeklinde görmesi olayına da telmihte bulunulmuştur.

Degül **zülf-i siyeh** boynunda ol şûh-ı dil- âzârun
Birikmiş **âhl**ardı kim giribânında kalmışdur

Yenişehirli Avnî D. (G. 88/5)

Sevgilinin saçının siyah tasvir edilmesi, beraberinde onlarca hayali de getirmiştir. Bunlardan biri de âşığın ağzından çıkan ahların sevgilinin boynunda zülf-i siyeh olarak belirmesi hayalidir. Bilindiği gibi âşığın ciğeri sevgiliye duyduğu aşktan yana yanmış kebab olmuştur. Yürekte başlayan bu yangın zamanla dışarıya ah olarak çıkmış, biriken bu ahlar sevgilinin boynuna zülûf gibi dolanmıştır.

1.3.4. Baht-i siyeh, Bela, Ebr, Sâye, Sevdâ

Divan şiirinde ekseriyetle âşîğın içinde bulunduğu durumu izah etmek için kullanılan baht ya da baht-ı siyeh kavramları renk itibariyle sevgilinin saçının teşbih edildiği unsurlardır. Daima kara bahtlı gözü yaşlı olarak tasvir edilen âşîğın sevgiliden yana yüzü hiç gülmez. O her ne kadar sevgilinin gül yüzüne ulaşmak için didinip dursa da sevgilinin gece gibi kara saçları gün yüzünü örtecek, bîçare âşîğın bahtı yine açılmayacaktır.

Bana devlet yüzün göstermeyen **baht-ı siyâhumdur**
Kara zülfün ki çekmiş **perde** ol ruhsâr-ı nîkûya

Bâkî D. (G. 458/2)

Kaldırdı yüzinden ol perî **zülfî nikâbın**
Baht-ı siyeh-i `âşîk-ı bî-çâre açıldı

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 386/4)

Sevgilinin en mühim güzellik unsuru olan saçın belaya tasviri de yine rengi sebebiyledir. Beyitlerde görmeye alıştığımız bu kavramın baş ile ilişkili olarak sunulması ve kara bela olarak tabir edilmesi de yine aynı tasavvurun ürünüdür. Sevgilinin saçının karalığa tutunan âşîğın beladan başı kurtulmaz zira bela da aşk da sevgiliden eksik olmaz.

Hevâ-yı **kâküli** bir yana bir yana zülfî
Başumda **derd ü belânun** nihâyeti yokdur

Bâkî D. (G. 169/3)

Bend-i belâdan olmaduk âzâd bir nefes
Zülfün hevâsı olalı dilde hayâlümüz

Bâkî D. (G. 207/2)

Sevgilinin yüzüne ulaşma arzusuyla yanan âşîğın zülûf belasından ayrı düşmesi beklenemez. Zira yüze en yakın güzellik unsuru saçın kendisidir. Sevgiliye duyulan özlemle aşk acısı çeken âşîk bela girdabında kalmış kimsesiz bir kuldür.

Zülfün hevesine düşmüş nice âşıklar vardır ki bu heves uğruna belaya düşmüş, canından olmuştur.

Görsün ne çekermiş dil-i erbâb-ı muhabbet

Başına **belâ** eylesin **zülfü** hevâsın

Nefî D. (G. 92/3)

Ne diller var o **zülf-i pîç-pîçe** mübtelâlarda

Ne âdem cânları kurtulmadı kaldı **belâ**larda

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 346/1)

Sevgilinin saçının buluta teşbihi de yine renk itibariyledir. Sevgilinin yüzünün gün ya da güneş olarak hayal edildiği birçok beyitte yüz üzerine düşen saçlar da hem duruş hem de renk itibariyle kara bulutları andırır. Âşığın sevgiliden isteği yüzünü bir örtü gibi gizleyen bulutları dağıtması ve gün yüzünü göstermesidir. Zira âşığın gönlü bu şekilde aydınlanacaktır. Divan şiirinde sevgilinin yüzünün güneşe benzetilmesi şekli ve ışık saçması sebebiyledir. Bilindiği gibi güneş tüm evrenin ısı ve ışık kaynağı olarak yıldızların en yücesi en çok hürmet görenidir. Sevgilinin yüzü de etrafa sıcaklık ve hoş parıltılar yayması sebebiyle güneş gibi düşünülmüştür. Yüzün güneş olduğu beyitlerde ekseriyetle yüze dökülen saçlar da güneşi gizleyen bulutlar olarak hayal edilir.

Düşmeyince yüzüne **zülfün** bu çeşmüm ağlamaz

Gün **bulut**lu olmayınca nicesi bârân yağar

Mesîhî D. (G. 92/3)

Sevgilinin gün yüzünün saçlar tarafından örtünüp gizlenmesi en çok aşığı üzer. Zira âşık için en büyük emel sevgilinin yüzünün engelsiz görülmesidir. Saçların bir bulut gibi gün yüzü örtmesi akıllara yağmurlu havaları getirecek, biçare âşığın gözleri bu manzara karşısında yaşaracaktır.

Şeb-i zülfün nihân eyle ruhun rûşen nehâr olsun

Gider ebr-i hatun yüzden cemâlün nev-bahâr olsun

Bâkî D. (G. 352/1)

Divan şiirinde hemen her zaman saçları saklaması ve örtmesi yönüyle yüz ile ilgili sunulan güzellik unsurları çoğu zaman âşığın istemediği hatta kabullenmediği

manzaralar sunar. Âşık sevgilinin gün yüzünün günâha batmış kara saçlar altında kalmasını kabullenmek istemez.

Saklama mihr-i ruhun **zülf-i siyâh** altında

Kalmasın hüsn-i ‘amel **ebr-i günâh** altında

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 233/1)

Sevgilinin saçının buluta benzetilmesi gibi saye yani gölge olarak düşünülmesi de benzer sebeplerdendir. Ekseriyetle yüz üzerine düşmesi ve rengi dolayısıyla bu şekilde hayaller içinde kullanılan saçlar, tıpkı bulut teşbihinde olduğu gibi sevgilinin gün yüzünü örtmesiyle işlenir.

Dökilmiş **zülf-i müşgâsâ** o kadd-i dil-sitân üzre

Döşenmiş **sâye-i Tûbâ** bihişt-i câvidân üzre

Bâkî D. (K. 8/3)

Divan şiirinin en mühim konularından biri olan güzellik hemen her şair tarafından yüceltilerek sunulmuştur. Sevgilinin güzelliğinin anlatıldığı beyitlerde peri, huri ve cennet kavramlarının sıkça geçmesi güzelliğin ilahî kaynaklı olmasındandır. Bununla birlikte şairlerimiz tarafından pek çok şiire konu edilen güzellik insanüstü bir yanının olmasıyla da işlenmiştir. Sevgilinin genellikle melek ya da peri olarak adlandırılması da bu insanüstü güzellikten kaynaklanmaktadır. Divan şiirinde Tuba ağacı ekseriyetle boyu ve gölgesi nedeniyle anılır. Bilindiği gibi Tuba ağacı, cennette olduğuna inanılan kökleri gökte dalları yerde tasvir edilen ilahi bir ağaçtır. Sevgilinin uzun siyah saçları Tuba ağacının cennet bahçesindeki gölgesi gibi hayal edilmiştir.

Zülf-i siyehin mi hat-ı anber-şiken üzre

Yâ **sâye-i sünbül** mü döşenmiş çemen üzre

Nefî D. (G. 11/1)

Siyeh zülf ol ruh-ı zîbâya düşmüş

Güneş üzre `acebdür **sâye** düşmüş

Şeyhülislam Yahya D. (G. 159/1)

Sevgilinin yüzünün ışık saçan bir güneş olarak tasvir edilmesi birçok sanatçı tarafından benimsenen bir hayaldir. Yüz şekli ve ışık saçan pırıltısı sebebiyle güneş

olarak hayal edilince yüzün üzerine düşen saçların gölge olarak düşünülmesi saçın duruşu ve rengi itibariyledir.

Tezerv-i hoş-hırâmım sînem olsun cilvegâhın gel
Hümâ-veş **sâye** salsın başıma **zülf-i siyâh**ın gel

Nedîm D. (G. 77/1)

Dîvâne dili **zülf-i semen-sâya** düşürdüm
Şehbâl-i Hümâ'dan serime **sâye** düşürdüm

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 191/1)

Saçın gölge olarak tasvir edilmesinde sıkça karşılaşılan iki unsurdan biri cennette olduğuna inanılan Tuba ağacı diğeri ise baht ve uğur getirdiğine inanılan Hümâ kuşudur. Divan şiirinde sıkça karşılaştığımız bir kuş olan Hümâ, Kaf dağında yaşadığına inanılan efsanevi bir kuştur. İnanişâ göre bu kuşun gölgesi kimin başına düşerse o kişinin bahtı açılır ve ilerde çok güzel makamlara gelir. Hemen her zaman sevgili ile birlikte anılan Hümâ kuşu birçok terkiplerle kullanılmıştır. Zira sevgilinin ilgi ve şefkatinden nasiplenen aşğın da bahtı açılacak, yüzü gülecektir. Sevgiliye gönlünü kaptıran âşğın durumu başına Hümâ kuşunun gölgesini almış şanslı kul gibidir.

Sâye-i zülfüne medd-i nîgeh-i tâze düşer
Sanırım **anber-i deyâ-yı** tahayyüldür bu

Şeyh Gâlip D. (G. 271/2)

Zülf-i serv-i kâmeti şi'rümde ol meh-pârenün
Zıll-ı Tûbadur ki düşmüş Beyt-i ma'mûr üstüne

Yenişehirli Avnî D. (G. 410/5)

Divan şiirinde ekseriyetle siyah olarak tasvir edilen saçın rengi itibariyle birçok teşbihe konu olduğu görülür. Sevgilinin saçının karalığının ifade edilmesi ya doğrudan yapılmış ya da dolaylı yollardan sezdirilmiştir. Saçın rengi için kullanılan teşbihlerden biri de sevdâ kelimesidir. Kelime anlamı kara, simsiyah olan bu kelime çoğu zaman tevriyeli kullanımıyla tercih edilir. Aşğın gönlünde sevgiliye karşı duyduğu hisleri ifade etmek için de kullanılan sevda, inanişâ göre insan bünyesinde bulunan 4 maddeden biridir ve bu maddenin vücutta artması çeşitli sinirsel rahatsızlıklara sebebiyet verir. Divan şiirimizde çoğu zaman aşğın sevgili

karşısındaki çaresizliği ve derbederliği kara sevda tamlamasıyla ifade edilir. Sevgilinin kara saçlarına tutulan âşık başına aldığı kara sevda yüzünden türlü cevr ü cefalar çekecek fakat yine de uslanmayacaktır.

Gitmedi hattunla **zülfün** fikri başumdan meğer
Ben **kara yazuluya** olmuş kuru **sevdâ** nasîb

Mesîhî D(G. 17/2).

Divan şiirinde sevgiliden karşılık göremediği için daima kara bahtlı olarak hayal edilen âşığın bu zorlu yolda nasibine kara sevda düşmüştür. Sevgilinin başı üzerindeki kara zülüflere tutulan âşığın başından kara sevda elbette eksik olmayacaktır.

Saçın sevdâsı şeydâ ideli ben zâr u mahzûnı
Unutdı halk-ı ‘âlem kıssa-i **Leylâ** vü Mecnûnı

Bâkî D. (G. 538/1)

Sevgilinin en dikkat çekici güzellik unsuru olan saçın âşıklar üzerindeki çıldırıncı etkisi pek çok şair tarafından işlenmiştir. Aşk yolunda canından ve aklından geçen âşığın gözünden yaş gönlünden gam eksik olmaz. O kara sevdaya düşmüş bir çılgındır artık. Sevgili uğruna ağlayış ve inleyişleri öylesine güçlüdür ki ünlü aşk hikâyesi Leyla ile Mecnun’u bile unutturur.

Âh kim halka gülünc itdi dil-i dîvânemi
Ârzû-yı vasl ile **sevdâ-yı zülf-i** pür-şikenc

Yahya Bey D. (G. 41/4)

Olmazdı böyle hâli perîşân u kaddi ham
Sevdâ-yı zülfün olmasa başında sünbülün

Nef’î D. (N. 3/2)

Sevgiliye duyduğu muhabbetten ötürü daima efkârlı ve perişan olan âşık, düşmüş olduğu kara sevda yüzünden dillere destan olmuş bir divanedir. Başı üzerindeki kıvrım kıvrım saçlarla sünbülü perişan eden de lalenin bağrını yakan da âşığı divane eden de hep aynı dilberin perişan saçlarıdır.

Lâleyi hayli perîşân-hâl gördüm bâgda
Eylemiş **sevdâ-yı zülfün** anı muhtelü'd-dimâg

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 170/4)

Olurdum dâmgâh-ı fitneden âzâde-ser ammâ
O şuhun **zülf-i ‘anber-sâyınun sevdâsı** var serde

Nâbî D. (G. 787/2)

Divan şiirinde ekseriyetle sevgilinin uzun saçlarına tutulmuş olarak hayal edilen aşğın bu durumdan kurtulması her ne kadar isteniyor gibi görülse de aslında arzulanan bir durum değildir. O bağlandığı kara zülüflerde türlü imtihanlardan geçecek, türlü fitne ve belalara uğrayacaktır. Sevgilinin saçının sevdasına tutulan aşğın fitne ve beladan kurtulması imkânsızdır.

Netîce vermese **sevdâ-yı zülfü** dilde n'ola
Güsistedir ser-i kârı hemîşe mûtâbın

Nedîm D. (G. 75/4)

Şâneyi gördükde düşdüm ben de bu **sevdâlara**
Zülfüne oldum fütâde sîne-i sad-çâk ile

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 232/2)

Saçın en büyük tamamlayıcılarından olan şâne, sevgilinin elinden düşürmediği ve daima zülüflerde gezinen sadık bir dost gibidir. Şanenin saçla bu denli içli dışlı olması aşğın sevgilinin zülfüne tutulmasına sebep olacak, çaresiz aşğın sinesi tıpkı şâne gibi çâk çâk olacaktır.

Sevdâ-yı zülf-i yâr ile ‘akla veda idüp
‘Avni dûçâr-ı **dâm-ı** cünûn olmak istiyor

Yenişehirli Avnî D. (G. 135/6)

Divan şiirinde saç, ekseriyetle âşıklar üzerindeki tesiriyle işlenmiştir. Saçın güzelliğın tamamlayıcısı ve yüzün gizleyeni olduğu düşünöldüğünde âşıklar tarafından ne denli mühim olduğu daha iyi anlaşılır. Düşmüş olduğu kara sevdadan dolayı kendinden geçen âşık, aklını da gönlünü de gözden çıkarmış bir çılgındır. Hemen her zaman görmüş olduğu eziyetlere büyük bir sabırla tahammül eden âşık, sevgilinin saçlarında tutulmak, hapsedilmek ister.

Tablo 4. Saçın Rengi Üzerine Kurulan Teşbih ve Mecazlar

TEŞBİH, MECAZ	MESİHİ	BÂKİ	T.YAHYA	NEF'İ	Ş.YAHYA	NÂBİ	NEDİM	S.VEHBİ	Ş.GALİP	Y.AVNİ
Şam	2	-	2	1	3	2	1	-	1	-
Şeb	7	7	-	-	2	3	2	3	7	-
Zulmet	3	-	-	-	-	-	-	1	1	-
Kara	4	2	3	-	3	-	-	-	-	-
Akşam	3	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Siyah	4	16	-	5	14	9	8	18	10	8
Zill	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Dûd/Duhan	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Estâr-ı Ka'be	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Lacüverdi	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Mürekkeb	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Benefşe	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Gece	8	-	-	-	2	-	-	-	-	-
Sim	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-
Zer	-	2	-	-	-	-	2	4	-	2
Saye	-	1	-	3	-	-	-	2	2	-
Küfr/kâfir	7	3	-	-	2	1	1	5	13	7
Hindu	1	1	-	-	-	-	-	-	-	4
Leylî/ Leyla	1	3	2	1	2	-	-	4	2	1
Perde/ Burka	-	-	-	-	1	1	-	1	-	1
Sevda	2	6	1	1	1	2	1	2	-	-
Sevad	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-

2. SAÇIN ŞEKLİ, RENGİ VE KOKUSU ÜZERİNE MÜŞTEREKEN KURULMUŞ TEŞBİHLER:

Daha önceki başlıklar altında saçın şekil, koku ve renk açısından hangi teşbihlerle anıldığını farklı şairler tarafından oluşturulmuş örneklerle izah etmeye çalıştık. İncelediğimiz on divanda görüldüğü üzere saç kokusu yönüyle misk ü anberle anılırken, şekli yönüyle bend, zencir ya da zünnâr olarak anılmıştır. Yine renk itibariyle ekseriyetle siyah tasvir edilen saç, örgülü şekliyle zincir olarak anılmış, akıllara Leyla ile Mecnun hikâyesini getirmiştir. Bu ünlü halk hikâyesinin saçın anlatıldığı beyitlerde sıkça kullanılması “leyl ”kelimesinin gece, kara manalarından kaynaklanmaktadır. Daha bunun gibi birçok kelimenin tevriyeli kullanımı hem saçın daha iyi tasvir edilmesi hem de aşığın durumunun tam manasıyla ifade edilmesini sağlayan ana unsurlardır.

Şebgûn saçını eyleme ey meh **nikâb**-1 subh

Togsun bu **kara** günlüye ol âfitâb-1 subh

Mesîhî D. (G. 29/1)

Divan şiirinde ekseriyetle siyah olarak tasvir edilen saç ya doğrudan ya da dolaylı yollarla birçok hayalde kullanılmıştır. Gece gibi karanlık hayal edilen saçın altında parlayan yüz, karanlıkta ortaya çıkan ay’ı hatırlatır. Saç yüz üzerine düşüş şekli ve rengi itibariyle yüzü yani ay’ı gizleyen bir örtüdür. Yüzün ay olarak tasvir edildiği hayallerde yüzü örten saçların geceye teşbihi saçın hem rengi hem de şekli üzerine kurulmuş ortak hayallerdir.

Didüm **müşgîn** saçun mıdur mu’attar iden âfâkı

Perîşân eyleyüp **kâküllerini** didi kim budur

Bâkî D. (G. 170/4)

İncelediğimiz hemen her beyitte dağınık ve perişan olarak hayal edilen saçın âşiklar üzerindeki etkisi de bu yöndedir. Saçın şekil itibariyle perişan olması koku unsuruyla da sıkı bir münasebet halindedir. Zira dağınık ve perişan olmuş saçların havaya teması daha kolay ve hızlı olacağından misk kokusunun etrafa yayılması sağlanmış olur. Âşikların aklını başından alan bu hoş kokuların yayılması saçın

perişanlığıyla sunulmuş, neticede saçın şekli ve kokusunun aynı hayalde yer aldığı görülmüştür.

Göz **karardup zülfi zencîrine** boyun vireli
Boynı baglu kul idüpdür ol şeh-i hûbân beni

Yahya Bey D. (G. 512/5)

Sevgili sahip olduğu güzellikle tüm güzellerden üstün olarak hayal edilip daima yüceltilmiştir. Güzelliğin bu denli yüceltilmesi âşıklar üzerindeki perişan edici etkisinden kaynaklanmaktadır. Divan şiirimizde örgülü ve uzun şekli itibariyle ekseriyetle zincir olarak düşünülen saç, renk itibariyle de siyah olarak hayal edilmiştir. Âşığın gözünü karartıp bu zincire boynunu vermesi, güzeller şahının saçını hem renk hem şekil yönünden anlatan bir başka mazmundur.

Bin **nâfe** mi var her **ham-ı zülf-i siyehinde**
Bu bûy-ı dil-âvîz nedir hâk-i rehinde

Nefî D. (G. 109/1)

Saçın koku yönüyle ele alındığı hemen her beyitte sıkça karşılaşılan kavramlardan biri de nafedir. Divan şiirimizde nâfe, hem koku hem de renk itibariyle ekseriyetle saç için kullanılır. Saçın şeklinin koku üzerindeki etkisinin göz ardı edilmediği yukarıdaki örnek beyitimizde şair, tek bir hayal içinde saçın üç ana unsurunu birlikte sunmuştur.

Şâm-ı gamda hasret-i **zülfün** değil mi âşıkın
Hâbını çün **turra-yı sünbül** perîşân eyleyen

Nedîm D. (G. 105/4)

Saçın hemen her zaman dağınık ve perişan hayal edilmesi sünbül teşbihinin oluşmasını sağlayan ana unsur olarak karşımıza çıkar. Saç kendi gibi perişan ettiği aşığa rahat yüzü göstermemesi, gecelerde uykuları kaçırmasıyla daima âşık düşmanı olarak tasvir edilir. Saçın perişan ettiği âşıkların gam gecelerinde uykusuz kalmaları sevgilinin gece gibi karanlık olan saçlarında asılı duran âşıkların durumuyla aynıdır. Şiirimizde geçen “gam-ı şam” tamlaması saçın rengini ifade etmesi açısından önemlidir. Şam kelimesinin tevriyeli kullanımı birçok şiirde karşılaşılan bir durumdur.

Saklama mihr-i ruhun **zülf-i siyâh** altında
Kalmasın hüsn-i ‘amel **ebr-i günâh** altında

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 233/1)

Saçın yüze en yakın güzellik unsuru olması sebebiyle birçok beyitte yüz ile birlikte zikredilmesi sk karşılaşılan durumlar arasındadır. Sevgilinin yüzünün gne olarak tasvir edildiği beyitlerde yüzün üzerine den zülüflerin buluta tebihi hem renk hem Şekil itibariyle kurulmu tebihlerdendir.

Divan Şiirinin kurgusal yapısı analiz edildiğinde oluşturulan birçok hayalin aslında gerçek hayattan alınması bu edebiyatın toplumla i içe geçmiş sarmal yapısından kaynaklanmaktadır. Hayatı boyunca etrafında gördüğü her Şeyi sanatıyla birleştirip sunmaya alıan Şairin mahallinden yaşadığı yerden kopuk olması elbette dnlemez. Bu bağlamda değerlendirildiğinde yazılan eserlerin hem yaratıcılarını hem de içinden çıktıkları toplumu aydınlatan fener vazifesi gördüğü aıkârdır.

Güzelliğin divan Şiiri ve Şairleri için ne denli önemli bir konu olduğunu daha önce izah etmeye alımıtık. Divan Şairleri tarafından merkeze oturtulan güzellik mefhumu birçok sanatçı tarafından güzelliğin değerlik unsurları ele alınarak ilenmitir. Bütün Şairlerin ortak gayesi güzelliği tam anlamıyla sunabilmek, okuyucu da hoş duygular uyandırabilmektir. Birçok divan Şairi tarafından benimsenen bu yaklaşım kurulan hayallerin uç noktalara ulaşıp bir süre sonra realitede yorumlanabilme imkânını zorlatıracaktır. Zira yere göğe sğdirilamayan güzelin yer ve gök arasındaki kısıtlı ürünlerle anlatılmaya çalışılması yaman bir çelişkidir. elikilerle dolu olan bu yolda aıkâr olan güzellik defalarca işlenen fakat çekiciliği hiç yitirmeyen önemli bir unsurdur.

3. ZÜLF- ÂŞIK İLİŞKİSİ

İncelediğimiz on divanda ve genel itibariyle divan şiirinde şairle bir olduğuna inanılan âşık, hem fizikî hem rûhî yapısı açısından ele alınarak işlenmiştir. Sevgilinin güzelliğinin tesiri altında olan âşık tipinin en dikkat çekici özelliği sevgiliye duyduğu karşılıksız aşk ve ayrı kalmanın vermiş olduğu rûhî ve fizikî yıkımdır. Hemen her zaman derin bir keder ve elemle anılan aşığın derdinin dermanı olan sevgiliden ayrı düşmesi ve geciken vuslatın bir türlü gelememesi hicran yarasını büyütecek ve en nihayetinde âşığın canının da teninin de kıldan ince olmasına sebep olacaktır.

Ten fikr-i **zûlfün** ile ki kıldan za'ifdür
Yâ Rab bu kuvvet ile nice bâr-ı **gam** çeker

Mesîhî D. (G. 90/4)

Fizikî yapısı bakımından zayıf, güçsüz ve benzi sarı olarak tasvir edilen âşık, rûhî yapısı bakımından ise sevgiliden gelen her türlü cevr ü cefaya ve de belaya sonsuz bir sabırla tahammül eden bir tip olarak işlenir. Bedeninin zayıf görüntüsü altındaki kocaman yüreğiyle her türlü eziyete sabreden âşığa bu inanılmaz sabrı ve gücü veren ise sevgiliye kavuşma hayali yani vuslat vaktidir.

Fikr-i **zûlfün** ile uçdı bu dil ü cân uyhısı
Gelmese olmaz 'aceb hâl-i **perîşân** uyhısı

Mesîhî D. (G. 265/1)

Sevgiliye kavuşma arzusuyla yanıp tutuşan âşığın akli fikri o güzel dilberin kara zülflerindedir. Zihni ve kalbi sevgiliyle dolu olan âşığın hali perişan, uykusu haramdır. İçinde taşıdığı sevdıyla kendinden geçen âşığın rahat bir uyku çekmesi elbette beklenemez.

Sevgilinin hasretiyle saçlara tutunan aşığın kalbi zülûf ve turra elinde kalmış bir oyuncak gibidir. Gönül sultanı olan sevgilinin saçları bu bîçâre aşığın kalbini alacak, karanlıklarda yani saçlar arasında gizleyecektir. Divan şiirinde ekseriyetle sevgiliye duyduğu muhabbet münasebetiyle ele alınan âşığın, bu sevda yolunda sağlam olması elbette beklenemez. Sevgilinin zûlfünün tellerine tutunan âşığın gönlü hasta, hatırı şikestedir.

O çeşm-i nâ-tevân u zülf elinden
Gönüller haste hâtırlar şikeste

Bâkî D. (G. 473/2)

Sevgilinin saçları arasında kâh gizlenen kâh zuhur eden gönlün muradı sevgilinin yüzüne ulaşmak olsa da bu çoğu zaman bir tul-u emel olarak kalır. Kara zülüfler içinde yolunu kaybedip perişan olan âşık meşakkatli bir yolda ilerlemek zorundadır.

Zülf ü ruhuna ‘âşık idüm devr-i ezelden
Fark itmez iken dahi gözüm **karayı** akdan

Yahya Bey D. (G. 307/3)

Âşığın sevgilinin yüzüne ve kara saçlarına duyduğu muhabbet âşığı âşık yapan en belirgin özelliğdir. O bu aşk derdine öylesine sadık kalır ki hiçbir dert veya cefa onu bu sevdadan vazgeçiremez. Aşığın sevgiliye bu denli bağlı olması onun daha çok küçük yaşlarda hatta devr-i ezelden beri âşık olmasına bağlanır. Öyle ki Yahya Bey yazmış olduğu şiirde bu durumu “fark itmez iken dahi gözüm karayı akdan” ifadesiyle anlatır. Burada ak kelimesiyle sevgilinin yanağı, yüzü kara ifadesi ile de saç anlatılmak istenmiştir.

Dil elinde tutmak ister **zülfün** ammâ n’eylesin
Erişir mi hiç **şahbâz-ı Hümâ-pervâza** dest

Nefî D. (G. 15/3)

Divan şiirinde çok defa sevgilinin saçlarına asılı olarak hayal edilen âşığın canı ve gönlü bu uğurda yitip gidecektir. Ömrü boyunca sevgiliye kavuşma arzusu içinde olan âşığın durumu ise acınacak haldedir. Zira gönlün arzuladığı şey imkânsızdır. Gönül sevgilinin saçlarını eline almak, tutmak ister. Oysa bu kara zülüfler Hüma gibi adı var kendi yok bir kuşla beraber anılır. Bilindiği gibi Hüma kuşu talih kuşu olarak zikredilmiş ve uğurlu sayılmıştır. Fakat bu kuşun Kaf dağında yaşaması ve yere hiç konmaması durumu onun ulaşılamaz olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Görür her **şeb** ışığında dimez bir kerre ol âfet
Nic’oldun derd-i **zülfümle** nedür hâl-i perîşânun

Şeyhülislam Yahya D. (G. 209/4)

Fizikî yapısının zayıflığına karşın rûhî yapısı bakımından her türlü azarlama ve ilgisizliğe karşı büyük bir sabırla tahammül eden âşık sevgiliden gelen acıya ve eziyete karşı da dayanıklıdır. Sevgiliye duyduğu derin sevgisinden dolayı acılara tahammül eden âşığın en büyük şikâyeti sevgilinin ilgisizliğidir. Zira ilgisizlik âşığın canını yakan en büyük acı olarak bilinir. Onca eziyete karşı duran âşığın belini büken kalbini yakan sevgilinin ilgisizliğidir.

Görince rûyını zülfinde dil karâr itmez

Sabâh olunca uçar murg âşiyânlardan

Nâbî D. (G. 639/5)

Âşığın gönlünün kuşa teşbih edilmesi ekseriyetle sevgilinin saçının tuzağa benzetilmesi hayaliyle ilişkilendirilerek sunulur. Gönül, kara zülüflere ya kendi düşer ya da tuzak olduğunu bilmeden yakalanıp durur. Fakat âşığın arzu ettiği sevgilinin nur gibi parlak yüzüdür. O kendini kesrete düşüren saça değil vahdete eriştiren yüze taliptir. Bu nedenle de saçlarda duran gönül kuşu aydınlık yüzü görünce saçlar arasındaki yuvasını terk edecek, sevgilinin yüzüne doğru kanat çırpacaktır.

Ser-i zülfünde figân eylemek âyin oldu

Nâle-i dil ceres-i kâfile-i Çîn oldu

Nedîm D. (G. 152/1)

Sevgilinin saçının her bir telinde asılı duran binlerce âşık varken bu saçların feryat ve figandan ayrı olması düşünülemez. Yüreği aşk derdiyle kebab olan âşığın hali perişan sesi ağlamaklıdır. Sevgilinin saçının her bir kıvrımına tutunan âşıkların çokluğu Çîn kafilesini akıllara getirecektir. Saç için çin kelimesinin kullanılması saç hem kıvrım hem de misk kokusu bakımından niteler. Bilindiği gibi Çîn misk ve anberîn çıkarıldığı en büyük ihraç merkezlerindedir. Bu nedenle çoğu kez tevriyeli kullanımıyla şairler tarafından tercih edilir.

Düşmüş şikenc-i zülfüne bir sîm-gerdenin

Olmuş esîr-i gam şeh-i mâlik-rikâb iken

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 200/2)

Sevgili sahip olduğu güzellikle herkesin aklını başından alan bir dilberdir. O nice hükümdarları nice zahidleri peşinden sürüklemiş, nice sofuları imandan koparmış bir sanemdir. Saçlarına esir ettiği köleler önceki hayatlarında şah da olsalar

sultan da fark etmez. Sevgili için saçının kıvrımına esir ettiği tüm âşıklar aciz ve perişan bir köledir. Zira gönül ülkesinin mutlak hâkimi yani şahı sevgilinin ta kendisidir.

Oldu hevâ-yı **zülf** ile dil târümâr-ı **gam**
Cemiyet-i şuur ne âlemededir aceb

Şeyh Gâlip D. (G. 20/5)

Sevgilinin zülfünün arzusıyla gönlünü gamla perişan eden aşğın bu uğurda verdiği can da akıl da aşk yoluna adanmış yani kurban edilmiştir. Sevda ateşine düşen aşğın başından akıl gönlünden sevinç çoktan gitmiştir.

Bağlanıp **zülfünde** bozdum **ahdi** de **peymânı** da
Çeşmini gördüm unuttum derdi de dermânı da

Şeyh Gâlip D. (G. 280/1)

‘Aklumı aldı hevâ-yı **zülf-i** yar endişesi
Hâtırum kıldı **perişân** rüzgâr endişesi

Yenişehirli Avnî D. (G. 439/1)

Divan şiirinde pek çok farklı hayale konu âşık tipi hemen her zaman sevgili karşısındaki acizliğiyle ele alınıp işlenmiştir. Soluk ten, kan kırmızı gözler ve beli bükük beden aşğın dış görünüşünü temsil ederken, daima ağlayıp inleyen, gam denizinde çırpınan durumu iç dünyasını yansıtan hayallerdir. Sevgili karşısında tam bir teslimiyet içerisinde olan aşğın sevgiliden gelen her türlü fitne ve belaya karşı takındığı boyun eğici tavır sevgilinin sultan aşğın ise çaresiz bir kul olması hayalinden kaynaklanır. Sevgili gönül ülkesinin mutlak hâkimi olarak hiçbir hareketi sorgulanmayan zalim bir hükümdar, âşık ise içine düştüğü bela girdabından kurtulmak dahi istemeyen çaresiz bir köledir. Bir kölenin sahibine yani sultanına baş eğmesi kadar tabii bir olay yoktur.

3. ZÜLF-ŞÂNE İLİŞKİSİ

Estetik temellerini Arap ve İran kültüründen alan divan şiiri, sevgili, aşk ve âşık üçlemesinde gelişen kurgusal yapısıyla hemen daima güzellik mefhumundan bahsetmiştir. Güzellik, sevgiliye has bir şey olması sebebiyle aşkın gözünde canlanan, gönlünde zuhur eden sevda kavramıyla yoğrulmuş, âşık üzerindeki etkisi açısından birçok kez işlenmiştir. Âşık üzerinde hayret verici ve perişan edici etkiye sahip olan saç, şekli, kokusu ve rengiyle ele alınmakla beraber bütünleyici birtakım unsurlarla da işlenegelmiştir. Şanenin sevgilinin saçında yer etmesi çoğu zaman bir kıskançlık sebebi olmuş gerek âşık gerekse saça özenenler şaneye gıpta ile bakmıştır.

Sünbül çemende **şâne-i zülfüne** reşk ider

Bolay ki bâd-ı subh irişüp anı taraya

Mesîhî D. (G. 246/3)

Sevgilinin yüz güzelliğinin işlendiği birçok beyitte yüz berraklığı ve saflığı sebebiyle suya yahut ay'a benzetilir. Sevgilinin ağzının küçüklüğü itibariyle mim ile anılması saçın üzerinde duran tarağın da şekil itibariyle sine benzetilmesine yol açar.

Mîmdür gûya dehânun safha-i mâh üzredür

Sîne benzer **şâne-i zülfün** ki sâl üstindedür

Bâkî D. (G. 124/6)

Şâne sûzân olmadan korkar dolaşmaz **zülfüne**

Neylesin her bir **hamında** bin dil-i sûzân bulur

Nefî D. (K. 8/5)

Divan şiirinde en çok işlenen hayallerden biri de âşıkların sevgilinin zülflerinde asılı durmasıdır. Sevgilinin yüzüne ulaşmak için zülfün tellerine tutunan âşıkların telaşı çoğu zaman mahşer kalabalığını andırır. Âşıkların her birinin gönlünde aşk ateşi yanmaktadır. Yüreğinde aşk ateşi taşımayan yani yanmayanın zülflere dolanması beklenemez. Zira sevgilinin zülfünün her bir kıvrımında yüreği yanık bin âşık vardır. Şanenin zülfe dolaşması için âşıklar gibi yanması aşk yolunda kendinden geçmesi gerekir. Çünkü yüreği aşk ateşiyle yanıp kavru lan aşığı ateş korkutamaz.

Zülfün biri birine katardı gönülleri
Gâhîce girmeyeydi eger **şâne** araya

Şeyhülislâm Yahya D. (G. 329/4)

Ben **çâk çâk**-ı hasretüm ol **pîç pîç**-i derd
Çün **zülf** ü **şâne** mûy-be mûdur benümle dil

Nâbî D. (G. 478/4)

Sevgilinin saçları hemen her zaman kıvrım kıvrım hayal edilirken sevgili uğruna divane olan âşığın canını ve gönlünü bağladığı yer de işte bu kıvrımlardır. Sevgilinin saçının her bir telinde binlerce âşığın olması zaman zaman kargaşaya sebep olsa da saçlara tutunan hiçbir âşık durumdan şikâyetçi değildir. Zira onlar için zahmetli de olsa sevgiliye yakın olmak bir nimettir. Sevgiliye duyduğu aşktan dolayı yüreği parça parça olan âşığın hali zülüflere takılan şâneye benzer. Sevgilinin saçının arzusuyla yanan âşık için şâne olmak bir onurdur. Zira saça en yakın olan şâne, çoğu zaman âşiklara açılmayan sırların, ukdelerin kendisine açıldığı sadık bir dosttur.

Hattının cânâ çıkarmış pertevin âyîne hayf
Mû-be-mû-yı **ukde-i zülfün** açılmış **şâne**ye

Nedîm D. (G. 126/6)

Vehbiyâ pek tolaşır **şâne** gibi çâk olarak
Dil-i sevdâ-zede bir **zülf**-i girih-gîr ister

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 81/8)

Divan şiirinde ekseriyetle uzun ve kıvrım kıvrım hayal edilen saçların âşık üzerindeki perişan edici hali birçok şair tarafından defalarca işlenmiştir. Saçın kıvrım kıvrım olan hali akıllara onu tarayan şaneyi getirince, sevgilinin zülüflerine tutkun olan âşık şâne olarak düşünülecektir. Âşık her ne kadar sevgilinin saçına olan hasretinden sinesini tarak gibi parça parça etse de vuslat gerçekleşmeyecek, âşık sevgiliye kavuşamayacaktır.

Çâk etmişiz ne fâide cism-i nizârımız
Bir **şaneyiz** ki **zülf**-i semen-sâye hasretiz

Şeyh Gâlip D. (G. 117/4)

Çözölmüyör dil-i sad-pâremizden ukde-i nazm
Aceb ki **zölf-i** tahayyöl dolaşdı **şânemize**

Şeyh Gâlip D. (G. 276/5)

5. ZÜLFÜN DİĞER GÜZELLİK UNSURLARIYLA KULLANIMI

Divan şiirinde sevgilinin adıyla anılan güzelliğin onun her haliyle ilişkilendirilerek sunulması geleneğin sürmesinin en önemli sebebidir. Estetik temellerini şark kültürünün harcıyla sağlamlaştıran divan şiiri, sevgiliyi gerek dış görünüşü gerekse hal ve tavırlarıyla daima yüceltmiş, güzelliğin sevgiliye has bir şey olduğu görüşünü kabul ettirmek için yılarca mücadele etmiş ve muvaffak olmuştur. Bundandır ki divan şiirimizde güzellik deyince sevgili, sevgili deyince güzellik anılagelmiştir.

Sevgiliye has bir durum olarak sunulan güzellik, sevgili tarafından âşıklarına karşı kullanılan en büyük silahtır. Güzelliğin gücü âşıkların sevgili karşısında takındığı tavra bağlanınca âşığın gözünden akan yaşlar çoğalıp sel oldukça sevgili büyümüş, âşık yerlere düşüp yıkılınca sevgili adeta dirilmiştir. Kısacası sevgiliyi ve de güzelliği yücelten âşığın derbeder ve çaresiz hali olmuştur.

Divan şiirimizde daima benzi sarı, gözü yaşlı hayal edilen âşık tipi, karşısında tüm kudreti ve ihtişamıyla duran güzeller şahını besleyen kaynağın ta kendisidir. Böylesine kudretli olan sevgilinin, gücünü bıçare âşıklarından alması kaderin cilvesi gibi görünse de aslında anlatılmak istenen âşık ve maşuk'un birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğidir. Yani birinin varlığı bir diğerrinin varlık sebebidir. Her ne kadar kurulan hayallerde bu iki ana tip iki zıt karakter olarak ele alınsa da birbirlerini bu denli kıymetlendiren beraber zikredilmeleridir.

Tıpkı âşık ve maşuk arasındaki sıkı münasebet gibi güzelliğin tüm unsurları arasında da inanılmaz bir uyum söz konusudur. Zaten sevgiliyle özdeşleşen güzelliğin bu denli muhteşem olması bu unsurlar arasındaki uyumdan kaynaklanır. Sevgilinin yalnızca maddi değil manevi özellikleri arasında da tutarlılık olması onun en belirgin özelliğidir. Sevgilinin güzelliğinin anlatıldığı birçok beyitte bir ya da birkaç unsurun beraber sunulması hem anlatımı hem de kurulan hayali güçlendirir. Bu nedenle şairler sevgiliyi anlattıkları şiirlerinde güzelliğin birden fazla unsuruna değinir. Aşağıda verdiğimiz beyit örnekleri zülûf eksenli taranan on divanın diğerr güzellik unsurlarıyla kurulmuş beyit örneklerinden yapılan seçmelerdir. Verdiğimiz

beyit örneklerinin az evvel değindiğimiz konunun daha iyi anlaşılması için açıklayıcı olacağını düşünüyoruz.

Zülfün ile hattun içinde cemâlün mushafi

İçerüden içerüdür anı kim tefsir ide

Mesîhî D. (G. 208/3)

Saçlar şekil itibariyle yüz üzerine düştüğünden yüzü kapatan ve gizleyen bir örtü gibidir. Yüzün üzerindeki tüylerin(kılların) saç ile bir olup yüzün güzelliğini gizlemesi âşığı çileden çıkararak bir durumdur. Zira âşık vurgun olduğu yüzü açık açık görmeyi arzular. Yüzün hatt ve zülüfle anılması cemal-mushaf teşbihini oluşturan unsurlardandır. Sevgilinin yüzü üzerindeki tüyler mushaf üzerindeki ayetlere benzetilerek sevgili yüceltilecektir.

Ruhun âteş hat u hâlün bahûr-ı **misk ü ‘anberdür**

Ham-ı **zülf-i siyâhun** halka halka **dûd-ı micmerdür**

Bâkî D. (G. 50/1)

Sevgilinin saçının anlatıldığı birçok beyitte yüz güzelliğine de değinilmesi saçın yüz üzerindeki duruşu itibariyledir. Bilindiği gibi saç yüzün iki tarafından sarkan çoğu zaman sevgilinin ateş gibi kırmızı olan yanaklarını gizleyen, uzun şekli ve siyah rengiyle bu ateşin dumanı olarak hayal edilen güzellik unsurudur. Yanağın renk itibariyle ateşe teşbih edildiği hayallerde zülüfler şekil ve renk itibariyle dumana teşbih edilir.

Gûyâ dehânı mîm-i Mesîhâdur ol mehün

Cîm-i cemâli **zülfidür** ebrûsı râ-yı rûh

Yahya Bey D. (G. 44/3)

Yüz birçok güzellik unsurunu üzerinde taşıyan tek yer olması sebebiyle hemen her şair tarafından güzelliğin vazgeçilmez olarak işlenmiştir. Yüzün bu denli güzel oluşu ve zülüfler tarafından gizleniyor olması onu âşıklar açısından çekici kılan ana unsurdur. Âşıklar için yüz can verici ya da hayat kaynağı olarak hayal edilmiş, üzerinde taşıdığı her unsur tamamlayıcı olarak tasvir edilmiştir.

Çöz **zülfünü** bârî bu bâhaneyle dil-i zâr

Geh gerdenine gâh girîbânına düşsün

Nefî D. (G. 94/2)

Sevgilinin yüzüne ulaşma arzusuyla yanıp tutuşan âşığın can havliyle tutulduğu siyah saçlar, âşıklar için bir karargâh bir yuva gibidir. Bağlı duran saçların çözülmesiyle etrafa saçılan bîçare âşıklar saçların hareketiyle kâh gerdana kâh sevgilinin yakasına düşüp kendinden geçecektir.

‘Âlem-i âhardadır ‘uşşâk bilmez rûz u **şeb**
Zulmet ü nûr-ı cihân-ı hüsn ü ândır **zûlf** ü ruh

Sünbülzâde Vehbî D. (G. 39/2)

Sevgilinin zülfünün karalığının yüzünün nuruyla tezat oluşturularak sunulması kurulan hayalin güçlenmesini sağlayan ve sık karşılaşılan bir durumdur. Çoğu kez aydınlık ve ışık saçan yönüyle nur olarak tasvir edilen yüz, sevgilinin saçının karalığında gizlenmiş ve âşıklar tarafından arzulanmıştır. Yüz ve saç unsurunun beraber ele alındığı beyitlerde rûz-şeb tezadının tercih edilmesi âşığın içinde bulunduğu durumu tasvir eden önemli iki kavramdır.

Gâh ol gerdene geh **zûlf**-i semen-sâsına bak
Mazhar-ı **tûl-ı hayât** ol kadd-i balâsına bak

Şeyh Gâlip D. (G. 164/1)

Zülfüni açman füsûn-ı la’l-i handânun görün
Şehr-i hüsnün **kâfir**ün sorman Müselmânun görün

Yenişehirli Avnî D. (G. 224/1)

Sevgilinin saçının güzelliğinin anlatıldığı beyitlerde yüz güzelliğinin de anlatılması saç ve yüz unsurlarının birbirine olan yakınlığı itibariyledir. Divan şiirimizde ekseriyetle uzun ve siyah olarak tasvir edilen saç yüzün iki yanından sarkması ve bele kadar uzanması sebebiyle boy ve gerdan unsurlarıyla da ele alınmış, kurulan hayallerde müşterek tasvirler denenmiştir. Saçın yüz ile ilişkilendirilmesi yüz üzerine düşen bir perde yahut bulut olarak tasvir edilmesinden ileri gelirken, uzunluğunun tasvir edilmesi sevgilinin selvi gibi uzun boyunda bele dolanan bir kemer yahut şeb-i yelda gibi düşünülmesine sebep olur. Buradaki temel unsurlar saçın diğer güzellik unsurlarıyla kurduğu uyumdur. İncelediğimiz bütün divanlarda kabul gören bu görüş hem sevgili tipinin daha iyi anlatılmasını sağlamış hem de kurulan hayalleri zenginleştirmiştir.

SONUÇ

Divan şiirinde ekseriyetle âşıkları üzerindeki tesiriyle işlenen saç, dönemin pek çok şairi tarafından üzerinde hassasiyetle durulan konulardan biri olmuştur. Zülûf üzerine yapılan bu çalışma 15.-19.yüzyıllar arasındaki on divandan yola çıkılarak oluşturulmuştur. Taranan divanlardan elde edilen beyitlerin farklı başlıklar altında toplanması kurulan hayal ve benzetmelerin farklılığından kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi zülûf, gerek şekli gerekse kokusu ve rengi itibariyle birçok sanatçı tarafından defalarca işlenmiştir. Kurulan hayal ve mecazların ekseriyetle saçın bu üç özelliğinden doğması beyitlerin birbirinden kopuk olmasını engellemiş böylece sonraki şairin önceki şairi takip ettiği geleneksel bir yapı ortaya çıkmıştır. İncelemiş olduğumuz divanlarda zülûfle ilgili beyitler tarandığında şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Divanlarda saç için çeşitli kelimeler kullanılmış fakat en fazla zülûf kelimesi tercih edilmiştir.
2. Saç için en az kullanılan kelime yüzde ikilik oranla "mû/muy" dur.
3. Saçın şekli üzerine kurulan teşbih ve mecazlara bakıldığında, "zencir" benzetmesi hemen her dönemde revactadır.
4. Saç şekil, koku ve renk münasebeti kurularak sünbüle teşbih edilmiş, açık istiare yoluyla sünbül kelimesi saç kelimesinin yerini almıştır.
5. Saçın en önemli vasfı "perişan" olmasıdır. Saçın perişanlığı âşığın da perişan olmasına sebep olur.
6. Sevgilinin saçının âşıklar için bir tuzak olarak hayal edilmesinden ötürü saçların dâm olarak tasvir edildiği pek çok hayalde âşığın gönlünün de kuş olarak hayal edildiği görülmüştür.
7. Bir şeyi yakalamak, tutmak ve hapsetmek için kullanılan resen, rîşte ve rismân benzetmelerinin sık olmamakla beraber hemen her dönemde işlendiği görülmüştür.
8. Saçın gerek şekli gerekse rengi münasebetiyle kurulan yılan hayalinde mâr kelimesinin kendisiyle aynı anlamda olan ef'î kelimesine göre daha çok tercih edildiği görülmüştür.

9. Saçın kokusu üzerine kurulan hayal ve benzetmelerde saçın kokusu daha çok miske benzetilir. Misk/müşk'in siyah renkte olması düşünülürse renk ilişkisi de kurulmuştur.

10. Saçın rengi üzerine kurulan hayal ve benzetmelerde siyah rengi ifade eden küfr/kâfir, şeb, şâm, leyl, leylî, sevdâ, zulmet ve dûd gibi kelimeler kullanılmıştır.

11. İncelemiş olduğumuz on divanda saç üzerine kurulmuş olan teşbih ve mecazların gerek geleneksel etki, gerekse mazmun kullanımı dolayısıyla mevcut anlayışa ters düşmediği tespit edilmiştir. Buna rağmen birçok şairin şiirde orijinalliği yakalama adına farklı yönelimlerinin olduğu görülmüştür.

12. Sevgilinin saçının anlatıldığı kimi beyitlerde saç rengi ve çokluğu bakımından kesret olarak nitelenir. Vahdete yönelen âşık kesret tuzağından kurtulup vahdete erişemez.

13. Saçın tasvir edildiği birçok beyitte ekseriyetle âşıkla olan münasebeti gözetilmiştir.

14. İncelenen bütün beyitlerde şairlerin bilhassa saçın şekli üzerine yoğunlaştığı görülmüştür.

15. Saçın şeklinden sonra bir diğer önemli noktası olan koku unsuru şekille ilişkilendirilerek işlenmiştir.

16. İncelenen bütün beyitler müşterek bir zevkin ürünü olarak varlığını sürdürmüş, her şair kendine has özellikleri olmakla beraber kendisinden önceki şairden etkilenmiş ve Divan şiiri geleneğinin dışına çıkamamıştır.

Divan şiiri merkezine aldığı sevgili formuyla ekseriyetle güzellik ve güzellik üzerine kurulan hayallerin işlendiği, güzelliğin aşk ve âşıkla ilişkilendirilerek sunulduğu bir yapı arz eder. Bilindiği gibi güzellik sevgiliyle bir tutulmuş, sevgili deyince güzellik, güzellik deyince sevgili anlaşılmıştır. Divan şiirinin vazgeçilmez tiplerinden biri olan âşık hemen her zaman çektiği çilelerle ele alınmış, gözü yaşlı, gönlü gamlı hayal edilmiştir. Aşığın sevgiliye duyduğu derin muhabbetin sevgilinin güzelliğiyle ilişkilendirilmesi güzelliğin âşık üzerindeki tesiriyle ele alınıp işlenmesine sebep olmuştur. Sevgili âşık üzerinde hemen her zaman perişan edici bir

etkiye sahip olmuştur. Sevgilinin âşıkları üzerindeki tesirinin bu denli güçlü olması Divan şiirindeki zayıf, (sevgili karşısındaki) çaresiz âşık tipinin doğmasına neden olmuştur.

İncelediğimiz divanlarda saç ve saç üzerine kurulmuş beyitleri tararken birçok sanatçının saçın bilhassa şekli üzerine yoğunlaştığını gördük. Uzunluğu, kıvrım kıvrım oluşu ve yüz üzerinde duruşuyla birçok hayallin başrolünde yer alan saçlar ekseriyetle âşığı bağlayan, yakalayan yahut esir eden resen, risman, çengal ve kullab gibi unsurlarla anılmıştır. Şekil itibarıyla çoğunlukla avlamaya yarayan aletlerle ya da bizzat tuzakla anılan perişan saçların âşıkları üzerindeki gücü yadsınamayacak kadar büyüktür. Gönlün bir kuş olarak tasvir edildiği durumlarda sevgilinin yüzü üzerindeki benlerin dane, başı üzerindeki dolanık saçlarının dam olarak tasvir edilmesi âşığın içine düştüğü durumun en güzel izahıdır. Çoğu defa perişan şekliyle anılan bu kıvrım kıvrım saçların sevdaya düşen derbeder âşığın durumuyla birlikte anılması saçın toplu şeklinin ikinci plana atılmasına neden olmuş, birçok sanatçı yaratmış olduğu dilberin saçlarını hemen her zaman âşığın gönlü gibi perişan hayal etmiştir.

Divan şiirinde saçlar çokluğu sebebiyle ekseriyetle kesreti temsil etmiş, karalığı sebebiyle kâfir olarak anılagelmiştir. İmanın zıddı olarak işlenen küfr, yüzden ayrı düşmesi ve imanı gizlemesi sebebiyle çok defa saç için kullanılmış benzetmeler arasında yer alır.

Sevgili ve güzellik mefhumlarının zülûf ekseninde değerlendirildiği bu çalışmamızda divanlarını incelediğimiz tüm sanatçıların güzelliği ve sevgiliyi bir bütün olarak ele aldığını söyleyebiliriz. İçinde barındırdığı tüm unsurlarla (saç, kaş, göz, dudak) sevgiliyi bir bütün olarak inceleyen divan şairleri her bir güzellik unsuru için kurmuş oldukları hayal ve mecazları diğer güzellik unsurlarıyla harmanlayarak sunmuş, ortaya sarmal bir yapı çıkmıştır. Bu nedenledir ki bizim de seçmiş olduğumuz birçok beyitte merkezde bulunan zülûf kavramı dışında yan unsur olarak diğer güzellik unsurlarının da hayallerde beraber işlendiği görülecektir. Güzelliğin en büyük tamamlayıcısı olarak kabul edilen zülûfün diğer güzellik unsurlarıyla birlikte işlenmesi güzellik ve sevgili kavramının birbirine ne denli bağlı olduğunu gösterir vaziyettir. Yüzyıllarca pek çok şairin anlatmaya çalıştığı güzellik kavramı saç

ekseninde de değerlendirilse diğer unsurlardan ayrı düşünülmesi pek mümkün olmuyor. Gücünü yıllarca sürmüş olan köklü bir gelenekten alarak toplumla ve bireyle daima iç içe olan Divan şiiri ortaya koymuş olduğu estetik anlayışla daima güzeli ve güzel olanı anlatmış, zengin bir birikim oluşturmuştur. Ele aldığımız birçok beyitte müşterek bir zevkin farklı ürünleri olarak taradığımız on ayrı divanda aynı ya da farklı yüzyıllarda yaşamış olan şairlerin birbirinden çok da ayrı düşmediği, benzer beyitlerin işlendiğini gördük.

Altı yüzyıl gibi uzun bir süre zarfında tüm siyasal ve toplumsal değişimlere karşın varlığını devam ettirmeyi başaran ve günümüzde dahi pek çok eleştiriye maruz kalan Divan şiirinin anlaşılması sevgili ve güzellik kavramlarının idrakine bağlıdır.

Yapmış olduğumuz bu çalışmada her bir gazelin kendisini oluşturan sanatçı ve dönemden bağımsız ele alınamayacağı gerçeğini bildiğimizden beyitleri izah etme noktasında dönemin sosyo-kültürel yapısını da elimizden geldiğince açıklamaya çalıştık. En şaşalı dönemlerden en bunalımlı devirlere kadar birçok şiirin görüldüğü bu on divanda gerek estetik gerekse sanat kaygısının hiçbir yönüyle göz ardı edilmediği bu beyitlerde saçın her açıdan işlenmesi dönemin güzellik anlayışının somutlaştırılması açısından önemliydi. Zira Divan şiirinin doğru anlaşılması sevgili ve güzellik kavramlarının tam manasıyla anlaşılmasına bağlıdır. Bununla beraber kurulan hayallerin anlaşılmasında bir diğer önemli unsur devrin iyi bilinmesi gerektiğidir. Biz de bu ekseninde incelemeye aldığımız on divanda Divan şiirinin kurgusal yapısı ve estetik anlayışının sanatçı ve dönemden bağımsız ele alınamayacağını da göstermiş olduk.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, M. (1993). *Nef'î Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- BAYRAK, Ö. (2012). *Şeyhî ve Nedîm Divanlarında Sevgili* (Yüksek Lisans Tezi), Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- BİLKAN, A. (2011). *Nabi Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, F. (1990). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- GÖNEL, H. (2010). *15.-16. Yüzyıl Divanlarına Göre Divan Şiirinde Sevgili* (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KALPAKLI, M. (1999). *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KANDEMİR, F. (2008). *Baki ve Nedim'in Gazellerinde Sevgilideki Güzellik Unsurları* (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KURNAZ, C. (2012). *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- MACİT, M. (1997). *Nedîm Divanı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- MENGİ, M. (2008). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- MENGİ, M. (2014). *Mesîhî Dîvânı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- ONAY, A. T. (2009) *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (C. Kurnaz, haz., *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*.) İstanbul: H Yayınları.
- PALA, İ. (2010). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- SARI, M. (2007). *Osmanlıca Örnek Metinlerle Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- SEFERCİOĞLU, M. (2001). *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ŞENTÜRK, A. (2007). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TANPINAR, A. (2005). *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul: Dergah Yayınları.

TANYILDIZ, A. (Winter 2009). Sevgilide Güzellik Unsuru Olarak Saç, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/2.

TARHAN, A.(2004). *Şeyhî Divanı'nı Tetkik*, Ankara: Akçağ Yayınları.

TARLAN, A.(2009). *Fuzûli Divanı Şerhi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

TAŞ, A.(2013). *Şeyh Gâlib Divanı'nda Sevgilinin Güzellik Unsurları*, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi).

YENİKALE, A. (2012). *Sünbülzâde Vehbi Dîvânı*, Kahramanmaraş: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

DİVANLARDA YER ALAN VE METİNDE KULLANILMAYAN BEYİTLERİN KONULARA GÖRE İNDEKSİ

BÂKÎ DİVANI

Cim, Dal, Lam, Sin:

Mîmdür gûya dehânuñ safha-i mâh üzredür
Sîne beñzer şâne-i zülfüñ ki sâl üstindedür G/124.6

Ol iki zülf-i müşg-i gâliye-fâm
Olmış ebrûlaruñ hilâlîne lâm G/329.1

Çengâl, Kullâb:

Sürdükçe nizelerle yanuñdan müjeñ dili
Kullâblarla turra-i ‘anber-feşân çeker G/154.5

Çevgân:

Ser-i zülfî ucında ‘âkıbet ser terkini urdum
Girüp meydâne Bâkî tûpumu çevgâne tapşurdum G/341.5

Ejderha, Tavus, Akrep:

Nıgehbân eyledüm genc-i gama bir heft-ser ejder
Hayâl-i zülfîni çün bu dil-i vîrâne tapşurdum G/341.3

Turralar boynın burup hüsnin temâşâlanmada
Zülfî tâvûsı İrem bâğında cevân itmede G/414.2

Ham-ı zülfüñ ki devr eyler yanagun
İrem tâvûsıdur cevâne geldi G/498.2

Gece, Karanlık, Gölge, Gölgecik, Siyah:

Olurken rûz u şeb hem-sâye ol ruhsâr-ı zîbâya
Nedür zülf-i dil-âvîzüñ perîşân olmaga bâ’is G/ 27.3

Ruhuñ ey gonca-dehen berg-i gül-i hod-rûdur
Dir gören zülf-i siyekârûñ için şeb-bûdur G/46.1

Benüm dûd-ı kebûd-ı nâr-ı âhum başdan aşmışdur
Senüñ zülf-i siyâhuñ ayaguñla bas ber-â-berdür G/50.2

Çerâg-ı hüsnüñüñ nûrî fûrûg-ı şem’-i kâfûrî
Nigâr-ı ‘anberîn-gîsû nihâl-i sîm-sîmâdur G/52.2

Zülfüñ hamında haddüñi hûrşîde virmez
Şem’i n’ider şu kimse k’anuñ şeb-çerâgı var G/53.2

Serde ey Bâkî gam-ı zülf-i hümâyûn-fâl var
Sâye-i baht u sa’âdet mâye-i ikbâl olur G/72.5

Zülfine gerçi hemân sünbül-i ter hem-serdür
İkisinden de siyek kâküli bâlâterdür G/108.3

Ser-i zülf-i siyehkâruñ şeb-i târ 'Îzâruñ pertevi meh-tâba benzer	G/116.4
Tâbı gitmez o zülf-i şeb-rengüñ Oldı hem-sâye-i meh-i enver	G/140.4
Çü zülfi halkalarından görine ruhsârı Şeb-i siyâhda gûyâ olur 'âyân ülker	G/150.3
Ne ser-keş servdür kaddüñ benüm ey nahl-i büstânum Cemâlüñ nûrına zülf-i şebâsâsın hicâb eyler	G/167.2
Siyeh zülfeynüñi sihr ile çeşmüñ gösterür su'bân Ruhuñda hâlüñ âteşler saçar ol 'ayn-i câdûdur	G/170.3
Ehl-i diller şiken-i zülfüñe şebbû didiler 'Âlemi kıldı mu'attar nice şeb bu didiler	G/184.1
Gerçi dil turrañ elinden yakasın kurtaramaz Ruhuña meyl idene zülf-i siyâh el karamaz	G/184.1
Zülf-i siyâhı sâye-i perr-i hümâ imiş İklîm-i hüsne anuñ için pâdişâ imiş	G/218.1
Şeb-i zülfüñ nihân eyle ruhuñ rûşen nehâr olsun Gider ebr-i hatuñ yüzden cemâlüñ nev-bahâr olsun	G/352.1
Yüzleri böyle kararmazdı eger ey mâh-rû Âfitâba tapmayaydı turra-i hindûlaruñ	G/253.3
Zâ'il olmaz heves-i zülf-i siyâhım dilden Hâsıl olmayacağıñ gerçi bu sevdâ bilürin	G/363.3
Zülfüñüñ kaldı gönül mürgi Kara Bağında Ruhuñuñ görmege 'azm itmiş iken Bagdâdın	G/374.2
Zülf-i siyehüñ mübârek olsun Zî-hil'at-i 'anberîn-girîbân	G/375.3
Çekinür silsile-i zülf-i siyehkâruña dil Beni dîvâne kılur bir gün o sevdâ göresin	G/384.3
Ârızuñ turmaz öper zülf-i siyeh-rû göz göre Hiç yüz virmezsin ammâ 'âşık-ı miskînüñe	G/425.3
Baña devlet yüzün göstermeyen baht-ı siyâhumdur Kara zülfüñ ki çekmiş perde ol ruhsâr-ı nîkûya	G/458.2
Berr-i Hicâza şemme-i zülfüñ yitürse bâd Huccâc kala bâdiyede Şâma çıkmaya	G/474.2
Siyâh atlas gibi zülfüñ yaraşdı 'Îzâr-ı âl-i müşgîn-hâle düşdi	G/527.3

Dökilmiş zülf-i müşgâsâ o kadd-i dil-sitân üzre
Döşenmiş sâye-i Tûbâ bihişt-i câvidân üzre K/VIII.3

Halka, Çenber, Bend, Ukde:

Künc-i ebrûsın hayâl it gûşe-i gülzârı gör
Halka-i zülfîn kıyâs it tabla-i ‘attârı gör G/71.1

Halka-i zülfî hayâli gözümüzden gitmez
Gûyiyâ çeşm-i ‘alîl üzre siyeh çenberdür G/108.4

Belâ-yı bend-i zülfünden halâs it cân-ı miskîni
Esîr-i mihnet-i ‘aşkuñ ne bend ü ne kemend ister G/143.2

Rişte-i mûy-ı dil-bere tolaşan
Beste-i bend-i zülf ü kâkül olur G/156.4

Görenler ruhlaruñda halka halka zülfüñi dirler
Meh-i bedr ile san kim cem’ olupdur hâleler yir yir G/190.3

Bend-i belâdan olmaduk âzâd bir nefes
Zülfüñ hevâsı olalı dilde hayâlümüz G/207.2

Çok tolaşdı turra-i müşgînüñe âşüfte-dil
Çîn-i zülfüñ bend ider bir gün hatâlar bilmiş ol G/297.6

Beter buldum dil-i dîvâneyi her çend pend itdüm
Saçuñla bend idüp âhir giriftâr-ı kemend itdüm G/336.1

Turrañdan indi gamzeñe cân-bâz-ı dil yine
Çenberden atdı kendüsini hançer üstine G/428.3

Belâdur gel bu sevdâdan geç ey dil
Tolaşma halka-i zülf-i nigâra G/468.5

Zülfüñe bend eyle ben mecnûnı didüm dil-bere
Didi kayd itdüm seni dîvâne geçdüñ deftere G/481.1

Bend-i zülfünden ne mihnet çekdüğün bilsen gönül
Başuñla kâkül gibi düşse bu sevdâ kâşkî G/496.3

Kâkülüñ bend-i belâdan beni âzâd itsün
Alayın boynuma ol zülf-i semen-sâ gamını G/506.5

Zülf-i dil-ber bendine düşmiş gibi âşüfte-hâl
Sünbül-i miskîn ‘aceb kendin perîşân eyledi K/VII.11

Kandil, Duhan:

Bahûr-ı micmer-i hüsn ü bahâdur hâl-i ruhsârüñ
Anuñ ol halka halka turra-i müşgîn duhânıdur G/54.5

Zülfüñ duhân-ı meş’ale-i bezm-i hüsndür
Agzuñ çerâg-ı lutf u melâhat şîrârıdur G/99.3

Kemend, Dam:

İtdi şikâr gönlümi bir şûh-ı şeh-levend Müjgânı tîr ü kaşî kemân turrası kemend	G/3.1
Gel ey dil halka-i müşgîn-i zülf-i pür-şikenden geç Düşersin dâm-ı tezvîre reh-i mekr ü fitenden geç	G/30.1
Oldı bir tıfluñ kemend-i zülfine cânlar esîr Gamzesinden kan tamar agzında ammâ bûy-ı şîr	G/145.1
Rişte-i cânumda zülfüñ bir girih bend itdi kim Halline kâdir degül müşkil-güşâlar bilmiş ol	G/297.5
Olmasañ ger cihânda bir dâne Zülfüñ olmazdı cân mürgina dâm	G/329.5
Tolaşmakdan degül fâriğ kemend-i kâküli dâ'im Ulaşmakdan degül hâlî kemân ebrûsı peyveste	G/445.3
Ârzû-yı dâne-i hâl-i ruhuñla 'âkıbet Düşdi hayfâ mürg-i dil sayyâd-ı zülfüñ dâmına	G/480.3
Ârzû eyler kemend-i kâkül-i cânâneyi Baglasan zencîrler tutmaz dil-i dîvâneyi	G/509.1
Dem-â-dem sîm ü zer micmer kılur ol turraya hem-ser Duhân-ı 'ûd u 'anberden kemend-i zülf-i müşgâsâ	K/XXVII.8

Küfür, Günah, İman, Hindu:

Mihneti dil ser-i zülfinde çeker ey Bâkî Kâfiristâna düşen kimsede mihnet demidür	G/ 81.5
Bende-i fermân olup gîsû-yı kâfir-kîşüñe Hidmete bil bağlayupdur ey sanem zünnârlar	G/85.2
Gelüp kâfir saçuñ ruhsârüñ üzre Yüzüñ nûrın görüp îmâne geldi	G/498.3
Misâl-i halka-i zülf-i girih-gîr-i ham-ender-ham Biri birine koydı tîg-i kahruñ kâfiristânı	K/ XIV.27
Dil-i âşüfte-sıfat cevri ile pâ-mâl itme Hindû-yı halka be-güşüñdür o zülf-i miskîn	K/ XXVI.24

Leylâ, Per-i Gurâb, Duman, Şebdîz, Hindû Zırh, Perde:

'İzâr-ı yâre ay ile yanaşdı zülf-i Hindûsı Velî ayrılmadı yanından anuñ bir nice yıldur	G/89.2
Zülfüñ duhân-ı meş'ale-i bezm-i hüsnüdür Agzuñ çerâg-ı lutf u melâhat şîrânıdır	G/99.3

Gîsûlaruñ firâkı helâk eyledi bizi Boynuña alma ey saçı Leylâ vebâlümüz	G/207.3
‘Âleme leylî saçuñ sevdâsın izhâr eylerin Nev-bahâr eyyâmıdır bir gün tutar mecnunluğum	G/325.3
Nice yıldur deşt-i gamdur cân-ı mahzûnuñ yiri Ey saçı Leylâ virildi bana Mecnûnuñ yiri	G/ 548.1
Mar, Asa, Ef’i: Ruh-ı zîbâsı bir genc-i güşâde Kemend-i zülfi mâr-ı ser-şikeste	G/473.3
Misk, Anber, Nâfe, Buhur-ı Meryem: Ayaklarda kalur sünbül o zülfi-nîm-tâbâsâ Saçuñla bahs iderse başa çıkmaz müşg-i nâbâsâ	G/2.1
Nedür bu pîç pîç ü çîn çîn ü ham-be-ham kâkûl Nedür bu turralar bu halka halka zülfi müşgâsâ	G/ 6.2,
Nâfe kıldı zülfi müşgînüñ görüp serber-zemîn Ayaguñ topragına miskînlik itdi müşg-i nâb	G/20.2
Olsa ‘irfân ehline cânân olunca şöyle kim Zülfi müşgîni şikeste ‘ahd ü peymânı dürüst	G/22.2
Gel ey dil halka-i müşgîn-i zülfi pür-şikenden geç Düşersin dâm-ı tezvîre reh-i mekr ü fitenden geç	G/30.1
Düşüp ol kadd-i bâlâdan döşenmiş hâk-i râh üzre Mu’anber zülfi gûyâ sâye-i serv ü sanavberdür	G/50.3
Çerâg-ı hüsnüñüñ nûrı fûrûg-ı şem’-i kâfûrî Nigâr-ı ‘anberîn-gîsû nihâl-i sîm-sîmâdur	G/52.2
Bahûr-ı micmer-i hüsn ü bahâdur hâl-i ruhsâruñ Anuñ ol halka halka turra-i müşgîn duhânıdır	G/54.5
Künc-i ebrûsın hayâl it gûşe-i gülzârı gör Halka-i zülfîn kıyâs it tabla-i ‘attârı gör	G/71.1
Turralar egnindeki müşgîn zirihler seyrin it Gamzeler takınduğı şemşîr-i cevherdârı gör	G/71.2
Hatt-ı siyâh u turra-i ‘anber-feşâna bak Evvel zuhûr-ı fitne-i Âhir-i zamânı gör	G/77.2
Kaddüñ katında kâmet-i şimşâd pest olur Zülfüñ yanında revnak-ı ‘anber şikest olur	G/97.1
La’lûñ katında kıymet-i gevher şikest olur Zülfüñ yanında revnak-ı ‘anber şikest olur	G/98.1

Çözdi çemende turraların sünbül-i tarî Gûyâ tagıtdı mûyını müşgîn külâleler	G/103.3
Ebr-i bahâr-ı hüsndür ol zülf-i müşg-bâr Yagdı ‘izârı bâgına hat sanma zînhâr	G/111.2
Zülf-i müşg-efşânı vasfın yazdugum bildi devât Hâmenüñ saldı ayağı altına miskî harir	G/145.3
Sürdükçe nizelerle yanußndan müjeñ dili Kullâblarla turra-i ‘anber-feşân çeker	G/154.5
Şol gönül kim devr ider pîrâmen-i bâg-ı ruhun Zülf-i müşgînüñ gibi yıllarca ser-gerdân olur	G/159.2
Didüm müşgîn saçuß mıdur mu’attar iden âfâk Perîşân eyleyüp kâküllerini didi kim budur	G/170.4
Müşg ü ‘anber ezilürken göricek kâkülüñi Yine anlar başuß üstinde senuß yir ideler	G/177.2
Ehl-i diller şiken-i zülfüne şebbû didiler ‘Âlemi kıldı mu’attar nice şeb bu didiler	G/184.1
Dil-i sad-çâk o mûy-ı müşg-bûnuñ bendine kalmaz Çeker zülf-i dil-âvîzûñ cefâsın şâne incinmez	G/199.3
Göricek sîn-i miske beñzetedüm Şâne-i zülf-i ‘anber-efşânüñ	G/249.3
Ey sabâ dil rahtın ol gîsûy-ı müşgîn-târe çek ‘Aşık-ı dîvâneyi zencîr-i zülf-i yâre çek	G/254.1
Çok tolaşdı turra-i müşgînüñe âşüfte-dil Çîn-i zülfüñ bend ider bir gün hatâlar bilmiş ol	G/297.6
Nâfe-i müşgîn-i zülfinden haber sor Çîne var Ey sabâ geşt ü güzâr it kâ’inâtı turma yil	G/310.4
Yaluñuz gerden-i zîbâsı degül hâlet-bahş ‘Anber-âmîz o zülfeyn ile gîsû da güzel	G/313.3
Saçuß zencîrine bend it dil-i âvâre eglensün Mukayyed kıl biraz ol zülf-i müşgîn-târe eglensün	G/353.1
Cârû-keş oldu sünbül-i ter bâga nitekim Sahn-ı bihişte turra-i müşgîn-i hûr-ı ‘în	G/ 379.2
Çîn içre yok saçuß gibi bir müşk-i ter velî Müşgîn saçunda bulmag olur sad hezâr çîn	G/379.3
Dil çeker ol târ-ı mûy-ı ‘anberînüñ minnetin İstemez ‘âlemde zülf-i hûr-ı ‘înüñ minnetin	G/383.1

Bûy-ı zülfün şemmesin irgürse dest-i Çine bâd Eylemezdi sünbül-i müşgîne âhû ser-fürû	G/399.3
Mu'attar zülf ü hâlün seyr idenler ey gözi âhû Dimişlerdür hakikat misk odur 'âlemde 'anber bu	G/402.2
Tagıdup her yaña zülfün 'anber-efşân itmede Âh kim bî-dillerin hâtır-perîşân itmede	G/414.1
Totalum mihri görem tal'at-i dil-ber yirine Kime dil baglayam ol zülf-i mu'anber yirine	G/422.1
Müşgîn saçuñda ey yüzi gül cân-ı nâ-tevân Ol riştedür ki baglana bir deste sünbüle	G/447.3
Turra-i müşgîni sünbül 'arız-ı rengîni gül Subh-dem ruhsâr-ı 'âlem şöyle zîbâdur yine	G/455.2
Var ise turra-i müşgînünün âşüftesidür Bî-sebeb düşmedi âhû-yı Hutun sahrâya	G/467.2
'Anberîn hattun anun sâyesidür haddünde Kim gönül baglamaz ol turra-i 'anbersâya	G/467.3
Âh ider dil bakup ol turra-i müşgîn-bûya Eşer itmez n'idelüm âh o gözi âhûya	G/479.2
Zülf-i 'anber-bûyuñun sevdâlarıdur dûstum 'Âşikuñ hâlin perîşân eyleyen sünbül gibi	G/492.2
Hâl u hat milket-i Rûm üstine leşger çekdi Virdiler kâkül-i müşgînüne ser-dârlığı	G/495.4
Alayın başuma ol kâkül-i müşgîn elemin Çekeyin her ne belâ ise o bâlâ gamını	G/506.3
Kâkül-i müşgîni sevdâsıyla yansam dûd-ı dil Gûşe-i destârdan peydâ olur sünbül gibi	G/532.2
Bûy-ı 'aşk ile sarıldum nâfe gibi posta Bir kılina asmadı ol kâkül-i pür-ham beni	G/536.2
Turra-i müşgînüne olmazsa rûzî dest-res Şâne-veş minşâr-ı mihnet çâk çâk eyler beni	G/539.5
Egerçi ser-âmed geçer şâh-ı sünbül Mu'anber saçuñla kaçan ola hem-ser	K/ III.4
Tolar bûy-ı müşgîn-i zülfünle 'âlem Döner nâfe-i miske çarh-ı müdevver	K/ III.5

Dökilmiş zülf-i müşğâsâ o kadd-i dil-sitân üzre Döşenmiş sâye-i Tûbâ bihişt-i câvidân üzre	K/ VIII.3
Bâde-i la'lüne hemşîre şarâb-ı gülfâm Zülf-i müşğîn-i semensâña birâder sünbül	K/ XXIV.34
Dil-i âşüfte-sıfat cevri ile pâ-mâl itme Hindû-yı halka be-gûşuñdur o zülf-i miskîn	K/ XXVI.24
Dem-â-dem sîm ü zer micmer kılur ol turraya hem-ser Duhân-ı 'ûd u 'anberden kemend-i zülf-i müşğâsâ	K/ XXVII.8
Perçem, Kâkül, Gîsû, Turra: Ayaklarda kalur sünbül o zülf-i nîm-tâbâsâ Saçuñla bahs iderse başa çıkmaz müşğ-i nâbâsâ	G/2.1
İtdi şikâr göñlümi bir şûh-ı şeh-levend Müjgânı tîr ü kaşı kemân turrası kemend	G/3.1
Nedür bu pîç pîç ü çîn çîn ü ham-be-ham kâkül Nedür bu turralar bu halka halka zülf-i müşğâsâ	G/6.2
Turra-i tâli'umuñ böyle perîşanlığına Yine ol zülf-i pür-âşûb u fitendür bâ'is	G/26.2
Gerçi hâl u hatuñ âşüftesi çokdur ammâ Beni dîvâne kılan silsile-i gîsûdur	G/46.3
Hoş geldüñ ey nesîm-i sabâ merhabâ diyü Bâd-ı bahâra turra-i cânâne sarmaşur	G/47.2
Nihâl-i kâmetuñ hakkâ 'aceb nahl-i dil-ârâdur Egerçi kaddüñ a'lâ kâkülüñ a'lâdan a'lâdur	G/52.1
Çerâg-ı hüsnüñüñ nûri fûrûg-ı şem'-i kâfûrî Nîgâr-ı 'anberîn-gîsû nihâl-i sîm-sîmâdur	G/52.2
Bahûr-ı micmer-i hüsn ü bahâdur hâl-i ruhsâruñ Anuñ ol halka halka turra-i müşğîn duhânıdur	G/54.5
Turralar egnindeki müşğîn zirihler seyrin it Gamzeler takınduğı şemşîr-i cevherdârı gör	G/71.2
Hatt-ı siyâh u turra-i 'anber-feşâna bak Evvel zuhûr-ı fitne-i Âhir-i zamânı gör	G/77.2
Her kim keşîde tutmaya destin o turradan Zinhâr gaflet eylemesün çok zarâr çeker	G/79.6
Saçuñ târına peyveste kılursa rişte-i cânı 'Alâ'ikden geçüp Bâkî cihândan inkitâ' eyler	G/82.5

Bende-i fermân olup gîsû-yı kâfir-kîşûne Hidmete bil bağlayupdur ey sanem zünnârlar	G/85.2
Çözdi çemende turraların sünbül-i tarî Gûyâ tagıtdı müyımı müşgîn külâleler	G/103.3
Zülfine gerçi hemân sünbül-i ter hem-serdür İkisinden de siyeh kâküli bâlâterdür	G/108.3
Bilüñe yok bedel velî saçuñuñ Girihin çözseñ ol miyâne değer	G/113.6
Meydâna girdi şevk ile şemşîr-bâz-ı berk Çok akçe saçdı üstine ebr-i güher-nisâr	G/130.5
Tursun yirinde gamze-i kattâl-i hûn-feşân Başdan belâlu ‘âşıkı ol perçem öldürür	G/133.4
Sürdükçe nizelerle yanuñdan müjeñ dili Kullâblarla turra-i ‘anber-feşân çeker	G/154.5
Zülfüñ el bir eyleyüp turrañla pinhân itdiler Hâtem-i dil hâsılı ya andadur ya bundadur	G/157.4
Tursun yirinde gamze-i kattâl-i hûn-feşân Başdan belâlu ‘âşıkı ol perçem öldürür	G/156.4
Hevâ-yı kâküli bir yaña bir yaña zülfî Başumda derd ü belânuñ nihâyeti yokdur	G/169.3
Didüm müşgîn saçuñ mıdur mu’attar iden âfâk Perîşân eyleyüp kâküllerini didi kim budur	G/170.4
Göñlümi bende çeken kâkül-i pür-tâb nedür Cânuma hurde geçen gevher-i nâ-yâb nedür	G/172.1
Müşg ü ‘anber ezilürken göricek kâkülüñi Yine anlar başuñ üstinde senüñ yir ideler	G/177.2
Gerçi dil turrañ elinden yakasın kurtaramaz Ruhuña meyl idene zülf-i siyâh el karamaz	G/203.1
Gîsûlaruñ firâkı helâk eyledi bizi Boynuña alma ey saçı Leylâ vebâlümüz	G/207.3
Sünbülüñ revnakın şikest itdi Şiken-i turra-i perîşânun	G/249.5
Yüzleri böyle kararmazdı eger ey mâh-rû Âfitâba tapmayaydı turra-i hindûlaruñ	G/253.3
Ey sabâ dil rahtın ol gîsûy-ı müşgîn-târe çek ‘Âşık-ı divâneysi zencîr-i zülf-i yâre çek	G/254.3

Baglarsan eger deste-i reyhân ile turmaz Tâ rişte-i cân turrası târna ulandı	G/524.3
Giceler kâküli sevdâsı ile dildârûñ Haddi pâyânı mı var dūr u dirâz efkârûñ	G/276.1
Kendü başında degül mi niçün ol meh bilmez Dil-i miskîne ne bend eyledüğün ol kâkül	G/296.4
Çok tolaşdı turra-i müşğînüñe âşüfte-dil Çîn-i zülfüñ bend ider bir gün hatâlar bilmiş ol	G/297.6
Yaluñuz gerden-i zîbâsı degül hâlet-bahş ‘Anber-âmîz o zülfeyn ile gîsû da güzel	G/313.3
‘Âleme leylî saçuñ sevdâsın izhâr eylerin Nev-bahâr eyyâmıdır bir gün tutar mecnunluğum	G/325.3
Beter buldum dil-i dîvâneyi her çend pend itdüm Saçuñla bend idüp âhir giriftâr-ı kemend itdüm	G/336.1
Çîn içre yok saçuñ gibi bir müşk-i ter velî Müşğîn saçuñda bulmag olur sad hezâr çîn	G/379.3
Lebleri mül saçları sünbül yanagı berg-i gül Bir semen-ber serv-i hoş-reftâr dirseñ işte sen	G/380.2
Rûzgârûñ sitemin gör düşürüp gîsûña Yine dil zevrakını saldı Firengistâne	G/410.3
Turralar boynın burup hüsnin temâşâlanmada Zülfî tâvûsı İrem bâğında cevlân itmede	G/414.2
Turrañdan indi gamzeñe cân-bâz-ı dil yine Çenberden atdı kendüsini hançer üstine	G/428.3
Kâküli sanmañ görinen tâ’ir-i devlet hümâ Sâye salmışdur o şâhenşâh-ı hûbân üstine	G/438.3
Dâne dâne ol ‘araklar turra-i pür-tâbda Katre katre jâlelerdür sünbül-i sır-âbda	G/442.1
Tolaşmakdan degül fârig kemend-i kâküli dâ’im Ulaşmakdan degül hâlî kemân ebrûsı peyveste	G/445.3
Müşğîn saçuñda ey yüzi gül cân-ı nâ-tevân Ol riştedür ki baglana bir deste sünbüle	G/447.3
Turra-i müşğîni sünbül ‘arız-ı rengîni gül Subh-dem ruhsâr-ı ‘âlem şöyle zîbâdur yine	G/455.2

Var ise turra-i müşğînüñüñ âşüftesidür Bî-sebeb düşmedi âhû-yı Hutten sahrâya	G/467.2
‘Anberîn hattüñ anuñ sâyesidür haddünde Kim gönül bağlamaz ol turra-i ‘anbersâya	G/467.3
Âh ider dil bakup ol turra-i müşğîn-bûya Eşer itmez n’idelüm âh o gözi âhûya	G/479.2
‘Acebâ bâd-ı suhân-çîn ne hatâ gördi geçer Dil-i âşüfteyi ol turra-i müşğîn-bûya	G/479.3
Kâkülüñ sevdâlarından düşdi gönülüm zülfüne Bir belâ dahı ol oldı başuma kâkül gibi	G/492.4
Hâl u hat milket-i Rûm üstine leşger çekdi Virdiler kâkül-i müşğînüne ser-dârlığı	G/495.4
Gelüp kâfir saçuñ ruhsârüñ üzre Yüzüñ nûrın görüp îmâne geldi	G/498.3
Kâşkî cânı saçuñ dârına ber-dâr itsen Hâkden ref’ idi bî-çâreye rif’atler idi	G/502.2
Alayın başuma ol kâkül-i müşğîn elemin Çekeyin her ne belâ ise o bâlâ gamını	G/506.3
Bâd gîsûların açdukça görünür rûh-ı yâr Bâg-ı cennetde açılmış gül-i sîr-âb gibi	G/507.5
Ârzû eyler kemend-i kâkül-i cânâneyi Bağlasan zencîrler tutmaz dil-i dîvâneyi	G/509.1
Bağlarsan eger deste-i reyhân ile turmaz Tâ rişte-i cân turrası târına ulandı	G/524.3
Saçuñ bendinde dil derdin sorarsañn Garîb üftâde müşkil hâle düşdi	G/527.5
Kâkül-i müşğîni sevdâsıyla yansam dûd-ı dil Gûşe-i destârdan peydâ olur sünbül gibi	G/532.2
Bûy-ı ‘aşk ile sarıldum nâfe gibi posta Bir kılına asmadı ol kâkül-i pür-ham beni	G/536.2
Saçuñ sevdâsı şeydâ ideli ben zâr u mahzûnı Unutdı halk-ı ‘âlem kıssa-i Leylâ vü Mecnûnı	G/538.1
Turra-i müşğînüne olmazsa rûzî dest-res Şâne-veş minşâr-ı mihnet çâk çâk eyler beni	G/539.5
Nice yıldur deşt-i gamdur cân-ı mahzûnuñ yiri Ey saçı Leylâ virildi bana Mecnûnuñ yiri	G/548.1

Perişan:

Zülf-i pür-ham çün ruhuñ üzre perişân-hâl olur
Kendüsin cem' idemez ol nice mâh u sâl olur G/72.1

Zülf-i endîşesine varma sakın ey Bâkî
Anda mecmu' ileden 'aklı perişan getirür G/131.5

Didüm müşğîn saçuñ mıdur mu'attar iden âfâkı
Perişân eyleyüp kâküllerini didi kim budur G/170.4

Hattınuñ pîrûzesin buldı çıkardı bâd-ı subh
Zîr-i dâmânında ol zülf-i perişân gizlemiş G/214.6

Sünbülün revnakın şikest itdi
Şiken-i turra-i perişânun G/249.5

Zülf-i dil-ber bendine düşmiş gibi âşüfte-hâl
Sünbül-i miskîn 'aceb kendin perişân eyledi K/VII.11

Resen, Rişte, Risman, Mıstar:

Zülf-i nigâre şâneveş olursa dest-res
Mikrâz gibi rişte-i peyvend-i gayrı kes G/209.1

Sevda, Sevâd:

Sevdâ-yı zülf-i yâr ile Bâkî ne çekdügin
Bend-i kemend-i 'aşka giriftâr olan bilür G/83.5

Ey mübtelâ-yı şîve-i bâlâ-yı yâr olan
Sevdâ-yı zülf-i başuña düşsün belâyı gör G/129.5

Kâkülün sevdâlarından düşdi gönlüm zülfüne
Bir belâ dahı ol oldı başuma kâkül gibi G/492.4,

Bend-i zülfünden ne mihnet çekdügin bilsen göñül
Başuña kâkül gibi düşse bu sevdâ kâşkî G/496.3

Açdı ol gonca-i ra'nâyı libâs-ı gül-gün
Düşdi ruhsârına zülf-i başuma sevdâsı G/537.4

Saçuñ sevdâsı şeydâ ideli ben zâr u mahzûnı
Unutdı halk-ı 'âlem kıssa-i Leylâ vü Mecnûnı G/538.1

Sünbül, Reyhan, Benefşe:

Ârızuñda ol iki zülf-i girih-gîrün senüñ
Suya konmuş iki garrâ tâze sünbüldür bana G/12.2

Zülfün ki târ-ı eşk-i firâvâne sarmaşur
Sünbüldür ol ki rişte-i bârâne sarmaşur G/47.1

Çözdi çemende turraların sünbül-i tarî
Gûyâ tagıtdı müyümü müşğîn külâleler G/103.3

Benefşe kendüyi zülfüne teşbîh itse incinme Ki ol bir şâhid-i kâşânedür bâzâre düşmişdür	G/173.3
Ser-i zülfüñle zencîrin sürer dîvânedür sünbül Gam-ı hâlûñle yanup lâleler kühsâre düşmişdür	G/173.4
Yâd-ı ser-i zülfüñle gülzâr-ı dil ü cânda Sünbüller ider peydâ efkâr-ı perişânum	G/338.3
Lebleri mül saçları sünbül yanagı berg-i gül Bir semen-ber serv-i hoş-reftâr dirseñ işte sen	G/380.2
Müşgîn saçuñda ey yüzi gül cân-ı nâ-tevân Ol riştedür ki baglana bir deste sünbüle	G/447.3
Kâkül-i müşgîni sevdâsıyla yansam dîd-ı dil Gûşe-i destârdan peydâ olur sünbül gibi	G/ 532.2
Ruhlaruñ üzre yatur zülf-i semensâ gûyâ Gül-i terden idinür kendüye bister sünbül	K/XXIV.39
Tugra: Beyâz-ı safha-i ruhsâruñ üzre zülf-i pür-çînüñ Misâlin görmemişdür kimse bir tigrâ-yı garrâdur	G/52.3
Halka halka zülf kim ol hatt u hâl üstindedür Şekl-i tigrâdur misâl-i bî-misâl üstindedür	G/124.1
Yazıldı haddüñ üzre hatuñ zâhir olmadın Dirsem ‘aceb mi zülfüne tigrâ-yı bî-misâl	G/291.4
Zencir, silsile: Zülfünden ayrı Bâkî bir hâl ile yürür kim Zencîrden boşanmış dîvânedür sanurlar	G/ 115.5
Ey sabâ dil rahtın ol gîsûy-ı müşgîn-târe çek ‘Aşık-ı dîvâneyi zencîr-i zülf-i yâre çek	G/254.1
Zülfüñi görsem ‘izâruñ üzre ey hûr-i cemîl Sanuram zencîr şeklin baglamışdur Selsebîl	G/ 285.1
Zencîr-i zülf-i dil-bere dîvâne olmayan Baglamaludur ey gönül uslu degüldür ol	G/295.4
Âşüfte bend-i silsile-i zülfüne nesîm Mâ’il nihâl-i kâmetüne tab’-ı müstakîm	G/334.1
Saçuñ zencîrine bend it dil-i âvâre eglensün Mukayyed kıl biraz ol zülf-i müşgîn-târe eglensün	G/353.1
Çekinür silsile-i zülf-i siyekhârûña dil Beni dîvâne kılar bir gün o sevdâ göresin	G/384.3

Düşmesin silsile-i zülf-i perişânuña dil 'Aklını başına cem' eylesün ol dîvâne	G/410.4
Bend-i belâ-yı zülfüñ ile künc-i gamda dil Zencîrlerle baglu yatur şîr-i ner gibi	G/503.2
Bir dil mi var ki zülfîñe dîvâne kılmayup Dârü'ş-şifâ-yı 'aşkda zencîre urmadı	G/521.4
Zer, Sim: Zîr-i zülfüñde görenler hattıñı ebr-i bahâr Sâye salmış sandılar sahn-ı gülistân üstine	G/ 438.5
Dem-â-dem sîm ü zer micmer kılur ol turraya hem-ser Duhân-ı 'ûd u 'anberden kemend-i zülf-i müşgâsâ	K/ XXVII.8
Zülf: Ayaklarda kalur sünbül o zülf-i nîm-tâbâsâ Saçuñla bahs iderse başa çıkmaz müşg-i nâbâsâ	G/2.1
Hâkümi ide sifâl-i sünbül ü reyhân felek Gitmeye başdan hevâ-yı bûy-ı zülf-i dil-rübâ	G/3.2
Nedür bu pîç pîç ü çîn çîn ü ham-be-ham kâkül Nedür bu turralar bu halka halka zülf-i müşgâsâ	G/6.2,
Ser-i zülfîyle hatın örter imiş dirler o şûh Açmadı kimseye ammâ orayı bâd-ı sabâ	G/9.2
'Ârızuñda ol iki zülf-i girih-gîrûn senüñ Suya konmuş iki garrâ tâze sünbüldür bana	G/12.2
Lâmı erbâb-ı gamuñ kadd-i dü-tâsı mânend Zülf-i mergûbuñ ile kâkül-i hoş-bûña fidâ	G/16.3
Olsa zülfî o gül-'izâra nikâb Olur âşüfte sünbül-i sîr-âb	G/19.1
Nâfe kıldı zülf-i müşgîñüñ görüp serber-zemîn Ayaguñ toprağına miskînlik itdi müşg-i nâb	G/20.2
Olsa 'irfân ehline cânân olunca şöyle kim Zülf-i müşgîni şikeste 'ahd ü peymâni dürüst	G/22.2
Turra-i tâli'umuñ böyle perişanlığına Yine ol zülf-i pür-âşûb u fitendür bâ'is	G/26.2
Hevâ-yı zülfî kılmışdur seni ey ebr âvâre Gözüñ yaşı budur seyl-i firâvân olmaga bâ'is	G/27.2
Olurken rûz u şeb hem-sâye ol ruhsâr-ı zîbâya Nedür zülf-i dil-âvîzüñ perişân olmaga bâ'is	G/27.3

Gel ey dil halka-i müşgîn-i zülf-i pür-şikenden geç Düşersin dâm-ı tezvîre reh-i mekr ü fitenden geç	G/30.1
Kemend-i zülfi ey Bâkî saña çok bend geçmişdür Velî sen gamze-i hûn-rîzi cevrin gör geçenden geç	G/30.5
Alınmazdı gönül yâr olmayaydı Ser-i zülfüñ gibi kec-bâze ger ruh	G/33.3
Baglar Sünbülede ey meh-rû Vasf-ı zülfüñdeki şi'rüm üstâd	G/41.2
Gösterdi gâh zülfi karasın gehî kaşın Deryâ-yı hüsn-i dûst 'ayân itdi cezr ü med	G/ 43.3
Ruhuñ ey gonca-dehen berg-i gül-i hod-rûdur Dir gören zülf-i siyehkârûñ için şeb-bûdur	G/46.1
Zülfüñ ki târ-ı eşk-i firâvâne sarmaşur Sünbüldür ol ki rişte-i bârâne sarmaşur	G/47.1
Göñlin o zülfe beste kılan cân-ı nâ-tevân Ol riştedür ki deste-i reyhâne sarmaşur	G/47.3
Zülfüñ gamını vasf idemez bî-hüşân-ı 'aşk Mânend-i şâne dilleri mestâne sarmaşur	G/47.4
Ol kâmet üzre zülf-i semen-bûya beñzedi Şol yâsemen ki serv-i hırâmâne sarmaşur	G/47.7
Zülfi elinden almaga cân-ı belâ-keşi Boynın kulagın öpdi girîbân u gûşvâr	G/48.3
Benüm dûd-ı kebûd-ı nâr-ı âhum başdan aşmışdur Senüñ zülf-i siyâhuñ ayaguñla bas ber-â-berdür	G/50.2
Düşüp ol kadd-i bâlâdan döşenmiş hâk-i râh üzre Mu'anber zülfi gûyâ sâye-i serv ü sanavberdür	G/50.3
Beyâz-ı safha-i ruhsârûñ üzre zülf-i pür-çînüñ Mîsâlin görmemişdür kimse bir tigrâ-yı garrâdur	G/52.3
Zülfüñ hamında haddüñi hûrşide virmezsin Şem'i n'ider şu kimse k'anuñ şeb-çerâğı var	G/53.2
Künc-i ebrûsın hayâl it gûşe-i gülzârı gör Halka-i zülfîn kıyâs it tabla-i 'attârı gör	G/71.1
Zülf-i pür-ham çün ruhuñ üzre perişân-hâl olur Kendüsin cem' idemez ol nice mâh u sâl olur	G/72.1
Tâb-ı zülfüñle gönül kıldukça âh-ı âteşin Dûd-ı dil cevln ider tâvûs-ı zerrîn-bâl olur	G/72.2

Serde ey Bâkî gam-ı zülf-i hümâyûn-fâl var Sâye-i baht u sa'âdet mâye-i ikbâl olur	G/72.5
Mihneti dil ser-i zülfinde çeker ey Bâkî Kâfiristâna düşen kimsede mihnet demidür	G/81.5
Sevdâ-yı zülf-i yâr ile Bâkî ne çekdügin Bend-i kemend-i 'aşka giriftâr olan bilür	G/83.5
Sünbül-i ter zülfüñüñ Hindî gulâmıdır senüñ Hâksârıdır gül-i ruhsârıñuñ gülzârlar	G/85.4
'Îzâr-ı yâre ay ile yanaşdı zülf-i Hindûsı Velî ayrılmadı yanından anuñ bir nice yıldur	G/89.2,
Dil beste-i kemend-i ser-i zülf-i yârdur Cân haste-i kirişme-i çeşm-i nigârdur	G/90.1
Kaddüñ katında kâmet-i şimşâd pest olur Zülfüñ yanında revnak-ı 'anber şikest olur	G/97.1
La'lüñ katında kıymet-i gevher şikest olur Zülfüñ yanında revnak-ı 'anber şikest olur	G/98.1
Bâkî şikenc-i zülfî gamın yazmag istesem Tâkat getirmez elde kalemler şikest olur	G/98.7
Zülfüñ duhân-ı meş'ale-i bezm-i hüsndür Agzuñ çerâg-ı lutf u melâhat şirârıdır	G/99.3
Yıllardurur yoluñda senüñ pây-mâldur Miskîn zülfüñ ayaga salma vebâldur	G/100.1
Zülfine gerçi hemân sünbül-i ter hem-serdür İkisinden de siyeh kâküli bâlâterdür	G/108.3
Halka-i zülfî hayâli gözümüzden gitmez Gûyiyâ çeşm-i 'alîl üzre siyeh çenberdür	G/108.4
Ebr-i bahâr-ı hüsndür ol zülf-i müşg-bâr Yagdı 'izârı bâğına hat sanma zînhâr	G/111.2
Kûhdan geçse gam-ı zülfüñle âhum sarsarı Kûh deşt ü deşt bâg u bâg sünbülzâr olur	G/114.4
Zülfüñden ayru Bâkî bir hâl ile yürür kim Zencîrden boşanmış dîvânedür sanurlar	G/115.5
Ser-i zülf-i siyehkârıñ şeb-i târ 'Îzârıñ pertevi meh-tâba benzer	G/116.4

Halka halka zülf kim ol hatt u hâl üstindedür Şekl-i tigrâdur misâl-i bî-misâl üstindedür	G/124.1
Mîmdür gûya dehânun safha-i mâh üzredür Sîne beñzer şâne-i zülfün ki sâl üstindedür	G/124.6
Ne hümâ kaydı ser-i zülfi nevâsında baña Göñül o mertebelerden yüce pervâz eyler	G/126.2
Bend-i zülfinden elem çekme iñen ey Bâkî Seni ağyardan ol kayd ile mümtâz eyler	G/126.5
Peşmîne geydi egnine zülfünden aldı el Göklerde uçdı âhir efendi hümâyı gör	G/129.3
Ey mübtelâ-yı şîve-i bâlâ-yı yâr olan Sevdâ-yı zülfi başuña düşsün belâyı gör	G/129.5
Zülfi endîşesine varma sakın ey Bâkî Anda mecmu' ileden 'aklı perîşan getürür	G/131.5
Tâbı gitmez o zülf-i şeb-rengün Oldı hem-sâye-i meh-i enver	G/140.4
Tâbı gitmez o zülf-i şeb-rengün Esîr-i mihnet-i 'aşkuñ ne bend ü ne kemend ister	G/143.2
Zülfünün dest-resin tuydı meger ruhlaruña Bâgda sünbülün ahvâli perîşân dirler	G/144.2
Oldı bir tıfluñ kemend-i zülfine cânlar esîr Gamzesinden kan tamar agzında ammâ bûy-ı şîr	G/145.1
Zülf-i müşg-efşânı vasfın yazdugum bildi devât Hâmenün saldı ayağı altına miskî harir	G/145.3
Çü zülfi halkalarından görine ruhsârı Şeb-i siyâhda gûyâ olur 'âyân ülker	G/150.3
Gam-ı zülfünle dûd-ı âh-ı kebûd Lâcüverdî latîf sünbül olur	G/156.3
Rişte-i mûy-ı dil-bere tolaşan Beste-i bend-i zülf ü kâkül olur	G/156.4
Zülfün el bir eyleyüp turrañla pinhân itdiler Hâtem-i dil hâsılı ya andadur ya bundadur	G/157.4
Şol göñül kim devr ider pîrâmen-i bâg-ı ruhun Zülf-i müşgînün gibi yıllarca ser-gerdân olur	G/159.2
Ne ser-keş servdür kaddün benüm ey nahl-i büstânum Cemâlün nûrına zülf-i şebâsâsın hicâb eyler	G/167.2

Hevâ-yı kâkûli bir yaña bir yaña zülfi Başumda derd ü belânuñ nihâyeti yokdur	G/169.3
Siyeh zülfeynüñi sihr ile çeşmüñ gösterür su'bân Ruhuñda hâlün âteşler saçar ol 'ayn-i câdûdur	G/170.3
Benefşe kendüyi zülfüne teşbîh itse incinme Ki ol bir şahid-i kâşânedür bâzâre düşmişdür	G/173.3
Ser-i zülfünle zencîrin sürer dîvânedür sünbül Gam-ı hâlünle yanup lâleler kühsâre düşmişdür	G/173.4
Ucından zülfünüñ çok baş kesildi Meded 'ömrüm anı bir pâre kesdür	G/179.2
Ehl-i diller şiken-i zülfüne şebbû didiler 'Âlemi kıldı mu'attar nice şeb bu didiler	G/184.1
Öper meclisde la'l-i dil-beri peymâneler vardur Sunar destin ser-i zülf-i nigâra şâneler vardur	G/187.1
Dil-i dîvâne senüñ görmeyeli zülf ü ruhuñ Sanma cânâ giceden gündüzi idrâk eyler	G/188.4
Görenler ruhlaruñda halka halka zülfünüñ dirler Meh-i bedr ile san kim cem' olupdur hâleler yir yir	G/190.3
Dil-i sad-çâk o mûy-ı müşg-bûnuñ bendine kalmaz Çeker zülf-i dil-âvîzüñ cefâsın şâne incinmez	G/199.3
Gerçi dil turrañ elinden yakasın kurtaramaz Ruhuña meyl idene zülf-i siyâh el karamaz	G/203.1
Şâneden zahm irişür diyü dil-i mecrûha Sakınur hâtır-ı âşüfteyi zülfin taramaz	G/203.4
Bend-i belâdan olmaduk âzâd bir nefes Zülfün hevâsı olalı dilde hayâlümüz	G/207.2
Zülf-i nigâre şâneveş olursa dest-res Mikrâz gibi rişte-i peyvend-i gayrı kes	G/209.1
Çâk çâk itsün beni şemşîr-i gamzeñ şâneveş Zülfüne tek 'âkıbet olsun müyesser dest-res	G/211.2
Ruhsâr-ı şâf u pâki ham-ı zülf-i yârda Âyînedür ki deste vü pervâzı âbnûs	G/212.3
Âb-rûyuñdan irer âyîne-i hürşide tâb Tâb-ı zülfünden düşer levh-i zamîr-i kâne nakş	G/213.3

Hattınıñ pîrûzesin buldı çıkardı bâd-ı subh Zîr-i dâmânında ol zülf-i perişân gizlemiş	G/214.6
Zülf-i siyâhı sâye-i perr-i hümâ imiş İklîm-i hüsne anuñ içün pâdişâ imiş	G/218.1
Zülfüñ esîri Bâkî-i bî-çâre dûstum Bir mübtelâ-yı bend-i kemend-i belâ imiş	G/218.5
Zarûri ser-fürû kıldı edâña düşmen ey Bâkî Senüñ şemşîr-i tab'un Zülfekâr-ı Murtazâ ancak	G/ 234.7
Göriccek sîn-i miske beñzetedüm Şâne-i zülf-i 'anber-eşânüñ	G/249.3
Gönüller aldugın inkâr ider meger zülfüñ Elini mushafa urmuş yemîn ider zülfün	G/250.1
'Araklar eyler ise bâg-ı 'ârızüñ gül-geşt İñende olmasun andan efendi ter zülfün	G/250.2
Katuñda kanlar idüp oldı mu'teber gamzeñ Yanuñda yollara indi idindi yir zülfüñ	G/250.3
Ayaguñ öpmeden el çekmez ol virür başın Koyupdur ey boyı şimşâd o yolda ser zülfüñ	G/250.4
Misâl-i hüsnüñe tâvûs kuyruğı çekeli Cihâmî hükmüñe ram itdi ser-be-ser zülfüñ	G/250.5
Yolında nâfe-sıfat kıldı terk-i ser Bâkî Terahhum itmedi miskîne kıl kadar zülfüñ	G/250.6
Katı eller dili ser-i zülfüñ Dilek ey şûh-ı şivekâr dilek	G/252.2
Ey sabâ dil rahtın ol gîsûy-ı müşgîn-târe çek 'Aşık-ı dîvâneyi zencîr-i zülf-i yâre çek	G/254.1
Destüñde Zülfekâr-ı 'Alî nevk-i hâmedür Bâkî semend-i tab'üñ olur Düldül eylesen	G/255.5
Zülfüñi görsem 'izâruñ üzre ey hûr-i cemîl Sanuram zencîr şeklin bağlamışdur Selsebîl	G/285.1
Yazıldı haddüñ üzre hatuñ zâhir olmadın Dirsem 'aceb mi zülfüñe tigrâ-yı bî-misâl	G/291.4
Tâvûsdur ki ravzada cevlâna başlamış Ruhsârüñ üzre zülf-i semen-bû degüldür ol	G/295.2
Zencîr-i zülf-i dil-bere dîvâne olmayan Bağlamaludur ey gönül uslu degüldür ol	G/295.4

Rište-i cânumda zülfün bir girih bend itdi kim Halline kâdir degül müşkil-güşâlar bilmiş ol	G/297.5
Çok tolaşdı turra-i müşgînüñe âşüfte-dil Çîn-i zülfün bend ider bir gün hatâlar bilmiş ol	G/297.6
Vasf-ı hüsn-i yâr ile bir tâze divân baglasun Târ-ı zülf-i hürdan bend eylesün şîrâze gül	G/301.4
Dîdâr-ı dûst bâg u gül-istân yiter bana Zülf-i nigâr sünbül ü ruhsâr-ı yâr gül	G/305.4
Nâfe-i müşgîn-i zülfinden haber sor Çîne var Ey sabâ geşt ü güzâr it kâ'inâtı turma yil	G/310.4
Yaluñuz gerden-i zîbâsı degül hâlet-bahş 'Anber-âmîz o zülfeyn ile gîsû da güzel	G/313.3
Mâhdan mâhîye dek saldı cefâ kullâbın Kıssa-i gussa-i zülfün ne dirâz eyleyelüm	G/317.4
Ol iki zülf-i müşg-i gâliye-fâm Olmış ebrûlaruñ hilâlîne lâm	G/329.1
Olmasañ ger cihânda bir dâne Zülfün olmazdı cân mürgına dâm	G/329.5
Çeşm-i bîmârı gibi haste-dilem Ser-i zülfî gibi perişânem	G/330.2
Âşüfte bend-i silsile-i zülfüne nesîm Mâ'il nihâl-i kâmetüñe tab'-ı müstakîm	G/334.1
Hadîs-i târ-ı zülfünden fakîhe bir sü'âl itdüm Cevâba kâdir olmadı herîfî endbend itdüm	G/336.2
Yâd-ı ser-i zülfünle gülzâr-ı dil ü cânda Sünbüller ider peydâ efkâr-ı perişânum	G/338.3
Gam-ı zülfin çeküp ıraklardan' Fikr-i dûr u dirâza başlayalum	G/340.4
Nigehbân eyledüm genc-i gama bir heft-ser ejder Hayâl-i zülfini çün bu dil-i vîrâne tapşurdum	G/341.3
Ser-i zülfî ucında 'âkıbet ser terkini urdum Girüp meydâne Bâkî tûpumu çevgâne tapşurdum	G/341.5
Haber-i bûy-ı zülfün alınca Ne hevâlarda yeldi bâd-ı nesîm	G/342.3

Ne belâlar çekile zülf-i perîşânundan Ne fiten kopsa gerek nergis-i fettânundan	G/346.1
Şeb-i zülfün nihân eyle ruhuñ rûşen nehâr olsun Gider ebr-i hatuñ yüzden cemâlün nev-bahâr olsun	G/352.1
Saçuñ zencîrine bend it dil-i âvâre eglensün Mukayyed kıl biraz ol zülf-i müşgîn-târe eglensün	G/353.1
Yüri ey bâd elüñ kendüñe çek zülfinden Nice bir hâtır-ı ‘uşşâk perîşân olsun	G/356.1
Başlar kesilür zülf-i perîşânun ucundan Kanlar dökilür gamze-i bürrânun ucundan	G/356.1
Kaddüm бүkilüp derdüñ ile döndi kemâne Kullâb-ı ser-i zülf-i perîşânun elinden	G/363.3
Zâ’il olmaz heves-i zülf-i siyâhım dilden Hâsıl olmayacağıñ gerçi bu sevdâ bilürin	G/363.3
Nâle-i dil ol ham-ı zülf-i hü mâ-pervâzdan Şan figân-ı mürgdür ser-pençe-i şeh-bâzdan	G/364.1
Beydak-ı hâl-i ruhuñ zülfüñle mestûr eyleme Almaga şâhum gönül ferzânesin açmazdan	G/364.2
Zülfüñün kaldı gönül mürgi Kara Bağında Ruhuñun görmege ‘azm itmiş iken Bagdâdın	G/374.2
Zülf-i siyehüñ mübârek olsun Zî-hil’at-i ‘anberîn-giribân	G/375.3
Zülfi sâhir turrası tarrâr şuh-ı şivekâr Çeşmi câdû gamzesi mekkâr dirseñ işte sen	G/380.4
Dil çeker ol târ-ı müy-ı ‘anberîñün minnetin İstemez ‘âlemde zülf-i hür-ı ‘îñün minnetin	G/383.2
Çekinür silsile-i zülf-i siyehkârüña dil Beni dîvâne kılur bir gün o sevdâ göresin	G/384.3
Urupdur lâleye mihr-i ruhuñ dâg İdüpdür sünbüli zülfün perîşân	G/393.2
Görüp zülfün ‘izâruñ üzre bildüm Mukarrer batmaz imiş suya câdû	G/398.2
İdermiş zülfüñe perrini teşbîh Katı alçak kaçır geh geh peristû	G/398.4
‘Ârız-ı gül-gûnuñun dâ’im hat-ı fermanına Hvâh u nâ-hvâh eyler ol zülf-i semen-bû ser-fürû	G/399.2

Bûy-ı zülfün şemmesin irgürse dest-i Çine bâd Eylemezdi sünbül-i müşgine âhû ser-fürû	G/399.3
Mu'attar zülf ü hâlün seyr idenler ey gözi âhû Dimişlerdür hakikat misk odur 'âlemde 'anber bu	G/402.2
Garîb ahşama karşı zâr u ser-gerdân olur gâyet Perîşan olduğı oldur gönül hep zülfüne karşı	G/402.4
Kaldum ayakda ser-i zülf-i perîşanı gibi Dil viren böyle m'olur dil-ber-i 'âlî-şâne	G/410.2
Düşmesin silsile-i zülf-i perîşanuña dil 'Aklını başına cem' eylesün ol dîvâne	G/410.4
Koyup ol zülf-i şeb-dîzi gönül geçmek diler gâhi Velî görsem yine kalmaz cinân-ı ihtiyâr elde	G/412.4
Tagıdup her yaña zülfün 'anber-efşân itmede Âh kim bî-dillerin hâtır-perîşân itmede	G/414.1
Turrallar boynın burup hüsnin temâşâlanmada Zülfî tâvûsı İrem bâğında cevlân itmede	G/414.2
Totalum mihri görem tal'at-i dil-ber yirine Kime dil bağlayam ol zülf-i mu'anber yirine	G/422.1
'Ârızuñ turmaz öper zülf-i siyeh-rû göz göre Hiç yüz virmezsin ammâ 'âşık-ı miskînüñe	G/425.3
Çeşm ü ebrû hâl-i Hindû zülf-i câdû bulsa ger Öykünürdi âfitâb ol âfet-i devrânuma	G/434.3
Ser-i zülfünde iken çeşmüne meyl itse gönül Beñzer ol tıfla varur evvel-i şebden hvâba	G/436.2
Ser-i zülfîyle çeker kendüye ser-keşleri yâr Ne kadar saht kemân olsa urur kullâba	G/436.3
Düşse zülfünden 'arak ruhsâr-ı cânân üstine Güyyiâ şeb-nem düşer gül-berg-i handân üstine	G/438.1
Zîr-i zülfünde görenler hattunı ebr-i bahâr Sâye salmış sandılar sahn-ı gülistân üstine	G/438.5
Zülfî zencîrine âşüfte gönül bende geçer Kendüsin lâyıık-ı hîdmet sanur ol dîvâne	G/439.2
Zülfüñün boynı bağlu kulları çok Geçmedük kimse kalmadı bende	G/443.2

Baňa devlet yüzün göstermeyen baht-ı siyâhumdur Kara zülfüñ ki çekmiş perde ol ruhsâr-ı nîkûya	G/458.2
Belâdur gel bu sevdâdan geç ey dil Tolaşma halka-i zülf-i nigâra	G/468.5
O çeşm-i nâ-tevân u zülf elinden Göñüller haste hâtırlar şikeste	G/473.2
Ruh-ı zîbâsı bir genc-i güşâde Kemend-i zülfî mâr-ı ser-şikeste	G/473.3
Berr-i Hicâza şemme-i zülfüñ yitürse bâd Huccâc kala bâdiyede Şâma çıkmaya	G/474.2
Bâkî harîr-i zülfî gibi şöyle añlaram Sâ'ir kumâş o serv-i gül-endâma çıkmaya	G/474.7
Ârzû-yı dâne-i hâl-i ruhuñla 'âkıbet Düşdi hayfâ mürğ-i dil sayyâd-ı zülfüñ dâmına	G/480.3
Zülfüñe bend eyle ben mecnûnı didüm dil-bere Didi kayd itdüm seni dîvâne geçdüñ deftere	G/481.1
Göñlümüz alur ele zülf-i dil-âvîzüñ hele Vechden hâric degül hatt-ı siyehkârüñ gibi	G/485.2
Zülfüñ gibi yanuçca salınmak diler göñül Tîğ-i cefâ vü cevri ile senden kesilmedi	G/486.2
Menzil-i mâhdur ham-ı zülfî Matla'-ı mihrdür giribânı	G/488.2
Zülfüñe dil virmeyen hâtır-perîşân olmadı Pâyüñe yüz sürmeyen hâk ile yeksân olmadı	G/490.1
Zülf-i 'anber-bûyuñuñ sevdâlarıdır dûstum 'Âşıküñ hâlin perîşân eyleyen sünbül gibi	G/492.2
Kâkülüñ sevdâlarından düşdi göñlüm zülfüñe Bir belâ dahı ol oldu başuma kâkül gibi	G/492.4
Dil giriftâr-ı ser-i zülfüñ olup Sayd-ı ser-pençe-i şeh-bâz oldu	G/493.4
Bend-i zülfüñden ne mihnet çekdüğün bilsen göñül Başuña kâkül gibi düşse bu sevdâ kâşkî	G/496.3
Ham-ı zülfüñ ki devr eyler yanagun İrem tâvûsıdur cevlâne geldi	G/498.2
Bend-i belâ-yı zülfüñ ile künc-i gamda dil Zencîrlerle baglu yatur şîr-i ner gibi	G/503.2

Kâkülüñ bend-i belâdan beni âzâd itsün Alayn boynuma ol zülf-i semen-sâ gamını	G/506.5
Dil-i Bâkîyi ser-i zülfüñ elinden cânâ Çeküben hışm ile çeşm-i siyehüñ ala gibi	G/518.5
Ey sabâ zülf-i dil-âvîzini tahrîk itdüñ Bu kadar fitne vü âşûba sen oldun bâdî	G/520.3
Bir dil mi var ki zülfüne dîvâne kılmayup Dârü'ş-şifâ-yı 'aşkda zencîre urmadı	G/521.4
Siyâh atlas gibi zülfüñ yaraşdı 'Îzâr-ı âl-i müşgîn-hâle düşdi	G/527.3
Hümâyün-bâl açup şeh-bâz-ı zülfün Tezerv-i 'aklı nâ-geh ala düşdi	G/527.4
Hattum hisâbın bil didüñ gavgâlara salduñ beni Zülfüm hayâlin kıl didüñ sevdâlara salduñ beni	G/531.1
Bûy-ı zülfinden sabâ geldi dem urdı cânuma 'Âşık-ı âşüfte itdi Bâkîyâ ol dem beni	G/536.5
Açdı ol gonca-i ra'nâyı libâs-ı gül-gûn Düşdi ruhsârına zülfî başuma sevdâsı	G/537.4
Tolar bûy-ı müşgîn-i zülfüñle 'âlem Döner nâfe-i miske çarh-ı müdevver	K/III.5
Meger çîn-i zülfünde pinhân olupdur Gubâr-ı der-i şehryâr-ı muzaffer	K/ III.6
Zülf-i dil-ber bendine düşmiş gibi âşüfte-hâl Sünbül-i miskîn 'aceb kendin perîşân eyledi	K/ VII.11
Dökilmiş zülf-i müşgâsâ o kadd-i dil-sitân üzre Döşenmiş sâye-i Tûbâ bihişt-i câvidân üzre	K/ VIII.3
Dil-i sad-çâki ser-i zülf-i perîşâne çeker Bilür ol mûy gamın her ne ise şâne çeker	K/ XII.1
Kim çıkar başa ser-i zülf-i girih-gîrûñ ile Yine ol silsile çevrin dil-i dîvâne çeker	K/ XII.2
Misâl-i halka-i zülf-i girih-gîr-i ham-ender-ham Biri birine koydı tîg-i kahruñ kâfiristânı	K/ XIV.27
Goncanuñ cânı mı var öyküne la'l-i lebûne Zülfüne kaç başı var ola ber-â-ber sünbül	K/ XXIV.33

Bâde-i la'lüne hemşîre şarâb-ı gülîâm Zülf-i müşgîn-i semensâña birâder sünbül	K/ XXIV.34
Nice teşbîh idem agzuña bir ebkem gonca Nice nisbet kılam ol zülfe ber-â-ber sünbül	K/ XXIV.37
Ruhların üzre yatur zülf-i semensâ gûyâ Gül-i terden idinür kendüye bister sünbül	K/ XXIV.39
Yaraşur zülf ü ruhuñ vasfına defter yazsam Kâğıdı berg-i gül ola hat-ı defter sünbül	K/ XXIV.41
Dil-i âşüfte-sıfat cevri ile pâ-mâl itme Hindû-yı halka be-güşüñdür o zülf-i miskîn	K/ XXVI.24
Dem-â-dem sîm ü zer micmer kılur ol turraya hem-ser Duhân-ı 'ûd u 'anberden kemend-i zülf-i müşgâsâ	K XXVII.8

MESÎHÎ DİVANI

Cim, Dal, Lam, Sin:

Yârun görüp yüzini 'aceb mi meded disem Çün mîmdür dehânı iki zülfi iki dâl	G/142.3
--	---------

Çengal, Kullab:

Agzunun varın dile ikrâr itdürmeklige Zülf-i pür-çînün gözün cellâdınun çengâlidür	G/ 67.3
---	---------

Gece, Karanlık, Gölge, Gölgecik, Siyah:

Gönlüm sevinür zülf-i siyâhumı göricek Kim ugrılarun gündüzidür leyle-i zulmâ	G/ 2.7
--	--------

Zülfüne karşı beni 'izârun ne hoş yakar Aşşama karşı hod igen olmaz güneşde tâb	G/12.3
--	--------

Zülfün irişeli yüzünü mesken itdi dl Kim şâm içre mescid olur menzil-i garîb	G/14.4
---	--------

Zülfün içre la'lüne öykündüğüçün Hızrdan Karanuda gizlenüp kurtılmaz âb-ı hayât	G/21.2
--	--------

Nehâr-ı haddüne düşmiş saçundan ey kamer zulmet Sanasın rûz-ı hecrümdür ki tolmuş ser-be-ser zulmet	G/22.1
--	--------

Şebgün saçını eyleme ey meh nikâb-ı subh Togsun bu kara günlüye ol âfitâb-ı subh	G/29.1
---	--------

Fikr-i zülfünle kılur işigünü eşküm zeyn Ki nücûmiyle olur gice ile zîver -i çarh	G/31.2
--	--------

'Ârızun hattın seçer zülfünde dil Gice ile sanki izler suda mûr	G/45.6
--	--------

Şeb-i zülfünde haddün gösterür nûr Meger kim gerdenündür şem'-i kâfur	G/47.1
N'ola zülfüne karşı seyr idersem Ki ahşama yakın seyrân hoşdur	G/51.4
Sâkiyâ zülfüne karşı çün kadeh devr eyleye Sanuram kim ahşama karşı ayak seyrânıdır	G/52.2
Zülf-i şeb-rengün durur ak gösteren ruhsârını Kim çerâgun şu'lesin ey mâh karanu açar	G/70.4
Düşmeyince yüzüne zülfün bu çeşmüm ağlamaz Gün bulutlu olmayınca nicesi bârân yağar	G/92.3
Savm-ı hecründe kosun gönlümi zülfünde gözün Şeb-reve dahl idemez çün ramazân içre 'ases	G/103.4
San çârsû-yı hüsnde tarrâr zülf-i dost Bir ugrudur ki dâmeni altında var şem'	G/115.3
Zülfi şebinde yolunu yanılma ey gönül Ruhsâr-ı dost çünki elinde dutar şem'	G/116.2
Leb-i la'lün gibi bir tûtî-i şeker-feşânım yok Ser-i zülf-i siyâhun gibi 'ömr-i câvidânım yok	G/123.1
Genc-i vaslını sakınur gibi her gice şehâ Ki yatur mâr-sıfat başun ucında kemerün	G/128.3
Zülfün ü la'lün görüp girmiş zalâma âb-ı Hızır Yâd idüp lafzunı kendüden sovumış selsebil	G/149.3
Ruhların üstinde zülfeyn-i siyâhun gûyiyâ İki Hindûdur kılurlar Rûmda seyrân-ı hüsn	G/170.2
Yetiş ruhsârına irişmedin zülf İgen eglenme kim gicelüdür gün	G/173.4
Fâş olmag için zülfün ucından dil-i şeb-rev Şem'-i ruhun ey mâh salar her gice Pertev	G/201.1
Gözüm yumılır düşicegiz gönlüme zülfün Şol resm ile kim gice iricek kapanur ev	G/202.2
Kondı benüne ak yüzün üstinde bâz-ı dil Sayd itdi lik anı kara zülfün ag ile	G/209.6
Zülfün gibi ey kaş günüm gice olaydı Tek baksa gözüm sencileyin mâh-likâya	G/210.3
Muzaffer mârdur zülf-i siyâhun Ki mâlikdür ruhun gencinesine	G/215.3

Sen ruhun mülkin kara zülfüne mensûb eyledün Gâlib idi gerçi Rûm evvel Karâman üstine	G/226.2
Gönlümi zülfinde hâliyle konuklar ol halîl Dâneler ihzâr ider bir gicelik mihmânına	G/234.9
Yüzden götürme kıblem o zülf-i siyâhı kim Ka'be hemîşe olduğu yegdür hicâb ile	G/241.5
Öykündüğüçün zülfüne cânâ yed-i kudret Miskün yüzine kara sürer Çîn ü Hutende	G/244.3
Hecrûn güninde zülfünü görmege hasretüz Sâ'im gibi ki muntazır-ı vakt-i şâm ola	G/247.3
Her ikindi seyrümüz ol zülf-i şeb-reng idi lîk Arada 'illet şebângeh vakt bir seyrân idi	G/254.4
'Ukde-i zülfün hayâli fikrin eyler gâlibâ Kim bu gice bağlanupdur mâh-ı tâbân uyhusı	G/265.4
Ruh u zülf-i nigâr eğlencem idi Dahi seçmez iken akdan karayı	G/273.3
Halka, Çenber, Bend, Ukde: Lebün üzre sanasın ca'd-ı zülfün Asılmış ber-der-i meyhâne çenber	G/80.3
Şâd oldu dil Mesîhî irüp ca'd-ı zülfüne K'olur ferah çü çenberine ire cânbâz	G/95.5
Bend-i zülfünle şehâ biz boynı baglu çâkerüz Kullarun içinde bu 'unvân ile ser-defterüz	G/99.1
Zülf-i pür-çînün eger kâfir degülse dostum Pes neden meyhâne gibi halka asar Ka'beye	G/233.5
'Ukde-i zülfün hayâli fikrin eyler gâlibâ Kim bu gice bağlanupdur mâh-ı tâbân uyhusı	G/265.4
Kemend, Dam: Saldı zülfün dil ü cân boynına ey dost kemend Geçdi işbu iki divâneye bir kıl ile bend	G/ 33.1
Saçunla hâlünü göster ki gönlümi alasin Şikâr itmege mürgi çü dâm u dâne gerek	G/139.2
Küfür, Günah, İman, Hindu: Ey büt-i Çîn ger sana tapsa Mesîhî tan degül Kim yüzünle zülfün anun dînidür îmânıdur	G/52.7

Şek getüre kim ki küfr-i zülfüne dimez hakî Mutlaka ol şahsun îmânında vardur ihtiyât	G/112.5
Saçundan haddüni cân ile aldum San erzân nüshâdur kâfırde buldum	G/155.5
Hâl-i hindû ne siyehdür k'öginür Küfr-i zülfün ile ol dîni kara	G/217.3
Âyet ile küfrine hüküm itse hattun vechi var Çünkü zülfün ayağın uzatdı Kur'an üstine	G/ 226.3
Zülf-i pür-çînün eger kâfir degülse dostum Pes neden meyhâne gibi halka asar Ka'beye	G/233.5
Dâmeni zülfün çıkarmaz hattun ihrâmını hiç Şöhret için varmış ol Hindûya benzer Ka'beye	G/ 233.8
Zülfün ayağını uzadur Mushaf üstine Hüküm itse küfrine n'ola hattun kitâb ile	G/241.3
Kanı ol 'âlem ki lâ'lün derdüme dermân idi Yüzün ile zülfün bana dîn îmân idi	G/254.1
Leylâ, Per-i Gurâb, Duman, Şebdîz, Zırh, Perde: Âh ide ide nîzen için derd ü gamunda Dûd-ı siyehüm perçem olupdur 'alemünde	G/218.1
Leyli-i zülf-i nigâr için olaldan haste Beni kim görmeğe geldi ise Mecnûn oldu	G/ 255.2
Mar, Asa, Ef'i: Gündüzün bilüni kuçar giceler mâr-sıfat Genc-i hüsnün sakınur başun ucında kemerün	G/127.3
Genc-i vaslunı sakınur gibi her gece şehâ Ki yatur mâr-sıfat başun ucında kemerün	G/128.3
Lebleründen mâr-ı zülfün başını döndürmedi Gerçi kim 'akreb çevürür yüzini tiryâkden	G/183.4
Muzaffer mârdur zülf-i siyâhun Ki mâlikdür ruhun gencînesine	G/215.3
Misk, Anber, Nâfe, Buhur-ı Meryem: Solmamaga sünbül-i zülfün sıfâl -i sînede Su seper reyhâncı gibi dîde-i giryân ana	G/5.4
Kime reyhân kimine sünbül görünür zülf-i dost Bir nazar kıldukça her bir tarı su'bândur bana	G/6.5
Hasretinden sen saçı reyhânun ey Yûsuf-cemâl Yâsemînün gözleri Yâ'kûb-veş oldu sefid	G/39.3

Her dem ki bûy-ı zülfüne bâd-ı seher geçer Ha merhabâ dimeklige küymez kaçır geçer	G/56.1
Cânumı her lahza ol la'l-i müferrih şâd ider Gönlümü her da'im ol gîsû-yı 'anber-bû açar	G/70.2
Bûy-ı zülfünsüz sabâ bir lahza ârâm eylemez Anı âvâre kılan var ise bû dur dostum	G/ 162.3
Ne gizlersin saçun bûyını bizden Şehâ umdugumuz bu mıydı sizden	G/172.1
Öykündüğüçün zülfüne cânâ yed-i kudret Miskün yüzine kara sürer Çîn ü Hutende	G/244.3
Zülf-i müşgînün için bu cigerüm hûn oldu Leb-i meygûnun için gözyaşı gülgûn oldu	G/255.1
Perçem, Kâkül, Gîsû, Turra: Nehâr-ı haddüne düşmüş saçundan ey kamer zulmet Sanasın rûz-ı hecrümdür ki tolmış ser-be-ser zulmet	G/22.1
Şebgûn saçunı eyleme ey meh nikâb-ı subh Togsun bu kara günlüye ol âfitâb-ı subh	G/29.1
Tâ sabâ sünbülünü kıldı perîşân-şekil Oldı her bir nefesi mürdelere cân-şekil	G/150.1
Âh ide ide nîzen için derd ü gamunda Dûd-ı siyehüm perçem olupdur 'alemünde	G/218.1
Tagıtdı ise hazân sünbül ile reyhânı Bu iki turra-ı 'anber-feşâmı hoş görelim	G/219.2
Hatt-ı nigâr gönlüme hüccet koyup didi Ayrık tolaşma turra-ı 'anber-feşânuma	G/239.4
Perde, Kapı, Nikab, Estar, Burka: Çîn-i zülfün cennetün bâgına açmışdur kapu Sihr -i lafzun goncanun agzına urmuşdur kilid	G/ 38.2
Gerçi 'arûs-ı hüsnüne zülfün nikâb olur Korkum budur ki arada dâ'im hicâb olur	G/43.1
Perişan: Ey mesîhî zülfî sevdâsına tolaşduguma Bâddan aldum haber sünbül perîşândur bana	G/6.7
Fikr-i zülfün ile uçdı bu dil ü cân uyhusı Gelmese olmaz 'aceb hâl-i perîşân uyhusı	G/265.1

Resen, Rişte, Mıstar:

Ben hâke degse zülf-i 'izarun aceb mi kim
Görmez misin ki yire döker rîsmân-ı mihr G/79.6

Meger ki sûzen-i gamzenden ihtiyât itmez
Ki karşu rişte- i zülfüne göz diker nergis G/106.6

Rişte- i zülfünle göz diksem 'aceb mi hüsnüne
Kim vücudum sûzen olmuşdur gözüm semmü'l-hıyât G/112.2

Sevda, Sevâd:

Ey mesîhî zülfî sevdâsına tolaşduguma
Bâddan aldum haber sünbül perîşândur bana G/ 6.7

Gitmedi hattunla zülfün fikri başumdan meğer
Ben kara yazuluya olmuş kuru sevdâ nasîb G/17.2

Sünbül, Reyhan:

Solmamaga sünbül-i zülfün sıfâl -i sînede
Su seper reyhâncı gibi dîde-i giryân ana G/5.4

Kime reyhân kimine sünbül görünür zülf-i dost
Bir nazar kıldukça her bir tarı su'bândur bana G/6.5

Ey mesîhî zülfî sevdâsına tolaşduguma
Bâddan aldum haber sünbül perîşândur bana G/6.7

Hasretinden sen saçı reyhânun ey Yûsuf-cemâl
Yâsemînün gözleri Yâ'kûb-veş oldı sefid G/39.3

Ol dili cem' itmeğe sünbüllerini dagıdır
Zülfünün her bir kılı yüz bin dil ü can bağıdır G/94.1

Öykünürem saçuna diyelden ne söylenür
Ey gül benefşe ardına dutsun kulagını G/256.2

Ruhlaruñ üzre yatur zülf-i semensâ gûyâ
Gül-i terden idinür kendüye bister sünbül K/XXIV.39

Tul-i emel, Ömr-i cavidan:

Leb-i la'lün gibi bir tûtî-i şekker-feşânım yok
Ser-i zülf-i siyâhun gibi 'ömr-i câvidânım yok G/123.1

Hat-ı sebz üzre zülfine nazar kıl
Ki Hızrun göresin 'ömr-i dirâzın G/171.2

Zencir, Silsile:

Gördüğince zülf-i pîç-â-pîçünü zencîr-veş
Kendüyi urur delülüge ulü'l-elbâb-'ışk G/122.3

Elmâs-ı âh u nâlesi mecnun hastenün
Zencîrün eyledi yüregini delik delik G/134.3

Hüsnün bahârî ‘aklumu mecnû iderdi ger Zencîr-i zülfün olmasa karşı ‘ikâl-i ‘akl	G/144.3
Dûzah-ı hecründe derd ü gam zebânîsi benüm Boynuma zülfün hayalinden selâsil bağladı	G/269.2
Zahm-ı tîrûn gerden-i câna du’â-yı seyf asup Çîn-i zülfün boynuma müşğîn selâsil bağladı	G/269.5
Zülûf:	
Gül ‘ârızun üstinde o zülfeyn -i semen -sâ San kurdu duzag avlamaga bülbül -i şeydâ	G/2.1
Gönlüm sevinür zülf-i siyâhunı göricek Kim ugrıların gündüzidür leyle-i zulmâ	G/2.7
Solmamaga sünbül-i zülfün sıfâl -i sînede Su seper reyhâncı gibi dîde-i giryân ana	G/5.4
Kime reyhân kimine sünbül görünür zülf-i dost Bir nazar kıldukça her bir tarı su’bândur bana	G/6.5
Ey mesîhî zülfî sevdâsına tolaşduguma Bâddan aldum haber sünbül perîşândur bana	G/6.7
Kaddünün devrinde zülfünde gözünden korku yok Ugrıdan ol gice havf olmaz ki ola mâhtâb	G/11.5
Zülfüne karşı beni ‘izârun ne hoş yakar Aşşama karşı hod igen olmaz güneşde tâb	G/12.3
Asdurmayınca komadı miskin zülfünü Haylî iş aşdı yine bünâgûş -ı dil –firîb	G/14.2
Zülfün irişeli yüzünü mesken itdi dl Kim şâm içre mescid olur menzil-i garîb	G/14.4
Gitmedi hattunla zülfün fikri başumdan meğer Ben kara yazuluya olmuş kuru sevdâ nasîb	G/17.2
Tolaşur idi zülfüne geh gâh Mesîhî Bir dahi tolaşma diyü hattun kodı hüccet	G/18.5
Zülfün içre la’lüne öykündügiçün Hızrdan Karanuda gizlenüp kurtılmaz âb-ı hayât	G/ 21.2
Yüzün gördükçe mahv olur gözümde zülfünün fikri Nitekim görülür irdükde hengâm-ı seher zulmet	G/22.4
Fikr-i zülfünle kılur işigünü eşküm zeyn Ki nücûmiyle olur gice ile zîver -i çarh	G/31.2

Saldı zülfün dil ü cân boynına ey dost kemend Geçdi işbu iki dîvâneye bir kıl ile bend	G/33.1
Niçün çekinür zülfüne her dem rakîb-i Bû Leheb Yetmeye mi ol bogazı iplüye bir habl-i mesed	G/34.4
Çîn-i zülfün cennetün bâğına açmışdur kapu Sîhr -i lafzun goncanun agzına urmuşdur kilîd	G/38.2
Gerçi ‘arûs-ı hüsnüne zülfün nikâb olur Korkum budur ki arada dâ’im hicâb olur	G/43.1
‘Ârızun hattın seçer zülfünde dil Gice ile sanki izler suda mûr	G/45.6
Şeb-i zülfünde haddün gösterür nûr Meger kim gerdenündür şem’-i kâfur	G/47.1
N’ola zülfüne karşı seyr idersem Ki ahşama yakın seyrân hoşdur	G/51.4
Sâkiyâ zülfüne karşı çün kadeh devr eyleye Sanuram kim ahşama karşı ayak seyrânıdur	G/52.2
Ey büt-i Çîn ger sana tapsa Mesîhî tan degül Kim yüzünle zülfün anun dînidür îmânıdur	G/52.7
Her dem ki bûy-ı zülfüne bâd-ı seher geçer Ha merhabâ dimeklige küymez kaçır geçer	G/56.1
Agzun ey dilber kad u zülfünle dünyâ mâlıdur Kâmet-i servün rükû’ itdükçe devlet dâlidür	G/67.1
Agzunun varın dile ikrâr itdürmeklige Zülf-i pür-çînün gözün cellâdınun çengâlidür	G/67.3
Ey dil târik-i zülfüne derd ü gam ile git Bi-zâd u tûşe gitme ki bu yol uzak durur	G/68.5
Cânımı her lahza ol la’l-i müferrih şâd ider Gönlümi her da’im ol gîsû-yı ‘anber-bû açar	G/70.2
Zülf-i şeb-rengün durur ak gösteren ruhsârını Kim çerâgun şu’lesin ey mâh karanu açar	G/70.4
Ey Mesîhî bil ki onmaduk başuna gün togar Her kaçan zülfî nikâbın yüzden ol meh-rû açar	G/70.5
Zülfün ucında benün pusudadur dil almaga Vay nice ‘ayyârdur nice kemed-endâz olur	G/71.4
Ser-i zülfün gibi üftâde olsun Ol âşüfte ki ruhsâr ‘âşıkıdur	G/76.2

Ben hâke degse zülf-i 'izarun aceb mi kim Görmez misin ki yire döker rîsmân-ı mihr	G/79.6
Lebün üzre sanasın ca'd-ı zülfün Asılmış ber-der-i meyhâne çenber	G/80.3
Yâr çün gün yüzini zülf ile mestûr eyler Güpe gündüz gözüme 'âlemi deycûr eyler	G/89.1
Ten fikr-i zülfün ile ki kıldan za'ifdür Yâ Rab bu kuvvet ile nice bâr-ı gam çeker	G/90.4
Hattun muhibbe nüsha-ı rahm iken âh kim İnşâ-yı rahmet üstüne zülfün rakam çeker	G/90.5
Sana müsellemler oldı diyü milket-i cemâl Ey şâh-ı hüsn kâkûlün uşda 'alem çeker	G/90.6
Zülfün meger ki saklayup ide mu'âvenet Kim başa baş olunca beni perçem öldürür	G/91.2
Düşmeyince yüzüne zülfün bu çeşmüm ağlamaz Gün bulutlu olmayınca nicesi bârân yağar	G/92.3
Ol dili cem' itmeğe sünbüllerini dagıdur Zülfünün her bir kılı yüz bin dil ü can bağıdur	G/ 94.1
Zülfünü yığma Mesîhî müstmendünden igen Kim o miskîn dahı senün ayagun topragıdur	G/94.7
Şâd oldı dil Mesîhî irüp ca'd-ı zülfüne K'olur ferah çü çenberine ire cânbâz	G/95.5
Bend-i zülfünle şehâ biz boynı baglu çâkerüz Kullarun içinde bu 'unvân ile ser-defterüz	G/99.1
Zülfün getürse yüzine incinme ey Mesîh Bizden hicâb eyler o bedr-i münîrümüz	G/102.5
Savm-ı hecründe kosun gönlümi zülfünde gözün Şeb-reve dahl idemez çün ramazân içre 'ases	G/103.4
Zülfün Mesîhî gönlünü bağlar turur müdâm San dâm-ı 'ankebût - durur kim tutar meges	G/105.8
Meger ki sûzen-i gamzenden ihtiyât itmez Ki karşı rişte- i zülfüne göz diker nergis	G/106.6
Kangı yana gideyüm kim şeş-cihâtum bağladı Ol iki zülf ü ol iki göz ile ol iki kaş	G/107.8

Eger zülfün gibi düşse ruhun şevki hevâsına Semender-vâr olur idi hümâyâ âşiyân âteş	G/108.3
Rişte- i zülfünle göz diksem ‘aceb mi hüsnüne Kim vücudum sûzen olmuşdur gözüm semmü’l-hıyât	G/112.2
Şek getüre kim ki küfr-i zülfüne dimez hakî Mutlaka ol şahsun îmânında vardur ihtiyât	G/112.5
San çârsû-yı hüsnünde tarrâr zülf-i dost Bir ugrudur ki dâmeni altında var şem’	G/115.3
Zülfi şebinde yolunu yanılma ey gönül Ruhsâr-ı dost çünkü elinde dutar şem’	G/116.2
San çârsû-yı hüsnünde tarrâr zülf-i dost Bir ugrudur ki dâmeni altında var şem’	G/116.4
Cânâ Mesîhî yazmağa zülfünü hikâyetin Hem-sâyelerde ün buçugında sorar şem’	G/116.5
Kime düş olursa zülfün çü tevâzu ‘ider ey cân Bize geldügince kaddün ne için kılur te’errüf	G/119.4
Yüzi zülf-i dutâsında Mesîhî Yaraşmış nitekim rahleye Mushaf	G/121.5
Gördügince zülf-i pîç-â-pîçünü zencîr-veş Kendüyi urur delülüğe ulü’l-elbâb-‘ışk	G/122.3
Leb-i la’lün gibi bir tûtî-i şekker-feşânım yok Ser-i zülf-i siyâhun gibi ‘ömr-i câvidânım yok	G/123.1
Gündüzün bilünü kuçar giceler mâr-sıfat Genc-i hüsnün sakınur başun ucında kemerün	G/127.3
Zülfine degmeg için virdi icâzet bize yâr ‘ömri çoğ olsun anun kim biz ana degmezdük	G/135.2
Kâkül-i yâr gibi biz gezerüz ser-gerdân Zülfi turmaz el uzunluğun ider ohşar enek	G/138.2
Cihânda sâkî bize bezm-i câvidâne gerek Lebünle zülfün ucından mey-i şebâne gerek	G/139.1
Yârun görüp yüzini ‘aceb mi meded disem Çün mîmdür dehâmı iki zülfi iki dâl	G/142.3
Hüsnün bahârı ‘aklumı mecnû iderdi ger Zencîr-i zülfün olmasa karşu ‘ıkâl-i ‘akl	G/144.3
Sîga-ı hüsnünde kaddün elif-i cem’ durur Ol iki zülf ana tesniye müfred kâkül	G/146.5

‘Ârızundan irdi âhir la’lüne zülf-i tavîl İşidürüz müddet ile cân bulur su içre kıl	G/149.1
Zülfün ü la’lün görüp girmiş zalâma âb-ı Hızır Yâd idüp lafzunı kendüden sovumış selsebîl	G/149.3
Bûy-ı zülfünsüz sabâ bir lahza ârâm eylemez Anı âvâre kılan var ise bû dur dostum	G/162.3
İrdi çün râ’iha-ı zülfün ile peyk-i nesîm Müjde diyü semen ü gülde ne zer kodı ne sîm	G/165.1
Ruhların üstinde zülfeyn-i siyâhun gûyiyâ İki Hindûdur kılurlar Rûmda seyrân-ı hüsn	G/170.2
Hat-ı sebz üzre zülfine nazar kıl Ki Hızrun göresin ‘ömr-i dirâzin	G/171.2
Yetiş ruhsârına irişmedin zülf İgen eğlenme kim gicelüdür gün	G/173.4
Kesilmez zülfi şîrîn tutagından San olmuşdur olar Şebdîz ü Gülgûn	G/174.4
Ruhına irdüğince zülf-i pür-çîn Sanuram kim birikür Rûm ile Çîn	G/182.1
Lebleründen mâr-ı zülfün başını döndürmedi Gerçi kim ‘akreb çevürür yüzini tiryâkden	G/183.4
Dönersin bir yana ey zülf sen de Benüm ‘ömrüm gibi muhkem degülsin	G/190.6
Zülfün örter yüzünü gayret-i İslâm kanı Dîni setr eylesün di anı îmânun için	G/191.4
Gözüm yaşın döker ol zülf-i dil-cû Akıdur ebr-i nîsân sanki lü’lü’	G/199.1
Ruhun üstinde zülfün tursa tan mı Meseldür bu ki batmaz suya câdû	G/199.4
Fâş olmag için zülfün ucından dil-i şeb-rev Şem’-i ruhun ey mâh salar her gice Pertev	G/201.1
Bırakmasa mihr ruhun etrafına pertev Zülfünde neler kesb ider idi dil-işeb-rev	G/202.1
Gözüm yumılır düşicegiz gönlüme zülfün Şol resm ile kim gice iricek kapanur ev	G/202.2

Zülfün beni esîr-i zenâhdân idem dimiş Kazmak revâ midur biregüye bu resme çâh	G/205.4
Zülf-i nigâr mahşer-i dildür Mesîhiyâ Cân-ı günahkâra hatı nâme-i siyâh	G/205.5
Zülfün ile hattun içinde cemâlün mushafı İçerüden içerüdür anı kim tefsir ide	G/208.3
Kondı benüne ak yüzün üstinde bâz-ı dil Sayd itdi lîk anı kara zülfün ag ile	G/209.6
Zülfün gibi ey kaş günüm gice olaydı Tek baksa gözüm sencileyin mâh-likâya	G/210.3
Muzaffer mârdur zülf-i siyâhun Ki mâlikdür ruhun gencînesine	G/215.3
Gönül zülfünde tururken rakîb ol araya gelmez Ne câmı var tolasa zâg bâzun âşiyânına	G/216.4
Hâl-i hindû ne siyehdür k'öginür Küfr-i zülfün ile ol dîni kara	G/217.3
Mengûş-ı zülf asılalı solına sağına Efgân u nâle girmez olupdur kulagina	G/222.1
Gönlümi pür-tâb kıldum zülf-i pür-çîn üstine Ola kim yol bula ol ruhsâr-ı rengîn üstine	G/225.1
Sen ruhun mülkin kara zülfüne mensûb eyledün Gâlib idi gerçi Rûm evvel Karâman üstine	G/226.2
Âyet ile küfrine hükm itse hattun vechi var Çünkü zülfün ayağın uzatdı Kur'an üstine	G/226.3
Zülf-i pür-çînün eger kâfir degülse dostum Pes neden meyhâne gibi halka asar Ka'beye	G/233.5
Dâmeni zülfün çıkarmaz hattun ihrâmını hîç Şöhret için varmış ol Hindûya benzer Ka'beye	G/233.8
Tîr-i hûn-rîzün nice bir 'âşıkun kanın döker Ey kemân-ebrû anı sal zülfünün zindanına	G/234.2
Gönlümi zülfünde hâliyle konuklar ol halîl Dâneler ihzâr ider bir gicelik mihmânına	G/234.9
Hâlün megesleri komadı hatt-ı la'lünü Ürkütdi gerçi kim ara zülf ara mirvaha	G/237.3
Depretdügince zülfünü virür Mesîhînün 'Ömr-i 'azîzini yeke yek-pâre mirvaha	G/237.7

Zülfün ayağını uzadur Mushaf üstine Hükm itse küfrine n'ola hattun kitâb ile	G/241.3
Yüzden götürme kıblem o zülf-i siyâhî kim Ka'be hemîşe olduğu yegdür hicâb ile	G/241.5
Öykündüğüçün zülfüne cânâ yed-i kudret Miskün yüzine kara sürer Çîn ü Hutende	G/244.3
Baglayayın seni ey dil dilberün gîsûsına Ola kim bu hîle ile iresin pâ-bûsına	G/245.1
Sünbül çemende şâne-i zülfüne reşk ider Bolay ki bâd-ı subh irişüp anı taraya	G/246.3
Hecrün güninde zülfünü görmege hasretüz Sâ'im gibi ki muntazır-ı vakt-i şâm ola	G/247.3
Sünbüllerüne bâd-ı sabâ kakıdı buşdı Var ise yine zülfün ile iplik üzüşdü	G/249.1
Her dem nigâr perçemine hûn-ı 'âşıkı Hinnâ diyü yakınur imiş tuyduk âlini	G/252.2
Kanı ol 'âlem ki lâ'lün derdüme dermân idi Yüzün ile zülfün bana dîn îmân idi	G/254.1
Hem-dem olmağa ruhunla bir nefes zülfün gibi Kâkülün-veş cân u dil hüsnünde ser-gerdân idi	G/254.3
Her ikindi seyrümüz ol zülf-i şeb-reng idi lîk Arada 'illet şebângeh vakt bir seyrân idi	G/254.4
Zülf-i müşğûnün içün bu cigerüm hûn oldu Leb-i meygûnun içün gözyaşı gülgûn oldu	G/255.1
Leyli-i zülf-i nigâr içün olaldan haste Beni kim görmeğe geldi ise Mecnûn oldu	G/255.2
Fikr-i zülfün ile uçdı bu dil ü cân uyhusı Gelmese olmaz 'aceb hâl-i perîşân uyhusı	G/265.1
'Ukde-i zülfün hayâli fikrin eyler gâlibâ Kim bu gice bağlanupdur mâh-ı tâbân uyhusı	G/265.4
'Aceb bend oynadı zülfün bana hey Ki kıldı defterini 'ömrümün tay	G/266.1
Zülfüne her kim dehânun yâd idüp dil bağladı Âhir ol miskin 'adem yolına mahmil bağladı	G/269.1

Dûzah-ı hecründe derd ü gam zebânîsi benüm Boynuma zülfün hayalinden selâsil bağladı	G/269.2
Zahm-ı tîrûn gerden-i cânâ du'â-yı seyf asup Çîn-i zülfün boynuma müşgîn selâsil bağladı	G/269.5
Ruh u zülf-i nigâr eğlencem idi Dahi seçmez iken akdan karayı	G/273.3
Ruhun üstinde zülfün ârzûsı Havâya tâbi' itmişdür hümâyı	G/273.6
Sakalun geldi vü mahv oldu zülfün Dimişler hatta bâkî 'ömre fânî	G/274.4
Hattun gelelden mahv oldu zülfün El-hattu bâkî ve-l 'ömrü fânî	G/283.5
Şi'rüm beyâz u nev-hat güzeldür Zülf ü 'izârî lafz u me'ânî	G/283.7
Her dem güzelüm gamzen ider cânâ cefâyı Zülfün getürür başuma her lahza belâyı	G/286.1
NÂBÎ DİVANI	
Gece, Karanlık, Gölge, Gölgelik, Siyah: Derhem olursa kâkül-i cânân 'aceb degül Olur tekellüfât çü meslûb şeb-be-şeb	G/17.3
Zülf-i siyâhı salsa 'izâr üzre bî-nikâb Eyledi 'âlemi dil-i 'âşık gibi harâb	G/21.1
Kâküli şâm-ı zemistân o perînün ammâ Rûyı takvîm-i cemâlinde meh-i âzerîdür	G/ 92.4
Benüm âhumdan olmuş muztarib ol nev-gurûr-ı nâz Bu gûne dil-siyehken dâm-ı zülfinde şiken ditrer	G/ 127.4,
Turmaz meh-i yek-hefte tarar turra-i şâmı Meşşâtası kimdür 'acabâ şâne kimündür	G/194.4
'Uşşâka 'aceb mâye-i sevdâ-yı cünûndur Ol çeşm-i siyeh-mest ile ol zülf-i siyeh-kâr	G/244.2
Tayanmaz eylese de şîr mâhî-i mehden Sipîhr zülf-i şeb-i târa şânesin bilürüz	G/263.4
Ser-rişte-i zülf-i siyeh-i yâre yapışmaz Tıfl-ı dil-i âvâre ser-i kâra yapışmaz	G/314.1
Ruhsârınun âlâyışidür kâkül-i müşgîn Rûz u şebi birbirine takdîm ne mümkün	G/612.4

Hem-rengsün ey baht-ı siyeh zülf-i bütâna
Ammâ n'ideyüm öylece berbâd olamazsın G/624.4

Ümmîddür günâh ola ruhsâr-ı rahmete
Hâl-i siyâh zülf-i siyâh ebrû-yı siyâh G/773.5

N'ola âhumla çeksem tâk-ı 'arşa 'anberîn perde
Beni leb-rîz-i sevdâ itdi bir şûh-ı siyeh-çerde G/787.1

Görüp nûr-ı siyeh envâr içinde n'olduğın fehm it
Benâgûşında kâkûl gûşesin destârdan sonra G/799.5

Virüp nakd-i sirişk aldum ten-i sîmînin âgûşa
Ara yirde şemîm-i kâkûlün bâd-ı hevâ kaldı G/845.2

Hâb, Girdab:

Hayâl-i halka-i zülfünle eşküm düşse deryaya
Zamân-ı haşre dek gird-âb ber-gird-âb olur peydâ G/8.2

Sipeh-i saf-be-saf-ı nâzdur emvâc-ı cebîn
Devr-i girdâb-ı belâdur ham-ı gîsû degül a G/715.2

Çıkmadı dâ'ire-i dâg-ı mahabbet dilden
Sîne-i yemde olan halka-i gird-âb gibi G/870.3

Kemend, Dam:

Benüm âhumdan olmuş muztarib ol nev-gurûr-ı nâz
Bu güne dil-siyehken dâm-ı zülfinde şiken ditrer G/127.4

Nezâket ile benâgûşın öpmege yârün
Kemend-i zülfde diller esîr-i fırsat imiş G/354.5

İder gönül gibi âvâreyi esîr-i kemend
Bakılsa ancak olur cezbe-i kerâmet-i hüsn G/543.4

Küfür, Günah, İman, Hindu:

Buldugun âvâreyi dil-beste itme zülfüne
Her müselmânı esîr-i kâfiristan eyleme G/774.6

Leylâ, Per-i Gurâb, Duman, Şebdîz, Zırh, Perde:

Câme-hâb içre bırakdun beni ey mihr-i münîr
Turmadun çâk olıcak perde-i şeb n'oldı sana G/ 5.3

Misk, Anber, Nâfe, Buhur-ı Meryem:

Dilde hayâl-i silsile-i müşg-bû mıdur
Yohsa nüvişte hânekâh-ı gamda hû mıdur G/212.1

Ne dil ümîd idinür bûy-ı zülf-i dildârı
Ne neşr-i bûy-ı kerem tab '-ı rûzgâra düşer G/234.4

Beyâz-ı gerdene düşsün ko zülf-i 'anber-âlûdun
Berât-ı ârzû-yı 'âşık-ı miskîne imzâ çek G/404.4

Kimsede kalmadı şemm-i nâfe-i çîne dimâg Ârzû-yı çîn-i zülf-i müşk-bûyundan senün	G/444.5
Her gül ki bûy-ı zülfin alur bâd-ı subhdan Eyler zuhûr râyahasından gül-âbınun	G/461.6
O denlü ra‘şe virür müşge reşk-i turre-i yâr Ki kürksüz yatamaz deşt içinde nâfe-i çîn	G/589.5
Müşg-sây itdi dimâg-ı cânı gîsûlar yine Nâfe-rîz oldı bu sevdâlarla âhûlar yine	G/776.1
Olurdı gonce micmer verd mankal bezm-i gülşende Nesîm-i cân-fezâ mihmân-ı zülf-i ‘anberîn olsa	G/778.2
Olurdum dâmgâh-ı fîtneden âzâde-ser ammâ O şuhun zülf-i ‘anber-sâyınun sevdâsı var serde	G/787.2
Gösterür çerhde seyyâre-i gîsû-dârı Rûy-ı âba döşenüp kâkül-i ‘anber-şikeni	G/839.3
Esîr-i zülfi olan dillerün nedür hâli Nesîm-i nâfe-güşâdan peyâm alınmaz mı	G/869.6
Şikest itdi revâcın nâfe-i âhû-yı Tâtâr’un O bûy-ı dil-güşâ kim zülf-i ‘anber-bârdan geldi	G/882.2
Perçem, Kâkül, Gîsû, Turra: Derhem olursa kâkül-i cânân ‘aceb degül Olur tekellûfât çü meslûb şeb-be-şeb	G/17.3
Nedür o silsile-i halkadâr ruyunda Bihîşt içinde olur âlet-i ‘azâb garîb	G/18.2
Şad zebân-ı dehen-i şâne güşâyış viremez Öyle muhkemter olur ‘ukde-i gîsû-yı edeb	G/19.3
Reng-i günâhı eyleyen ebrû-yı mağfîret İtmiş hatâyı şâne-i gîsû-yı mağfîret	G/23.1
Zâhir ü bâtına bak hây ile hûyı seyr it Vahdet ü kesreti gör rûy ile mûyı seyr it	G/28.1
Hall-i işkâlinde andan gayrı yokdur mû-şikâf Gîsû-yı yâr ile şâyânterdür itmek şâne bahs	G/33.2
Rûy-ı siyeh ü çirk-i yedidür kalan ancak Gîsûma itmiş tualum şâne teşebbüs	G/34.2
Tefhîme mihnet-i şeb-i hicri nümûnedür Gîsû-yı mehveşânda degül pîç ü hâm ‘abes	G/35.2

Yine vâreste degüldür girih-i hâtırdan Pâyuna düşse bile perçem-i pür-ham küstâh	G/47.5
Şikestelik dile gîsû-yı yârumuzdandır Bize bu şîve yine rûzgârumuzdandır	G/79.1
Girih-i mû dil alur gerden-i kâfûr üzre Bakalum sahlı beyâz üstine fermânı mı var	G/81.3
Bu köhne bâgdan ümmîd-i şîre eylemese Meger asılmaga engûre rîsmân mı virür	G/82.3
Gidelden süzen-i müjgân u târ-ı kâkülün elden Rûfû-yı ‘afiyet çâk-i girîbanumla düşmendür	G/84.2
Gördüm elinde hançer-i üryânın ol mehün Bir âb-ı sâfdur ki kemerden zuhûr ider	G/89.2
Kâküli şâm-ı zemistân o perînün ammâ Rûyı takvîm-i cemâlinde meh-i âzerîdür	G/92.4
Kafâ-yı yâre düşen gîsû-yı medîd midür Berât-ı hüsn verâsındaki resîd midür	G/99.1
Sîmîn-kemer ki zîver-i mûy-ı miyânıdır Çengelli belde sanki gümüş kârbânıdır	G/107.1
‘Ukde-ber-‘ukde ile döndüğünü sübhaların Yâr ile bend olunan rişte-i peymândan sor	G/144.3
Her kim ‘azîz tutmaz ise tiz zelîl olur Olmış sirişte ‘izzet ile mû-be-mûy-ı zer	G/155.2
Olmaz mı bî-te’emmül gâretger-i tahammül Kâkül-güşâlıcıklar dâmen-keşânlıcuklar	G/174.4
‘Aceb mi şâneâsâ çâk çâk olsa dil-i ‘uşşâk Sipâh-ı hatt-ı nev-hîze kafâdâr oldu gîsûlar	G/183.2
Turmaz meh-i yek-hefte tarar turra-i şâmı Meşşâtası kimdür ‘acabâ şâne kimündür	G/194.4
Hall olmadı bu ‘ukde-i pîçide-i müşkil Gîsû-yı dü-tâ mescele-i muhtelefümdür	G/217.4
Kimün âgûş-ı güstâhında pîç ü tâba düşmiş kim Yine destârı der-hem dâm-ı gîsûsı şikenlenmiş	G/339.5
‘Aceb mi mû-be-mû-yı cismüm olsa çâk çâk-ı gam Hat-âverliklerin itmiş işâret şâne göndermiş	G/340.2
Turre-i yâri tararken öpdî ruhsârı meger Lezzetinden çâk çâk oldu dehâmı şânenün	G/424.4

Dagsız bir sîne var mı şem'-i rûyundan senün Dil-perîşân olmaduk kim kaldı mûyundan senün	G/444.1
Girer mi dest-i dil-i hâne-gerd-i 'uşşâka Sevâd-ı gîsû-yı cânânede şiken didigün	G/468.5
Ser-cûş-ı nifâk olsa 'ayân mevc-i girân ol Anılsa eger sâz-ı vefâ mûy-ı miyân ol	G/494.1
Figân ü zârın işitdüm esîr-i turresinün Egerçi bestedür ammâ velî sabâda degül	G/495.4
Bûs-ı dâmânına yârün yog iken dest-resüm Âftâbun sarılır boynına tûl-ı emelüm	G/509.4
İder gönül gibi âvâreyi esîr-i kemend Bakılsa ancak olur cezbe-i kerâmet-i hüsn	G/543.4
Olur âzâde kayd-ı pîç ü hamdan pençe-i gamdan Olan kâdir şühûda n'olduğın maksûd 'âlemden	G/545.1
Şâneâsâ kâkül-i yârün tolaş pîç ü hamın Kişver-i hüsnün temâşâ it sevâd-ı a'zamin	G/585.1
O denlü ra'se virür müşge reşk-i turre-i yâr Ki kürksüz yatamaz deşt içinde nâfe-i çîn	G/589.5
Ruhsârımın âlâyışidür kâkül-i müşgîn Rûz u şebi birbirine takdîm ne mümkün	G/612.4
İntisâb itmeyicek hâcib-i gîsûya nesîm Nice kâbil k'ola bû-bürde gülistanından	G/635.3
Hep gûşumuz pür iden anun güft-gûsıdur Çeksün serini hırkaya bülbül garîb ise	G/675.4
Olmazdı girih-beste ham-ı gîsû-yı hûbân Meşşâte-i leb şâne-zen-i ma'zeret olsa	G/677.5
Olur tâze esîrân-ı dile ta'zîm için ammâ Ser-â-pâ gîsû-yı dildârda her mûy-ı ham beste	G/712.2
Sipeh-i saf-be-saf-ı nâzdur emvâc-ı cebîn Devr-i girdâb-ı belâdur ham-ı gîsû degül a	G/715.2
Ham olur kadd-i edâ nükte-i ebrûsında Süst olur pây-ı suhan ma'nî-i gîsûsında	G/735.1
Müşevveş hâtır-ı gîsû mükedder gerd-i hatdan rû Safâ yok 'âlem-i hüsnün ne Şâm'ında ne Rûm'ında	G/763.2

Bir pûteye benzer seri üstinde külâhı Kim rîhtedür sîmveş ol gerden-i sâde	G/786.2
Görüp nûr-ı siyeh envâr içinde n'olduğın fehm it Benâğuşında kâkûl gûşesin destârdan sonra	G/799.5
Pîç ü tâb olmayanun mûy-be-mûy endâmı Sadr-ı rif'at olamaz menzili ihrâm gibi	G/883.4
Gösterür çerhde seyyâre-i gîsû-dârı Rûy-ı âba döşenüp kâkûl-i 'anber-şikeni	G/839.3
Virüp nakd-i sirişk aldum ten-i sîmînin âğûşa Ara yirde şemîm-i kâkûlün bâd-ı hevâ kaldı	G/845.2
Şevk-i gîsû ile âhum n'ola çıksa çerhe 'Alemün menzili yok bürc-i bedenden gayrı	G/847.5
İdersin perçemün halvet-nişîn-i kelle-pûş ammâ Zebân-ı şâne söyler mû-be-mû esrâr-ı pinhânı	G/860.5
Olmasa fikr-tırâzende-i gîsû-yı bûtân Rîziş-i eşk-i kalem galiye-gûn olmaz idi	G/864.6
Perde, Kapı, Nikab, Estar, Burka: Câme-hâb içre bırakdun beni ey mihr-i münîr Turmadun çâk olıcak perde-i şeb n'oldı sana	G/5.3
Anılsın perde-i rû-pûş-ı zülf-i dilber ey Nâbî Ki anı ref 'içün minnet-keş-i bâd oldugum yirdür	G/236.5
N'ola âhumla çeksem tâk-ı 'arşa 'anberîn perde Beni leb-rîz-i sevdâ itdi bir şûh-ı siyeh-çerde	G/787.1
Perişân: Dil itse n'ola zülf-i perîşâna teşebbüs Zencîre ider itse de dîvâna teşebbüs	G/34.1
Sûzişüm âteş-i ruhsâre-i cânândan sor Dil-perâkendeligüm zülf-i perîşândan sor	G/144.1
'Uşşâk-ı tîre-rûz-ı perâkende-hâtırun Mânend-i zülf-i hüsnî perîşânlığındadır	G/247.3
Meger bûy-ı dil-âvîzin dirîg eyler gedâlardan Ki geldükçe sabâ zülfîn perîşân gösterür kendin	G/623.4
Rakam: Gör zülf-i rakamda görinen nokta-i hâlin 'İrfân ile bak dâm kimün dâne kimündür	G/194.2

Resen, Rişte, Risman, Mıstar:

Bulur elbette bir gün rişte-i zülfünle cem ‘iyyet
Gönül bir nüsha-i kem-yâbdur şîrâzesüz kalmaz G/258.2

Ser-rişte-i zülf-i siyeh-i yâre yapışmaz
Tıfl-ı dil-i âvâre ser-i kâra yapışmaz G/314.1

Dili âvîze eylesem her çend
Zülfdan gayrı rîsmân bilmem G/531.2

Cism-i nâzikterine dâ‘iye-i pûşîş ile
Fûta âvîhtedür boynına takmış reseni G/839.4

Sevda, Sevad:

Girer mi dest-i dil-i hâne-gerd-i ‘uşşâka
Sevâd-ı gîsû-yı cânânede şiken didigün G/ 468.5

Şâneâsâ kâkûl-i yârün tolaş pîç ü hamın
Kîşver-i hüsün temâşâ it sevâd-ı a‘zamn G/585.1

Müşg-sây itdi dimâg-ı cânı gîsûlar yine
Nâfe-rîz oldı bu sevdâlarla âhûlar yine G/776.1

Olurdum dâmgâh-ı fitneden âzâde-ser ammâ
O şuhun zülf-i ‘anber-sâynun sevdâsı var serde G/787.2

Sünbül, Reyhan:

Niye bî-cân olur pây-ı nigâh-ı ragbetüm bilmem
Tehî güller girihden zülf-i sünbülde şiken yokdur G/141.3

Tugra:

Gönül bilmem niçün bî-zülf olan ruhsâra bakmazsın
Bu fermângehde tuğrâdan tehî menşûra sunmazsın G/625.3

Tûl-i emel, Ömr-i cavidan:

Bûs-ı dâmânına yârün yog iken dest-resüm
Âftâbun sarılır boynına tûl-ı emelüm G/509.4

Kısmetün rûz-ı ezelden müte’ayyindür hep
‘Âlemün kat’a çalış rişte-i tûl-ı emelin G/551.2

Zencir, silsile:

Nedür o silsile-i halkadâr ruyunda
Bihîşt içinde olur âlet-i ‘azâb garîb G/18.2

Dil itse n’ola zülf-i perîşâna teşebbüs
Zencîre ider itse de dîvâna teşebbüs G/34.1

Böyle kalursa silsile-i zülf-i müşk-bîz
Dîvâneler zihâmına zencîr teng olur G/94.2

Felâtun olsa da mümkün mi Mecnûn olmamak âdem
O şuhun sîmden zencîrini gördükçe yanında G/795.2

Zülf-i ma'nâdan bu gûne eyleme hall-i girih
Görmesün dîvâne-i zencîr-hâlardan biri G/836.9

Zer, Sim:

Felâtun olsa da mümkün mi Mecnûn olmamak âdem
O şûhun sîmden zencîrini gördükçe yanında G/795.2

Zülûf

Hayâl-i halka-i zülfünle eşküm düşse deryaya
Zamân-ı haşre dek gird-âb ber-gird-âb olur peydâ G/8.2

Zülf-i siyâhı salsa 'izâr üzre bî-nikâb
Eylerdi 'âlemi dil-i 'âşık gibi harâb G/21.1

Dil itse n'ola zülf-i perîşâna teşebbüs
Zencîre ider itse de dîvâna teşebbüs G/34.1

Gîsû- yı re's-i terâşîden ahsen görünür
Olsa berhem-zededen zülf-i perîşân-ı ümîd G/52.4

Böyle kalursa silsile-i zülf-i müşk-bîz
Dîvâneler zihâmına zencîr teng olur G/94.2

Ruh-ı rengîni gûş itmeden berg-i semen ditrer
Nesîm-i zülfîni yâd itmeden sahn-ı çemen ditrer G/127.1

Benüm âhumdan olmuş muztarib ol nev-gurûr-ı nâz
Bu gûne dil-siyehken dâm-ı zülfinde şiken ditrer G/127.4

Ma'nâ-yı beyt-i şi 'r gibi zülf-i yârde
Hal itmedükçe şâne-i hâtır-şiken mi kor G/130.6

Bilmem ne sihre başladı câdû-yı zülfî kim
Boynını yâr 'add ider oldu şemâmeler G/136.1

'Âlemde şemm-i bûy-ı vefâ itmedük diyü
Eyler nesîm zülfe yemînler şîmâller G/139.3

Niye bî-cân olur pây-ı nigâh-ı ragbetüm bilmem
Tehî güller girihden zülf-i sümbülde şiken yokdur G/141.3

Sûzişüm âteş-i ruhsâre-i cânândan sor
Dil-perâkendeligüm zülf-i perîşândan sor G/144.1

Ugradur mı gayrı 'uşşâkı meger etrafına
Cümleden nezdîk zülfî 'âşık-ı miskînidür G/151.6

'Aceb mi menzile irse sebük-revân-ı taleb
Hayâl-i zülf-i ümîd elde tâziyânesidür G/169.6

Şemîm-i zülfine âmâdedür meşâm-ı ümîd
Ne gûne cünbişi var rûzgârdan ne haber G/182.3

Dest-i sabâsı şâne-zen-i zülf-i ‘âfiyet Âbı cemâl-i sıhate âyinedâr olur	G/184.8
Gör zülf-i rakamda görinen nokta-i hâlin ‘İrfân ile bak dâm kimün dâne kimündür	G/194.2
Oldı bâzîçe-i ‘aşkunda nihân hâtem-i dil Çîn-i zülfünde midür sende midür bende midür	G/213.3
Girih-güşâyî-i zülfün nesîm itmez ise Bir âh ile ‘amel-i rûzgâr mümkindür	G/233.3
Ne dil ümîd idinür bûy-ı zülf-i dildârı Ne neşr-i bûy-ı kerem tab ‘-ı rûzgâra düşer	G/234.4
Anılsın perde-i rû-pûş-ı zülf-i dilber ey Nâbî Ki anı ref ‘içün minnet-keş-i bâd oldugum yirdür	G/236.5
‘Uşşâka ‘aceb mâye-i sevdâ-yı cünûndur Ol çeşm-i siyeh-mest ile ol zülf-i siyeh-kâr	G/244.2
‘Uşşâk-ı tîre-rûz-ı perâkende-hâtırun Mânend-i zülf-i hüsni perîşânlığındadır	G/247.3
Bulur elbette bir gün rişte-i zülfünle cem ‘iyyet Gönül bir nüsha-i kem-yâbdur şîrâzesüz kalmaz	G/ 258.2
Tayanmaz eylese de şîr mâhî-i mehden Sipihir zülf-i şeb-i târa şânesin bilürüz	G/263.4
Ya bûse-i dehenündür ya pîçiş-i zülfün Dil-i hevâ-zedenün ârzûların bilürüz	G/270.2
Kaşı ile zülfi hevâsındayuz Mâh nedür sâl nedür bilmezüz	G/287.2
Ser-rişte-i zülf-i siyeh-i yâre yapışmaz Tıfl-ı dil-i âvâre ser-i kâra yapışmaz	G/314.1
Dil-beste-i zülfi kosun ümmîd-i halâsı Sûdâger-i ‘aşka heves-i sûd gerekmez	G/322.4
Hal kaydı ile mes’ele-i müşkil-i zülfün Şâne ‘aceb efkâr-ı müşevveşlere düşmiş	G/337.2
Gönül mâkû-sıfat âmed-şud eyler târ-ı zülfinde Hele âvârelikden fârig olmuş kâre yüz tutmuş	G/342.2
Nezâket ile benâgûşın öpmege yârün Kemend-i zülfde diller esîr-i fırsat imiş	G/354.5

Şâne nice olur zülf-i semen-sâya mu ‘arız Keştî olamaz mevce-i deryâya mu ‘ârız	G/364.1
Pençe-i hurşîd-i tâbun şâne-i zülf-i vücûd Safvet-i nûr-i ruhun mir’ât-ı Kur’ân el-vedâ’	G/374.2
Beyâz-ı gerdene düşsün ko zülf-i ‘anber-âlûdun Berât-ı ârzû-yı ‘âşık-ı miskîne imzâ çek	G/404.4
Sarılsa hayret ile n’ola zülfine yârun Nigâhı garka-i hüsn oldu ‘âşık-ı zârun	G/ 412.1
Kimsede kalmadı şemm-i nâfe-i çîne dimâg Ârzû-yı çîn-i zülf-i müşk-bûyundan senün	G/444.5
Üzöldü rişte-i cân zülf-i pür-şiken diyerek Bozuldı çihre-i dil berg-i yâsemenden diyerek	G/446.1
Ne hâle saldı dili tavr-î küştegî-h’âhı Salındı zülf-i nigâre resen resen diyerek	G/446.4
Hevâ-yı zülf-i sanemdür ‘inân-keş ey Nâbî Olursa rû be reh-i deyr-i berhemenden diyerek	G/446.5
Her gül ki bûy-ı zülfün alur bâd-ı subhdan Eyler zuhûr râyihâsından gül-âbınun	G/461.6
Ben çâk çâk-ı hasretüm ol pîç pîç-i derd Çün zülf ü şâne mûy-be mûdur benümle dil	G/478.4
Dili âvîze eylesem her çend Zülfden gayrı rîsmân bilmem	G/531.2
Nakd-i dil havfum odur kim arada ola telef Zülf ile şâne miyânından tedâhül var iken	G/548.3
Hayâl-i ma’ni-i bârike zülfi bâdîdür Semend-i tab’a urur tâzyâne-i tahsîn	G/561.5
Hayâl-i zülfün olsun mün’akis âyîne-i kalbe Misâl-i şî’r-i rengînüm şebistân-ı hayâl olsun	G/564.4
Sîne pür-gâmdur cebînün der-hem olsun olmasun ‘Ukde çokdur dilde zülfün pür-ham olsun olmasun	G/603.1
O âfetün ser-i zülfi ham olmasun n’olsun Görüp o hâleti dil derhem olmasun n’olsun	G/614.1
Hirâs-ı âh-ı serdüm zülfün ayırmaz ‘izârından O sermâ-dîde gitmez muttasıl âteş kenarından	G/618.1
Ne denlü ıztırâb itdükse ol denlü esîr olduk Bulayduk zülf-i çîn-i çîn-i dilberden rehâ dirken	G/621.4

Meger bûy-ı dil-âvîzin dirîg eyler gedâlardan Ki geldükçe sabâ zülfin perîşân gösterür kendin	G/623.4
Hem-rengsün ey baht-ı siyeh zülf-i bütâna Ammâ n'ideyüm öylece berbâd olamazsın	G/624.4
Gönül bilmem niçün bî-zülf olan ruhsâra bakmazsın Bu fermânehde tuğrâdan tehî menşûra sunmazsın	G/625.3
Mümkün mi ham-ı zülfüne bend olmaya 'uşşâk Âhû-yı sabâ reste degülken resenümden	G/631.5
Zülf ü ruhun mü'ellif-i hikmet-nüvîs-i sun Gösterdi devr-i hâşiyesinde teselsülin	G/637.4
Görince rûyını zülfinde dil karâr itmez Sabâh olunca uçar murg âşiyânlardan	G/639.5
Oldı peyvend ser-i zülfine dest-i 'uşşâk Keştî-i cevri zabt itdi hele lenger-i hüsn	G/640.5
Elifî bîni vü ebrun ile zülfün cândur Levh-i sînemde anun menkâbesi oldı cünûn	G/ 653.5
Görince rûyını züldinde dil kârar itmez Sabâh olunca uçar murg âşiyânlardan	G/639.5
Oldı peyvend ser-i zülfine dest-i 'uşşâk Keştî-i cevri zabt itdi hele lenger-i hüsn	G/640.5
Elifî bîni vü ebrun ile zülfün cândur Levh-i sînemde anun menkâbesi oldı cünûn	G/653.5
Her bir bün-i mûyından akar âb-ı letâfet Deryâ-yı melâhatde şinâdan mı gelürsün	G/654.6
Âzâdelik ümîdin iden görmemiş gibi Gîsû-yı yâre düşdüğini ham ham üstine	G/707.4
Dilin çâk eylesün mânend-i şâne mâ'il-i zülfi Olan şeb-rev gerekdür hem-libâs olmak 'aseslerle	G/741.4
Âvâredür şemîm-i ser-i zülfi ey sabâ Sayd it çemen götürmeden evvel konağına	G/742.9
Ko dil kalsun hayâl-i zülf ile zindân-ı hicrânda Olur cây-ı selâmet düzd-i nâ-tersâna tersâne	G/754.7
Keştî-i şâne olup gark-ı yem-i zülf-i siyâh Tolaşur mevce-i yem gibi şikenden şikene	G/758.4

Ümmüddür günâh ola ruhsâr-ı rahmete Hâl-i siyâh zülf-i siyâh ebrû-yı siyâh	G/773.5
Buldugun âvâreyi dil-beste itme zülfüne Her müselmânı esîr-i kâfiristan eyleme	G/774.6
Zülfüne kıyma ruhun ‘arz eyleme şeydâlara Çok da tahrik-i cünûn-ı dermendân eyleme	G/774.7
Olurdu gonce micmer verd mankal bezm-i gülşende Nesîm-i cân-fezâ mihmân-ı zülf-i ‘anberîn olsa	G/778.2
Olurdum dâmgâh-ı fitneden âzâde-ser ammâ O şuhun zülf-i ‘anber-sâyınun sevdâsı var serde	G/787.2
Dil-i şikeste ile zülf-i yâr bir yire gelse Bir iki şifte-i rûzgâr bir yire gelse	G/792.1
Görüp rûyunda zülfün reşkden kalmaz döker çeşmüm Safâ-yı turra-i pür-pîç ü pür-ham kanda ben kanda	G/794.4
Nâbiyâ kim getirür bana peyâm-ı zülfin Dili göndermiş idüm düşdi o da pâyende	G/805.9
Zülf-i ma’nâdan bu gûne eyleme hall-i girih Görmesün dîvâne-i zencîr-hâlardan biri	G/836.9
N’işlesin yâ gönül olduğu için zülfünde Haddi yok pîç ü hamun çîn ü şikenden gayrı	G/847.2
Esîr-i zülfi olan dillerün nedür hâli Nesîm-i nâfe-güşâdan peyâm alınmaz mı	G/869.6
Hayâl-i zülf idermiş ‘âşık-ı mehcûr gördün mi Mahabbetde bu denlü fikr-i dîr-â-dîr gördün mi	G/872.1
Nîgeh gül-çîn iken düzdâne gülzâr-ı cemâlinden Giriftâr-ı ham-ı zülf itdi ol hâtır-şiken tutdı	G/875.4

NEDİM DİVANI

Çevgan:

O perçem zülfeler kim dönmüş onun pîşgâhında
Ser-i Kisrî ham-ı çevgâna düşmüş gûy-ı galtâna

K/16.4

Gel ey esîr-i zülf-i perîşânın olduğum
Bilmez misin rübûde-i çevgânın olduğum

G/81.1

Gece, Karanlık, Gölge, Gölgecik, Siyah:

Bir cebînin bir dahı zülf-i siyeh-fâmın bilir
Dil ne subhun fark eder billah ne ahşamın bilir

G/36.1

Mu'ciz ki mihr hem şeb-i yeldâ vü hem bahâr Cem' oldu tutup ol ruh-ı berrâkı zülf ü hat	G/55.3
Vasfet hüdâyeğânı Nedîmâ yeter yeter Kıldı siyâh çehre-i evrâkı zülf ü hat	G/55.13
Tezerv-i hoş-hırâmım sînem olsun cilvegâhın gel Hümâ-veş sâye salsın başıma zülf-i siyâhın gel	G/ 77.1
Çeşm ü ebrûya kafâdârsın ey zülf-i siyâh Sen de kâfirsın o kâfirlere imdâdın için	G/ 92.3
Sanır idim ki anberi attârlar satar Cânım şemîm-i zülf-i siyeh-fâmın almadan	G/104.3
Şâm-ı gamda hasret-i zülfün değil mi âşıkın Hâbını çün turra-yı sünbül perîşân eyleyen	G/105.4
Nîgehın vakt ola zülf ü hat arasında Nedîm Bürünüp şâl-ı siyâha yata semmûr üzre	G/116.6
Heman hitâb edüp ey âftâb-ı nâz dedim Ki ey fedâ o siyeh zülfe nâfe-i Tâtâr	K/VII.14
Bu rûz odur ki onun subhu tal'at-ı cânân Şebi o tal'at-ı zîbâda zülf-i ham-der-ham	K/ XXIV.8
Hâb, Girdab: Zülfün hayâli cây edeli çeşmim olmadı Gîsû-yı hâb şâne-i müjgâne âşinâ	G/1.2
Bir hâb-ı perîşâna müjem olmadı mahrem Güncide değil şâneye gîsû-yı mahabbet	G/11.4
Reşk-i Çin olmakda fikrim gelmedi ta'bire lîk Vasfi ol gîsûların hâb-ı perîşânım gibi	G/159.3
Halka, Çenber, Bend, Ukde: Müstezâd-ı işve ol hatt-ı nevin îcâdıdır Zülfünün terkîb-bend-i fitne hâtır-zâdıdır	G/22.1
Olup hem-vâre fikr-i kâkülünle çille ber-gerden Geçer şeyh-i kalâşet-pîşe ayyârâne çemberden	G/95.2
Hattının cânâ çıkarmış pertevin âyîne hayf Mû-be-mû-yı ukde-i zülfün açılmış şâneye	G/126.6
Bu rûz odur ki onun subhu tal'at-ı cânân Şebi o tal'at-ı zîbâda zülf-i ham-der-ham	K/XXIV.8
Kenâr-ı mevce-i deryâda el-hak şekl-i matbû'u Müşâbih tal'at-ı hûbâna taraf-ı zülf ü pür-hamda	K/ XXXIX.12

Kemend, Dam:

Âhuvân-ı ma‘ni-i nev saydına hep cümleden
Şimdi bir gîsû-kemend ebrû-keman lâzım sana G/6.6

Takup kemend boynuna döndürdü Ka‘beden
Çekdi çevirdi zâhid-i zerrâkı zülf ü hat G/55.7

Nedîm nâmına bir şa‘ir-i cihan var imiş
Kemend-i zülfüme düşsün ilahi ol ayyâr K/VII.24

Küfür, Günah, İman, Hindu:

Hâl kâfir zülf kâfir çeşm kâfir el-amân
Ser-be-ser iklim-i hüsnün kafiristân oldu hep G/9.3

Leylâ, Per-i Gurâb, Duman, Şebdîz, Zırh, Perde:

Seher-i ıyd celî maşrık-ı ruhsârında
Leyle-i kadr hafî zülf-i siyeh-fâmında G/ 128.4

Misk, Anber, Nâfe, Buhur-ı Meryem:

Sabâ ki dest ura ol zülfe müşk-i nâb kokar
Açarsa ukde-i pîrâhenin gül-âb kokar G/16.1

Seyret beyaz fesde o zülf-i mu‘anberi
Şeb-bûyu gör ki berk-i semenden kabâsı var G/25.3

Bir bâğdır cemâli ki gül-berk-i rûy-ı âl
Şeb-bûyu hâl sünbül ü leylâkı zülf ü hat G/55.2

Ey turra bâğ-ı hüsnüde sünbül müsün nesin
Ey hâl-ı fitne yohsa karanfül müsün nesin G/74.1

Hayâl etdikçe rûyun tâ seher ol dâmen-i zülfe
Sarıldı rîşe-i reyhan gibi hâb-ı perîşânım G/85.3

Sanır idim ki anberi attârlar satar
Cânım şemîm-i zülf-i siyeh-fâmın almadan G/104.3

Eylemiş pîçîde târ-ı kâkülün gîsûlara
Bir sepet gül sanki berhem-bestedir şeb-bûlara G/130.1

Heman hitâb edüp ey âftâb-ı nâz dedim
Ki ey fedâ o siyeh zülfe nâfe-i Tâtâr K/ VII.14

Habbezâ şâdî ki bu rûz-ı tarab-zânın şebîn
Zülf-i anber-rîz-i cânân ile yeksân eyledi K/ XXV.4

Perçem, Kâkül, Gîsû, Turra:

Ser-der hevâ-yı aşkı idi diller olmadan
Bâd-ı sabâya kâkül-i cânâne aşinâ G/1.3

Dile mahabbet-i gîsû-yı yâr olur peydâ
Garîbe hâhiş-i dâr u diyâr olur peydâ G/4.1

Âhuvân-ı ma'ni-i nev saydına hep cümleden Şimdi bir gîsû-kemend ebrû-keman lâzım sana	G/6.6
Bir nezâketle açup fes gûşesinden perçemi Şöyle göstermiş ki kim gördüyse hayrân oldu hep	G/9.6
Bir hâb-ı perîşâna müjem olmadı mahrem Güncîde değil şâneye gîsû-yı mahabbet	G/11.4
Hâkister olsa ten yine esrâr-ı kâkülün Mânend-i cevher âyîne-i dilde gizlidir	G/14.7
Her turrasında bin şiken-i dil-rübâsı var Her bir şikenc-i turrada bin mübtelâsı var	G/25.1
Ey turra bâğ-ı hüsnde sünbül müsün nesin Ey hâl-ı fitne yohsa karanfûl müsün nesin	G/74.1
Perîşân oldu gitdi nağmeler gördükçe gîsûsun Meger mutrib da ol zencîre der-çenber midir bilmem	G/87.2
Olup hem-vâre fikr-i kâkülünle çille ber-gerden Geçer şeyh-i kalâşet-pîşe ayyârâne çemberden	G/95.2
Gerden-i âşika tavk-efken olur dest-i kazâ Halka-sâzî-i ser-i turra-yı pür-çîninden	G/102.3
Âkıbet gönlüm esîr etdin o gîsûlarla sen Hey ne câdûsun ki âteş bağladın mûlarla sen	G/103.1
Değildir hâl ü hat şeb-bûy bitmiş sihr ile gûyâ Düşüp bir iki tohm-ı tâze sünbülzâr-ı gîsûdan	G/109.2
Seherden eyledi yağmâ şemîm-i gîsûsun Nesîm bir dahı uğrar mı bu diyâra gör e	G/121.3
Cebr ile hâtır-ı maksûrum olur peyveste Şiken-i taraf-ı külâhın şiken-i gîsûya	G/143.4
Ol perçemin nazîrini hâtırda mı gönül Görmüş idin geçen sene sünbül zamanları	G/155.3
Reşk-i Çin olmakda fikrim gelmedi ta'bîre lîk Vasfî ol gîsûların hâb-ı perîşânım gibi	G/159.3
Nûkhet-i gîsû ile geldin bize âh ey sâkî Turra-i sünbül-sıfat âşüfte-kâm etdin beni	G/161.3
Gülşen-i hüsnün görün sünbül-hevâ-yı gülşenin Ebr-i müşkin-veş dağıtdıkca nesîm ol kâküli	G/165.4

Perişân:

- Esdikçe bâd-ı subh perişansın ey gönül
Benzer esîr-i turra-i cânansın ey gönül G/78.1
- Gel ey esîr-i zülf-i perişânın olduğum
Bilmez misin rübûde-i çevgânın olduğum G/81.1
- Takrîr edemem zülf-i perişânını yârin
Dil murgunu ol serv-i ser-efrâza düşürdüm G/86.2
- Perişân oldu gitdi nağmeler gördükçe gîsûsun
Meger mutrib da ol zencîre der-çenber midir bilmem G/87.2
- Şâm-ı gamda hasret-i zülfün değil mi âşıkın
Hâbını çün turra-yı sünbül perişân eyleyen G/ 105.4

Sevda, Sevâd:

- Netîce vermese sevdâ-yı zülfü dilde n'ola
Güsistedir ser-i kârı hemîşe mûtâbın G/ 75.4

Sünbül, Reyhan:

- Bâğda zülf ü ruhun andıkça bu kimdir deyü
Sünbül ü gül biri birinden suâl eyler beni G/147.4

Zencir, silsile:

- Bi-hamdillah ki satl-ı dil-keşinden nem kalır hâlî
O zülfün bend-i zencîrindeyim çeşmimde yaşım var G/ 23.2
- Varmaz dil ehli zâbite kâziye onların
Zencîr-i habsi hüccet-i itlâkı zülf ü hat G/55.10

- Ey zülf-i ham-be-ham dökülüp sînem üstüne
Zencîr-i pâ-yi ömr-i şitâbânım ol benim G/88.2

Zer, Sim:

- Hurşîd pençesin mi takınmış cebînine
Ol zülf-i zerdden dökülen terler midir G/ 35.3
- Gören ebrûlar üzre pîçişin ol kâkül-i zerdin
Sanır zer-hall ile âyet yazılmış rûy-ı şemşîre G/137.3

Zülf:

- Zülfün hayâli cây edeli çeşmim olmadı
Gîsû-yı hâb şâne-i müjgâne âşinâ G/1.2
- Sihr ü efsûn ile dolmuşdur derûnun ey kalem
Zülf-i Hârûtun demek mümkün ki nâl olmuş sana G/2.3
- Hamdır dü zülfi zülfe-veş onunla bil hemân
Ey bâd-ı subh işte nişan söylerim sana G/3.6
- Yelerek çın seherden geliyor bâd-ı nesîm
Gâlibâ zülfü elinden edecektir şekvâ G/5.2

Hâl kâfir zülf kâfir çeşm kâfir el-amân Ser-be-ser iklîm-i hüsnün kafiristân oldu hep	G/9.3
Ser-i kûyinga barmak ihtiyârım birletür sanman Gönülni iltürüp kuvvet bile zülf-i dütâ tartup	G/10.4
Hâlet-i şevk-ı hayâl-i zülf ile yine Nedîm Fikr-i piç-â-piç-i tab'-ı hurde-bînim tâzedir	G/15.5
Sabâ ki dest ura ol zülfe müşk-i nâb kokar Açarsa ukde-i pîrâhenin gül-âb kokar	G/16.1
Mütezâd-ı işve ol hatt-ı nevin îcâdıdır Zülfünün terkîb-bend-i fitne hâtır-zâdıdır	G/22.1
Bi-hamdillah ki satl-ı dil-keşinden nem kalır hâlî O zülfün bend-i zencîrindeyim çeşmimde yaşım var	G/23.2
Seyret beyaz fesde o zülf-i mu'anberi Şeb-bûyu gör ki berk-i semenden kabâsı var	G/25.3
Hurşîd pençesin mi takınmış cebînine Ol zülf-i zerdden dökülen terler midir	G/35.3
Bir cebînin bir dahı zülf-i siyeh-fâmın bilir Dil ne subhun fark eder billah ne ahşamın bilir	G/36.1
Nâhidi kasd olunsa şikâr eylemek değil Tanbûr-ı bezme zülfünü târ-ı bem eyleriz	G/49.3
Hayretde koydu hâtır-ı uşşâkı zülf ü hat Gösterdi kâr-ı ef'-i-i tiryâkı zülf ü hat	G/55.1
Bir bâğdır cemâli ki gül-berk-i rûy-ı âl Şeb-bûyu hâl sünbül ü leylâkı zülf ü hat	G/55.2
Mu'ciz ki mihr hem şeb-i yeldâ vü hem bahâr Cem' oldu tutup ol ruh-ı berrâkı zülf ü hat	G/55.3
Can riştesi biri birisi mâh hâlesi Tutdu netîce enfüs ü âfâkı zülf ü hat	G/55.4
Cedvel-keşîde kıt'a-i yâkuta döndürür Aks eyledikçe câmda ey sâkı zülf ü hat	G/55.5
Gel cüft ü tâk oynayalım bezm-i vaslda Olsun velîk cüfti ile tâkı zülf ü hat	G/55.6
Çokdan giderdi Çîne yahud Zengibâra dek Zabt etmeseydi hâtır-ı müştâkı zülf ü hat	G/55.7

Birisi şerh yazdı biri etdi tahşiye Alup miyâna hikmetü'l-işrâkı zülf ü hat	G/55.9
Varmaz dil ehli zâbite kâziye onların Zencîr-i habsi hüccet-i itlâkı zülf ü hat	G/55.10
Bir nısf dâireyle iki hatt ile tamâm Gösterdi kâr-ı cümle-i evfâkı zülf ü hat	G/55.11
Hem-çün makas dehânını hamyâzegâh edip Çâk etdi şâne-veş dil-i hallâkı zülf ü hat	G/55.12
Vasfet hüdâvegânı Nedîmâ yeter yeter Kıldı siyâh çehre-i evrâkı zülf ü hat	G/55.13
Ebrû-yı yârı şimdilik onun rikâbına Teşbîh kıl da sonra yine bâki zülf ü hat	G/55.14
Gûş eyledikde nâmının İbrâhim olduğun Pûşîde kıldı ka'be-i uşşâkı zülf ü hat	G/55.15
Âgûş-ı pençede hat-ı fermânın andırup Leb-rîz-i hayret eyledi ahdâkı zülf ü hat	G/55.16
Esbindeki kutâs ile kalkan gubârının Ancak olur nümüne vü mısdâkı zülf ü hat	G/55.17
Eyyâm-ı satvetinde gönül çalmasın deyü Güm kıldı ben dedikleri allâkı zülf ü hat	G/55.18
Dün tûğı perçemin alemi mushafın görüp Berketdi can-feşanlığa mîsâkı zülf ü hat	G/55.19
Baksak ki şem'-i bezmine benzer mi rûy-ı yâr Etse gûşâde perde-i ıglâkı zülf ü hat	G/55.20
Tutsun cihânı haşmeti tâ hüsn ile tuta Mülk-i Hitâyı kişver-i Kıpçakı zülf ü hat	G/57.21
Der-kemindir sipeh-i hat sakın ey zülf-i dirâz Reh-zeni hâr olanın dâmeni ber-çîde gerek	G/57.5
Zülf-i pür-çînle hem-düş oldu cânâ kad çeküp Sünbül-i hâb-ı tegâfûl câme-hâbından senin	G/67.5
Netîce vermese sevdâ-yı zülfü dilde n'ola Güsistedir ser-i kârı hemîşe mûtâbın	G/75.4
Tezerv-i hoş-hırâmım sînem olsun cilvegâhın gel Hümâ-veş sâye salsın başıma zülf-i siyâhın gel	G/77.1
Gel ey esîr-i zülf-i perîşânın olduğum Bilmez misin rübûde-i çevgânın olduğum	G/81.1

Hayâl etdikçe rûyun tâ seher ol dâmen-i zülfe Sarıldı rîşe-i reyhan gibi hâb-ı perişânım	G/85.3
Takrîr edemem zülf-i perişânını yârin Dil murgunu ol serv-i ser-efrâza düşürdüm	G/86.2
Âzâde iken zülf-i girîh-gîr-i bütandan Murg-ı dili ol pençe-i şehbâza düşürdüm	G/86.4
Ey zülf-i ham-be-ham dökülüp sînem üstüne Zencîr-i pâ-yi ömr-i şitâbânım ol benim	G/88.2
Çeşm ü ebrûya kafâdârsın ey zülf-i siyâh Sen de kâfîrsin o kâfîrlere imdâdım için	G/92.3
Sabâdan evvel açup göğsün ohşadım zülfün Benim de bir anacak rûzgârım oldu bu gün	G/98.4
Seyr eyle bâğbân-ı galatkârın ey gönül Zülf-i nigâr dediği gîsû-bürîdesin	G/101.5
Sanır idim ki anberi attârlar satar Cânım şemîm-i zülf-i siyeh-fâmın almadan	G/104.3
Şâm-ı gamda hasret-i zülfün değil mi âşıkım Hâbını çün turra-yı sünbül perişân eyleyen	G/105.4
Nîgehîn vakt ola zülf ü hat arasında Nedîm Bürünüp şâl-ı siyâha yata semmûr üzre	G/116.6
Zülf-i dil-berde sabâ yokla Nedîm-i zârı Görünür mü aceb ol nergis-i fettâna göre	G/122.5
Nesîc-i fitneye nakş olmak ister ol tannâz Aceb mi zülfünü peyveste etse şânesine	G/123.2
Hemîşe ayrılamaz zülfü gird-i hâlinden Meger şikâr imiş ol dâm dahı dânesine	G/123.6
Hattının cânâ çıkarmış pertevin âyîne hayf Mû-be-mû-yı ukde-i zülfün açılmış şâneye	G/126.6
Seher-i ıyd celî maşrık-ı ruhsârında Leyle-i kadr hafî zülf-i siyeh-fâmında	G/128.4
Mu‘tekif perde-i zülfünde gönül hâli gibi Rû-be-mihrâb dü ebrû seher ü şâmında	G/128.5
Zülf ü külâhı verdi hâlel Mağrib u Fasa Çeşm-i kebûdu saldı akın mülk-i Çerkese	G/131.1

Bul Nedîmâyı ararsan o kemân ebrûnun Ebruvânında yahud zülf-i semen-sâyında	G/133.5
Bâğda zülf ü ruhun andıkça bu kimdir deyü Sünbül ü gül biri birinden suâl eyler beni	G/147.4
Nükhet-i zülfünle geldikce nesîm-i nev-bahâr Turra-i sünbül-sıfat âşüfte-hâl eyler beni	G/147.5
Ser-i zülfünde figan eylemek âyin oldu Nâle-i dil ceres-i kâfile-i Çin oldu	G/152.1
Akl-ı küll sevdâ-yı bend-i zülfünün dîvânesi Âb-ı rûyü cevher-i eşyâ habîb-i kibriyâ	K/I.7
Zülf-i adl-i şer'î rûy-ı fitneye müşgin-nikâb Taht-ı hilm ü şefkate Dârâ habîb-i kibriyâ	K/ I.14
Oldu hayfâ pîrezen-dehrin gönül dîvânesi Zülf-i mekrinden verüp sevdâ habîb-i kibriyâ	K/ I.17
Heman hitâb edüp ey âftâb-ı nâz dedim Ki ey fedâ o siyeh zülfe nâfe-i Tâtâr	K/ VII.14
Nedîm nâmına bir şa'ir-i cihan var imiş Kemend-i zülfüme düşsün ilahi ol ayyâr	K/ VII.24
Dedim ki ey ham-ı zülfünde fitne der-fitrâk Kenâr-ı nevk-i müjende kirişme der-çengâl	K/ VIII.35
O perçem zülfeler kim dönmüş onun pîşgâhında Ser-i Kisrî ham-ı çevgâna düşmüş gûy-ı galtâna	K/ XVI.4
Hidîv-i Baykara-meclis ki târ-ı zülf-i nâhide Kemîne nutrıbı der sen benim târ-ı rebabımsın	K/ XVIII.27
Bu rûz odur ki onun subhu tal'at-ı cânân Şebi o tal'at-ı zîbâda zülf-i ham-der-ham	K/ XXIV.8
Habbezâ şâdî ki bu rûz-ı tarab-zânın şebin Zülf-i anber-rîz-i cânân ile yeksân eyledi	K/ XXV.4
Cârûbu zülf-i havrâ ferrâşî bâd-ı cennet Derbânı izz ü devlet ikbâl perdedârı	K/ XXXVIII.19
Kenâr-ı mevce-i deryâda el-hak şekl-i matbû'u Müşâbih tal'at-ı hûbâna taraf-ı zülf ü pür-hamda	K/ XXXIV.12
NEF'Î DİVANI	
Çengal, Kullab:	
Dil giriftâr olmamak kâbil mi bend-i zülfüne Anı dâma çekmeğe her halka bir kullâb olur	G/34.4

Dil değil kevn ü mekân olsa yerinden koparır Halka-i turra-i zülfün gibi kullâb olıcak	G/62.3
Olsun ko sabâ da ham-ı zülfüne giriftâr Çeksin biraz işkence-i kullâb cefâsin	G/92.2
Damen: Dâmen-i zülfünden el çekmez idi dil eğer Pençesini burmasa pençe-i pür-tâb-ı nâz	G/ 54.4
Düşürür dilleri çâh-ı zekana tutmaz ise Dâmen-i zülf-i dil-âvîzini muhkem şâne	G/116.3
Ejderha, Tavus, Akrep: Dile her mûyu bir ejder görünür ol zülfün Nice bin ejderi bir yerde tahayyül ne belâ	G/ 5.4
Sanma ki etdi zülfünü tahrîk-i rûzigâr Bâl açdı tûtî-i hatı pervâza başladı	G/126.4
Gece, Karanlık, Gölge, Gölgecik, Siyah: Zülf-i siyehin mi hat-ı anber-şiken üzre Yâ sâye-i sünbül mü döşenmiş çemen üzre	G/ 11.1
Değil hatt-ı mu'anber sâye-i zülf-i siyâhıdır Değil ebrû-yı pür-çîn gamzenin perr-i külâhıdır	G/31.1
Diller nice bir çâh-ı zenahdânına düşsün Sâyen gibi zülfün de ko dâmânına düşsün	G/94.1
Bin nâfe mi var her ham-ı zülf-i siyehinde Bu bûy-ı dil-âvîz nedir hâk-i rehinde	G/109.1
Zülfün mü yâ gezende siyeh mâr-ı ham-be-ham Kim pâsbân-ı genc-i nihân-ı miyân olur	K/XXVIII.15
Ne kalem bir büt-i ra'nâ ki hırâmân olsa Zîr-i pâyında kılar zülf-i siyâhın derhem	K/ LI.37
Halka, Çenber, Bend, Ukde: İki zülfün ki birbirine bend etdi sabâ Dil-i Cibrîli giriftâr-ı kemend etdi sabâ	G/3.1
Târ-ı zülfünde katar oldu o denli diller Bir girihle nice bin kâfile bend etdi sabâ	G/3.2
Dil ise bend-i ham-ı silsile-i zülfünde Ne döyer mihnete ne cânını âzâd ister	G/35.3
Dil değil kevn ü mekân olsa yerinden koparır Halka-i turra-i zülfün gibi kullâb olıcak	G/62.3

Halka-i zülfünden eyler dil temâşâ ruhların Vermese hurşide n'ola revzen-i nezzâresin	G/87.5
Bend oldu o şûhun göricek zülf-i dütâsın Âhır yelerek bâd-ı sabâ buldu belâsın	G/92.1
Bend-i zülfüne giriftâr olalı ol şûhun Oldu Nef'î gibi sırr-ı dile mahrem şâne	G/116.7
Kemend, Dam: Ne acep kendi de ger dâma giriftâr olsa Dilleri dâne vü zülfünü kemend etdi sabâ	G/2.2
Dil giriftâr olmamak kâbil mi bend-i zülfüne Anı dâma çekmeğe her halka bir kullâb olur	G/34.4
Âşık olduk dâm-ı zülf-i yâre düşdü gönlümüz Akla uyduk bir garîb âvâre düşdü gönlümüz	G/46.1
Fikr eyleyince dâm-ı girin-gîr-i zülfünü Bir hâlet el verir ki kafes gülsitân olur	K/ XXVIII.14
Dil bağlamazız biz girih-i zülfüne zîrâ Âzâdelere kayd-ı ta'alluk ne belâdır	K/ XXXIII.17
Leylâ, Per-i Gurâb, Duman, Şebdîz, Zırh, Perde: Görse ger şâhid-i mazmûnumu düşde Mecnûn Zülf-i pür-tâbına dil-beste görür Leylâyı	K/XLIV.35
Mar, Asa, Ef'i: Fikr-i zülfün dilde tâb-ı sûz-ı aşkın sînede Nârdır külhanda gûyâ mârdır gencînede	G/101.1
Zülfün mü yâ gezende siyeh mâr-ı ham-be-ham Kim pâsbân-ı genc-i nihân-ı miyân olur	K/ XXVIII.15
Misk, Anber, Nâfe, Buhur-ı Meryem: Zülf-i siyehin mi hat-ı anber-şiken üzre Yâ sâye-i sünbül mü döşenmiş çemen üzre	G/ 11.1
Değil hatt-ı mu'anber sâye-i zülf-i siyâhıdır Değil ebrû-yı pür-çîn gamzenin perr-i külâhıdır	G/31.1
Bin nâfe mi var her ham-ı zülf-i siyehinde Bu bûy-ı dil-âvîz nedir hâk-i rehinde	G/109.1
Hat gelse ruh-ı yâre yeter kâkül ü zülfü Gül gitse n'ola sünbül ü reyhân elimizde	G/110.6
Benzerdi nihâl-i kadine zülf ü ruhunla Açılrsa eğer sünbül ü gül nârven üzre	G/111.3

Lâlesi hâl-i rübâyende-i rûy-ı dilber
Sünbülübâc-ı sitânende-i zülf-i müşğîn K/ XLVI.7

Perişân:

Ol hatt-ı dilâşûb ile ol zülf-i perişân
Sunmakda acep âleme dîvân-ı müretteb G / 10.4

Mâ'iliz gamzesine her ne kadar âfet ise
Hele âşüfte değil zülf-i perişânından G/91.2

Zülfünün dahi perişânlığı bîhûde değil
N'ylesin lerze tutar cünbiş-i müjgânından G/91.3

Nice bir dil gam-ı zülfünle perişân olsun
Göreyin zülfünü kim hâk ile yeksân olsun G/95.1

Ne dokunsun dil-i erbâb-ı gama zülfünde
Ne perişânî-i cem'iyet-i yârân olsun G/95.4

Resen, Rişte, Risman, Mıstar:

Çekerdim târ-ı zülf-i Zühre-i Zehrâ-yı gerdûna
Eğer dizsem dür-i şehvâr-ı nazmım rîsmân üzre K/V.46

Sünbül, Reyhan:

Zülf-i siyehin mi hat-ı anber-şiken üzre
Yâ sâye-i sünbül mü döşenmiş çemen üzre G/ 11.1

Hat gelse ruh-ı yâre yeter kâkül ü zülfü
Gül gitse n'ola sünbül ü reyhân elimizde G/110.6

Benzerdi nihâl-i kadine zülf ü ruhunla
Açılrsa eğer sünbül ü gül nârven üzre G/111.3

Tesbih, Hamayil:

Bağladı boynuna zülfünü hamâ'il yerine
Bu bahâneyle acep def-i gezend etdi sabâ G/2.3

Zencir, silsile:

Âşüfte esîrân-ı ham-ı zülf-i dütâyız
Dîvâne değil silsile-cünbân-ı belâyız G/55.1

Yaraşdı ol kadar mevc-i müselsel âba kim vermez
O hüsnü zülf-i pür-ham sine-i sîmîn-berân üzre K/ V.10

Zülûf:

Ne acep kendi de ger dâma giriftâr olsa
Dilleri dâne vü zülfünü kemend etdi sabâ G/2.2

Bağladı boynuna zülfünü hamâ'il yerine
Bu bahâneyle acep def-i gezend etdi sabâ G/2.3

Târ-ı zülfünde katar oldu o denli diller
Bir girihle nice bin kâfile bend etdi sabâ G/3.2

Dile her mûyu bir ejder görünür ol zülfün Nice bin ejderi bir yerde tahayyül ne belâ	G/ 5.4
Ol hatt-ı dilâşûb ile ol zülf-i perîşân Sunmakda acep âleme dîvân-ı müretteb	G/10.4
Dil elinde tutmak ister zülfün ammâ n'eylesin Erişir mi hiç şahbâz-ı Hümâ-pervâza dest	G/15.3
Allâh için ey âh dolaş zülfüne durma Ol silsile-i aşkı dîrâz etmeğe bâ'is	G/25.2
Çîn-i zülfünde giriftâr kalırdı dil-i zâr Erişip bâd-ı sabâ etmese nâgâh meded	G/28.5
Değil hatt-ı mu'anber sâye-i zülf-i siyâhıdır Değil ebrû-yı pür-çîn gamzenin perr-i külâhıdır	G/31.1
Esîr oldu gönül çâh-ı zehadânında ey Nef'î Değildir zülfü anın dîd-ı pîç â pîç-i âhıdır	G/31.7
Dil giriftâr olmamak kâbil mi bend-i zülfüne Anı dâma çekmeğe her halka bir kullâb olur	G/34.4
Dil ise bend-i ham-ı silsile-i zülfünde Ne döyer mihnete ne cânını âzâd ister	G/35.3
Nâz ederse gamzesi uşşâk-ı zâra nâz eder Zülfü bir âşüftedir kim rûzgâra nâz eder	G/40.1
Âşık olduk dâm-ı zülf-i yâre düşdü gönlümüz Akla uyduk bir garîb âvâre düşdü gönlümüz	G/46.1
Dâmen-i zülfünden el çekmez idi dil eğer Pençesini burmasa pençe-i pür-tâb-ı nâz	G/54.4
Âşüfte esîrân-ı ham-ı zülf-i dütâyız Dîvâne değil silsile-cümbân-ı belâyız	G/55.1
Dil-i Cibrîli şikâr eylemek ister zülfü N'ola eylerse Hümâ gibi yukardan pervâz	G/57.6
Sen de Nefî dilini kurtar eğer kâdir isen Sözü yâ silsile-i zülfü gibi etme dîrâz	G/57.7
Dil değil kevn ü mekân olsa yerinden koparır Halka-i turra-i zülfün gibi kullâb olıcak	G/62.3
Düşer gâhî arak-nâk olsa zülf-i ham-be-ham nâzik Ruh-ı rengîni ammâ gül gibi hem tâze hem nâzik	G/67.1

Harîr-i zülfü pâ-y-endâz olur anınçün ol şûha Ayak basmaz yere ger olmasa ferş-i kadem nâzik	G/67.2
Nezâketle dokun zülfüne ey bâd-ı sabâ yârın Sakin dilden olur zîrâ dil-i erbâb-ı gam nâzik	G/67.3
Aşk âfet-i akl oldu acep turfa belâdır Hem silsile-i zülf-i dütâyı çekemez dil	G/76.4
Zülfüne bend etmesin yâ n'eylesin Mecnûn gibi Zabta kâdir olmayan âşık-ı dil-âvâresin	G/87.4
Halka-i zülfünden eyler dil temâşâ ruhların Vermese hurşîde n'ola revzen-i nezzâresin	G/87.5
N'ola ta'yin etse zabt-ı mülk-i hüsnü gamzeye Zülfü bir âşüfte-i ser-der-hevâdır n'eylesin	G/90.3
Zülfüne kalsa perîşân eylemezdi dilleri Anı da tahrîk eden bâd-ı sabâdır n'eylesin	G/90.4
Bend oldu o şûhun göricek zülf-i dütâsın Âhır yelerek bâd-ı sabâ buldu belâsın	G/92.1
Olsun ko sabâ da ham-ı zülfüne giriftâr Çeksin biraz işkence-i kullâb cefâsın	G/92.2
Görsün ne çekermiş dil-i erbâb-ı muhabbet Başına belâ eylesin zülfü hevâsın	G/92.3
Âh ile komam dilleri zülfünde huzûra Cem'iyet-i ağıyârı perîşân ederim ben	G/93.2
Diller nice bir çâh-ı zenahdânına düşsün Sâyen gibi zülfün de ko dâmânına düşsün	G/94.1
Çöz zülfünü bârî bu bahâneyle dil-i zâr Geh gerdenine gâh giribânına düşsün	G/94.2
Deste deste edip ol zülf-i dütâyı bârî Hâk-rûb-ı der-i şâhenşeh-i devrân olsun	G/95.7
Zülfün âşûb-ı dil ü gamzelerin âfet-i cân Âleme turfa belâ özge temâşâsın sen	G/98.2
Kendi hâline kosa âşıkı ol gamze-i şûh Zülfü eğlence yeterdi dil-i âvâresine	G/108.4
Hat gelse ruh-ı yâre yeter kâkül ü zülfü Gül gitse n'ola sünbül ü reyhân elimizde	G/110.6
Benzerdi nihâl-i kadine zülf ü ruhunla Açılrsa eğer sünbül ü gül nârven üzre	G/111.3

Düşürür dilleri çâh-ı zekana tutmaz ise Dâmen-i zülf-i dil-âvîzini muhkem şâne	G/116.3
Bend-i zülfüne giriftâr olalı ol şûhun Oldu Nef'î gibi sırr-ı dile mahrem şâne	G/116.7
Kâkûlün de çıkdı başdan fikr-i dûrâdûr eder Pâyına yüz sürmeğe zülf-i semen-sâlar gibi	G/125.2
Sanma ki etdi zülfünü tahrîk-i rûzigâr Bâl açdı tûtî-i hatı pervâza başladı	G/126.4
Dilrübâdır zülfü ammâ dilnişindir gamzesi Nâz ederse yaraşır pek nâzenîndir gamzesi	G/128.1
Oldu aşk-ı bîkr-i fikrimle bir abdâl âfitâb Zülf-i Zühre târ u pûd-ı hırka-i peşmînesi	G/131.3
Yaraşdı ol kadar mevc-i müselsel âba kim vermez O hüsnü zülf-i pür-ham sîne-i sîmîn-berân üzre	K/V.10
Cihânda kalmadı bir ukde derdim devr-i lutfunda Girihler görmesem ger zülf-i pür-çîn-i bütân üzre	K/V.32
Çekerdim târ-ı zülf-i Zühre-i Zehrâ-yı gerdûna Eğer dizsem dür-i şehvâr-ı nazmım rîsmân üzre	K/V.46
Şâne sûzân olmadan korkar dolaşmaz zülfüne Neylesin her bir hamında bin dil-i sûzân bulur	K/VIII.5
Gamzeden kim havf eder zülfü hevâ-dâr olmasa Gamze zîrâ hemdem-i râz-ı nihânımdır benim	K/XII.34
Zamânında bulunmaz fitne pinhân olmağa bir yer Meger hûbân-ı fettânın şikenc-i zülf-i tarrârı	K/XIII.34
Olsa pâ-bend-i mahal pâyına zülf-i havrâ Gerçi ıstabl-ı Şehenşâha değildir lâyıık	K/XVII.75
Zülf-i cânâne giriftâr-ı ebed Dil-i sevdâ zedeye yâr-ı kadîm	K/XXVI.7
Fikr eyleyince dâm-ı girin-gîr-i zülfünü Bir hâlet el verir ki kafes gülsitân olur	K/XXVIII.14
Çeker selâsile zülf-i bütân gibi satrı Nigâh-ı çeşm-i temâşâ-beyân-ı hayrânı	K/XXX.8
Dil-beste esîrân-ı ham-ı zülfüne gerçi Ebrûlarının çekdiği şemşîr-i cefadır	K/XXXIII.14

Dil bağlamazız biz girih-i zülfüne zîrâ Âzâdelere kayd-ı ta'alluk ne belâdır	K/XXXIII.17
Görünmez oldu zamânında fitne-i eyyâm Meger ki çehre-i hûbânda zülf-i ham-der-ham	K/ XXXVI.27
Zülf-i şimşadı sabâ etmese gâhî derhem Olsa ger hâsiyet-i hıfzı cihâna sârî	K/ XL.34
Görse ger şâhid-i mazmûnumu düşde Mecnûn Zülf-i pür-tâbına dil-beste görür Leylâyı	K/ XLIV.35
Murâdı üzre hayâlinde seyr için şeklin Şikâl ederdi ana belki zülf-i dildârı	K/ XLV.8
Lâlesi hâl-i rübâyende-i rûy-ı dilber Sünbülübâc-ı sitânende-i zülf-i müşgîn	K/ XLVI.7
Zamânında vücûdu kalmadı tarrâr u ayyârın Hemân bir gamze-i fettân iki zülf-i mutarrâdır	K/ XLVII.22
Gönül sayd etmeden kalsa acep mi bîm-i kahırıyla Gerek zülf-i dil-âvîz ü gerek hatt-ı dilârâdır	K/ XLVII.23
Ne kalem bir büt-i ra'nâ ki hırâmân olsa Zîr-i pâyında kılar zülf-i siyâhın derhem	K/LI.37

SÜNBUZÂDE VEHBÎ DİVANI

Cim, Dal, Lam, Sin:

Kaddine derdi elif zülfüne lâm u feme mîm
Mushaf-ı hüsnünüñ esrârını bilse Râzî

G/239.2

Silsileñ peyveste-i nesl-i Benî Lâm oldugun
Gösterir ser-halka-i zülfüñdeki imlâ-yı lâm

K/ XLV.43

Çeleng:

Bulup bir sırma saçlı cân-bahâ şûh-ı Fireng aldım
Yolunda gerçi serden geçdim ammâ kim çeleng aldım

G/180.1

Çevgan:

Bir şehsüvâr-ı 'işveniñ oldum rübûdesi
Çevgân-ı zülfü çekdi beni kûyuna yine

G/ 217.3

Gece, Karanlık, Gölge, Gölgelik, Siyah

Bulsa Çîn'e götürür şemme-i zülf-i siyehin
Terbiyet etmek için nâfe-i Tâtâr'ı sabâ

G/ 7.4

O meh-rûyuñ görüp dîvânegân-ı zülf-i şeb-gûnun
Felekde hâlesin ser-halka-i zencîr eder mehtâb

G/16.4

Gördükde dedim perçemini taraf-ı ruhunda
Semmûr-ı siyeh-kâkülü dîbâyâ münâsib

G/19.3

Vehbiyâ tâk-ı dilimde sûreti âvîhtedir Bir siyeh pûşîdeli âyînedândır zülf ü ruh	G/39.5
Dil-i sevdâ-zede gîsû-yı siyâhında mıdır Göremem yohsa o da zîr-i külâhında mıdır	G/72.1
Görünmez oldu meh-i rûyu bu siyeh-bahta Nikâb-ı zülfî gamâm-ı nigâhım olmuşdur	G/92.5
Ebr-i siyâh-ı zülfü nikâb olmasa eger Hurşîd-i rûyu dîdeyi eyler kelîl-i nâz	G/96.4
Hayâl-i kâkülûñ kadrin ne bilsin zâhid-i bî-magz Ser-i bî-devletâna sâye-i bâl-i Hümâ düşmez	G/99.2
Göñül zülf-i siyehle hâl-i ‘anber-bâra bağlanmış Mu’akkad tâli’im bu necm-i gîsûdâra bağlanmış	G/119.1
Tagıtmış mûy-ı zülfün rûy-ı zîbâyâ yakışdırmış Siyeh semmûrunu gül-penbe dîbâyâ yakışdırmış	G/123.1
Ebr-i siyehi perde çeker çeşmine hurşîd Zülfün gehî kaldırsa o ruhsâr-ı müşa’şa	G/141.4
Siyeh perçemli bir mahebûb-ı müstesnâ bulur ‘âşık Arar elbette bir ser-rişte-i sevdâ bulur ‘âşık	G/153.1
Zâhid bilir mi kadrini zülf-i siyâhınıñ Yokdur sivâda ‘ilmi o cehl-i mürekkebin	G/164.2
Mû-be-mû âbisten-i âşûb olan gîsû-yı şeb Sâye-i zülf-i siyâh-ı müşg-bârıñdır senin	G/165.3
Sevdâ-zede dil zülfüñ ile buldu tesellî Mâr-ı siyeh olsa ne ‘aceb mâye-i tiryâk	G/168.3
Geh ‘izârın fikr edip geh zülfünü yâd eyleyip Her ne hâl ise yine bugün de ahşam eyledim	G/179.2
Hâne-ber-düş olduğum zülf-i siyâhıñ gibi âh Şîve-i baht-ı perîşân rûzgârımdır benim	G/189.5
Dîvâne dili zülf-i semen-sâya düşürdüm Şehbâl-i Hümâ’dan serime sâye düşürdüm	G/191.1
Mey-i gül-gûn içermiş bir siyeh perçemli dilberle Ne dersin şeyh efendiye utanmaz ak sakalından	G/201.6
Feryâd ederiz zülf-i siyehkârı görünce Elbet koparır gulguleler mârı görünce	G/223.1

Saklama mihr-i ruhuñ zülf-i siyâh altında
Kalmasın hüsn-i ‘amel ebr-i günâh altında G/233.1

‘Itr-ı şâhiler sürüp zülf-i siyâhın gösterir
Sürmek ister sâde-dil ‘uşşâka yağlı kareyi G/ 262.7

Halka, Çenber, Bend, Ukde:

Halka-i zülfüñ gamıyla cüş edip bahr-ı sirişk
Oldu her bir katreden girdâb peydâ mevc mevc G/31.5

Gam-ı mûy-ı miyânı nâl eder ammâ dil-i zârı
Bu rütbe pîç ü tâbım halka-i gîsûlarındandır G/56.3

Çenber-i zülfüne üftâde olan ‘uşşâkıñ
Nagme-i mutribi de beste-i zencîr ister G/81.6

Letâfet mevc urup deryâ-yı hüsnü başdan aşmışdır
Ki her bir halka-i zülfünde biñ girdâb göstermiş G/121.2

Zencîr-beste eyledi ‘uşşâkı kâkülüñ
Dîvâneler ederler o çenberde velvele G/227.2

Dâma düş etmiş yine mürğ-i dil-i âvâreyi
Zülfüne bend eyleyip bir turna telli yeleli G/254.2

Kemend, Dam:

Kayd-ı zülfünden esîr olsun edip Vehbî-i zâr
O giriftârı sakın eyleme âzâde meded G/ 45.7

Islâh olacak hâli yok âşüfte-dilânıñ
Kayd-ı ser-i zülfünden ebed eyleme ıtlak G/158.6

Düşünce çâh-ı ümîde zekan zekan diyerek
Kemend-i zülfe sarıldım resen resen diyerek G/163.1

Hayfâ kemend-i kâkülüne ermedi elim
Üftâde etdi âh o çâh-ı zekan beni G/240.3

Dâma düş etmiş yine mürğ-i dil-i âvâreyi
Zülfüne bend eyleyip bir turna telli yeleli G/254.2

Küfür, Günah, İman, Hindu, Zulmet:

Amân ey şûh-ı tersâ kayd-ı zülfünde giriftârım
Esîr oldumsa da kâfir mürüvvet yok mu âzâd et G/26.6

Âlem-i âhardadır ‘uşşâk bilmez rûz u şeb
Zulmet ü nûr-ı cihân-ı hüsn ü ândır zülf ü ruh G/39.2

Sâkîde ser-keşân-ı açıkbaş edâsı var
Ol tabla perçem üstüne kâfir fes istemez G/101.2

Bir mug-beçeniñ perçeminiñ kaydına düşdük
Zencîr-be-gerden yed-i kâfirde esîriz G/103.3

Ruhlarında gösterip zülfün o kâfir mug-beçe Rişte-i zünnâr eder leb-beste-i îmâna ‘arz	G/133.6
Vechi var gîsû-yı kâfir-kîşine olsa esîr Dil Firengistân'da bakdıkça bütânîñ rûsuna	G/222.5
Leylâ, Per-i Gurâb, Duman, Şebdîz, Zırh, Perde: Görünmez oldu meh-i rûyu bu siyeh-bahta Nikâb-ı zülfî gamâm-ı nigâhım olmuşdur	G/ 92.5
Niçe nat’-ı emelde mât-ı hayret olmasın ‘âşık Ruhundan perde-i zülfün o şâh-ı ‘işvekâr açmaz	G/104.3
Mahcûbdur açılmamış ol nâzenîn henüz Kılsa ‘aceb mi rûyuna zülfün nikâb-ı nâz	G/111.3
Perîşân perçem-i cânân için mecnûn olup ‘uşşâk Tagıtımış ‘aklımı gûyâ ser-i gîsû-yı Leylâ'da	K/ IV.12
Alırdı intikâm-ı Kays'ı yek-ser zülf-i Leylâ'dan Havâle etse hâke nîze-i ser-tîz ü berrânı	K/ V.20
Eder biñ Kays-ı bî-sâmânı her târında der-zencîr Hayâl-i mû-şikâfım vasf ederse zülf-i Leylâ'yı	K/ XXXIV.49
Mar, Asa, Ef’i: Sevdâ-zede dil zülfüñ ile buldu tesellî Mâr-ı siyeh olsa ne ‘aceb mâye-i tiryâk	G/ 168.3
Ef’î-i kâkül-i ham-der-ham u pîç-â-pîçîñ Nice fark eyleyelim zehrini tiryakinden	G/199.3
Feryâd ederiz zülf-i siyehkârı görünce Elbet koparır gulguleler mârı görünce	G/223.1
Çıkmasın mâr-ı siyeh gibi binâgûşuñdan Perçemiñ tursun amân böyle külâh altında	G/233.2
Misk, Anber, Nâfe, Buhur-ı Meryem: Bulsa Çîn'e götürür şemme-i zülf-i siyehin Terbiyet etmek için nâfe-i Tâtâr'ı sabâ	G/ 7.4
‘Anber-i zülf ü hatıñla olan âlûde meşâm Çemeniñ sünbül ü şebbûsuna eyler mi dimâg	G/14.2
Hat u gîsûya denmek ‘anber-i sârâ vü müşg-i Çîn Kelâm-ı hâm u ta’bîr-i hatâ-ender-hatâdır hep	G/21.3
Âteş üzre bir şemâme ‘anber-i sârâ gibi Nekhet-ârâ-yı meşâm-ı ‘âşıkândır zülf ü ruh	G/39.4

Habeş ikliminiñ hâl-i siyâhıñ pâdişâhıdır Mu'anber kâkülün Fas mülketinde tûg-ı şâhîdir	G/80.1
Çîn-i zülfünde bulunmaz mı bu âhû nigehiñ Nâfe-i müşg hemân Çîn ü Hoten'den mi gelir	G/85.2
Mû-be-mû âbisten-i âşûb olan gîsû-yı şeb Sâye-i zülf-i siyâh-ı müşg-bârıñdır senin	G/165.3
Hayâl-i zülf ü rûyuñ gülşen-i sînemde sünbül gül Serimde tâze zahm-ı seng-i âzârıñ karanfûl gül	G/173.1
Feslegen perçemi dilden süpürür gam yohsa Ne çiçekdir bu gülîstânda süpürgam bilirim	G/181.2
Dâmen-i gülde şüküfte tâze sünbüller gibi Kâkülün peyveste-i taraf-ı külâh etmez misin	G/210.4
Hatt-ı siyehiñ mi ser-i gîsû mu nedir bu Bir bâgda sünbül ile şebbû mu nedir bu	G/213.1
O müşgîn zülfü koklatma kırılısın burnu agyârıñ Fesâd oldugunu bilmez misin cânâ dimâgında	G/231.2
Hezârân kârvân-ı Çîn ile müşg-i Hoten gelse Dimâğımdan çıkarmam ben o zülf-i 'anberîn bûyu	G/246.5
Bakıp geh gîsuvân-ı müşg-nâba Düçâr oldum hezârân pîç ü tâba	K/1.33
Tagılmaz mı başından 'aklı insâf eyle 'uşşâkıñ Görünce saçlı sünbül gibi her kâkül-perişânı	K/ XXI.11
Çîn-i zülf-i dil-rübâdan mı Hatâ'dan mı gelir Almış enfâs-ı sabâdan nâfe-i Tâtâr gül	K/ XXXVIII.12
Kâkül ü hattıñı ta'tîre gül-âbıñ bedeli Olsa reyhân u benefşeyle mu'attar sünbül	K/ XLII. 43
Perde, Kapı, Nikab, Estar, Burka: , Görünmez oldu meh-i rûyu bu siyeh-bahta Nikâb-ı zülfî gamâm-ı nigâhım olmuşdur	G/92.5
Niçe nat'-ı emelde mât-ı hayret olmasın 'âşık Ruhundan perde-i zülfün o şâh-ı 'işvekâr açmaz	G/104.3
Mahcûbdur açılmamış ol nâzenîn henüz Kılsa 'aceb mi rûyuna zülfün nikâb-ı nâz	G/111.3
Perçem, Kâkül, Gîsû, Turra: Her ser-i mûyuña ey şûh-ı perişân-kâkül Dil-i sad-çâk-veş olsun niçe biñ şâne fedâ	G/ 12.2

Gördükde dedim perçemini taraf-ı ruhunda Semmûr-ı siyeh-kâkülü dîbâyâ münâsib	G/19.3
Hat u gîsûya demek ‘anber-i sârâ vü müşg-i Çîn Kelâm-ı hâm u ta’bîr-i hatâ-ender-hatâdır hep	G/21.3
Mânend-i kârvân-ı müselsel-katâr-ı Çîn Dilden hayâl-i kâkül-i cânân gelir geçer	G/50.2
Târ-ı harîr gibi göricek mûy-ı perçemin Bildim o nerm-hûyî civânı ipeklidir	G/53.5
Gam-ı mûy-ı miyânı nâl eder ammâ dil-i zârı Bu rütbe pîç ü tâbım halka-i gîsûlarındandır	G/56.3
Hâl-i ruhu zîr-i ser-i gîsûda nümûde Encâm-ı şeb-i târda necm-i seheridir	G/64.6
Dil-i sevdâ-zede gîsû-yı siyâhında mıdır Göremem yohsa o da zîr-i külâhında mıdır	G/72.1
Hâl-i Hindûya mı gîsûya mı kasd-ı ‘azmîñ Seferiñ Çîn’e mi ey bâd-ı sabâ Hind’e midir	G/72.3
Kâkülüñ dîvânesin zabt eylemez zencîrler Kaşlarıñ maktûlüne hâcet degil şemşîrler	G/76.1
Habeş ikliminiñ hâl-i siyâhiñ pâdişâhıdır Mu’anber kâkülüñ Fas mülketinde tûg-ı şâhîdir	G/80.1
Hayâl-i kâkülüñ kadrin ne bilsin zâhid-i bî-magz Ser-i bî-devletâna sâye-i bâl-i Hümâ düşmez	G/99.2
Sâkîde ser-keşân-ı açıkbaş edâsı var Ol tabla perçem üstüne kâfir fes istemez	G/101.2
Bir mug-beçeniñ perçeminiñ kaydına düşdük Zencîr-be-gerden yed-i kâfîrde esîriz	G/103.3
Göñül zülf-i siyehle hâl-i ‘anber-bâra bağlanmış Mu’akkad tâli’im bu necm-i gîsûdâra bağlanmış	G/119.1
Nezâketle çıkarmış sırma telli perçemin ol şûh Ucun bükmüş de destâr-ı mutallâyâ yakışdırmış	G/123.2
Siyeh perçemli bir mahbûb-ı müstesnâ bulur ‘âşık Arar elbette bir ser-rişte-i sevdâ bulur ‘âşık	G/153.1
Mû-be-mû âbisten-i âşûb olan gîsû-yı şeb Sâye-i zülf-i siyâh-ı müşg-bârıñdır senin	G/165.3
Bulup bir sırma saçlı cân-bahâ şûh-ı Fireng aldım Yolunda gerçi serden geçdim ammâ kim çeleng aldım	G/180.1

Feslegen perçemi dilden süpürür gam yohsa Ne çiçekdir bu gülistânda süpürgam bilirim	G/181.2
Hat-âver bir mürekkebe saçlı kâtib-zâde-i şûhuñ Tenin âbâdî kâğıd zann edip kaşın kalem sandım	G/183.3
Âşüfte vü ser-dâde-i pîç ü ham olaydım Tek cebhe-i yâra dökülen perçem olaydım	G/195.1
Ef'î-i kâkül-i ham-der-ham u pîç-â-pîçîñ Nice fark eyleyelim zehrini tiryakinden	G/199.3
Açılsın güft-gûy-ı kâkül ü mûy-ı miyân bahsi Usandık derse dikkatle me'âl-i kıl ü kâlinden	G/201.5
Mey-i gül-gûn içermiş bir siyeh perçemli dilberle Ne dersin şeyh efendiye utanmaz ak sakalından	G/201.6
Dâmen-i gülde şüküfte tâze sünbüller gibi Kâkülüñ peyveste-i taraf-ı külâh etmez misin	G/210.4
Hatt-ı siyehiñ mi ser-i gîsû mu nedir bu Bir bâğda sünbül ile şebbû mu nedir bu	G/213.1
Câdû-yı çeşmi sad-dil-i şeydâyı bağladı Gîsûsunuñ fûsûn ile her mûyuna yine	G/ 217.4
Vechi var gîsû-yı kâfir-kîşine olsa esîr Dil Firengistân'da bakdıkça bütânîñ rûsuna	G/222.5
Zencîr-beste eyledi 'uşşâkı kâkülüñ Dîvâneler ederler o çenberde velvele	G/227.2
Her çifte perçemli püser bir şâl-i sürh etmiş be-ser Sevdâsı etmez mi eser seyr eyleyen dîvâneye	G/229.4
Gîsûları sünbül gibi ruhlar açılmış gül gibi 'Âşıkları bülbül gibi âteş bıraksın lâneye	G/229.8
Çıkmasın mâr-ı siyeh gibi binâgûşuñdan Perçemiñ tursun amân böyle külâh altında	G/233.2
Hayfâ kemend-i kâkülüñe ermedi elim Üftâde etdi âh o çâh-ı zekan beni	G/240.3
Çokdan olurdu deşt-i cünûna kadem-nihâd Pâ-beste kılmasa dili zencîr-i kâküli	G/249.4
Boynuña olsun vebâli kâkülüñ zencîrini Gerdeniñde gösterip dîvâne etdiñ sen beni	G/253.2

Kâkül-i zer-târa bir cevher-sitâre bend edip Sanki indirmiş kemend ile felekden yıldızı	G/260.3
Çelîpâ-veş küşâde-sîne-i sîmîne sarkıtmış Misâl-i rişte-i zünnâr gîsû-yı semen-sâyı	G/261.2
Bakıp geh gîsuvân-ı müşg-nâba Düçâr oldum hezârân pîç ü tâba	K/I.33
Perîşân perçem-i cânân için mecnûn olup ‘uşşâk Tagıtmış ‘aklını gûyâ ser-i gîsû-yı Leylâ'da	K/IV.12
Siyeh perçemli dilberler gibi ol bü'l-'aceb Gürgî Receb Paşa temâşâ eyleyince oldu Şa'bânî	K/ V.44
Müsellem sırma saçlı bıçlı miçli bir civândır kim Urulmaz mı gören üftâdeler ol hüsn-i pür-zûrı	K/ XIV.35
Tagılmaz mı başından ‘aklı insâf eyle ‘uşşâkıñ Görünce saçlı sünbül gibi her kâkül-perîşânı	K/XXI.11
Âh kim sevdim yine bir sırma saçlı dilberi Başıma sevdâ-yı ‘aşk ile takındım telleri	K/ XXIII.64
O çifte perçem ile görünce püserleri Takdım ‘Acem'de başıma ‘aşk ile telleri	K/ XXXIX.55
Katre katre saçılır üstüne gülden şebnem Her seher perçemine gül suyu serper sünbül	K/ XLII.9
Kâkül ü hattıñı ta'tîre gül-âbıñ bedeli Olsa reyhân u benefşeyle mu'attar sünbül	K/ XLII.43
O civân perçemini gûşe-i destârından Gösterince takınır başına teller sünbül	K/ XLII. 44
Perîşân: Sevdevîdir dil-i âşüfte tolaşsın gezsın Gâh hattıñda gehî zülf-i perîşânında	G/ 220.3
Niçün mahrem edersin mû-be-mû zülf-i perîşâne Verir bîgâneye ser-rişte şâyed ey perî şâne	G/221.1
Nâz u tegâfûlüñ nedir ey zülfü sünbülüm Sensin bu bâg-ı gamda perîşân eden beni	G/240.2
Perîşân perçem-i cânân için mecnûn olup ‘uşşâk Tagıtmış ‘aklını gûyâ ser-i gîsû-yı Leylâ'da	K/ IV.12
Tagılmaz mı başından ‘aklı insâf eyle ‘uşşâkıñ Görünce saçlı sünbül gibi her kâkül-perîşânı	K/ XXI.11

Resen, Rişte, Risman, Mıstar:

Ey Yûsuf-ı gül-pîrehan olsun meded zülfüñ resen
Üftâde der-çâh-ı zekan dil-teşneem bî-dest ü pâ G/ 3.3

O meh-rû halka-i zer-târ-ı zülfün gösterip dermiş
Felekde Yûsuf-ı zerrîn-resen de der-kemendimdir G/62.3

Dest-i fikrinde resen-bâz-ı hayâl-i zülfüñ
Ol dü-ebrû-yı keşîde gibi şemşîr ister G/81.2

Sevda, Sevâd:

Şâneyi gördükde düşdüm ben de bu sevdâlara
Zülfüne oldum fütâde sîne-i sad-çâk ile G/232.2

Âh kim sevdim yine bir sırma saçlı dilberi
Başıma sevdâ-yı ‘aşk ile takındım telleri K/XXIII.64

Sünbül, Reyhan:

Sîne vü gerden semenzâr-ı bahâr-ı hüsn ise
Sünbül ü gülden ‘ibâret gülsitândır zülf ü ruh G/39.3

Hayâl-i zülf ü rûyuñ gülşen-i sînemde sünbül gül
Serimde tâze zahm-ı seng-i âzârîñ karanfûl gül G/169.1

Dâmen-i gülde şüküfte tâze sünbüller gibi
Kâkülüñ peyveste-i taraf-ı külâh etmez misin G/210.4

Hatt-ı siyehiñ mi ser-i gîsû mu nedir bu
Bir bâgda sünbül ile şebbû mu nedir bu G/213.1

Gîsûları sünbül gibi ruhlar açılmış gül gibi
‘Âşıkları bülbül gibi âteş bıraksın lâneye G/229.8

Bu germiyyetle sünbüllü suyunda bir gazel yazdım
Görüp hoy-kerde ruhlarda ter olmuş zülf-i dildârı K/ VIII.71

Tagılmaz mı başından ‘aklı insâf eyle ‘uşşâkıñ
Görünce saçlı sünbül gibi her kâkül-perîşânı K/ XXI.11

Bir tâzedir sankim çemen kad serv sîne yâsemen
Gül-gonçedir gûyâ dehen sünbül de zülf-i ham-be-ham K/XXII.9

Sabâ olmaz idi âh ‘âşık-âsâ böyle bî-ârâm
Eger kim olmasa bir sünbül-i zülfüñ hevâdarı K/ XXX.16

Katre katre saçılır üstüne gülden şebnem
Her seher perçemine gül suyu serper sünbül K/ XLII.9

O civân perçemini gûşe-i destârından
Gösterince takınır başına teller sünbül K/ XLII.44

Tul-i emel, Ömr-i cavidan:

Ebr-i siyâh-ı zülfü nikâb olmasa eger
Hurşîd-i rûyu dîdeyi eyler kelîl-i nâz G/ 96.4

Ebr-i siyehi perde çeker çeşmine hurşîd
Zülfün gehî kaldırsa o ruhsâr-ı müşa'şa G/141.4

Saklama mihr-i ruhuñ zülf-i siyâh altında
Kalmasın hüsn-i 'amel ebr-i günâh altında G/233.1

Seyr et netîce rişte-i tûl-i emel dahi
Kûteh degil mi ol ser-i zülfe kıyâs ile G/235.2

Zencir, silsile:

O meh-rûyuñ görüp dîvânegân-ı zülf-i şeb-gûnun
Felekde hâlesin ser-halka-i zencîr eder mehtâb G/16.4

Çâh-ı zekan üftâdesi dil-beste-i zülfüz
Zincirlikuyu anıñ içün meskenimizdir G/51.2

Zülfü âşüftesin eylerse de dîvâne-i 'aşk
Yine yâbâna bırakmaz ser-i zencîr verir G/65.2

Bir mug-beçeniñ perçeminiñ kaydına düşdük
Zencîr-be-gerden yed-i kâfırde esîriz G/103.3

Çokdan olurdu deşt-i cünûna kadem-nihâd
Pâ-beste kılmasa dili zencîr-i kâküli G/249.4

Boynuña olsun vebâli kâkülüñ zencîrini
Gerdeniñde gösterip dîvâne etdiñ sen beni G/253.2

Kâkül-i zer-târa bir cevher-sitâre bend edip
Sanki indirmiş kemend ile felekden yıldızı G/260.3

Eder biñ Kays-ı bî-sâmânı her târında der-zencîr
Hayâl-i mû-şikâfım vasf ederse zülf-i Leylâ'yı K/XXXIV.49

Zer, Sim:

O meh-rû halka-i zer-târ-ı zülfün gösterip dermiş
Felekde Yûsuf-ı zerrîn-resen de der-kemendimdir G/ 62.3

Hâl-i ruhu zîr-i ser-i gîsûda nümûde
Encâm-ı şeb-i târda necm-i seheridir G/64.6

Kâkül-i zer-târa bir cevher-sitâre bend edip
Sanki indirmiş kemend ile felekden yıldızı G/260.3

Zülfü:

Ey Yûsuf-ı gül-pîrehen olsun meded zülfüñ resen
Üftâde der-çâh-ı zekan dil-teşneem bî-dest ü pâ G/3.3

Bulsa Çîn'e götürür şemme-i zülf-i siyehin Terbiyet etmek için nâfe-i Tâtâr'ı sabâ	G/7.4
Hevâ-yı zülfün ile âhim ebre peyveste Semâda oldu hüveydâ sehâb içinde sehâb	G/15.4
O meh-rûyuñ görüp dîvânegân-ı zülf-i şeb-gûnun Felekde hâlesin ser-halka-i zencîr eder mehtâb	G/16.4
Alsın dil-i sad-çâki gehî destine cânân Bir şânedir ol zülf-i semensâya münâsib	G/19.4
Amân ey şûh-ı tersâ kayd-ı zülfünde giriftârim Esîr oldumsa da kâfir mürüvvet yok mu âzâd et	G/26.6
Halka-i zülfün gamıyla cûş edip bahr-ı sirişk Oldu her bir katreden girdâb peydâ mevc mevc	G/31.5
Gördüm o mest-i 'işveyi taraf-ı nigâh kec Sîne küşâde zülf perîşân külâh kec	G/34.1
Burc-ı 'akrebde güneş gibi 'ayândır zülf ü ruh Zehrînk ammâ yine pertev-feşândır zülf ü ruh	G/39.1
'Âlem-i âhardadır 'uşşâk bilmez rûz u şeb Zulmet ü nûr-ı cihân-ı hüsn ü ândır zülf ü ruh	G/39.2
Sîne vü gerden semenzâr-ı bahâr-ı hüsn ise Sünbül ü gülden 'ibâret gülsitândır zülf ü ruh	G/39.3
Âteş üzre bir şemâme 'anber-i sârâ gibi Nekhet-ârâ-yı meşâm-ı 'âşikândır zülf ü ruh	G/39.4
Vehbiyâ tâk-ı dilimde sûreti âvîhtedir Bir siyeh pûşîdeli âyînedândır zülf ü ruh	G/39.5
Bize ey bâd bâdî-i perîşânî olursañ da Tokun gâhî o zülf-i târumâra her çi bâd âbâd	G/44.6
Kayd-ı zülfünden esîr olsun edip Vehbî-i zâr O giriftârı sakın eyleme âzâde meded	G/45.7
Çâh-ı zekan üftâdesi dil-beste-i zülfüz Zincirlikuyu anıñ için meskenimizdir	G/51.2
O meh-rû halka-i zer-târ-ı zülfün gösterip dermiş Felekde Yûsuf-ı zerrîn-resen de der-kemendimdir	G/62.3
Zülfü âşüftesin eylerse de dîvâne-i 'aşk Yine yâbâna bırakmaz ser-i zencîr verir	G/65.2
Zülfün âşüftesine gerçi perîşân derler Hattña meyl edene hayli sevâd-hwân derler	G/71.1

Dest-i fikrinde resen-bâz-ı hayâl-i zülfün Ol dü-ebrû-yı keşîde gibi şemşîr ister	G/81.2
Çenber-i zülfüne üftâde olan ‘uşşâkıñ Nagme-i mutribi de beste-i zencîr ister	G/81.6
Vehbiyâ pek tolaşır şâne gibi çâk olarak Dil-i sevdâ-zede bir zülf-i girih-gîr ister	G/81.8
Çîn-i zülfünde bulunmaz mı bu âhû nigehiñ Nâfe-i müşğ hemân Çîn ü Hoten'den mi gelir	G/85.2
Görünmez oldu meh-i rûyu bu siyeh-bahta Nikâb-ı zülfî gamâm-ı nigâhım olmuşdur	G/92.5
Ebr-i siyâh-ı zülfü nikâb olmasa eger Hurşîd-i rûyu dîdeyi eyler kelîl-i nâz	G/96.4
Niçe nat’-ı emelde mât-ı hayret olmasın ‘âşık Ruhundan perde-i zülfün o şâh-ı ‘işvekâr açmaz	G/104.3
Mahcûbdur açılmamış ol nâzenîn henüz Kılsa ‘aceb mi rûyuna zülfün nikâb-ı nâz	G/111.3
Göñül zülf-i siyehle hâl-i ‘anber-bâra bağlanmış Mu’akkad tâlî’im bu necm-i gîsûdâra bağlanmış	G/119.1
O tersâ şûhunuñ hep zülfüne dil-besteyiz Vehbî Ne hikmetdir cihân bir rişte-i zünnâra bağlanmış	G/119.5
Letâfet mevc urup deryâ-yı hüsnü başdan aşmışdır Ki her bir halka-i zülfünde biñ girdâb göstermiş	G/121.2,
Tagıtmış mûy-ı zülfün rûy-ı zîbâya yakışdırmış Siyeh semmûrunu gül-penbe dîbâya yakışdırmış	G/123.1
Boynuma olsun vebâli târ-ı zülfe bend edip Bu dil-i âvâreyi var gerden-i hûbâna as	G/130.5
Ruhlarında gösterip zülfün o kâfir mug-beçe Rişte-i zünnâr eder leb-beste-i îmâna ‘arz	G/133.6
Ebr-i siyehi perde çeker çeşmine hurşîd Zülfün gehî kaldırsa o ruhsâr-ı müşa’şa	G/141.4
Tâze tâze bâg-ı hüsnünde letâfet gösterir Hatt-ı şebbû bir taraf zülf-i semen-sâ bir taraf	G/150.2
Olmuş üftâde-i çâh-ı zekaniñ bî-çâre Uzadıp zülfüne destin resen ister ‘âşık	G/157.3

Islâh olacak hâli yok âşüfte-dilânın Kayd-ı ser-i zülfünden ebed eyleme ıtlak	G/158.6
Tagıtdı rûzgâr evrâkını mecmû'a-i şevkiñ Meded şîrâze-bend olsun ser-i zülf-i perişânın	G/162.3
Zâhid bilir mi kadrini zülf-i siyâhınıñ Yokdur sivâda 'ilmi o cehl-i mürekkebin	G/164.2
Mû-be-mû âbisten-i âşûb olan gîsû-yı şeb Sâye-i zülf-i siyâh-ı müşg-bârıñdır senin	G/165.3
Sevdâ-zede dil zülfün ile buldu tesellî Mâr-ı siyeh olsa ne 'aceb mâye-i tiryâk	G/168.3
Hayâl-i zülf ü rûyuñ gülşen-i sînemde sünbül gül Serimde tâze zahm-ı seng-i âzârın karanfûl gül	G/169.1
Geh 'izârın fikr edip geh zülfünü yâd eyleyip Her ne hâl ise yine bugün de ahşam eyledim	G/179.2
Hâne-ber-düş olduğum zülf-i siyâhın gibi âh Şîve-i baht-ı perişân rûzgârımdır benim	G/189.5
Dîvâne dili zülf-i semen-sâya düşürdüm Şehbâl-i Hümâ'dan serime sâye düşürdüm	G/191.1
Gâhice bûy-ı zülfünü getirir Bu sebebden sabâdır eğlencem	G/192.2
Düşmüş şikenc-i zülfüne bir sîm-gerdeniñ Olmuş esîr-i gam şeh-i mâlik-rikâb iken	G/200.2
Zülf-i siyâhın ohşayarak bûse-hwâh olup Ümmîd-i pâd-zehr ederim sanki mârdan	G/203.4
Dâne dâne hâl-i ruhsârın gıdâ-yı rûh iken Çîn-i zülfünde nihân etme o mürgün çînesin	G/206.2
Vasf-ı zülfün yazmak ey Vehbî ne mümkün ol mehiñ Mıstarım olmazsa târ-ı gîsuvân-ı hurdan	G/208.5
Bir dil tolaşmasın deyü sad pîç ü tâb ile Şâne urur tarar o ser-i zülfü mû-be-mû	G/212.5
Bir şehsüvâr-ı 'işveniñ oldum rübûdesi Çevgân-ı zülfü çekdi beni kûyuna yine	G/217.3
Şebbû mudur nedir bu deyü çok takıldılar Sünbül benefşe zülf-i semen-bûyuna yine	G/217.5
Sevdevîdir dil-i âşüfte tolaşsın gezsın Gâh hattında gehî zülf-i perişânında	G/220.3

Niçün mahrem edersin mû-be-mû zülf-i perîşâne Verir bîgâneye ser-rişte şâyed ey perî şâne	G/221.1
Feryâd ederiz zülf-i siyehkârı görünce Elbet koparır gulguleler mârı görünce	G/223.1
Öpdü hoy-kerde ruh üstünde ter olmuş zülfün Buldu sünbüllü suyun Vehbî-i Sünbül-zâde	G/230.7
Nedir bu zülf-i ‘anber-bû o şûhuñ gül yanagında Gül ü sünbül meger bir yerde bitmiş hüsnü bâğında	G/231.1
O müşgîn zülfü koklatma kırılısın burnu agyârıñ Fesâd oldugunu bilmez misin cânâ dimâğında	G/231.2
Şâneyi gördükde düşdüm ben de bu sevdâlara Zülfüne oldum fütâde sîne-i sad-çâk ile	G/232.2
Saklama mihr-i ruhuñ zülf-i siyâh altında Kalmasın hüsn-i ‘amel ebr-i günâh altında	G/233.1
Seyr et netîce rişte-i tûl-i emel dahi Kûteh degil mi ol ser-i zülfe kıyâs ile	G/235.2
Kaddine derdi elif zülfüne lâm u feme mîm Mushaf-ı hüsnüñ esrârını bilse Râzî	G/239.2
Nâz u tegâfülüñ nedir ey zülfü sünbülüm Sensin bu bâğ-ı gamda perîşân eden beni	G/240.2
Hezârân kârvân-ı Çîn ile müşg-i Hoten gelse Dimâğımdan çıkarmam ben o zülf-i ‘anberîn bûyu	G/246.5
Zülfüne kondurmayıp mürğ-i dil-i âvâreyi Böyle mânend-i Hümâ bî-lâne etdiñ sen beni	G/253.4
Dâma düş etmiş yine mürğ-i dil-i âvâreyi Zülfüne bend eyleyip bir turna telli yeledi	G/254.2
‘Itr-ı şâhîler sürüp zülf-i siyâhın gösterir Sürmek ister sâde-dil ‘uşşâka yağlı kareyi	G/262.7
Alırdı intikâm-ı Kays'ı yek-ser zülf-i Leylâ'dan Havâle etse hâke nîze-i ser-tîz ü berrânı	K/V.20
Bu germiyyetle sünbüllü suyunda bir gazel yazdım Görüp hoy-kerde ruhlarda ter olmuş zülf-i dildârı	K/ VIII.71
Bir tâzedir sankim çemen kad serv sîne yâsemen Gül-gonçedir gûyâ dehen sünbül de zülf-i ham-be-ham	K/ XXII.9

Ser-i mû kalmadı dillerde âsâr-ı perîşânî Meger kim ugraya bâd-ı sabâ zülf-i semen-sâya	K/ XXIX.5
Sabâ olmaz idi âh ‘âşık-âsâ böyle bî-ârâm Eger kim olmasa bir sünbül-i zülfüñ hevâdârî	K/ XXX.16
Eder biñ Kays-ı bî-sâmânı her târında der-zencîr Hayâl-i mû-şikâfım vasf ederse zülf-i Leylâ'yı	K/ XXXIV.49
Çîn-i zülf-i dil-rübâdan mı Hatâ'dan mı gelir Almış enfâs-ı sabâdan nâfe-i Tâtâr gül	K/ XXXVIII.12
Silsileñ peyveste-i nesl-i Benî Lâm oldugun Gösterir ser-halka-i zülfüñdeki imlâ-yı lâm	K/ XLV.43
Zülf-i şebbüyuñ hevâsıyla eden ‘azm-i sefer Tâ sabâh-ı haşre dek olsun mukîm-i mülk-i Şâm	K/ XLV.45
Nedîm nâmına bir şâ'ir-i cihân var imiş Kemend-i zülfüme düşsün İlâhî ol tarrâr	K/ L.55
Zülf añılsa uzadır bahs-i cünûn silsilesin Niçe dîvâne-i ma'nî niçe şeydâ-yı Sühan	K/ LI.50
ŞEYH GALİP DİVANI	
Ejderha, Tavus, Akrep:	
Zülfün olalı halka-i dâm-ı dil-i miskîn Bu sünbül ü şebbû bana akreb görünür hep	G/23.5
Şeb-i zülfünde arar mühre-i pâ zehr-i dili Çeşm-i ejderden alıp nûr-ı çerâğ-ı yâkût	G/24.7
Sokulma ol bütün ef'î-i hançerine sakın Ki sonra zahmına tiryâk zülf-i akrebdir	G/88.3
Bâis-i bünyâd-ı hüsnün kalb-i vîrândır senin Zülfün ejder gösteren bu genc-i pinhândır senin	G/183.1
Çîn çîn itse o büt ejder-i zülf-i siyehin Nâf-ı âhûya dolar havf ile kan nolsun bu	G/269.7
Gece, Karanlık, Gölge, Gölgelik, Siyah:	
Şeb-i zülfünde arar mühre-i pâ zehr-i dili Çeşm-i ejderden alıp nûr-ı çerâğ-ı yâkût	G/24.7
Perîşân etme zülfün senden özge bir siyeh îmân Uyardı çeşmimi bahtım uyutdu hâtırın hoş tut	G/27.5
Gîsûsun anup silsile-i hicri uzatma Sîmîn-beri subh-ı şeb-i yeldâ mı değildir	G/47.5

Baglamışlardır “Enel-hak” küfrünün zünnârını Berhemenler kim mukîm-i mâ’bed-i gîsûsudur	G/52.2
Zulmet-i harfde seyyâre-i manâ Gâlib Gevher eşkûfesidir zülf-i siyehden görünür	G/56.7
Hatt-ı sevâd-ı nâme-i a’ mâlı nesh eder Zülf-i siyâhı tevbeyi işkeste gösterir	G/58.3
Sâye-i zülfün muhalledir harâb-ı lâ’line Vâye-dâr-ı mihr-i mahşerdir şeb-i âzinemiz	G/111.3
Kaplamış zülfü husûf ârız olup ârızını Kimdir eyâ bu şeb-i gamda perişân uyumaz	G/116.6
Pervîn-i şeb-i zülfün olan ahter-i elmâs Eyler ufuk-ı ârızını hâver-i elmâs	G/129.1
Cem’a varmışdı yolu tefrike-i fûrkatdan Zülf-i Leylâ deyü her gece perişân idi Kays	G/131.3
Zülf-i siyâh kaydına düşmek cünûn imiş Hâl-i ruhu derûnlara dâğ-ı derûn imiş	G/134.1
Kol dolaşmakda ulaşmakda işi şâm u seher Gamze işkilledi dilbeste-i kâkûldür zülf	G/161.4
Urdu baht-ı siyehim târ-ı harîr-i şebden O mehe perde-keş-i hâb-ı tegâfüldür zülf	G/161.5
Şeb zinde-dâr-ı zülf-i şebistân kim senin Encüm-şümâr-ı hal-i perişân kim senin	G/192.1
Zeyn eder sevdâ-yı zülfünle anı sultân-ı aşk Câme-i şeb-rengde beyt-i muallâdır gönül	G/201.3
Tâ gerden-i sefîdine inimiş ol kâfirin Sünbül gibi bu zülf-i siyeh târı neyleyim	G/224.2
Çîn çîn itse o büt ejder-i zülf-i siyehin Nâf-ı âhûya dolar havf ile kan nolsun bu	G/269.7
Sâye-i zülfüne medd-i nigeş-i tâze düşer Sanırım anber-i deyâ-yı tahayyüldür bu	G/271.2
Şeb-i târ ü ser-i zülf ü gam-ı sevdâ Gâlib Hâl-i Mecnûn-ı siyeh-rûzı çok andım bu gece	G/284.5
Uyup baht-ı siyehkâra perişân olduğum kaldı Hevâ-yı zülf ile bergeşte-sâmân olduğum kaldı	G/320.1

Halka, Çenber, Bend, Ukde:

Zülfüne mecbûr olan uşşâkın ol nâ-müslimân
Küşte eyler bend edip zünnâre tevil-i dürûğ G/ 158.5

Ne çekdi murg-ı dili zülfü bend edinceye dek
Beli büküldü tutup der-kemend edinceye dek G/175.1

Uşşâkı cümle kâfir elinden halâs eder
Çözseydi bend-i zülfünü bir müslümân amân G/266.2

Çözölmüyor dil-i sad-pâremizden ukde-i nazm
Aceb ki zülf-i tahayyül dolaşdı şanemize G/276.5

Kemend, Dam:

Sihir o şühun beste çeşm-i gamze-i câdûsudur
Çeşme-i mahbûbân kemend-i zülfünün âhûsudur G/52.1

Çeleng-i perr-i hümâ sana iftihâr mıdır
Kemend-i zülfüne ankâ dahi şikâr mıdır G/76.1

Küfür, Günah, İman, Hindu:

Baglamışlardır “Enel-hak” küfrünün zünnârını
Berhemenler kim mukîm-i mâ’bed-i gîsûsudur G/ 52.2

Şâh-ı aşk etsin amân kendi şikest İslâmım
Kâfer-i zülfü niçin leşker-i imdâd yazâr G/79.5

Zîr-i fesinde perçem-i kâfir çok âşıkın
Etmîş hisâr-ı aklını mahsûr kaplamış G/133.2

Zuhûr etmiş meger kim hatt-ı kâfer çetr-i perçemden
Dedim dâmân-ı çarhı fitne-i âhır zamân tutmuş G/136.4

Zülf-veş kâfirdir ol da mezheb-i uşşâkda
Âyet-i Furkânı hüsne sihr-i ta’bîr etdi hat G/148.2

Bâğlanan ol zülfe kayd-ı cândan kessin tama’
Düş olan ol kâfire îmândan kessin tama’ G/156.1

Küfr-i zülf içre nihân olmuş o çeşm-i hâmûş
Deyr-i hüsnünde ne İncîl okur İsâ’sına bak G/164.3

Gönül sevdâ- perest-i zülf-i küfr-efzâ bilmem
Metâ’-ı âfiyet hasret-keş-i yagmâ mıdır bilmem G/207.1

Bend bend olmadayım rişte-i tûl-i emele
Kâfiristân-ı ser-i zülf müdür yâ vatanım G/217.2

Göründü necm-i gîsûdâr-ı fitne cânib-i fesden
Zalâm-ı küfr ile âfâkı kıldı pür-ziyâ perçem G/222.5

Küfrüne fetvâ düşmenin hatt-ı siyâh
İtikâdına hâlel verdin bu gîsûlarla sen G/246.4

Uşşâkı cümle kâfir elinden halâs eder Çözseydi bend-i zülfünü bir müslümân amân	G/266.2
Kâfir olayım zülfü siyehkâra degilse Çeşm-i eger îmânı gibi kara degilse	G/291.1
Leylâ, Per-i Gurâb, Duman, Şebdîz, Zırh, Perde: Zülf-i Leylîde ki zencîr belâsı Kays'ın Özge ser-rişte-i davâ-yı cünûn oldu bana	G/ 7.4
Es'edâ mehdinde zincir eyle târ-ı zülfünün Pîç ü tâb-ı kâkülü Leylâyı Mecnûn eylesin	G/264.5
Mar, Asa, Ef'i: Alan tiryâk-ı valsın bûyunu zülf-i mu'anberden Çekinmez zahm-ı tîg-i gamzeden ef'î vü hançerden	G/258.1
Misk, Anber, Nâfe, Buhur-ı Meryem: Olsa dilbeste-i gîsû-yı muanber kâğıd Rişte-i âh çeker sîneye mistar kâğıd	G/ 39.1
Esîr-i çîn-i zülfü nâfe-i Çîn Zebûn-ı pençesi sincâb-ı Keşmîr	G/48.4
Mektebde ağzı misk kokar tıfl-ı turre kim Zülfünden ilm-i sihr için âheng-i çîn eder	G/62.6
Semt-i sevâd-ı müşg-i huden mülk-i Çîn-i zülf Hep cûy-ı eşk çeşm-i terin mâverâsıdır	G/78.3
Yeni baş gösterip oynakladı sünbüldür zülf Al dülbende bir deste karanfildir zülf	G/161.1
Azacık âla bakar örneği ruhsârında Bir kıral saçı birîşümden iki güldür zülf	161.2
Verdi zülfeynine hûrân-ı behiştî zîne Mesnevîden koparıp bir nice eltâf sünbül	G/196.11
Alan tiryâk-ı valsın bûyunu zülf-i mu'anberden Çekinmez zahm-ı tîg-i gamzeden ef'î vü hançerden	G/258.1
Zülfüm düşer âteşlere vech-i hasenimden Sünbüllerin âşûfte olur nesterenimden	G/268.1
Çîn çîn itse o büt ejder-i zülf-i siyehin Nâf-ı âhûya dolar havf ile kan nolsun bu	G/269.7
Sâye-i zülfüne medd-i nigh-i tâze düşer Sanırım anber-i deyhâ-yı tahayyüldür bu	G/271.2

Çeşme-i âyîneden ver âb o sünbül zülfe kim
Nûr-ı hayret tûtiyâ-yı ahbâb gelsin çeşmine G/275.4

Eylesem her şeb tahayyül nûkhet-i gisûsunu
Feyz alır bûy-ı dimâgımdan sabâ kâkûl gibi G/319.2

Perçem, Kâkûl, Gîsû, Turra:

Olsa dilbeste-i gîsû-yı muanber kâgıd
Rişte-i âh çeker sîneye mistar kâgıd G/ 39.1

Cânlar üzmüş zulmet-i hicrâna gîsû koymuş ad
Âhlar almış gam-ı aşkında ebrû koymuş ad G/40.1

Tohm-ı firdevs ekmiş ol ruhsâra Rıdvân-ı rızâ
Her şikenc-i turraya bir bâg-ı dil-cû koymuş ad G/40.4

Gîsûsun anup silsile-i hicri uzatma
Sîmîn-beri subh-ı şeb-i yeldâ mı değildir G/47.5

Baglamışlardır “Enel-hak” küfrünün zünnârını
Berhemenler kim mukîm-i mâ’bed-i gîsûsudur G/52.2

Zîr-i fesde perçemin kat kat nihân etmiş o mâh
ism-i a’zam vefkı var bir nüsha-i kübrâ mıdır G/99.2

Hâlî değil cihânda perîşân meâl isek
Dilbestegân-ı pîç ü ham-ı zülf ü perçemiz G/127.5

Zîr-i fesinde perçem-i kâfir çok âşıkın
Etmiş hisâr-ı aklını mahsûr kaplamış G/133.2

Zann eyledim ki perçemi mestûrdur anın
Her târı başka başka meger ser birûn imiş G/134.2

Zuhûr etmiş meger kim hatt-ı kâfer çetr-i perçemden
Dedim dâmân-ı çarhı fitne-i âhır zamân tutmuş G/136.4

Göründü necm-i gîsûdâr-ı fitne cânib-i fesden
Zalâm-ı küfr ile âfâkı kıldı pür-ziyâ perçem G/222.5

Küfrüne fetvâ düşmenin hatt-ı siyâh
İtikâdına hâlel verdin bu gîsûlarla sen G/246.4

Eylesem her şeb tahayyül nûkhet-i gisûsunu
Feyz alır bûy-ı dimâgımdan sabâ kâkûl gibi G/319.2

Perde, Kapı, Nikab, Estar, Burka:

Çekmiş ebrûların etrâfına nakkâş-ı kazâ
Gûyiyâ perde-i mihrâb-ı tevekküldür zülf G/ 161.7

Perişân

Perişân etme zülfün senden özge bir siyeh îmân
Uyardı çeşmimi bahtım uyutdu hâtırın hoş tut G/ 27.5

Zülf ü rûyunu görüp hâli perişân olmuş
Hele bir kerre nigâh eyle ne söyler kâğıd G/39.3

Fıkr-i zülfünle perişânlıktır ey meh pîşemiz
Gayri sevdâya tolaşmaz rişe-i endişemiz G/114.1

Kaplamış zülfü husûf ârız olup ârızını
Kimdir eyâ bu şeb-i gamda perişân uyumaz G/116.6

Resen, Rişte, Risman, Mıstar:

Olsa dilbeste-i gîsû-yı muanber kâğıd
Rişte-i âh çeker sîneye mıstar kâğıd G/ 39.1

Bend bend olmadayım rişte-i tûl-i emele
Kâfiristân-ı ser-i zülf müdür yâ vatanım G/217.2

Sünbül, Reyhan:

Yeni baş gösterip oynakladı sünböldür zülf
Al dülbende bir deste karanfildir zülf G/161.1

Azacık âla bakar örneği ruhsârında
Bir kıral saçı birîşümden iki güldür zülf G/161.2

Tâ gerden-i sefidine inimiş ol kâfirin
Sünbül gibi bu zülf-i siyeh târı neyleyim G/224.2

Tesbih, Hamayil, Fetil:

Ham-ı zülfü ki çerâg-ı sühana ola fetil
Çeşm-i ejderden olur revgan-ı bâdâm bana G/4.4

Tul-i emel, Ömr-i cavidan:

Ebr-i zülf içre nihân oldu o hâl-i müşgîn
Çeşm-i şebbâz ne çün sayd-ı hümâdır matlab G/22.2

Zencir, Silsile:

Zülf-i Leylîde ki zencîr belâsı Kays'ın
Özge ser-rişte-i davâ-yı cünûn oldu bana G/ 7.4

Gîsûsun anup silsile-i hicri uzatma
Sîmîn-beri subh-ı şeb-i yeldâ mı değildir G/47.5

Tâb-ı sevdâ-yı hatın dersem eger baht utanur
Mebhas-i silsile-i zülf açılır söz uzanur G/73.1

Târ-ı endîşesi tahsîl-i muhâlâta sarar
Çeşm-i sayyâdına zincîr-i teselsüldür zülf G/161.6

Cem olup zencîr-i zülfünde esîrân her gece
Başka başka ahz ü peymân olduğun bilmez misin G/248.3

Es'edâ mehdinde zincir eyle târ-ı zülfünün
Pîç ü tâb-ı kâkülü Leylâyı Mecnûn eylesin G/264.5

Aşkda silsile-i zülf-i suhan Kaysa varır Bağlanıp halka-i zencîr nefesden nefese	G/277.4
Zülfikar : Cihângîrâne yalman gösterüp çıkmış niyâmından O keskin zülfeler kim Zül-fekâr-ı Hayderiyyetdir	K/XXX.3
Zülûf: Ham-ı zülfü ki çerâğ-ı sühana ola fetîl Çeşm-i ejderden olur revgan-ı bâdâm bana	G/4.4
Zülf-i Leylîde ki zencîr belâsı Kays'ın Özge ser-rişte-i davâ-yı cünûn oldu bana	G/7.4
Oldu hevâ-yı zülf ile dil târûmâr-ı gam Cemiyyet-i şuûr ne âlemedir aceb	G/20.5
Baht-ı pîre heves-i zülf-i dütâdır matlab Hâstgârân-ı gama hep bu hevâdır matlab	G/22.1
Ebr-i zülf içre nihân oldu o hâl-i müşğîn Çeşm-i şehbâz ne çün sayd-ı hümâdır matlab	G/22.2
Zülfün olalı halka-i dâm-ı dil-i miskîn Bu sünbül ü şebbû bana akreb görünür hep	G/23.5
Şeb-i zülfünde arar mühre-i pâ zehr-i dili Çeşm-i ejderden alıp nûr-ı çerâğ-ı yâkût	G/24.7
Perîşân etme zülfün senden özge bir siyeh îmân Uyardı çeşmimi bahtım uyutdu hâtırın hoş tut	G/27.5
Zülf ü rûyunu görüp hâli perîşân olmuş Hele bir kerre nigâh eyle ne söyler kâgıd	G/39.3
Esîr-i çîn-i zülfü nâfe-i Çîn Zebûn-ı pençesi sincâb-ı Keşmîr	G/48.4
Hat-ı Fireng gibi zülf ü ebrûvân kec ü mec Ne anlanır rakam-ı mekri ne hisâba gelir	G/50.5
Sihir o şûhun beste çeşm-i gamze-i câdûsudur Çeşme-i mahbûbân kemend-i zülfünün âhûsudur	G/52.1
Baglamışlardır “Enel-hak” küfrünün zünnârını Berhemenler kim mukîm-i mâ'bed-i gîsûsudur	G/52.2
Mevc-i safâ-yı nağmeyi bir bir açar çözer San mûsikâr şâne-i zülf-i terânedir	G/53.5

Zulmet-i harfde seyyâre-i manâ Gâlib Gevher eşkûfesidir zülf-i siyehden görünür	G/56.7
Olur elinde anun târ ü mâr zülf-i emel Edince tâzenin yâr şâne-i tanbûr	G/57.11
Hatt-ı sevâd-ı nâme-i a'mâlî nesh eder Zülf-i siyâhı tevbeyi işkeste gösterir	G/58.3
Mektebde ağzı misk kokar tıfl-ı turre kim Zülfünden ilm-i sihr için âheng-i çîn eder	G/62.6
Keşide kaşlarına hatt-ı Mîr-Alî derler Ya Zülfikâr ile resm-i siyenceli derler	G/63.1,
Kat'î cevâbı hançer-i ebrû verir velî Piçide zülfü va'de-i ferdâya dâldır	G/67.4
Küfr-i zülfünde an'n pîr-i mulân Mürşid-i mu'tekid-i kalbimdir	G/68.6
Tâb-ı sevâd-yı hatın dersem eger baht utanur Mebhas-i silsile-i zülf açılır söz uzanur	G/73.1
Çeleng-i perr-i hümâ sana iftihâr mıdır Kemend-i zülfüne ankâ dahi şikâr mıdır	G/76.1
Semt-i sevâd-ı müşg-i hutun mülk-i Çîn-i zülf Hep cûy-ı eşk çeşm-i terin mâverâsıdır	G/78.3
Şâh-ı aşk etsin amân kendi şikest İslâmım Kâfer-i zülfü niçin leşker-i imdâd yazâr	G/79.5
Şikeste olmalıdır tevbe-i siyehkârân O mâh-tal'ata zülf-i şiken şiken yaraşır	G/ 81.2
Sokulma ol bütün ef'î-i hançerine sakın Ki sonra zahmına tiryâk zülf-i akrebdir	G/88.3
Bak zülf-i pür-şikenc ile sad-berg-i rûyına Gör hâl-i ehl-i derdi ki yüzbin belâsı var	G/95.1
Hâl-i hümâ nümâsına zülfü kafeslenir Kim mürg-ı manâ hâne-i mısradâ beslenir	G/100.1
Dil etse zülfünü azm-i muhâle ser-menzil Reg-i hayâlî ana câdde-i teselsül eder	G/102.3
Zülfeler çek vasf-ı hatt-ı yâra nakkaş-ı çîn Eyleyip jengârlarla zencîde-i divânı sebz	G/108.12
Sâye-i zülfün muhalleddir harâb-ı lâ'line Vâye-dâr-ı mihr-i mahşerdir şeb-i âzinemiz	G/111.3

Vasf-ı zülf ü turre-i âteş-ruhândır pîşemiz Manî-i pîçîdeye pîçîdedir endişemiz	G/113.2
Fıkr-i zülfünle perişânlıktır ey meh pîşemiz Gayri sevdâya tolaşmaz rişe-i endişemiz	G/114.1
Kaplamış zülfü husûf ârız olup ârızını Kimdir eyâ bu şeb-i gamda perişân uyumaz	G/116.6
Çâk etmişiz ne fâide cism-i nizârımız Bir şaneyiz ki zülf-i semen-sâye hasretiz	G/117.4
Tahta-i ders-i cünûn sîne-i sad çâk yeter şaneyiz müşile-i zülfe varır silsilemiz	G/118.2
Hâlî degil cihânda perişân meâl isek Dilbestegân-ı pîç ü ham-ı zülf ü perçemiz	G/127.5
Pervîn-i şeb-i zülfün olan ahter-i elmâs Eyler ufuk-ı ârızını hâver-i elmâs	G/129.1
Cem'a varmışdı yolu tefrike-i fûrkatdan Zülf-i Leylâ deyü her gece perişân idi Kays	G/ 131.3
Zülf-i cânâne sarılma ey cân Rişte-i hâhişi kes besdir bes	G/132.2
Zülf-i siyâh kaydına düşmek cünûn imiş Hâl-i ruhu derûnlara dâğ-ı derûn imiş	G/134.1
Yine vâdî-i hışm ü çengi çeşm-i bî-amân tutmuş Per-i Cibrîli zülf ol kahramâna sâyebân tutmuş	G/136.1
Hazer kim tîr-i âhım degmeyeydi zülf-i dildâra Havâlanmış harîm-i sîneden pertâb göstermiş	G/138.3
Zülf-veş kâfirdir ol da mezheb-i uşşâkda Âyet-i Furkânı hüsne sihr-i ta'bîr etdi hat	G/148.2
Bâğlanan ol zülfe kayd-ı cândan kessin tama' Düş olan ol kâfire îmandan kessin tama'	G/156.1
Zülfüne mecbûr olan uşşâkın ol nâ-müslimân Küşte eyler bend edip zünnâre tevil-i dürûğ	G/158.5
Yeni baş gösterip oynakladı sünböldür zülf Al dülbendde bir deste karanfildir zülf	G/161.1
Azacık âla bakar örneği ruhsârında Bir kıral saçı birîşümden iki güldür zülf	G/161.2

Sırma püskülleridir târî nigâh-ı uşşâk Sebz-pûşîde-i mir'ât-ı tahayyüldür zülf	G/161.3
Kol dolaşmakda ulaşmakda işi şâm u seher Gamze işkilledi dilbeste-i kâküldür zülf	G/161.4
Urdu baht-ı siyehim târ-ı harîr-i şebden O mehe perde-keş-i hâb-ı tegâfüldür zülf	G/161.5
Târ-ı endîşesi tahsîl-i muhâlâta sarar Çeşm-i sayyâdına zincîr-i teselsüldür zülf	G/161.6,
Çekmiş ebrûların etrâfına nakkâş-ı kazâ Güyyâ perde-i mihrâb-ı tevekküldür zülf	G/161.7
Gönderir anı selâm ibn-i Selâm'a Leylâ Şîr'-i Mecnûndan iki beyt-i tegafüldür	G/161.8
Yûsuf-ı hüsne Züleyhâ-yı hevesden güyâ Dâmen-i ârıza bir dest-i tetâvüldür zülf	G/161.9
Târem-i perçem-i mi'râc-ı suhenden kalma Safha-i gülbün-i ruhsâra tenezzüldür zülf	G/161.10
Gâlib ibretle nigâh et bu kumâş-ı nazma Nescine rişte-keş-i târ-ı teellümdür zülf	G/161.11
Olmuş âşufte-i takrîri cemâl-i şemsin Ham-be-ham müzd-i ham-ı gûş-ı tevâggüldür zülf	G/161.12
Men eyleyemez bûs-ı hat-ı la'lini zülfün Fetvâsı anın âyet-i Kur'ân'a muhâlif	G/162.2
Gâh ol gerdene geh zülf-i semen -sâsına bak Mazhar-ı tûl-ı hayât ol kad-i balâsına bak	G/164.1
Küfr-i zülf içre nihân olmuş o çeşm-i hâmûş Deyr-i hüsnünde ne İncîl okur İsâ'sına bak	G/164.3,
Devr-i zülfünde ferâmûş olunan fîtneleri intizâr-ı dem-i mahşerde kodu cilve-i aşk	G/165.4
Eylemiş gerçi muhayyer anı kânûn-ı havâ Tel kırâr dil-beste-i zülf olmasın dem-sâz-ı aşk	G/169.4
Ne çekdi murg-ı dili zülfü bend edinceye dek Beli büküldü tutup der-kemend edinceye dek	G/175.1
Hatt-ı şerîf ü emr-i hümâyun-ı zülf ile Âhir zamân-ı fîtneye vardır takaddümün	G/176.5
Kâkül üftâdesidir perçem-i işkestesinin Turre âvîzesidir zülf-i girih-bestesinin	G/177.1

Fitne-kâr-ı aşkda yâ Rab şeh-i endîşesi Leşker-i zülf üzre Mansûr olmasın bir kimsenin	G/181.4
Bâis-i bünyâd-ı hüsnün kalb-i vîrândır senin Zülfün ejder gösteren bu genc-i pinhândır senin	G/183.1
Çeşm-i şehbâzın alıp evvel dil-i âvâremi Sonra tutmuş zülf-i pür çînîde bend etmiş senin	G/187.2
Zülf ü hatt ü gamzene âşûblar düşmüş şehâ Leşkerin bîdâdlık düzd ü levent etmiş senin	G/187.4
Hep zülf-i iştiyâk-ı perîşânken dahi Ben olmadım mı bâis-i cemiyetin senin	G/188.5
Mahabbet ile perîşân olunca târ-ı hayâl Nesîm-i zülfünü anın hevaymış bildik	G/191.4
Şeb zinde-dâr-ı zülf-i şebistân kim senin Encüm-şümâr-ı hal-i perîşân kim senin	G/192.1
Verdi zülfeynine hûrân-ı behiştî zînet Mesnevîden koparıp bir nice eltâf sünbül	G/196.11
Zeyn eder sevdâ-yı zülfünle anı sultân-ı aşk Câme-i şeb-rengde beyt-i muallâdır gönül	G/201.3
Gönül sevdâ- perest-i zülf-i küfr-efzâ bilmem Metâ'-ı âfiyet hasret-keş-i yağmâ mıdır bilmem	G/207.1
' Bend bend olmadayım rişte-i tûl-i emele Kâfiristân-ı ser-i zülf müdür yâ vatanım	G/217.2
Tâ gerden-i sefidine inimiş ol kâfirin Sünbül gibi bu zülf-i siyeh târı neyleyim	G/224.2
Başıma ol hümâ benim salmadı sâye neyleyim Bilmedi kadr-i zülfünü verdi hevâya neyleyim	G/232.1
Mûsikâr etdi nevâ-yı gam-ı zülfü şimdi Şâne-resm etmişken sine-i sad çâkimden	G/239.8
Bilmem âteş-hânemi tasvîr eylersin hemân Çîn-i zülfünde ana kurbet-nigâr oldukça ben	G/241.4
Hâtem-i lebden cüdâ düşme gönül zülfün görüp Meşk-ı pervâz etme ey hüdhüd piristûlarla sen	G/246.2
Hurşîd-i ma'nâ yine hüvyedâ Es'edâ Sevdâ-yı zülfün ile dili teng ü târ iken	G/247.6

Cem olup zencîr-i zülfünde esîrân her gece Başka başka ahz ü peymân olduğun bilmez misin	G/248.3
Pîç u tâb eylemezem zülf-i girihgîr-âsâ Hâl-veş âteş-i ruhsârına Hindûyum ben	G/249.6
Ne zülfe şânedir ne o ebrûya vesmedir Bilmem ne buldum âh-ı perîşânım almadan	G/256.8
Alan tiryâk-ı valsın bûyunu zülf-i mu'anberden Çekinmez zahm-ı tîg-i gamzeden ef'î vü hançerden	G/258.1
Es'edâ mehdinde zincir eyle târ-ı zülfünün Pîç ü tâb-ı kâkülü Leylâyı Mecnûn eylesin	G/264.5
Uşşâkı cümle kâfir elinden halâs eder Çözseydi bend-i zülfünü bir müslümân amân	G/266.2
Zülfüm düşer âteşlere vech-i hasenimden Sünbüllerin âşûfte olur nesterenimden	G/268.1
Çîn çîn itse o büt ejder-i zülf-i siyehin Nâf-ı âhûya dolar havf ile kan nolsun bu	G/269.7
Nûkhet-i zülf-i suhan kıldı dimâgım yağma Meded ey Hazret-i Attâr amân n'olsun bu	G/269.10
Zülf zann eyleme zîrâ ki hakîm-i mutlak Tıynet-i müşkile cân verdiği kejdümdür bu	G/270.2
Sâye-i zülfüne medd-i nigeş-i tâze düşer Sanırım anber-i deyhâ-yı tahayyüldür bu	G/271.2
Çeşme-i âyîneden ver âb o sünbül zülfe kim Nûr-ı hayret tûtiyâ-yı ahabâb gelsin çeşmine	G/275.4
Çözölmüyor dil-i sad-pâremizden ukde-i nazm Aceb ki zülf-i tahayyül dolaşdı şânemize	G/276.5
Aşkda silsile-i zülf-i suhan Kaysa varır Bağlanıp halka-i zencîr nefesden nefese	G/277.4
Bağlanıp zülfünde bozdum ahdi de peymânı da Çeşmini gördüm unuttum derdi de dermânı da	G/280.1
Şeb-i târ ü ser-i zülf ü gam-ı sevdâ Gâlib Hâl-i Mecnûn-ı siyeh-rûzı çok andım bu gece	G/284.5
Sünbül-i zülfü dökölmüş nergis-i câdûsına Ejder-i sihriyle zincir eylemiş âhûsuna	G/289.1
Kâfir olayım zülfü siyehkâra degilse Çeşm-i eger îmânı gibi kara degilse	G/291.1

Ey zülf sakın kûşe-i ebrûda dolaşma Ol kâtil-i çâlâke takılma hazer eyle	G/299.5
Üzüldü cân gam-ı zülfüyle derd-i çeşminden Bu hastalıktan efendim sağalmadık gitdi	G/309.5
Uyup baht-ı siyehkâra perîşân olduğum kaldı Hevâ-yı zülf ile bergeşte-sâmân olduğum kaldı	G/320.1
Bir ferve-i semûr gıyib dûşe mâhtâb Hidmetdedir o zülf ü bâna-gûşe mâhtâb	K/XII.1
Alsam lebîn dehânıma rûh-ı revân gibi Tutsam o zülfü kâfiye-i râygân gibi	K/ XIII.32
Âyet-i mensûha ilhâk eyleyip kilik-i kazâ Zülfeler çekmiş berât-ı hüsnünün tuğrâsına	K/ XXVII.3
Cihângîrâne yalman gösterüp çıkmış niyâmından O keskin zülfeler kim Zül-fekâr-ı Hayderiyyetdir	K/ XXX.3
Zülf-i hatâya olsa kefi afvi şânedir Vermez hâlel nizâm-ı şeb-i târe âftâb	K/ XXXI.27
Rûhu sakız gülüdür zülfü buhûr-ı Meryem Hidmet-i bâgı gören mugbeçe-i hûn-nijâd	K/LXXI.16
Zünnar: Bağlamışlardır “Enel-hak” küfrünün zünnârını Berhemenler kim mukîm-i mâ’bed-i gîsûsudur	G/52.2
ŞEYHÜLİSLÂM YAHYA DİVANI	
Cim, Dal, Lam, Sin: Ol iki zülf-i siyeh-ı `anberîn Lâle-i ruhsâra olur iki lâm	G/241.3
Çengal, Kullab: Dil-i Yahyâ-yı şeydâyile kullâb-ı ser-i zülfün Keş-â-keşden halâs olmazsa da senden yana cânâ	G/11.5
Cânı kullâb-ı ser-i zülfün çeker senden yana Gûşe-i çeşmün ne var olsa eger benden yana	G/14.1
Baglayup kandilveş gönlüm saçun kullâbına Câmi`-i hüsnünde revnakdur kaşun mihrabına	G/375.1
Çevgan: Seyr ideli şehâ ham-ı zülfünde hâlünü Çevgân-ı ârzûyile ser-geşte gûy-ı gül	G/224.3

Nola âşüfte-dil Yahyâ girerse hâlden hâle O mâhun zülfi çevgân hâl-i `anber-bûyı gûy oldu	G/447.5
Damen: Çak tutmayıcak dâmen-i zülfün dil-i mehcûr Bulmadı zafer devlet-i pâ-bûsuna cânâ	G/2.4
Gece, Karanlık, Gölge, Gölgecik, Siyah: Hâl-i ruhını gözler zülf-i siyâhın özler Yahyâ sevâd-i çeşm ü kalbümdeki süveydâ	G/ 3.5
Şeb ki ala zülfinün bûyını Yahyâ meşâm Ol gıce bir kâkül-i gâliye-gündur bana	G/8.5
Zülf-i siyehün dâm-ı giriftârî-i uşşâk Bîmâr gözün derd-i derûn-ı zu`afâdur	G/78.3
Gördiler zülf-i siyâhun hevesin her yirde Dil-rübâlar da o sevdâ ile kâkül kodılar	G/98.3
Benüm sabrum gibi kûtâhdur vaslun günü mâhum Şeb-i hicrûn senün zülf-i siyâhun gibi mümteddür	G/119.3
Ruh-ı yâri esîr-i zülf olan dil-besteler gözler Gıce bî-hâb olup bîmâr olan dâ'im seher gözler	G/121.1
Şâm olur rûzum ruhına zülfin eylerse nikâb Lutf idüp ref -i nikâb eylerse şâmun rûz olur	G/133.3
Degme bir ag ile olmaya gönül mürgi şikâr Anı sayda kara zülfün gibi bir dâm olmaz	G/137.2
Mahv ider revnak-ı ruhsârunı zülf-i siyehün Kangı gündür ki anun âhiri ahşâm olmaz	G/137.3
Zülf-i siyeh-i yâr nice ham-be-ham olmaz Tolaşmaya bir nice gönül ana dem olmaz	G/139.1
Kalur gider bu gönül zülf-i yârdan gelmez Safâ-yı şâmı tuyan ol diyârdan gelmez	G/144.1
Siyeh zülf ol ruh-ı zîbâya düşmiş Güneş üzre `acebdür sâye düşmiş	G/159.1
Mâdâm ola ol zülf-i siyehkâr müşevveş Eksik mi olur şâne ile dilde keş-â keş	G/161.1
Zülf-i siyâh-ı yârde var sad-hezâr çîn El çek tolaşmadan ana Yahyâ hatâsı çok	G/174.5
Eglenür seyr-i ruhun fikriyle dil bayrâma dek Yohsa eylerdi sefer zülfün gamıyla Şâm'a dek	G/190.1

Eksük degül başından her bâr tîg-i mihnet Gîsûna öykünelden zülf-i dırâzı şem`ün	G/191.3
Görür her şeb ışığında dimez bir kerre ol âfet Nic`oldun derd-i zülfümle nedür hâl-i perîşânun	G/209.4
Zülf-i siyâhın eyledi ol şâh pâ-y-mâl Erbâb-ı dilde hüzn ü melâlet ne boy görün	G/211.2
Şemîm-i çîn-i zülfinden o yârün hisse-dâr olmuş Sabânun lutfını her cânibe neşr itmede sünbül	G/213.4
Ol iki zülf-i siyeh-ı `anberîn Lâle-i ruhsâra olur iki lâm	G/241.3
Aklum tagıdur zülf-i siyehkâr-ı perîşân Cem`iyyet-i hâtır mı kor efkâr-ı perîşân	G/273.1,
Görinmez bir belâdur âşık-ı bî-sabr u ârâma Meded göstermesün zülf-i siyâhın kelle-pûşundan	G/282.4
Dâmdur zülf-i siyâhun dânedür hâl-i ruhun Kangı âdemdür ki sayd-ı zülf ü hâlün olmaya	G/303.3
Zülf-i siyehinden kesilür mi dil-i şeydâ Bir râbıtadur cân ile cânân arasında	G/308.2
Bir dil ki karâr eyleye zülf-i siyehünde Asûdedür ol sâye-i taraf-ı külehünde	G/357.1
Şehîd-i aşkun için kara başlıdur zülfün Turur müdâm anunçün libâs-ı mâtemde	G/368.4
Girye ile eyledüm gîsû-yı müşgîninde cây Ekş-i gül-gûn ile yitdüm zülfinün şeb-dîzine	G/373.3
Götürüp burka`-i zülfün yüzden Karanu giceyi meh-tâb eyle	G/377.3
Kaldırdı yüzinden ol perî zülfi nikâbın Baht-ı siyeh-i `âşık-ı bî-çâre açıldı	G/386.4
Ol mâh-likâ zülf-i siyehkârını çözdü San Çîn ü Hıtâ tâciridür bârını çözdü	G/426.1
Hâb, Girdab: Zülf-i pür-çînün gamından dîde kim pür âb olur Her ne bahre kim düşerse katresi gird-âb olur	G/59.1
Yahyâ dili ol zülf-i girih-gîre ki virdim Gird-âb-ı gam u lücce-i âlâma düşürdüm	G/239.5

Gönlümde hemîşe zülf-i pür-pîç
Gird-âb-ı yem-ı hayâle döndü G/387.4

Bahr-ı aşkun bir kenârın bulmadı bî-çâre dil
Düşdü bir gird-âba ol zülf-ı ham-ender-ham gibi G/407.4

Halka, Çenber, Bend, Ukde:

Her halka-i zülf oldu bir âyîne ruhında
İster niçe yüzden görine hüsn-i dil-ârâ G/2.3

Kemend, Dam:

Zülf-i siyehün dâm-ı giriftârî-i uşşâk
Bîmâr gözün derd-i derûn-ı zu`afâdur G/ 78.3

Degme bir ag ile olmaya gönül mürgi şikâr
Anı sayda kara zülfün gibi bir dâm olmaz G/137.2

Halka halka zülfî dâm u iki hâli iki zâg
Mürg-i dil sayd itmege ben gösterüp kurmuş duzag G/170.1

Dâmdur zülf-i siyâhun dânedür hâl-i ruhun
Kangı âdemdür ki sayd-ı zülf ü hâlün olmaya G/303.3

Tutuldu bülbül-i dil dâm-ı zülf-i pür-hamda
Dirîg kaldı o bî-çâre gussa vü gamda G/368.1

Gönüller mürginî gûyâ ki sayda dâmlar kurdu
Cemâli bâgına dil-ber ki zülf-i ham-be-ham dökdi G/400.3

Yüksekde uçardı katı şeh-bâz-ı dil âhir
Dâm-ı ser-i gîsû-yı perîşânuna düşdü G/425.2

Küfür, Günah, İman, Hindu:

Melâlüm mübtelâ-yı zülf-i cânân olmayan bilmez
Benüm hâlüm esîr-i kâfiristân olmayan bilmez G/ 154.1

Yahyâ beni mi buldı hemân kâfir-i zülfî
Bend eyleyecek bunca müselmân arasında G/308.5

Leylâ, Per-i Gurâb, Duman, Şebdîz, Zırh, Perde:

Şâm-ı vaslun isterüm Yahyâ dırâz olduğunı
Zülf-i yâri ohşayup dâ'im dirüm yâ leyl tul G/ 229.5

Zülfün gibi uzun gelür ey meh leyâl-ı hicr
Az görünür ruhun gibi bana nehâr-ı vasl G/232.3

Mar, Asa, Ef'i:

Her kılı zencîr-i gam her târı bir mâr-ı elem
Böyledür ol zülf-i pür-ham dikkat itdüm mû-be-mû G/302.2

Misk, Anber, Nâfe, Buhur-ı Meryem:

Şeb ki ala zülfinün bûyını Yahyâ meşâm
Ol gîce bir kâkül-i gâliye-gündür bana G/ 8.5

Bâgun mutarrâ sünbûli başlar açılmaga kaçan Gördükçe anı sanurum bir dil-rübâ zülfün çözer	G/49.4
Ey gönül aglama gül sünbül-i hoş-bûyından Ebrden nem kapar ol zülf-i semensâ ter olur	G/76.2,
Kanda gitsen zülf-i müşğnünden ayrılmaz gönül Kâr u bârın bağlamış hâzır müheyyâdur gider	G/79.2
Zülf kim başına sultân idi pâ-mâlün olup Sana kul eylediler adını sünbül kodılar	G/98.2
Tagıdur dil-dâr zülfün zînet-i ruhsâr ider Gülsitânın bâgbân-ı hüsn sünbülzâr ider	G/103.1
İletmişler peyâm-ı bûy-ı zülfün Çîn ü Mâçine Bahâr-ı hattın evsâfını Hindustân'a yazmışlar	G/129.2
Cân riştesi kim turra-i cânâna sarılmış Bir târ durur deste-i reyhâna sarılmış	G/162.1
Mülk-i Çîni itseler temlik makbûlüm degül Bana ancak çîn-i zülf-i müşg-bûyundur garaz	G/167.2
Revnağ-ı hüsnün degül mi anberîn gîsû senün Görme bir anunla tekdür sünbül-i hoş-bû senün	G/188.1
Şikenc-i turra-i müşğnine esîr oldı Belâya ugradı dil zülfine belâ diyerek	G/193.3
Şarâb-ı pendî gûş itmez ümîd-i akl u hûş itmez Esîr-i zülf-i müşğnün olan dîvâne-i aşkun	G/207.2
Şemîm-i çîn-i zülfinden o yârün hisse-dâr olmuş Sabânun lutfını her cânibe neşr itmede sünbül	G/213.4
Ol iki zülf-i siyeh-ı `anberîn Lâle-i ruhsâra olur iki lâm	G/241.3
Cânâ nola pây-mâlün olsam Dil-beste-i zülf-i müşg-sâyum	G/244.2
Gösterür sünbül-i ter zülf-i perîşanı ucın Goncenün kimse dahı görmedi dâmânı ucın	G/255.1
Kûyuna nice çekilmez âşık-ı bî-çâreler Zülf-i anber-bârunun her târı bir kullâb iken	G/271.3
İletdün bûy-ı zülfün nâfenün bagrını hûn itdün O miskîni çıkardun ey sabâ âhir diyarından	G/281.4

Irişür câna râhat kûy-ı dil-berden nesîm esse Husûsâ çîn-i zülfinden gelüp anber-şemîm esse	G/304.1
Mu`attar kıl meşâmum bûy-ı zülf-i müşgbârunla Münevver eyle cismüm mihr-i rûy-ı tâb-dârunla	G/310.1
Hıtâdan çîn-i târ-ı müşg-bârın sakınur gûyâ Hemîşe ser-be-zânûdur gönül ol zülf-i pür-hamda	G/337.4
Gerçi bağlandı dil ol turra-i müşg-efşâne Pâre pâre ideyor kendüyi ammâ şâne	G/337.4
Benümledür dir imiş buy zülf-i cânâne Haber nesîm dedür müjde sünbülîstâne	G/356.1
Girye ile eyledüm gîsû-yı müşgîninde cây Ekş-i gül-gün ile yitdüm zülfinün şeb-dîzine	G/373.3
Zülfün kokusu müşg olup nâf-ı Haleb'de Ragbet mi kodı `anbere eknâf-ı Haleb'de	G/379.1
Ne kanlar yutdı gör ragbet bulınca nâfe-i miskîn Saçun hep zâyî` itdi dahı şimdi bagrı hûn oldu	G/392.2
Zülfi yanında kim dü cihân kıymeti degül Ey bâgbân inende ögüp satma sünbülü	G/418.2
Nesîm-i nev-bahârî de haberdâr gibi zülfinden Mu`attar kıldı âfâkı sehergeh müşg-bûy oldu	G/447.2
Nola âşüfte-dil Yahyâ girerse hâlden hâle O mâhun zülfi çevgân hâl-i `anber-bûyı gûy oldu	G/447.5
Perçem, Kâkûl, Gîsû, Turra: Her saçı zencîre lâzım mı esîr olmak sana Ey gönül bir iki gün âlemde bî-kaydâne gez	G/ 135.4
Cân riştesi kim turra-i cânâna sarılmış Bir târ durur deste-i reyhâna sarılmış	G/162,1
Gûy-ı gerdûna dahı urulmadan çevgân-ı `aşk Dil ham-ı gîsûn ile olmuşdı ser-gerdân-ı `aşk	G/177.1
Revna-ı hüsnün degül mi anberîn gîsû senün Görme bir anunla tekdür sünbül-i hoş-bû senün	G/188.1
Eksük degül başından her bâr tîg-i mihnet Gîsûna öykünelden zülf-i dırâzı şem`ün	G/191.3
Şikenc-i turra-i müşgînine esîr oldu Belâya ugradı dil zülfine belâ diyerek	G/193.3

Lutf ile kendüye cezb eyledi hâlinde bulup Kalmaz ihsânınun altında dil ol gîsûnun	G/206.4
Dil-i şeydâ ider âmâde her târına bir cânı Halâs olsun diyü gîsû-yı yâri şâne kaydından	G/291.3
Yalnız bu ten degül kılca kalupdur cân dahı Az müddetde o gîsûlar beni kıldı dü mü	G/301.2
Çekinmekden gönül hâlî degüldür sûy-ı cânâne İlişmişdür gözi benzer ham-ı gîsû-yı cânâne	G/333.1
Sabâ bir şemmesin neşr itmemişdür sünbülîstâna O bûy-ı cân-fezâdan kim konulmuş çîn-i perçemde	G/337.2
Başâ çıkdı katı yüz buldı yukardanlığı var Bu gönül bağlanalı bir güzelün perçemine	G/349.2
Bu kadar dilleri mecrûh u perîşân itme Degme ey şâne o gîsû-yı `abîr-efşâne	G/354.2
Girye ile eyledüm gîsû-yı müşğîninde cây Ekş-i gül-gûn ile yitdüm zülfinün şeb-dîzine	G/373.3
Baglayup kandilveş gönlüm saçun kullâbına Câmi`-i hüsnünde revnakdur kaşun mihrabına	G/375.1
Ne kanlar yutdı gör ragbet bulınca nâfe-i miskîn Saçun hep zâyî` itdi dahı şimdi bagrı hûn oldu	G/392.2
Saçundan bâgbân bulmayıcak bir şemme kahrından Nigâr-ı gülşenün sünbülleri ey mâh rûy oldu	G/447.4
Sabâ bir şemmesin neşr itmemişdür sünbülîstâna O bûy-ı cân-fezâdan kim konulmuş çîn-i perçemde	K/CCCXXXVII.2
Perde, Kapı, Nikab, Estar, Burka: , Şâm olur rûzum ruhına zülfin eylerse nikâb Lutf idüp ref`-i nikâb eylerse şânum rûz olur	G/133.3
Dökülse rûyına estâr-ı Ka`be zann iderüz Tevâzu`yle o zülfi dü-tâya yüz sürerüz	G/136.4
Götürüp burka`-i zülfin yüzden Karanu giceyi meh-tâb eyle	G/377.3
Kaldırdı yüzinden ol perî zülfi nikâbın Baht-ı siyeh-i `aşık-ı bî-çâre açıldı	G/386.4
Perişân: Bâd tahrîk ideli zülfin perîşândur gönül Ol perîşânı ele al pâdişâhum eyle cem`	G/ 169.2

Aklum tagıdur zülf-i siyehkâr-ı perîşân Cem`iyyet-i hâtır mı kor efkâr-ı perîşân	G/273.1
Gör `arızını zülf-i perîşân arasında Seyr it açılan lâleyi sünbüller içinde	G/359.2
Yüksekde uçardı katı şeh-bâz-ı dil âhir Dâm-ı ser-i gîsû-yı perîşânuna düşdi	G/425.2
Ne denli âşık-ı şûrîde varsa ana dil virmiş Aceb âşüfteler cem` eylemiş zülf-i perîşânı	G/429.2
Resen, Rişte, Risman, Mıstar: Sevdâ-yı ser-i zülfünü elden komam ey mâh Ser-rişte-i aşk eldedür el-minetü li'llâh	G/ 306.1
Zülfünde gönül gamzen ile eglenür ey mâh Cân-bâz gibi tîg ile oynar resen üzre	G/309.3
Sevda, Sevad: Lâleyi hayli perîşân-hâl gördüm bâgda Eylemiş sevdâ-yı zülfün anı muhtelü'd-dimâg	G/170.4
Sünbül, Reyhan: Bâgun mutarrâ sünbülü başlar açılmaga kaçan Gördükçe anı sanurum bir dil-rübâ zülfün çözer	G/49.4
Çîn harâcı zülfünün bir târına olmaz bahâ Müşterî olur dil-i şeydâ anı sünbül sanur	G/67.3
Ey gönül aglama gül sünbül-i hoş-bûyından Ebrden nem kapar ol zülf-i semensâ ter olur	G/76.2
Zülf kim başına sultân idi pâ-mâlün olup Sana kul eylediler adını sünbül kodılar	G/98.2
Tagıdur dil-dâr zülfün zînet-i ruhsâr ider Gülsitânın bâgbân-ı hüsn sünbülzâr ider	G/103.1
Cân riştesi kim turra-i cânâna sarılmış Bir târ durur deste-i reyhâna sarılmış	G/162.1
Revnak-ı hüsnün degül mi anberîn gîsû senün Görme bir anunla tekdür sünbül-i hoş-bû senün	G/188.1
Gösterür sünbül-i ter zülf-i perîşanı ucın Goncenün kimse dahı görmedi dâmânı ucın	G/255.1
Gör `arızını zülf-i perîşân arasında Seyr it açılan lâleyi sünbüller içinde	G/359.2
Zülfî yanında kim dü cihân kıymeti degül Ey bâgbân inende ögüp satma sünbülü	G/418.2

Saçundan bâgbân bulmayıcak bir şemme kahrından Nigâr-ı gülşenün sünbülleri ey mâh rûy oldı	G/ 447.4
Yaydı bûy-ı sünbüli gülzâra bâd-ı nev-bahâr Nev-arûs-ı vakt zülfün anber-efşân eyledi	K/XXI.6
Tul-i emel, Ömr-i cavidan: Kurtılır çâh-ı zenahdâna düşen dil kayddan Mübtelâ-yı zülfine pâ-bend olur tûl-ı emel	G/227.2
Zencir, silsile: Ol iki zülf ayak tolayup bî-sebeb dile Bir bî-günâhı beste-i zincir itdiler	G/ 65.4
Istemez çünkü mukayyed ola kendüyle cihân Bir taraf silsile-i zülf-i girih-gîri nedür	G/69.4
Egleyen zencîr-i zülfünle ruhun gülzârıdır Yohsa tutmazdı dil-i şeydâyı degme bâglar	G/106.3
Her saçı zencîre lâzım mı esîr olmak sana Ey gönül bir iki gün âlemde bî-kaydâne gez	G/135.4
Zülfüne bağlandı dil zencîre hâcet kalmadı Kaldı ol uslanmadan tedbîre hâcet kalmadı	G/398.1
Zülf-i pîç-â-pîçi diller bend ider zencîrdür Uslı varur kim o zencîrün olur dîvânesi	G/438.3
Zülûf: Her halka-i zülf oldı bir âyîne ruhında Ister niçe yüzden görine hüsn-i dil-ârâ	G/ 2.3
Çak tutmayıcak dâmen-i zülfün dil-i mehcûr Bulmadı zafer devlet-i pâ-bûsuna cânâ	G/2.4
Hâl-i ruhını gözler zülf-i siyâhın özler Yahyâ sevâd-i çeşm ü kalbümdeki süveydâ	G/3.5
Şeb ki ala zülfinün bûyını Yahyâ meşâm Ol gîce bir kâkül-i gâliye-gündur bana	G/8.5
Dil-i Yahyâ-yı şeydâyile kullâb-ı ser-i zülfün Keş-â-keşden halâs olmazsa da senden yana cânâ	G/11.5
Cânı kullâb-ı ser-i zülfün çeker senden yana Gûşe-i çeşmün ne var olsa eger benden yana	G/14.1
Zülfinde cây-ı dil olan ol zülf-i ham-be-ham Bir âşiyânedür k'ola âbâd-ı `andelîb	G/17.4

Düşdün çü gönül zülf-i ham-ender-ham-ı yâre Şimden girü var imdi temennâ-yı necât it	G/24.4
Ey zülf-i ham-ender-ham-ı kullâb-ı mahabbet Hep sana çekildi dil-i erbâb-ı mahabbet	G/30.1
Bâgun mutarrâ sünbülü başlar açılmaga kaçan Gördükçe anı sanurum bir dil-rübâ zülfün çözer	G/49.4
Zülf-i pür-çînün gamından dâde kim pür âb olur Her ne bahre kim düşerse katresi gird-âb olur	G/59.1
Ol iki zülf ayak tolayup bî-sebeb dile Bir bî-günâhı beste-i zincîr itdiler	G/65.4
Çîn harâcı zülfünün bir târına olmaz bahâ Müşterî olur dil-i şeydâ anı sünbül sanur	G/67.3
Ser-i zülfünde dilün nâle-i şeb-gîri nedür Bu belâdan nice cân kurtara tedbîri nedür	G/69.1
Istemez çünkü mukayyed ola kendüyle cihân Bir taraf silsile-i zülf-i girih-gîri nedür	G/69.4
Zülfün tagıtdı yâr gönül oldu bî-karâr San âşiyân-ı bülbül-i gülzârı bozdılar	G/75.3
Ey gönül aglama gül sünbül-i hoş-bûyından Ebrden nem kapar ol zülf-i semensâ ter olur	G/76.2
Zülf-i siyehün dâm-ı giriftârî-i uşşâk Bîmâr gözün derd-i derûn-ı zu`afâdur	G/78.3
Kanda gitsen zülf-i müşgînünden ayrılmaz gönül Kâr u bârın bağlamış hâzır müheyyâdur gider	G/79.2
Künc-i çîn-i zülfî kim sıgmaz ana mûy-ı hayâl Dil gibi bir bî-vücûdun pehn-i nüzhethâhidur	G/81.2,
Zülfî kaydında olan bâg u bahârı neyler Seyr-i gülzârda bir hâtır-ı âzâd ister	G/85.2
Kâmet-i bâlâ belâsıyla çakışdırmak olur Gussa-i dûr u dırâz zülfî bî-endâzedür	G/86.2
İtdürür `aşkun dile zülfünden ebr-i dili hayâl Pehlevândur kim terâzû ile cân-bâz öğredür	G/94.4
Zülf kim başına sultân idi pâ-mâlün olup Sana kul eylediler adımı sünbül kodılar	G/98.2
Gördiler zülf-i siyâhun hevesin her yirde Dil-rübâlar da o sevdâ ile kâkül kodılar	G/98.3

Arızı üzre ser-i zülfi düşer mikrâzdan Güyyîâ dil-ber kitâb-ı hüsnini i`râblar	G/100.3
Tagıdur dil-dâr zülfin zînet-i ruhsâr ider Gülsitânın bâgbân-ı hüsn sünbülzâr ider	G/103.1
Dil ham-ı zülfin cihâna virmez ammâ gâh olur Şâne ol bî-çâreye dünyâyı teng ü târ ider	G/103.4
Egleyen zencîr-i zülfünle ruhun gülzârıdur Yohsa tutmazdı dil-i şeydâyı degme bâglar	G/106.3
Mest-i şarâb-ı aşkdur zülfüne bagla gönlünü Şâhne-i gamzesine Yahyâ anı dest-beste vir	G/109.5
Anun her târı nice âşıkun kaddini bükmişdür Ne anlarsın dilâ bî-câ mıdur zülfindeki hamlar	G/115.3
Benüm sabrum gibi kûtâhdur vaslun günü mâhum Şeb-i hierün senün zülf-i siyâhun gibi mümteddür	G/119.3
Ruh-ı yârî esîr-i zülf olan dil-besteler gözler Gice bî-hâb olup bîmâr olan dâ'im seher gözler	G/121.1
İletmişler peyâm-ı bûy-ı zülfün Çîn ü Mâçine Bahâr-ı hattın evsâfını Hindustân'a yazmışlar	G/129.2
Şâm olur rûzum ruhına zülfin eylese nikâb Lutf idüp ref`-i nikâb eylese şâmum rûz olur	G/133.3
Dökülse rûyına estâr-ı Ka`be zann iderüz Tevâzu`yile o zülf-i dü-tâya yüz sürerüz	G/136.4
Degme bir ag ile olmaya gönül mürgi şikâr Anı sayda kara zülfün gibi bir dâm olmaz	G/137.2
Mahv ider revnak-ı ruhsârunu zülf-i siyehün Kangı gündür ki anun âhiri ahşâm olmaz	G/137.3
Zülf-i siyeh-i yâr nice ham-be-ham olmaz Tolaşmaya bir nice gönül ana dem olmaz	G/139.1
Nihâyet bulmaz ol yâr-i güzînün hüsnî evsâfı Hadîs-i hattı bitse kıssa-i zülfi tamâm olmaz	G/140.4
Kalur gider bu gönül zülf-i yârdan gelmez Safâ-yı şâmı tuyan ol diyârdan gelmez	G/144.1
Gönül zülfindeki her bir şikenden nâ-ümîd olmaz O sevdâlar anı seyyâh-ı Çîn itmek ba`îd olmaz	G/147.1

Uzanup zülfi kadd-i yâr bülend oldukça Dil-i sevdâ-zede inkâra düşer dûr u dırâz	G/150.5
Bir vech ile sarmaşdı yine zülfüne cânâ Mikrâz-ı sitemle dil-i bî-çâre kesilmez	G/151.3
Melâlüm mübtelâ-yı zülf-i cânân olmayan bilmez Benüm hâlüm esîr-i kâfiristân olmayan bilmez	G/154.1
Zülfi ucından eyler idüm âh u nâleyi Ol dahı bir benüm gibi âşüfte-hâl imiş	G/158.2
Siyeh zülf ol ruh-ı zîbâya düşmiş Güneş üzre `acebdür sâye düşmiş	G/159.1
Boyınca serv-i nâzum zülf-i müşgînin dırâz itmiş Meger pâ-bûsına müştâk olan diller niyâz itmiş	G/160.1
Mâdâm ola ol zülf-i siyekâr müşevveş Eksik mi olur şâne ile dilde keş-â keş	G/161.1
Mülk-i Çîni itseler temlik makbûlüm degül Bana ancak çîn-i zülf-i müşg-bûyundur garaz	G/167.2
Bâd tahrîk ideli zülfün perîşândur gönül Ol perîşânı ele al pâdişâhum eyle cem`	G/169.2
Halka halka zülfi dâm u iki hâli iki zâg Mürg-i dil sayd itmege ben gösterüp kurmuş duzag	G/170.1
Lâleyi hayli perîşân-hâl gördüm bâgda Eylemiş sevdâ-yı zülfün anı muhtelü'd-dimâg	G/170.4
Zülf-i siyâh-ı yârde var sad-hezâr çîn El çek tolaşmadan ana Yahyâ hatâsı çok	G/174.5
Eglenür seyr-i ruhun fikriyle dil bayrâma dek Yohsa eylerdi sefer zülfün gamıyla Şâm'a dek	G/190.1
Eksük degül başından her bâr tîg-i mihnet Gîsûna öykünelden zülf-i dırâzı şem`ün	G/191.3
Şikenc-i turra-i müşgînine esîr oldı Belâya ugradı dil zülfine belâ diyerek	G/193.3
Kârbân-ı Çine hâcet yok yayıldı `âleme Bûy-ı zülf-i müşgbâr-ı anber-efşânun senün	G/198.3
Şarâb-ı pendî gûş itmez ümîd-i akl u hûş itmez Esîr-i zülf-i müşgînün olan dîvâne-i aşkun	G/207.2
Görür her şeb işiginde dimez bir kerre ol âfet Nic'oldun derd-i zülfümle nedür hâl-i perîşânun	G/209.4

Zülf-i siyâhın eyledi ol şâh pâ-y-mâl Erbâb-ı dilde hüzn ü melâlet ne boy görün	G/211.2
Şemîm-i çîn-i zülfinden o yârün hisse-dâr olmuş Sabânun lutfını her cânibe neşr itmede sünbül	G/213.4
Seyr ideli şehâ ham-ı zülfünde hâlünü Çevgân-ı ârzûyile ser-geşte gûy-ı gül	G/224.3
İki âşüfte biri birini bulmuş Yahyâ Zülf-i dil-dâr u dil-i zâr-ı perîşân-ahvâl	G/225.5
Zülfünün dillerle olan `akdin itmez yâr hall Intizâm-ı mülkine Hâkân-ı Çîn virmez halel	G/227.1
Kurtulur çâh-ı zenahdâna düşen dil kayddan Mübtelâ-yı zülfine pâ-bend olur tûl-ı emel	G/227.2
Şâm-ı vaslun isterüm Yahyâ dırâz oldugunu Zülf-i yâri ohşayup dâ'im dirüm yâ leyl tul	G/229.5
Zülfün gibi uzun gelür ey meh leyâl-ı hicr Az görünür ruhun gibi bana nehâr-ı vasl	G/232.3
Dil-i âvâre ber-kayd olmuş idi bana demlerle Halâs oldum hele ben anı zülf-i yâre taşırdum	G/234.4
Re'yüm bu bend-i zülfe çekerse gönül beni Uymayam ana ben dahı dîvâne olmayam	G/238.4,
Yahyâ dili ol zülf-i girih-gîre ki virdim Gird-âb-ı gam u lücce-i âlâma düşürdüm	G/239.5
Ol iki zülf-i siyeh-ı `anberîn Lâle-i ruhsâra olur iki lâm	G/241.3
Cânâ nola pâ-y-mâlün olsam Dil-beste-i zülf-i müşg-sâyum	G/244.2
Havf eylerin ki ter düşire hâk-i râhını Zülfün sehâbı şevkine bârân olan yaşum	G/251.4
Gösterür sünbül-i ter zülf-i perîşanı ucın Goncenün kimse dahı görmedi dâmânı ucın	G/255.1
Kendün ol zülf-i ham-ender-hamda pinhân ide gör Zînhâr o tıfl ammâ âşiyânun tuymasun	G/257.3
Seni çün zülfi bend itdi biraz andan da feryâd it Nice yıldur idersin ey dil-i şeydâ figân benden	G/269.4

Kûyuna nice çekilmez âşık-ı bî-çâreler Zülf-i anber-bârunun her târı bir kullâb iken	G/271.3
Aklum tagıdur zülf-i siyehkâr-ı perîşân Cem`iyyet-i hâtır mı kor efkâr-ı perîşân	G/273.1
Şeh-bâz gözün sayd-ı dil ü câna süzüksün Zülfündeki dil-besteler ey mâh çözülsün	G/274.1
İletdün bûy-ı zülfün nâfenün bagrını hûn itdün O miskîni çıkardun ey sabâ âhir diyarından	G/281.4
Görinmez bir belâdur âşık-ı bî-sabr u ârâma Meded göstermesün zülf-i siyâhın kelle-pûşundan	G/282.4
Ne ıztırâb-ı keş-â-keşdedür bu cân-ı belâ-keş Cefâ-yı şâne ile zülfün ıztırâba düşelden	G/283.4
Makta'da idüp medh ser-i zülfünü Yahyâ Vasf-ı kad-i mevzûnunu bâlâda getürsün	G/287.5
Her kılı zencîr-i gam her târı bir mâr-ı elem Böyledür ol zülf-i pür-ham dikkat itdüm mû-be-mû	G/302.2
Bir gönül var mı ser-i zülfünde ârâm itmeyüp Nâz ile refâtara gelsen pây-mâlün olmaya	G/303.2
Dâmdur zülf-i siyâhun dânedür hâl-i ruhun Kangı âdemdür ki sayd-ı zülf ü hâlün olmaya	G/303.3
İrişür câna râhat kûy-ı dil-berden nesîm esse Husûsâ çîn-i zülfinden gelüp anber-şemîm esse	G/304.1
Sevdâ-yı ser-i zülfünü elden komam ey mâh Ser-rişte-i aşk eldedür el-minetü li'llâh	G/306.1
Zülf-i siyehinden kesilür mi dil-i şeydâ Bir râbıtadur cân ile cânân arasında	G/308.2
Yahyâ beni mi buldı hemân kâfir-i zülfî Bend eyleyecek bunca müselmân arasında	G/308.5
Hâl-i siyehün `ârız-ı zîbâna yaraşmış Zülfün ne güzel düşmüş o vech-i hasen üzre	G/309.2
Zülfünde gönül gamzen ile eglenür ey mâh Cân-bâz gibi tîg ile oynar resen üzre	G/309.3
Mu`attar kıl meşâmum bûy-ı zülf-i müşgbârunla Münevver eyle cismüm mihr-i rûy-ı tâb-dârunla	G/310.1
Zülfünün bir şemmesin umar nesîm-i nev-bahâr Geşt ider Çîn ü Hitâyı turmaz ol sevdâyile	G/327.2

Zülfün biri birine katardı gönülleri Gâhıce girmeyeydi eger şâne araya	G/329.4
Hıtâdan çîn-i târ-ı müşg-bârın sakınur gûyâ Hemîşe ser-be-zânûdur gönül ol zülf-i pür-hamda	G/337.4
Ne diller var o zülf-i pîç-pîçe mübtelâlarda Ne âdem cânları kurtulmadı kaldı belâlarda	G/346.1
Benümledür dir imiş buy zülf-i cânâne Haber nesîmmedür müjde sünbülîstâne	G/356.1
Bir dil ki karâr eyleye zülf-i siyehünde Asûdedür ol sâye-i taraf-ı külehünde	G/357.1
Yâ dâmenünün yâ ser-i zülfün eseridür Bu bûy-ı dil-âvîz ki var hâk-i rehünde	G/357.3
Gör `arızımı zülf-i perîşân arasında Seyr it açılan lâleyi sünbüller içinde	G/359.2
Ziyâde eyledi çîn-i cebînini sünbül İşitdi nazmumu zülf-i nigâr vâsfında	G/360.3
Halâs ümîdini itmezse ber taraf olmaz Esîr-i silsile-i zülf-i pür-ham âsûde	G/364.3
Tutuldu bülbül-i dil dâm-ı zülf-i pür-hamda Dirîg kaldı o bî-çâre gussa vü gamda	G/368.1
Şehîd-i aşkun için kara başlıdur zülfün Turur müdâm anunçün libâs-ı mâtemde	G/368.4
Giryeye eyledüm gîsû-yı müşgîninde cây Ekş-i gül-gûn ile yitdüm zülfinün şeb-dîzine	G/373.3
Dil ider zülfinde ol çâh-ı zenahdâmı hayâl Sarkacak yerdür belî fikr-i amîk ashâbına	G/375.2
Götürüp burka`-i zülfün yüzden Karanu gıceyi meh-tâb eyle	G/377.3
Kim didi zülfine sarmaş Yahyâ Sen seni beste-i esbâb eyle	G/377.7
Zülfün kokusu müşg olup nâf-ı Haleb'de Ragbet mi kodı `anbere eknâf-ı Haleb'de	G/379.1
Kaldırdı yüzünden ol perî zülfi nikâbın Baht-ı siyeh-i `aşık-ı bî-çâre açıldı	G/386.4

Gönlümde hemîşe zülf-i pür-pîç Gird-âb-ı yem-ı hayâle döndi	G/387.4
Zülfin tağıdup girince raksa Tâvûs-ı güşâde-bâle döndi	G/387.5
Gönül efkâr-ı pîç-â-pîç-i zülfünle zebûn oldu Belâ bu en iyü tebdîri zencîr-i cünûn oldu	G/392.2
Zülfüne bağlandı dil zencîre hâcet kalmadı Kaldı ol uslanmadan tebdîre hâcet kalmadı	G/398.1
Gönüller mürgini gûyâ ki sayda dâmlar kurdu Cemâli bâgına dil-ber ki zülf-i ham-be-ham dökdi	G/400.3
Fıkr-i zülf-i ham-be-ham erbâb-ı aşkun pîşesi Gam kilîdin açmadur ehl-i dilün endişesi	G/405.1
Bahr-ı aşkun bir kenârın bulmadı bî-çâre dil Düşdi bir gird-âba ol zülf-ı ham-ender-ham gibi	G/407.4
Benzetdi serv-kaddüni nahl-i sanevbere Bağlandı târ-ı zülfüne kalb-i sanevberî	G/412.3
Zülfi yanında kim dü cihân kıymeti degül Ey bâgbân inende ögüp satma sünbülü	G/418.2
Ol mâh-likâ zülf-i siyekârını çözdü San Çîn ü Hitâ tâciridür bârını çözdü	G/426.1
Ne denli âşık-ı şûrîde varsa ana dil virmiş Aceb âşüfteler cem` eylemiş zülf-i perîşânı	G/429.2
Zülf-i pîç-â-pîçi diller bend ider zencîrdür Uslı varur kim o zencîrün olur dîvânesi	G/438.3
Nesîm-i nev-bahârî de haberdâr gibi zülfinden Mu`attar kıldı âfâkı sehergeh müşg-bûy oldu	G/447.2
Nola âşüfte-dil Yahyâ girerse hâlden hâle O mâhun zülfi çevgân hâl-i `anber-bûyı gûy oldu	G/447.5
Zülfün uzanup hançer-i gaddâra tayandı Sultân-ı Habeş bâliş-i zer-kâra tayandı	G/448.1
Yaydı bûy-ı sünbülü gülzâra bâd-ı nev-bahâr Nev-arûs-ı vakt zülfün anber-efşân eyledi	K/XXI.6
YAHYA BEY DİVANI	
Cim, Dal, Lam, Sin:	
Gûyâ dehânı mîm-i Mesîhâdur ol mehün Cîm-i cemâli zülfidür ebrûsı râ-yı rûh	G/44.3

Gece, Karanlık, Gölge, Gölgelik, Siyah: Zülf ü ruhuna ‘âşık idüm devr-i ezelden Fark itmez iken dahi gözüm karayı akdan	G/ 307.3
Göz karardup zülfi zencîrine boyun vireli Boynı baglu kul idüpdür ol şeh-i hûbân beni	G/512.5;
Leblerün Mısr-ı melâhat kara zülfün Şâmdur Rûmdur yüzün gözün Aydın kaşundur Germiyân	K/ II.17
İki zülfün iki şâm u kâmetün rûz-ı kıyâm Leblerün yuhyi’l-‘izâm u saçların sihrun mübîn	K/ XIII.17
Leylâ, Per-i Gurâb, Duman, Şebdîz, Zırh, Perde: Hamdü li’llâh ki beni bağladı Mecnûn yirine Leylî-i zülfine kıldı dil-i dîvânemi bend	G/ 54.3
Zamân ola ki bu Mecnûnün ey saçı Leylî Hemîşe söylene dillerde bir efsâne ola	G/434.5
Misk, Anber, Nâfe, Buhur-ı Meryem Zülfün iki bükülüp kâkül-i miskînün ile Dil-i âvâremi ol gamze-i câdüya çeker	G/111.4
Kimse deminde egrilik itmez zemânede Zülf-i nigâr ile meger ebrû-yı müşg-bâr	K/ X.25
Perişan: Mey-i la’lün yine sâkî beni hayrân kıldı Aldı zülfün gibi aklımı perişân kıldı	G/511.1
Sevda, Sevad: Âh kim halka gülünc itdi dil-i dîvânemi Ârzû-yı vasl ile sevdâ-yı zülf-i pür-şikenc	G/41.4
Tul-i emel, Ömr-i cavidan: Rişte-i tûl-i emeldür târ-ı zülf-i dilrübâ Koyma ey Yahyâ kulaguna anı sûzen gibi	G/438.7
Virmedün hattun gelelden zülfüne hergiz vücud Olmaz imiş âlem-i fânide ‘ömr-i câvidan	K/II.16
Zencir, silsile: Havf itdi görüp ejder-i âhumı felekler Zencîr-i saçun gibi biri birine girdi	G/510.4,
Göz karardup zülfi zencîrine boyun vireli Boynı baglu kul idüpdür ol şeh-i hûbân beni	G/512.5
Zülûf: Çeşm-i mestündür arada fitneye bâ ‘is olan Bu dil-i Mansûrumı asmaga zülfündür sebeb	G/20.2

Dilber-i sâhib-cemâlün sûretine nâzır ol Kendüni kılma ser-i zülfi gibi sûret-perest	G/32.3
Âdemi dîvâne eyler bâgda zülfi nigâr Kalmadı mâh-ı neve zerre kadarca ihtiyâc	G/38.3
Âh kim halka gülünc itdi dil-i dîvânemi Ârzû-yı vasl ile sevdâ-yı zülfi pür-şikenc	G/41.4
Gûyâ dehânı mîm-i Mesihâdur ol mehün Cîm-i cemâli zülfidür ebrûsı râ-yı rûh	G/44.3
Hamdü li'llâh ki beni bağladı Mecnûn yirine Leylî-i zülfine kıldı dil-i dîvânemi bend	G/54.3
Zülfün iki bükülüp kâkül-i miskînün ile Dil-i âvâremi ol gamze-i câdüya çeker	G/111.4
Âyîne-i ruhında degül zülfi ile 'arak 'Aks urdı anda dûd-ı dil-i pür-şirârumuz	G/187.4
Zülfi ü ruhuna 'âşık idüm devr-i ezelden Fark itmez iken dahi gözüm karayı akdan	G/307.3
Gönlümü zülfine virdüm gamzesine cânımı Pâdişâh-ı mülk-i 'ışk oldum sehâlar eylerin	G/346.2
Zamân ola ki bu Mecnûnnun ey saçı Leylî Hemîşe söylene dillerde bir efsâne ola	G/434.5
Rişte-i tûl-i emeldür târ-ı zülfi dîlrübâ Koyma ey Yahyâ kulaguna anı sûzen gibi	G/438.7
Havf itdi görüp ejder-i âhumı felekler Zencîr-i saçun gibi biri birine girdi	G/510.4
Mey-i la'lün yine sâkî beni hayrân kıldı Aldı zülfün gibi aklımı perîşân kıldı	G/511.1
Hey ne câdüdur ki târ-ı zülfine cân vireli Bir kıl ile bağladı sihr ile o fettân beni	G/512.2
Göz karardup zülfi zencîrine boyun vireli Boynı baglu kul idüpdür ol şeh-i hûbân beni	G/512.5
Virmedün hattun gelelden zülfüne hergiz vücud Olmaz imiş âlem-i fânide 'ömr-i câvidan	K/ II.16
Leblerün Mısr-ı melâhat kara zülfün Şâmdur Rûmdur yüzün gözün Aydın kaşundur Germiyân	K/ II.17

Kimse deminde egrilik itmez zemânede Zülf-i nigâr ile meger ebrû-yı müşg-bâr	K/ X.25
İki zülfün iki şâm u kâmetün rûz-ı kıyâm Leblerün yuhyi'l-'izâm u saçların sihrun mübîn	K/ XIII.17
Dehen-i yâr gibi gayra boyun egdürme Zülf-i dildâr gibi kılma perîşân-ahvâl	K/ XVIII.37

YENİŞEHİRLİ AVNÎ DİVANI

Çengal, Dâr, Kullab:

Kayd-ı zülf-i yar ile ber-dâr olan ma'zûrlar Güyyiâ bir dârdan bir dâra eyler intikâl	G/256.2
--	---------

Gel gör dil-i nizârımı zülf-i nigârda Seyr itmedünse Hazret-i Mansûri dârda	G/360.1
--	---------

Dil-i divâneyi gördükçe ser-i zülfünde Mevkîf-ı dârda Mansûr gelür hâtıruma	G/372.2
--	---------

Ejderha, Tavus, Akrep:

Eger bir mû görünse şekl-i pîç-â-pîç-i zülfünden Olur endâm-ı ejderhâ-yı Musa halka-ber-halka	G/398.2
--	---------

Gece, Karanlık, Gölge, Gölgecik, Siyah: , Mevc-i sevâd-ı fîtneyi ateşle mezc idüp Ruhsârı üzre zülf-i siyah-kâr koymuş ad	G/ 38.3
---	---------

Dil-i mihnet-zede kim zülf-i siyâhkardadır Benzer ol mescide kim kişver-i küffârdadır	G/54.1
--	--------

Degül zülf-i siyeh boynunda ol şûh-ı dil- âzârun Birikmiş âhlardı kim giribânında kalmışdur	G/88.5
--	--------

Rûyun itdükde pes-i zülf-i semen-sâdan zuhûr Sanki mihr eyler nikâb-ı şâm-ı belvâdan zuhur	G/106.1
---	---------

Dûd ü feryâdum mıdur boynunda ya zülf-i siyah Hatt mıdur rûyunda 'aks-i rişte-i cânım mıdur	G/130.2
--	---------

Sevdâ-yı zülf-i yâr ile 'akla veda idüp 'Avni dûçâr-ı dâm-ı cünûn olmak istiyor	G/135.6
--	---------

O peri göstericek zülf-i siyehden bir tel Der-miyân itdi bütün 'âlemi zünnâr-ı emel	G/262.1
--	---------

Gam-ı çeşm-i kebûd ü hasret-i zülf-i siyâhunla Sirişk-i al akar 'Âvnî-i zârün rûy-ı zerdinden	G/298.7
--	---------

Bir eser var kim hücûm-ı nâle-i şeb-gîrde Sihri zülf-i dil-beri ibtâl ider te'sîrde	G/395.1
--	---------

Tâb-ı rûyun ‘aks idince zülf-i semmûr üstine Nûrdur gûyâ ki düşmiş şâm-ı deycûr üstine	G/410.1
Zülf-i serv-i kâmeti şi ‘rümde ol meh-pârenün Zıll-ı Tûbadur ki düşmiş Beyt-i ma ‘mûr üstine	G/410.5
Taranmaz zülfi ol meh-pârenün bezm-i tasavvurda Şu’â-ı şu‘le-i nûr-i siyehden olmadan şâne	G/413.4
Bî-haberdür ‘âşıkun âmed-şüd-i evkâtdan Zülf ü rûyunla geçer leyl ü nehâr endişesi	G/439.4
Halka, Çenber, Bend, Ukde: Zülf-i canan hem-reg-i habl-i veridümdür benüm Çekmesünler gerdenümden halka-i zencîrini	G/435.2
Kemend, Dam: Zülfinde kaldı gönli sürûş-ı mu’azzamın ‘Anka şikâr-ı dildür o dâm-ı hümâ-firîb	G/25.3
Sevdâ-yı zülf-i yâr ile ‘akla veda idüp ‘Avni dûçâr-ı dâm-ı cünûn olmak istiyor	G/135.6
Dâm-ı zülfün galiba bir dil şikâr itmiş yine Bilsen ey cellâd-ı hûnî kimdür efgân eyleyen	G/325.2
Niçün ‘Avni gibi kaldun o şûhun dâm-ı zülfinde Bu sevdâdan seni ey çeşm-i giryân kurtaran yok mu	G/406.5
Kayd-ı zülfündür dil-i ferzânenün eglencesi Lâ-cerem zencirdür divânenün eglencesi	G/447.1
Sevâd-ı hâmesi ol rütbe cazib kim me’ânisi Alur mûrg-i dil-i Mecnunı dâm-ı zülf-i Leylâdan	K/ XXXIII.30
Küfür, Günah, İman, Hindu: Hak bilür kin küfr ise dil-beste olmak zülfüne Ben olurum da’vî-i ‘âşkunla ber-dâr ibtidâ	G/22.4
Ey Muhammed ümmeti söylen dil-i divânenün Küfr-i zülf-i yârdan râh-ı necâtın kim bilir	G/87.3
Sakin zünnâr-ı zülf-i yâre küstâhâne el sunma Bu sevdânun ucından çok Müselmân kâfir olmuşdur	G/141.2
Zünnâr -bendî-i gam-ı zülfiyle ol mihrün Çok zâhid itdi mezheb ü imâna elveda	G/196.3
Medâr-i küfr ise zünnâr bend-i zülf-i yar olmak Muhammed dini hakkı’çün cihânda bir Müselmân yok	G/203.3
Zülfünü açman füsûn-ı la’l-i handânun görün Şehr-i hüsnün kâfirün sorman Müselmânun görün	G/224.1

Gehi zünnâr-i zülfün gâh ruhsârun ‘ıyân olsun Müselmân kâfir-i güm-râh kâfir Müslimân olsun	G/306.1
Küfr-i zülfün ebruvânun ‘arz-ı âşûb eylesün Şeyhi deyre kâfiri mihrâba mensûb eylesün	G/322.1
Leylâ, Per-i Gurâb, Duman, Şebdîz, Zırh, Perde: İbrişim-i tahayyül-i zülfünle bestedür Şirâze-i sahâyif-i leyl ü nehârumuz	G/147.2
Zülf-i yara nâz ider zencir-i leylâ bendümüz ‘Akl-i kül hayrânıdır hâl-i dil-i şeydâmuzun	G/ 215.3
Sen idün Kaysı çeken silsile-i sevdâya Halka-i zülf-i siyehkâre-i Leylâ sen idün	G/228.8
Sevâd-ı hâmesi ol rütbe cazib kim me’ânisi Alur mürğ-i dil-i Mecnunı dâm-ı zülf-i Leylâdan	K/XXXIII.30
Misk, Anber, Nâfe, Buhur-ı Meryem: zülf-i müşk-âgîn-i tarrârun ki çîn-der-çîn olur Her şikenc-i ‘anberini bir sevâd-ı Çin olur	G/ 51.1
O Yusuf-çihreden Ya’kûb-dil bir şemme bûy ister Şemîm-i zülf ile hoşnûd olur pirâhen olmazsa	G/363.2
Resen, Rişte, Risman, Mıstar: Hayâl-i zülf-i rûyunla girerse deyre bir ‘âşık Olur bir Ka’be her rişte-i zünnârdan peydâ	G/13.3
Perde, Kapı, Nikab, Estar, Burka: Perde-i zülf-i bütandan gösterüp bin şu'bede Dilleri zünnâr-bend-i kayd-ı sevda eyledün	Münâcât/1.19
Tul-i emel, Ömr-i cavidan: Kayd-ı zülfünden halâs itmez beni menşûr-i hatt Müntehi olmaz kıyamet kopsa bu tûl-i emel	G/248.3
Zencir, silsile: Zencir-bend-i ‘aşkun olur nerre-şîr-i dil Zülfün görünce ‘akluma feyz-i cünun gelür	G/52.4
Zülf-i yara nâz ider zencir-i leylâ bendümüz ‘Akl-i kül hayrânıdır hâl-i dil-i şeydâmuzun	G/215.3
Sen idün Kaysı çeken silsile-i sevdâya Halka-i zülf-i siyehkâre-i Leylâ sen idün	G/228.8
Zülf-i canan hem-reg-i habl-i veridümdür benüm Çekmesünler gerdenümden halka-i zencîrini	G/435.2

Kayd-ı zülfündür dil-i ferzânenün eglencesi Lâ-cerem zencirdür divânenün eglencesi	G/447.1
Eyledi silsile-i hadise-i müşkileyi Zülf-i pür-pîç-i dil-ârâ gibi dâm-ender-dâm	K/ 30.111
Zer, Sim: Görürse mihr-i mahşer-i şems-i rûyun zîr-i zülfünde Olur zeyl-i pür-Cibril ile mestûr şerminden	G/303,3
Zîr-i zülfünden çıkar ol iki ruhsârunu Rûz ü şeb mihr ü meh-i garrâya hâcet kalmasun	G/ 309.4
Zülûf: , Zülf-i yâre iltimâs-i dest-rest itdükce ben Baht-ı vârun şekve-i tûl ü dırâz eyler bana	G/6.4
Hayâl-i zülf-i rûyunla girerse deyre bir ‘âşık Olur bir Ka’be her rişte-i zünnârdan peydâ	G/13.3
Hak bilür kin küfr ise dil-beste olmak zülfüne Ben olurdum da’vî-i ‘âşkunla ber-dâr ibtidâ	G/22.4
Zülfünde kaldı gönli sürûş-ı mu’azzamın ‘Anka şikâr-ı dildür o dâm-ı hümâ-firîb	G/25.3
Mevc-i sevâd-ı fitneyi ateşle mezc idüp Ruhsârı üzre zülf-i siyah-kâr koymuş ad	G/38.3
Miyân u zülfüne vâ-bestedür sühân şimdi Medâr-ı sohbet olan kîl ü kâl sendedür	G/40.2
Zülf-i müşk-âgîn-i tarrârun ki çîn-der-çîn olur Her şikenc-i ‘anberini bir sevâd-ı Çin olur	G/51.5
Zencir-bend-i ‘âşkun olur nerre-şîr-i dil Zülfün görince ‘akluma feyz-i cünun gelür	G/52.4
Dil-i mihnet-zede kim zülf-i siyâhkardadır Benzer ol mescide kim kişver-i küffârdadır	G/54.1
Ey Muhammed ümmeti söylen dil-i divânenün Küfr-i zülf-i yârdan râh-ı necâtın kim bilir	G/87.3
Degül zülf-i siyeh boynunda ol şûh-ı dil- âzârun Birikmiş âhlardı kim giribânında kalmışdur	G/88.5
Rûyun itdükde pes-i zülf-i semen-sâdan zuhûr Sanki mihr eyler nikâb-ı şâm-ı belvâdan zuhur	G/106.1
Dûd ü feryâdum mıdur boynunda ya zülf-i siyah Hatt mıdur rûyunda ‘aks-i rişte-i cânun mıdur	G/130.2

Sevdâ-yı zülf-i yâr ile ‘akla veda idüp ‘Avni dûçâr-ı dâm-ı cünûn olmak istiyor	G/135.6
Sakin zünnâr-ı zülf-i yâre küstâhâne el sunma Bu sevdânun ucundan çok Müselmân kâfir olmuşdur	G/141.2
İbrişim-i tahayyül-i zülfünle bestedür Şirâze-i sahâyif-i leyl ü nehârumuz	G/147.2
Hayâl-i zülf-i yâr itmez tenezzül çeşm-i zühhâda Hümâ-yı lâ-mekân her yerde ‘Avni âşyân tutmaz	G/176.5
Zünnâr -bendî-i gam-ı zülfiyle ol mihrün Çok zâhid itdi mezheb ü imâna elveda	G/196.3
Medâr-i küfr ise zünnâr bend-i zülf-i yar olmak Muhammed dini hakkı’çün cihânda bir Müselmân yok	G/203.3
Âteş gibi tütseydi eger nûr-ı tecellî Ey zülf-i siyeh dûd-ı siyâhı sen olurdun	G/214.3
Zülf-i yara nâz ider zencir-i leylâ bendümüz ‘Akl-i kül hayrânıdır hâl-i dil-i şeydâmuzun	G/215.3
Zülfünü açman füsûn-ı la’l-i handânun görün Şehr-i hüsnün kâfirün sorman Müselmânun görün	G/224.1
Sen idün Kaysı çeken silsile-i sevdâya Halka-i zülf-i siyehkâre-i Leylâ sen idün	G/228.8
‘Âlem-i naz içre hüsnün Bâbil-istândur senün Her ham-ı zülfünde bin Hârût pinhândur senün	G/232.1
Kayd-ı zülfünden halâs itmez beni menşûr-i hatt Müntehi olmaz kıyamet kopsa bu tûl-i emel	G/248.3
Kayd-ı zülf-i yar ile ber-dâr olan ma’zûrlar Gûyiyâ bir dârdan bir dâra eyler intikâl	G/256.2
O peri göstericek zülf-i siyehden bir tel Der-miyân itdi bütün ‘âlemi zünnâr-ı emel	G/262.1
Zülf-i canan resm-i hâl-i müstedâmumdur benüm Kişver-i ‘aşkum perişânlık nizâmumdur benüm	G/267.1
Yâd-ı zülfünle reg-i cânun tanîn endâz olur Sâz-ı ‘aşka şeh-per-i Cibrili mızrâb eyledüm	G/276.2
Gam-ı çeşm-i kebûd ü hasret-i zülf-i siyâhunla Sirişk-i al akar ‘Âvni-i zârün rûy-ı zerdinden	G/298.7
Görürse mihr-i mahşer-i şems-i rûyun zîr-i zülfünde Olur zeyl-i pür-Cibril ile mestûr şerminden	G/303.3

Gehi zünnâr-i zülfün gâh ruhsârun ‘ıyân olsun Müselmân kâfir-i güm-râh kâfir Müslimân olsun	G/306.1
Zîr-i zülfünden çıkar ol iki ruhsârını Rûz ü şeb mihr ü meh-i garrâya hâcet kalmasun	G/309.4
Küfr-i zülfün ebruvânun ‘arz-ı âşûb eylesün Şeyhi deyre kâfiri mihrâba mensûb eylesün	G/322.1
Dâm-ı zülfün galiba bir dil şikâr itmiş yine Bilsen ey cellâd-ı hûnî kimdür efgân eyleyen	G/325.2
Libâs-ı mâ-sivâdan geçdi amma târ-i zülfün’çün Gözi ardında kaldı ‘âşıkun mânende-i süzen	G/326.2
‘Âşık-i zülfün gibi şemşîre gerden-dâdedür Dest ü pâyı bagludur bî-çâre kurban n’eylesün	G/338.3
Gel gör dil-i nizârımı zülf-i nigârda Seyr itmedünse Hazret-i Mansûrî dârda	G/360.1
O Yusuf-çihreden Ya’kûb-dil bir şemme bûy ister Şemîm-i zülf ile hoşnûd olur pirâhen olmazsa	G/363.2
Dil-i divâneyi gördükçe ser-i zülfünde Mevkîf-ı dârda Mansûr gelür hâtıruma	G/372.2
Bir eser var kim hücûm-ı nâle-i şeb-gîrde Sihri zülf-i dil-beri ibtâl ider te’sîrde	G/395.1
Göreydi âşyân-ı zülf-i yârı tâ’ir-i kudsî Gezerdi tâ sabâh-ı haşre dek âvâre âvâre	G/396.5
Eger bir mû görünse şekli-i pîç-â-pîç-i zülfünden Olur endâm-ı ejderhâ-yı Musa halka-ber-halka	G/398.2
Tâb-ı rûyun ‘aks idince zülf-i semmûr üstine Nûrdur gûyâ ki düşmüş şâm-ı deycûr üstine	G/410.1
Zülf-i serv-i kâmeti şi ‘rümde ol meh-pârenün Zıll-ı Tûbadur ki düşmüş Beyt-i ma ‘mûr üstine	G/410.5
Taranmaz zülfî ol meh-pârenün bezm-i tasavvurda Şu’â-ı şu’le-i nûr-i siyehden olmadan şâne	G/413.4
Zülf-i canan hem-reg-i habl-i veridümdür benüm Çekmesünler gerdenümden halka-i zencîrini	G/435.2
Niçün ‘Avni gibi kaldun o şûhun dâm-ı zülfinde Bu sevdâdan seni ey çeşm-i giryân kurtaran yok mu	G/406.5

‘Aklumı aldı hevâ-yı zülf-i yar endişesi Hâtrım kıldı perişân rüzgar endişesi	G/439.1
Bî-haberdür ‘âşıkun âmed-şüd-i evkâtdan Zülf ü rûyunla geçer leyl ü nehâr endişesi	G/ 439.4
Kayd-ı zülfündür dil-i ferzânenün eglencesi Lâ-cerem zencirdür divânenün eglencesi	G/447.1
Bâd-ı sabâda zülfün için haste-hâldür Gördün mi rüzgarda sen sag esenleri	G/451.4
Hâl ü hatt ü zülf ü hadd ü dide vü ebrûların Ser-te-ser büt-hâne-i nireng der âyineyi	G/453.6
Zünnar:	
Sakin zünnâr-ı zülf-i yâre küstâhâne el sunma Bu sevdânun ucından çok Müselmân kâfir olmuşdur	G/141.2
zünnâr -bendî-i gam-ı zülfiyle ol mihrün çok zâhid itdi mezheb ü imâna elveda	G/196.3
medâr-i küfr ise zünnâr bend-i zülf-i yar olmak Muhammed dini hakkı’çün cihânda bir Müselmân yok	G/203.3
O peri göstericek zülf-i siyehden bir tel Der-miyân itdi bütün ‘âlemi zünnâr-ı emel	G/262.1
Gehi zünnâr-i zülfün gâh ruhsârın ‘ıyân olsun Müselmân kâfir-i güm-râh kâfir Müslimân olsun	G/306.1